TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HILARY PUTNAM'DA DİL-ZİHİN-GERÇEKLİK İLİŞKİSİ

Doktora Tezi

Gülizar Akdemir

ANKARA 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HİLARY PUTNAM'DA DİL-ZİHİN-GERÇEKLİK İLİŞKİSİ

Doktora Tezi

Gülizar Akdemir

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

ANKARA 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

(FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ)

ANABİLİM DALI

HİLARY PUTNAM'DA DİL-ZİHİN-GERÇEKLİK İLİŞKİSİ

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	İmzası
1. Prof. Dr. Celal Türer	……..
2. Prof. Dr. Eyüp Baş	…….
3. Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir	..……
4. Prof. Dr. Mehmet Hilmi Demir	……..
5. Prof. Dr. Murat Arıcı	..……

Tez Savunması Tarihi

22.12.2022

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları aldığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (22/01/2023)

Gülizar AKDEMİR

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER i
ÖNSÖZ ii
GİRİŞ 4
1.1. Kavram 21
1.2. İçlem ve Kaplam 33
1.3. Doğal Tür Sözcükleri 58
1.4. Fiziksel Büyüklük Terimleri ve Anlamın Nedensel Açıklaması 71
1.5. Analitik-Sentetik Ayrımı 79
1.6. Anlam ve Teori İlişkisi 91
1.7. Doğrulamacılık Karşıtlığı 109
1.8. Dilsel Uzlaşımcılık 112
1.9. Diller Arası Çevirinin İmkanı 120
1.10.Anlambilimsel Dışsalcılık Üzerine Değerlendirme 130
2. BÖLÜM: GERÇEKLİK VE REFERANS 136
2.1. Realizm ve Referansın Nedensel Kuramı 139
2.2. Şey Dili ve Duyu Verisi Dili Ayrımı 146
2.3. Bilimsel Realizm 161
2.3.1. Materyalizm Olarak Bilimsel Realizm 161
2.3.2. Metafizik Olarak Bilimsel Realizm 163
2.3.3. Yakınsama Olarak Bilimsel Realizm 164
2.4. İçsel Realizm 168
2.5. Kavanozdaki Beyinler 181
2.6. Referansın Benzerlik Kuramının Eleştirisi 187
2.7. Pragmatik Çokçuluk 197
2.8. Doğal Realizm 208
2.9. Realizm Problemi Üzerine Değerlendirme 219
SONUÇ 221
ÖZET 230
ABSTRACT 231
KAYNAKÇA 232

ÖNSÖZ

Felsefenin dille bağı felsefenin bir dil içinde ifadesini bulması bakımından dilin bir ifade aracı olmasının yanında dilin bir gerçeklik alanına işaret etmesi bakımından dile aşkın bir alana yönelmemizde üstlendiği aracı rolü bakımından temel bir bağdır. Bu bakımdan dilin ve özelde sözcüklerin dünyaya nasıl iliştirildiği problemi anlam ve gerçeklik problemi gibi temel var oluş problemleri ile ilgisi bakımından merak konusu olmuştur. Zihin-dil-gerçeklik ilişkisi Hilary Putnam'ın (1926-2016) çalışmaları içinde en çok öne çıkan temalardan biridir. Bu problem bir yönüyle gerçeklikle ilişkimiz açısından bir yönüyle de gerçeklik üzerine konuşabilmemizin imkânı açısından önem taşımaktadır.

Bu tezi hazırlamaktaki amacımız Putnam'ın düşünce çizgisi üzerinde Putnam'ın dil-zihin-gerçeklik ilişkisi hakkında değişerek ilerleyen yaklaşımlarını inceleyerek bu problemle ilgili çözüm denemelerini ele almak ve bu konulardaki açıklamalar üzerine bir bakış açısı oluşturmaktır. Putnam'ın dil- zihin- gerçeklik ilişkisi üzerine çalışmalarını değerlendirmek, bu konulardaki düşüncelerinin içinde bulunduğu analitik felsefe geleneğindeki çağdaşı olan filozofların düşünceleri ile etkileşimi göz önünde bulundurulduğunda genel olarak hem dil felsefesi problemleri hem de temel felsefe problemleri üzerine bir değerlendirme yapmayı gerektirmektedir. Putnam'ın bir çok eserinde kendi düşüncelerini diğer filozofların düşünceleri üzerine yaptığı çok detaylı değerlendirmeler üzerinden ilerleyerek ifade ettiği görülmektedir. Putnam'ın eserlerinin ve kendi üzerine yaptığı kritiklerin çokluğu düşüncelerinin bütünündeki fikir değişikliklerini takip etmeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda Putnam'ın temel eserlerini inceleyerek ve kendi beyanıyla ifade ettiği pozisyon değişikliklerini esas alarak düşünce evrelerini değerlendirdik.

Çalışmaya başlamadan önce dil felsefesi ve realizm problemi üzerine yaptığımız araştırmalarda bu problemler üzerine tartışmalarda Hilary Putnam'ın düşüncelerinin çağdaş Batı literatürü üzerinde büyük etkisine rağmen ülkemizde tanınmadığını fark etmiştik. Nitekim yaptığımız literatür taramasında, tez çalışma sürecimiz devam ederken 2018 yılında yayınlanmış olan ve Doç. Dr. Kurtul Gülenç danışmanlığında Fintoz Cansu Tapan tarafından hazırlanmış "Doğru kavramının doğasına dair bir inceleme: Hilary Putnam'da içsel gerçekçilik ve doğruluk problemi" adlı Yüksek Lisan tezi dışında ülkemizde Putnam üzerine yazılmış bir lisans üstü tezin bulunmadığı görülmektedir. Çalışmamızın bu alandaki çalışmalar için bir katkı sağlamasını ümit ediyoruz.

Tezin hazırlanma aşamalarındaki yönlendirmeleri ve tavsiyeleri ile tezin şekillenmesinde büyük katkısı olan tez danışmanım Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir'e, tez çalışma sürecimin başından itibaren değerlendirmelerinden ve yorumlarından istifade ettiğim değerli hocam Prof. Dr. Celal Türer'e, tez çalışmamın başlangıcında bir süre danışmanlığımı yapmış olan Doç. Dr. Selçuk Erincik'e, tez izleme komitemin değerli üyesi Prof. Dr. Eyüp Baş'a, değerlendirme ve tavsiyeleri ile tezin son halini almasındaki desteklerinden dolayı Prof. Dr. Mehmet Hilmi Demir'e ve Prof. Dr. Murat Arıcı'ya teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca çalışmamın başlangıcından itibaren bana gösterdikleri sabır ve anlayış nedeniyle aileme ve özel olarak bana verdiği destek için eşim Soner Akdemir'e teşekkürlerimi sunarım.

Gülizar Akdemir

Ankara 2022

GİRİŞ

Felsefi düşüncenin temel odaklarından biri gerçekliği ve gerçeklikle olan bağımızı anlamak ve ifade etmek olmuştur. Düşüncelerin ve gerçeklik algımızın dilde ifadesini bulması dilin gücü ve sınırları üzerine problemlerin kaçınılmaz olarak temel felsefi problemlerle ilgili tartışmalarda karşımıza çıkmasına neden olmuştur. Dil, düşünce için bir araç olmanın yanında bazen felsefi paradoksların da bir nedeni olarak görülmüştür. Bu paradokslar üzerine düşünme, dilin ve düşünmenin formlarını, gerçeklikle bağlantılarını felsefenin bir konusu haline getirmiştir. Bu bakımdan dilin zihinle ve gerçeklikle ilişkisi bir dil felsefesi problemi olmanın ötesinde gerçeklik ve gerçekliğin kavranışını ele alması bakımından temel ontolojik ve epistemolojik problemlerle ilişkili bir konudur. Felsefenin dil-dünya ilişkisini konu alması 20. yüz yılda ağırlıklı olarak görülse de bu konunun temel felsefi problemlerle olan bağı, onun ilk çağlardan itibaren tartışılan bir konu olmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada, Hilary Putnam'ın çalışmaları içinde önemli bir odak oluşturmuş olan dil-zihin- gerçeklik ilişkisi problemi ile ilgili olarak, Putnam'ın düşüncelerinde sözcüklerin anlamları ile karşılıkları (referansları) arasındaki ilişkinin nasıl oluştuğu ve buna bağlı olarak terimlerin anlamlarını nasıl kazandığı sorusu ile gerçeklik ile ilgili kesin bir belirleme yapmanın imkanı problemlerine yaklaşımlarını ve bu konulardaki çözüm denemelerini incelemek ve değerlendirmek hedeflenmektedir. Problem bir yönüyle bir anlam problemidir. Sözcüklerin ve ifadelerin anlamlarının ne olduğu sorusu onların dış gerçeklik ile ilişkisi problemi açısından bir bakış açısı oluşturur. Anlamın doğrudan sözcüklerin ya da ifadelerin dış dünyadaki obje ya da olgu olarak karşılığı mı olduğu; zihinde mi yoksa zihinden bağımsız mı oluştuğu, kullanımla ilişkili olarak mı belirlendiği, ancak bir kuram içindeki bütünsellikle mi varlık kazandığı gibi sorulara getirilen çözümler temel problemimiz için farklı yaklaşımlar oluşturur.

Problem bir bakımdan da dış dünya ile ve gerçeklik ile bağ kurmamızın imkanı ile ilgilidir. Dünyanın doğrudan algısının imkânı, bu algının doğrudan mı yoksa duyuların aracılığı ile mi oluştuğu, objelerin ve özelliklerinin tek bir yolda mı yoksa birbirine indirgenemeyen farklı açıklama biçimleri ile mi karakterize olduğu gibi problemelere yönelik getirilen çözüm denemeleri, realistlerle-antirealistler arasındaki tartışmanın yanında realizmin nasıl açıklanacağı konusunda farklı görüşlerin de oluşmasına neden olmuştur.

Dil-zihin-gerçeklik ilişkisi üzerine düşünmenin tarihsel seyrine baktığımız zaman bu konunun M.Ö. 5. ve 6. yüz yıllarda Herakleitos felsefesinde ele alındığı görülmektedir. Herakleitos'un her şeyi düzenleyen ilke olarak kabul ettiği Logos kavramı aynı zamanda söz anlamını taşımaktadır. Oluşun akıcılığının sözcük ile sabitlenmesi olguların ifade edilmesi için kavramları ifade eden sözcüklerin karşılarına kavramların karşıtlarını getirmeyi gerektirmiştir. Böylece sözcüklerin içine yerleşmiş olan çok anlamlılık aynı zamanda dilin gücünün bir görünümü olarak dildeki ifadenin sınırlarının da akışkanlık kazanmasını sağlamıştır. Herakleitos'un metafiziksel sisteminde sözcük ile varlık arasındaki karşıtlık aynı zamanda sözcük ve varlık arasındaki özdeşlik olarak ifade edilmiştir.[1]

Sözcüklerin varlıkla ilişkisi daha sonra Sofistler tarafından felsefenin daha temel bir konusu olarak ele alınmıştır. M.Ö. 5. yy.'da Sofist düşünürler, tüm bilgilerin göreli olduğu yargısını savunmak için dil incelemelerine başvurmuşlardır. Sofistler kelimenin çok anlamlılığını ön plana çıkarırken Sokrates kelimenin tek anlamlılığını çıkış noktası olarak alır, sürekli aynı kalan kavram formunu hem düşünmenin hem de konuşmanın temeli olarak görür.[2] Platon'un *Cratylus* adlı diyaloğunda uzlaşımcılık ve doğalcılık olmak üzere iki kuram ele alınmıştır. Uzlaşımcılığa göre sözcükler uzlaşımsal işaretler-

[1] Ernst Cassirer, *Sembolik Formlar Felsefesi-I Dil*, çev.: Milay Köktürk, Hece Yayınları, Ankara, 2015, ss. 80-83.
[2] Cassirer, *Sembolik Formlar Felsefesi-I Dil*,, ss. 84, 85.

dir ve sözcüklerin anlamları konuşanlar tarafından belirlenmektedir. Doğalcılığa göre ise sözcükler dil üstü objelere işaret eden doğal işaretlerdir. Diyalogda Hermogenes uzlaşımcılığı savunurken, Cratylus doğalcılığı savunmuştur. Hermogenes, anlamın konuşmacıların fikir birliğine bağlı olarak kurulduğunu öne sürerek bir subjektif uzlaşımcı görüş oluşturmaya çalışmıştır. Cratylus ise isimlerin doğal işaretler olduğunu ve isimlerin anlamsız ya da boş anlamlı olmasının referansın başarısızlığından kaynaklandığını öne sürmüştür. Sokrates Hermogenes'in pozisyonunun tutarsızlığını göstermeye çalışmıştır. Bir sözcüğün neyi sembolize ettiğinin konuşan ya da konuşan grubu tarafından belirlenmesi, sözcüklerin iki farklı konuşan tarafından aynı şekilde dizilişinin iki farklı önerme bildirmesi ve aynı eylemin iki farklı öze sahip olması anlamını taşıyacaktır. Cratylus'un temsil ettiği görüşte sözcükler temsil ettikleri şeylere benzemektedir. Diyalogta Sokrates iki şey arasındaki benzerliğin bilinemeyeceğini öne sürerek doğalcılığı da reddetmektedir ve dilin doğruluk için bir araç olamayacağını önermektedir.[3]

Sözcüklerin dile aşkın bir gerçekliğe işaret ettiğinin düşünülmesi şeklindeki Platoncu düşüncenin temelinde zihin bağımsız bir gerçekliğe olan inanç vardır. Platon gerçekliğin zihinden bağımsız olarak var olduğunu kabul etmekle birlikte gerçekliği her hangi bir zihin tarafından kavranmaya açık olarak kabul etmiştir. Aristoteles de Platon gibi gerçekliğin zihinden bağımsız olduğunu düşünür ancak gerçekliğin ve özün zihin tarafından kavranabilmesinin tanımlayıcı ve açıklayım pratiğe bağlı olduğunu düşünür. Uzlaşımcılar ise türlerin ve özlerin zihinden bağımsız varlığını reddetmekle birlikte gerçekliğin herhangi bir zihin tarafından tanımlayıcı ve açıklayıcı pratiğimizden ayrı olarak kavranabileceğini de kabul etmezler.[4] Aristoteles'e göre insan zihni gerçekliğin temel kategorilerini kavramaya yetenekli olması bakımından dış dünya ile ilişkilidir. Ayrıca dünyanın bizdeki etkisi ile duyularımızın ya da zihinin kavram üretimi dilin temel bul-

[3] Deborah K. W. Modrak, *Aristotle's Theory of Language and Meaning*, Cambridge University Press, 2001, ss. 13-18.
[4] David Charles, *Aristotle on Meaning and Essence*, Oxford University Press, New York, 2000, s. 353.

gularını oluşturur ve insan doğal bir dil kazandığında bir sınıflama şeması da kazanır. Var olan objeler bir durağanlığa sahip olduğu için sözcüklerin anlamları da durağandır ve genel terimler için anlam referansla sabitlenmiştir. Böylece insan varlığı gerçek objelere referans vermeye ve onları betimlemeye muktedir bir dille donatılmıştır.[5]

İnsanın dili kullanma yeteneği modern çağda Descartes'ın düşüncesinde insanı makine insandan ve hayvandan ayıran bir özellik olarak düşünülmüştür. Descartes'a göre düşüncelerin hükümler haline gelmesi ideaların irade ile bir arada olmasını gerektirir. Bu bakımdan anlam idealarımızın ve irademizin bir araya gelişi ile oluşan düşüncelerdir. Dil, Descartes'a göre insanda fıtri olarak var olan bir yetenektir.[6] J. Locke'a (1632-1704) göre sözcükler onları kullananların zihnindeki idelere işaret ederler. Bunun yanında sözcükleri kullananlar bu sözcüklerin diğer insanların zihnindeki idelere de işaret ettiğini varsayarlar. Buna bağlı olarak anlaşmak mümkün olur. Ayrıca dili konuşanlar sözcüklerin gerçekteki şeylerin karşılığı olduğunu kabul ederler. Ancak sözcüklerin zihindeki idelerden başka bir şeyin yerini aldığını kabul etmemiz onların kullanımını saptırır ve anlamlarını bulanıklaştırır. Dilin ortak kullanımı belirli seslerin belirli ideleri yerine geçtiği şeklinde bir anlaşma sağlamış olsa da sözcüklerin bir kişinin kullanımındaki karşılıkları o kişinin ideleri ile sınırlıdır.[7]

Sözcüklerin nesnelerle olan bağı modern dil felsefesi olarak da ifade edilen analitik felsefe geleneği ile önem kazanmıştır.[8] 20. yy'da dil felsefesini başlattığı kabul edilen Frege'ye (1848-1925) göre bir objenin bize nasıl verildiği sorusu ilgili objeye hangi yetenek ile nüfuz edebildiğimiz sorusu ile ilgilidir. Frege'ye göre birbiri ile ilişkili üç yetenek vardır. Bunlardan birincisi subjektif olan, ikincisi ojektif ve gerçek olan, üçüncüsü ise objektif ve gerçek olmayan yetenektir. Bu üçüncü yetenek sadece düşünme

[5] Modrak, *Aristotle's Theory of Language and Meaning*, s. 6.
[6] Atakan Altınörs, *Dil Felsefesi Tartışmaları*, Bilge Kültür-Sanat, İstanbul, 2018, ss. 35-47.
[7] John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004, ss. 284-291.
[8] Zeki Özcan, *Dil Felsefesi I*, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 15.

gücümüze bağlıdır. Aritmetik doğrudan aklımız ile bize verilen objelerle ilgilendiğimiz bir alandır. Frege cümleleri kullanarak düşündüğümüzü ve düşüncelerin ancak cümlelerle ifade edilebileceğini söylemektedir. Bu bakımdan Frege'ye göre sözcükler de ancak cümle bağlamında anlamlı olur. Sayı sözcükleri de sadece cümle bağlamında anlamlıdır. Onun hakkında düşünmenin başka bir yolu yoktur. Bir sözcüğün ancak cümle bağlamında anlamlı olması düşünme ve sembollere sahip olma arasındaki ayrımı göz önüne alan bir epistemolojik teoriye aittir.[9]

Frege aynı zamanda mantıksal olanı psikolojik olandan ayırmayı da amaçlamıştır. Mantıkçının psikolojik olana ve bunun yanında dil ve gramere karşı çaba içinde olması gerektiğini düşünür. Frege açısından bir cümlenin bir ifade olarak kullanılması ile yargı olarak kullanılması arasında önemli bir fark vardır. Bir doğrunun içeriği onu doğru olarak kabul etmeden önce de tanınabilir. Yargılar bir içerik ve onun mantıksal formu ile temsil edilir. Frege'ye göre önemli olan diğer bir ayrım obje ve kavram arasındaki ayrımdır. Kavramlar özsel olarak geneldirler, objeler ise bireysel şeylerdir. Argümanlar ve fonksiyonlar ifadeleri oluşturur. Kavramlar ve objeler ise ifadelerin içeriğidir ya da ifadelerle işaret edilenlerdir.[10]

Frege felsefenin görevinin düşünceyi analiz etmek olduğunu, düşünceyi analiz etmenin ise dili analiz etmekle mümkün olacağını düşünür. Bertrand Russell, psikolojizme karşı olması, dilsel forma karşı mantıksal formu öncelemesi, matematiğin mantıktan türetilebileceğini kabul etmesi bakımından Frege ile aynı düşüncededir. Russell, bununla birlikte felsefenin görevinin dünyayı anlamak olduğunu düşünür. Betimlemeler kuramında önermelerin anlamlı olmasını önermeyi oluşturan bileşenlerin karşılıklarının olmasına bağlamıştır. Mantığın görevinin dış dünyanın olgularını açıklamak olduğunu düşündüğü için mantığı metafiziksel kavramlardan arındırmak istemiştir. Bunun yanın-

[9] Wolfgang Carl, *Frege's Theory of Sense and Reference*, Cambridge University Press, 1994, ss. 42, 43.
[10] Carl, *Frege's Theory of Sense and Reference*, ss. 53-65.

da Frege ile paralel olarak günlük dilin yetersiz olduğunu düşünmüştür ve günlük dilin eksiklerini göstererek matematiksel mantığın dilini çalışmak gerektiğini öne sürmüştür.

Wittgenstein, (1889-1951) *Tractatus* adlı eserindeki düşünceleri ile temsil edilen birinci döneminde dili gerçekliğin bir yansıması olarak kabul etmiştir. Wittgenstein bu döneminde dünyanın olguların bir toplamı olduğunu, önermelerin ise olguların tabloları olduğunu öne sürmüştür. Bununla birlikte Wittgenstein'ın bu dönemdeki düşüncelerine göre önermeler doğru ya da yanlış olabilirler; gerçekliğe tekabül edebilirler ya da etmeyebilirler. Wittgenstein bu döneminde ayrıca dil ve dünya arasındaki ilişki üzerine konuşulamayacağını düşünür. Wittgenstein, aynı işaretin farklı sembollerle gösterilebileceği düşüncesinin, değişken değerlerinin değişken gibi düşünülmesinin felsefede hatalara neden olduğunu öne sürmüştür. Wittgenstein bunun yanında mantıksal önermelerin boş anlamlı, mantık kurallarına uygun olmayan önermelerin ise anlamsız olduğunu kabul etmiştir. Bu düşüncelere göre bir önermenin anlamlı olabilmesi için mantık kurallarına uygun olmasının yanında empirik doğrulamaya uygun olan bir şey söylemesi gerekmektedir.[11]

Önermelerin anlamlı olması açısından mantık kurallarına uygunluğu ve empirik olarak temellendirilebilmelerini gerekli gören yaklaşım mantıkçı empirizimdir. Bu yaklaşımı benimseyen hareket içinde metafizik eleştirisine vurgu yapan ve fiziksel dili bir dil paradigması olarak kabul eden yaklaşım mantıkçı pozitivizm olarak adlandırılmıştır.[12] Rudolf Carnap, (1891-1970) 'atom', 'elektron', 'kuvvet' gibi teorik varlıklar hakkındaki önermeler için de empirik doğrulama yöntemine imkân tanıyan bir anlam kuramı geliştirmiştir. Bu anlam kuramı aynı zamanda metafiziğin dışlanması için de bir araç olarak kullanılmıştır. Carnap, anlamın beyanlar düzeyinde ele alınması gereken bir konu olduğunu düşünür. Carnap'a göre, bir beyan kavramsal açıdan hatalı olduğu takdirde ya

[11] Jean-Gerard Rossi, *Analitik Felsefe*, çev. Atakan Altınörs, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2013, ss. 39-44.
[12] Rossi, *Analitik Felsefe*, s. 45.

da sentaksında bozukluk olduğu takdirde anlamsızdır. Birlikte kullanılmaları mümkün olmayan kategorilere ait terimleri içine alan ifadeler anlamsızdır. Bu bakımdan örneğin hiç sözcüğü bir sorunun cevabı olabilir ancak hiçlik hakkında soru sormak anlamsız olacaktır.[13]

Quine'ın (1908-2000) bilgi ağı kuramına göre deneyimlere nasıl karşılık verilmesi gerektiğini söyleyen kesin kurallar yoktur. Deneyimlerimize nasıl karşılık vereceğimiz konusundaki tercihlerimizi etkileyen etmenlerin kendileri de bizim değerlendirmelerimize tabidir. Bu bilgi ağı saf matematik ve mantık ifadelerini de içine alır ve analitiklik uzlaşı ya da a priori için herhangi bir açıklamanın imkânı ortadan kalkar. Bütün ifadeler revizyona açık ifadeler olarak kabul edilir.[14]

Wittgenstein'ın *Felsefi Soruşturmalar* adlı eserinde ifade etmiş olduğu ikinci dönemine ait düşüncelerine göre dil, felsefi anlamı ile dilbilimsel ortaklarımızın yaşam biçimlerine bağlı bir etkinliktir. Dil düşünceleri ifade etmeyi amaç edinir. Düşünce ise bir etkinliktir ve bir hayat biçimidir. Dil olguları betimleyerek bu olgular aracılığı ile gerçeklik ile bağlantı kurar. Ancak bu bağlantı dilde gerçekleşmez. Dilin gerçeklik ile ilişkisi karmaşıktır. Çok çeşitli görünüşleri vardır ve bu durumlar tek bir teori ile açıklanamaz.[15] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar* eserinde verilmiş bir cümlenin anlamın açıklamasının doğruluk koşullarına değil, kullanım koşullarına bağlı olması gerektiğini savunmuştur.[16]

Dil-gerçeklik ilişkisi ile ilgili tartışmaları etkileyen önemli filozoflardan biri de Tarski'dir. Alfred Tarski (1901-1983) temel problemin doğruluk kavramı için içerik açısından uygun olan ve formel olarak doğru olan bir tanım vermek olduğunu düşünür.

[13] Rossi, *Analitik Felsefe*, ss. 48-53.
[14] Gary Kemp, "Quine", çev. Osman Gazi Birgül, *Dil Felsefesi*, Der. Bery Lee, Fol, Ankara, 2021, ss. 197, 198.
[15] Zeki Özcan, *Dil Felsefesi III*, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2018, ss. 61-66.
[16] Arif Ahmed, "Wittgenstein: Felsefi Soruşturmalar", çev. Eren Rızvanoğlu, *Dil Felsefesi*, Der. Bery Lee, Fol, Ankara, 2021, s. 170.

Belirsizlikten sakınmak için doğruluk tanımının maddi açıdan uygun olmasını sağlayacak şartları belirlemek gerekmektedir. Ayrıca tanımımızın bağlı olduğu formel doğruluğu belirlememiz gerekmektedir. Doğru terimi, hükümler ve inançlar gibi psikolojik fenomenlere uygulanabildiği gibi önermelere ve cümlelere de uygulanabilmektedir. Önermelerin anlamlarının farklı şekillerde yorumlanması, açık ve net olmaması gibi nedenlerle Tarski doğruluk teriminin cümlelere ve özel bir dil içinde cümlelere uygulanmasını daha uygun görmektedir. Bir dil içinde doğru olan bir cümle bir başka dil içinde doğru olmayabilir. Tarski doğru teriminin anlamının açık olmadığını düşünmektedir. Doğruluğun filozoflar tarafından kabul edilen farklı kavrayışları bulunmaktadır. Tarski, kendisinin temele aldığı doğruluk tanımının klasik Aristotelesçi doğruluk tanımı olduğunu söylemektedir. Bu tanıma göre bir şeyin olmadığı şey olduğunu söylemek yanlıştır, olduğu şey olduğunu söylemek doğrudur. Tarski uygunlukla ilgili kriterini bu tanımı temele alarak açıklar. "Kar beyazdır" cümlesi ancak ve ancak kar beyaz ise doğrudur. "Kar beyazdır" ifadesi tırnak içinde yazıldığı zaman cümlenin adı, tırnak içine alınmadan yazıldığı zaman ise cümlenin kendisi olmaktadır.[17]

Tarski'nin doğruluk kuramı, önermelerin nesnelerle uygunluğunu sağlamak için gerekli dilbilimsel şartları tanımlamayı amaçlamıştır. Tarski gündelik dilin kendisini dolaylı olarak referans yapması nedeniyle felsefe yapmak için uygun olmadığını düşünür. Nesnelerin gerçeklik ile uygunluğunu açıklayabilmek hem olguları betimleyebilmemizi hem de cümleleri ya da sözcükleri üst dilsel olarak ifade edebilmemizi sağlayacak bir üst dilin gerekli olduğu düşüncesinden hareket etmiştir. Günlük dili anlambilimle ilgili antinomileri kaynağı olarak görmüştür. Tarski'ye göre bu antinomilerden sakınmak için dil düzeyleri arasında ayrım yapmak gerekir. Konu dil, üzerine konuşulan ifadelerden oluşur, gerçek dünyada var olan nesneleri belirtir. Üst dil ise konu dil üzerine konuşmamızı sağlayan dildir. 'Kar beyazdır' önermesi tırnak içine alınmadan doğru-

[17] Alfred Tarski, "The Semantic Conception of Truth", *Philosophy of Language*, Ed. Susana Nucetelli-Gary Seay, Rowman&Littlefield, United States of America, 2008, ss. 29-31.

dan kullanıldığı zaman konu dili oluşturur. '"Kar beyazdır" doğrudur' önermesi ise üst dilde ifade edilmiş bir önermedir. Dil düzeyleri arasında yapılan ayrım ve üst dil daha önce Russell tarafından da önerilmiştir.[18] Russell, tipler kuramında bu ayrımı yapmıştı ve bu şekilde dilsel paradoksları çözümlemeyi amaçlamıştı.

Dilin kullanımını insan edimlerinin önemli bir parçası olarak ön plana çıkarması bakımından önem taşıyan bir düşünür ise Austindir. Austin, dili kullananların dili farklı etkinliklerde kullanmasına dikkat çekerek aynı ifadelerin farklı durumlarda farklı amaçlara yönelik kullanılabildiğini göstermiştir. Austin'a göre, dilin parçaları konuşma esnasında hangi söylemi ifade ettiğimizi ve söylemimizin olgularla bağlantılı olarak doğru olup olmadığını belirleyemezler. Söylemlerimizin doğruluklarının olgularla ilişkisi, hem bizim niyetimize hem de ortamın özelliklerine göre değişiklik gösterebilir.[19]

İfadelerin anlamlarının oluşumunu dilin kullanımlarını inceleyerek göstermek isteyen diğer bir düşünür ise H.P. Grice'dır. Grice, ifadelerin doğal anlamda ve doğal olmayan anlamda kullanımları arasında ayrım yapmıştır.[20] Sözcükler kullanılırken sözcüklerin anlattığı anlamın yanında sözcükleri kullananın bu sözcüğüğe yüklediği bir anlam vardır. Grice, sözcüklerin anlamlarını belirleyenin onları kullananlar olduğunu, sözcükerin anlamının insanların o sözcükle ne ifade ettiklerine bağlı olarak oluştuğunu söylemektedir. Anlam konuşucunun anlattıklarına bağlı olduğu gibi dinleyenin ne anladığına da bağlıdır.[21]

Hilary Putnam, yirminci yüzyılın ikinci yarısının ve yirmibirinci yüzyılın başlarının en etkili Amerikan filozoflarındandır. Analitik Felsefenin önemli isimlerinden olmakla birlikte Kıta felsefesini de tanıyan nadir filozoflardandır. Reichenbach'ın ve Car-

[18] Zeki Özcan, *Dil Felsefesi I*, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2014, ss. 197-199.
[19] Guy Longworth, "Austin", Çev. Mert Ak, *Dil Felsefesi*, Der. Barry Lee, Fol Yayınları, Ankara 2021, ss. 145-151.
[20] H. P. Grice, "Meaning as Intention" ", *Philosophy of Language*, Ed. Susana Nucetelli-Gary Seay, Rowman&Littlefield, United States of America, 2008, s. 70.
[21] Kent Bach, "Grice", Çev. Bayram Mustafa Zor, *Dil Felsefesi*, Der. Barry Lee, Fol Yayınları, Ankara 2021, ss. 261, 262.

nap'ın öğrencisi olmuş ve ilk çalışmalarında hocalarından etkilenmiş olmakla birlikte daha sonra onların görüşlerini eleştirmiş ve mantıkçı emprizmden çok farklı bir posizyonu benimsemiştir. Doğrulamacılığın Reichenbach ve Carnap tarafından savunulan versiyonlarına karşı realist anlambilimini savunmuştur.

Putnam, anlambilimsel dışsalcılık olarak adlandırılan yaklaşımı savunduğu ilk evresinde anlamın kafanın içinde olmadığını bir bakımdan tikel varlıkların doğasına bir bakımdan dilbilimsel topluluk içindeki klişelere bağlı olarak oluştuğunu öne sürmüştür. Bu dönemde doğal türleri ifade eden sözcüklerin kesin olarak tanımlanamayacağını, bu sözcüklerin ifade ettiği türlerin üyeleri olan varlıkların doğalarının dili konuşan tarafından tam olarak bilinemeyeceğini ancak dilbilimsel işbölümünün anlamın oluşumu üzerinde etkili olduğunu savunmuştur. Putnam anlamın kafanın içinde olmadığı tezini düşünce hayatının diğer evrelerinde de sürdürmüştür.

Putnam'ın düşünce çizgisi üzerinde dil dünya ilişkisi problemine yaklaşımı bazı değişimler geçirerek ilerlemiştir. Putnam'ın düşünceleri bu bakımdan genel olarak üç evrede değerlendirilmektedir.[22] Putnam ilk periyodunda realizm problemi açısından dışsalcı yaklaşımı savunmuştur. Bu yaklaşıma göre sözcükler kavramsal şemalarımızdan bağımsız olarak belirli objelere karşılık gelmektedir. Putnam bu düşüncesini referansın nedensel kuramı ile desteklemiştir.

Putnam, içselci yaklaşımı savunduğu ikinci evresinde anlamın kafanın içinde olmadığı tezini sürdürmekle birlikte dış dünya ile doğrudan bağlantı kurmamızın mümkün olmadığı kanaatine ulaşmıştır. Dil ve dünya arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarabilmek için dilin ve dünyanın dışına çıkmak gerekecektir. Dilin ve dünyanın dışına çıkmak ise **Tanrı'nın Gözü bakış açısı** olarak ifade ettiği bakış açısını gerektirecektir. Putnam insan için bu bakış açısının mümkün olmadığını düşünmektedir. Bu bakış açısı aynı

[22] Bkz. Lance P. Hickey, *Hilary Putnam*, Continuum, London, New York, 2009, s. 2.

zamanda **metafiziksel realizm** olarak adlandırdığı yaklaşımı gerektirmektedir. Putnam, gerçeklik hakkında tek ve kesin bir belirleme yapan bütün görüşleri metafiziksel realizm olarak nitelendirmektedir ve metafiziksel realizmin savunulamaz olduğunu düşünmektedir. Putnam'ın düşünce çizgisinde metafiziksel realizme karşı duruşu değişmemiştir. Ancak ilk dönemindeki dışsalcı düşüncesine karşı yaptığı kritikte dışsalcığın metafiziksel realizmin bakış açısı olduğunu söylemektedir.

Putnam içsel realist evresinde doğrulamacı anlambilimini savunmuştur. Bu anlambilim görüşünde doğruluk epistemolojik açıdan ideal şartlar altında doğrulanabilirlik olarak anlaşılmıştır. Ancak Putnam, daha sonra çok çeşitli empirik nedenlerle epistemolojik açıdan ideal şartların ulaşılabilir olmadığını kabul etmiştir. Bu dönemde Putnam, dışsal şeylere nüfuz etmekle ilgili problemin yeterince iyi epistemolojik şartlara göndergesel bir giriş için de söz konusu olduğunu söylemektedir. Putnam'ın içselci görüşünde yeterince iyi epistemolojik şartların ne olduğunu dünyanın belirlemesine izin verilmişti. Buna bağlı olarak sağduyu realizmi için bir temel görüş kazanılmıştı. Putnam'ın içsel realist görüşü, duyumların bizimle dış dünya arasında bir ara yüz olarak kabul edildiği geleneksel kartezyen bakış açısına dayanıyordu. Putnam daha önce bu kartezyen çıkmazı kabul ettiğini, çünkü Austin'in duyu verilerinin gerçekliği düşüncesine yönelttiği eleştirileri kabul etmediğini, ancak daha sonra duyu verilerinin doğrudan algılayabildiğimiz, dışsal objelerin ise ancak dolaylı olarak algılayabildiğimiz olduğu şeklindeki görüşe karşı saldırısında haklı olduğunu düşünmeye başladığını söylemektedir. Bunun yanında William James'in doğal realizmin savunulabilir olduğu şeklindeki görüşlerinden de etkilendiğini belirtmektedir. Putnam, içselci görüşü savunduğu dönemde, deneyim ve kavramların John McDowell'in ifadesi ile *dünyaya açılmanın* formları olarak düşünülebileceğini görmekte başarısız olduğunu söylemektedir. Kendimizi dünyanın bize kendisini bildirmesinin çeşitli görünümlerine izin vererek dünyaya açık

ve dünya ile karşılıklı etkileşim içinde görmemiz gerektiğini düşünmektedir.[23] Putnam'ın dil dünya ilişkisi problemi ile ilgili son döneminde benimsemiş olduğu bu yaklaşım pragmatik realizm ya da doğal realizm olarak adlandırılmaktadır. Putnam bu döneminde sözcüklerin gündelik dildeki anlamlarına dönmek gerektiğini kabul etmiştir. Metafiziksel realizme karşı duruşunu sürdürmüş bu bakımdan pragmatik çokçuluğu savunmuş ve ontolojik göreliliği savunmayı sürdürmüştür. Pragmatik çokçuluk görüşü günlük dilin kullanımının çok sayıda dil oyununa bağlı olarak oluştuğu ve gerçekliğin tek bir belirlemesinin olmadığı çok sayıda belirlemesinin olabileceği düşüncesinden hareket etmiştir. Bu görüşleri bakımından Wittgenstein'ın ikinci dönem düşüncelerinden etkilenmiştir. Ontolojik görelilik düşüncesi ise dilin gerçeklilikle tek bir karşılıklılığının değil fakat aynı şekilde doğru önermelerle ifade edilebilen farklı karşılıklılıklarının olduğu düşüncesine dayanır.

Putnam'ın dil-zihin-gerçeklik ilişkisi problemi ile ilgili çözüm denemeleri düşünce çizgisinin farklı evrelerinde değişiklik gösterse de Putnam'ın düşüncelerinin bütününde benimsemiş olduğu temel yaklaşımları bulunmaktadır. Biz Putnam'ı anlamak açısından onun değişmeyen düşüncelerinin daha önemli olduğunu düşünüyoruz. Bunlar içinde ilk olarak zikretmek gereken temel yaklaşımı anti-realizme karşı ya da idealizme karşı realizmi savunmuş olmasıdır. Anlamın kafanın içinde olmadığı tezini düşünce hayatı boyunca savunmuştur. Bunun yanında metafiziksel realizmin karşısında yer almıştır. Bilimsel realizmi fiziksel indirgemeci olmayan ve bizi metafiziksel realizme götürmeyecek türü ile düşünce hayatı boyunca savunmuştur. Bu bakımdan bilimsel terimlerin anlamlarının teori değişimlerine karşı değişmeden kalabildiğini kabul etmiştir. Bunların yanında gerçekliğe ilişkin açıklama girişimlerinde indirgemeciliğin her türüne karşı oluşu ve solipsizmden uzak olmak istemesi de onun değişmeyen yaklaşımları için-

[23] Hilary Putnam, "From Quantum Mechanics to Ethics and Back Again", *Reading Putnam*, Ed. Maria Baghramian, Routledge, London and New York, 2013, ss. 25-27.

de zikredilebilir. Mantıkçı pozitivizmin ve anarşizm olarak nitelendirdiği göreci yaklaşımların kendi içinde tutarsız yaklaşımlar olduğunu savunmuştur.

Putnam, felsefenin son çözümlemelerin yapıldığı ve son görüşlerin keşfedildiği bir yer olmadığını düşünmektedir. Kendi fikir değişimlerini ise bir görüşten diğer bir görüşe geçme konusu olarak değil, daha çok felsefenin doğasının karşıt görüşleri arasında bir dönme konusu olarak gördüğünü söylemektedir.[24] Bununla birlikte Maximilian De Gaynesford'un da ifade ettiği gibi Putnam'ın çalışmalarında açıkça algılanabilen bir birlik bulunmaktadır. Gaynesford Putnam'ın geniş bir alana yayılmış olan yazılarından bir kısmını anlamak için tamamını anlamak gerektiğini söylemektedir.[25]

Christopher Norris, Putnam'ın bazı problemler üzerine sürekli olarak ve yeniden düşünmesinin ve itiraf edilmiş şüphelerinin bazı filozofların güvenli iddialarından daha etkili olduğunu, Putnam'ın düşüncelerinin felsefenin dışında matematik, fizik, bilim tarihi gibi alanlarda da uyarıcı olarak etki yaptığını söylemektedir.[26] Putnam'ın çalışmalarının bir özelliği ise Putnam'ın kendi pozisyonunu başka filozofların çalışmalarına bağlı olarak açıklamış olmasıdır. Bu durum özellikle son dönemlerine ait eserlerinde daha belirgin olarak görülmektedir.[27]

Bu tezin temel hipotezi Putnam'ın dil-zihin-gerçeklik ilişkisi ile ilgili çözüm denemelerinini değerlendirmenin bizim bir gerçeklik alanı ile olan bağımızı ortaya çıkarmasıdır. Çalışmamızda anlam problemi ve realizm problemi olmak üzere iki problem temelinde Putnam'ın görüşleri ele alınacaktır. Anlam problemi ile ilgili olarak Putnam'ın anlambilimsel dışsalcılık görüşünün, realizm problemi ile ilgili olarak Put-

[24] Putnam, *Representation and Reality*, s. xii.
[25] Gaynesford, *Hilary Putnam*, ss. 4, 5.
[26] Christopher Norris, *Hillary Putnam: Realism, Reason and The Uses of Uncertainity*, Manchester University Press, USA, 2002, s. 2.
[27] Maria Baghramian, "Introduction, A life in philosophy", *Reading Putnam*, Ed. Maria Baghramian, Routledge, London and New York, 2013, s. 4.

nam'ın düşüncesinin farklı evrelerinde bu problemle ilgili getirdiği çözüm önerilerinin değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. "Dil ve Anlam" başlıklı birinci bölümde sözcüklerin anlamlarının nasıl belirlendiği probleminden hareketle Putnam'ın anlambilimsel dışsalcılık görüşünü oluşturan argümanları ele alınarak değerlendirilecektir. Bu bölümde anlamın oluşumunda doğanın ve toplumun etkisi, anlamın zihinde belirlenmemiş olmasının gerekçeleri, anlamın içlem ve kaplam kavramları ile ilişkisi, anlamın nedensel açıklaması, anlamın teori ile ilişkisi, dilsel uzlaşımcılık ve diller arası çevirinin imkanı konuları ele alınacaktır.

"Gerçeklik ve Referans" başlıklı ikinci bölümde, realizm problemi ve Putnam'ın bu problemle ilgili görüşleri düşüncelerinin farklı evrelerinde benimsemiş olduğu pozisyonlara bağlı olarak değerlendirilecektir. Putnam'ın ilk dönemi ile ilgili olarak referansın nedensel açıklaması ve realizm problemi açısından dışsalcılık, şeyleri varsayan bir dil ile sadece duyu verilerini varsayan bir dilin temellendirilmesi konusularında Putnam'ın düşünceleri ve ayrıca Putnam'ın ilk evresinde olduğu gibi diğer evrelerinde de benimsemiş olduğu bilimsel realizm görüşü ele alınacaktır. Putnam'ın ikinci dönemi ile ilgili olarak içselci görüşü benimsemesinin gerekçeleri, referansın benzerlik kuramının eleştirisi, içselci evresinde ve son evresinde benimsemiş olduğu bir görüş olarak pragmatik çokçuluk görüşü ele alınacaktır. Son dönemi ile ilgili olarak realizm konusunda içselci görüşten doğal realizme geçişinin gerekçeleri ele alınacaktır.

1. BÖLÜM: DİL VE ANLAM

Dil bizi realiteye bağlayan bir aracı olduğu gibi dünyayı betimlememizi sağlayan bir vasıtadır. Bunun yanında düşüncelerimizi ifade etmemiz ve iletişim kurabilmemiz için bir işaretler sistemidir.[28] Birçok düşünüre göre dil, düşüncelerimizi ifade etmenin bir aracı olduğu gibi sınıflama yapabilmemiz ve kavram oluşturabilmemizdeki rolü nedeniyle düşünmemiz için de bir vasıtadır. Davidson'a göre dil bir süje ile dünya arasında bir aracı değil fakat dünya ile doğrudan iletişim kurmamızı sağlayan bir organımızdır.[29]

Dil incelemeleri günümüzde dil felsefesi ve dilbilimi olmak üzere iki ayrı disipline bağlı olarak yürütülmektedir. Dilbilimciler, daha çok bir dilin ses yapılarını, sentaksını, gramerini, buna bağlı olarak dili oluşturan temel unsurları ve bu unsurların bir araya gelişini yöneten kuralları ele alırlarken, filozoflar dilin farklı boyutları ile ilgilenmişlerdir. Dilin kullanımını ve kullanımı etkileyen şartlar dilin pragmatik boyutunu oluştururken, dilsel ifadelerin anlamının ve referansının açıklanması ile ilgili çalışmalar semantik boyutunu oluşturur. Bir ifadenin uygulandığı ya da gösterdiği şey referansını oluşturur. Bir ifadenin bilgi içeriği ya da bir ifade ile söylenmek istenen şey ise o ifadenin anlamıdır.[30]

Anlam bir yönüyle zihinlerle doğrudan bağlantılıdır. Bu herhangi bir şeyin bir anlam taşıdığını söyleyebilmenin onu değerlendirecek bir zihni gerektirmesinden kaynaklanmaktadır. Anlamın ayrıca bir de nesnel yönü vardır. Anlamın nesnel yönü sözcüklerin bizim zihnimizin dışındaki nesneleri adlandırması ile ilgilidir. Ancak sözcükler sadece nesneleri adlandırmamaktadır. Bunun yanında çok sayıda nesneyi ifade eden

[28] Özcan, *Dil Felsefesi I*, ss. 14-17.
[29] Özcan, *Dil Felsefesi I,* s. 90
[30] Susana Nuccetelli, Gary Seay (ed.), *Philosophy of Language*, Rowman&Littlefield Publishers, 2008, ss. 1, 2.

türleri, nitelikleri ya da eylemleri ifade eden sözcükler de vardır. Bu nedenle sözcüklerin hem tikelleri hem de tümelleri ifade ettiklerini söylemek mümkün olur.[31] Bu nedenle anlamın zihne bağlı açıklamaları gibi nesnelere bağlı olarak açıklamaları da eksik kalacaktır. Anlamın açıklanmasındaki bir zorluk bir bakımdan dilin semantik boyutu ile ilgili çalışmaların aynı zamanda ontolojik problemlerle de ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır.

Dilin semantiği söz konusu olduğu zaman, Putnam, dilin sentaksı konusunda sağlanan başarının sağlanamamış olduğuna işaret etmektedir. Putnam, bu başarısızlığı semantiğin dayanmış olduğu bilim öncesi kavramın, sentaksın bilim öncesi kavramından daha kötü durumda olması ile ilişkilendirir. Putnam, bununla birlikte anlamın var olmadığı düşüncesinin oluşumuna neden olan septik ya da nominalist argümanlara dayalı olarak bu problemin çözülemeyeceğini düşünür.[32]

Donald Davidson, bir dili paylaşmanın hangi anlamda olursa olsun bir iletişim gerektirdiğini ve dili paylaşmanın aynı zamanda geniş özellikleri ile doğru olmak zorunda olan bir dünya resmini paylaşmak olduğunu söylemektedir. Bu nedenle, Davidson'a göre dilimizin geniş özelliklerinin bildirimini yaparken realitenin genel özelliklerinin de bir bildirimini yaparız ve iletişimin başarısı dünyanın paylaşılmış ve büyük ölçüde doğru bir görüşünün varlığını gösterir. Dil, cümlelerinin semantik boyutu nedeniyle bir iletişim aracıdır. Cümlelerinin doğruluk ve yanlışlık potansiyeli dilin semantik boyutunu oluşturur. Semantik bu nedenle cümlelerin doğruluk şartlarının çalışılması bakımından önemlidir.[33]

Davidson, sözcüklerimizin yorumları üzerindeki sınırlılıklardan birinin nedensel etkileşim içinde bulunduğumuz şeylere referans olduğunu hatırlatarak doğruluğun bir

[31] Arda Denkel, *Anlam ve Nedensellik*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1996, ss. 10-13.
[32] Hilary Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", *Mind, Language and Reality*, Cambridge University Press, 1975, ss. 215, 216.
[33] Donald Davidson, "The Method of Truth in Metaphysics", *Philosophy of Language:The Big Questions*, Edited by Andrea Nye, Blackwell Publishers, USA, 1998, ss. 213-2 15.

tutarlılık kuramının çok kötü olmadığını söylemektedir. Putnam, Davidson'un argümanının, nedenin (the cause) dil üstü (extra-linguistic) dünyada inşa edilmiş bir şey olarak kabul edilmesi gerekçesi ile geçerli olmadığını düşünmektedir. Putnam, asıl problemin Davidson'un düşündüğü gibi söylediklerimizin doğru ya da yanlış olması ile ilgili bir septisizm değil fakat dil içinde söylediğimiz şeylerle realitenin herhangi bir görünümü arasında tatmin edici bir bağlantı olmadığı sürece cümlelerimizin dışsal realiteye ilişkin bir doğruluğunun ya da yanlışlığının olamaması ile ilgili olduğunu söyler.[34]

Cümle anlamı ve sözcük anlamı göz önüne alındığı zaman, Donald Davidson gibi bazı filozoflar cümle anlamı üzerine yapılan çalışmaların daha önemli olduğunu kabul ederler. Putnam, bununla birlikte semantik açısından daha temel olan konunun sözcük anlamı olduğunu düşünmektedir.[35] Putnam, sözcük anlamı kavramı ile ilgili hatalı düşüncelerin daha büyük yanlışlıklara neden olduğunu düşündüğü için genel olarak büyük ölçüde sözcüklerin anlamları ile ilgilenmiştir.[36]

Cümlelerin anlaşılması konusu ise, Putnam'a göre önemsiz olmamakla birlikte daha basit problemleri içine alan bir konudur. Mantıksal sözcüklerin basit ya da karmaşık cümlelerin oluşumunda nasıl kullanıldığını açıklamakla ve karmaşık cümlelerin doğruluk şartları ile bu cümlelerin kendilerinden türetilmiş olduğu basit cümlelerin doğruluk şartları arasındaki ilişkileri açıklamakla ilgili problemler bir sözcüğün anlamını açıklamak ile ilgili problemlerden daha kolaydır. Yeni bir sözcüğün nasıl anlaşılması gerektiği konusu tanım vermek ve sözlük yazmak ile ilgili zorlukları içinde barındıran bir konudur.[37]

Semantik, dağınık olması, kesin teorilerinin ve yasalarının olmaması, matematiksel kesinliğin olmaması gibi nedenlerle Putnam'a göre sosyal bilimlerin taşıdığı bü-

[34] Hilary Putnam, *Pragmatism: an open question*, Blackwell Publishers, USA, 1995, ss. 64, 65.
[35] Putnam, "Is Semantics Possible?", ss. 149, 150.
[36] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", s. 216.
[37] Putnam, "Is Semantics Possible?", ss. 149, 150.

tün karakteristik özellikleri taşıyan tipik bir sosyal bilim olması nedeniyle zor bir alandır. Sözcük fonksiyonlarının farklı olmasının nedenleri, bir sözcüğün kullanımının öğrenilmesi için gerekli olan çekirdek olguların nasıl aktarılacağı gibi problemler semantik teorinin açıklaması gereken problemlerdir. Bu problemlerin cevaplanması ise uzun bir yolculuğu ve problemleri basite indirgeyen geleneksel yaklaşımlardan kurtularak gerçek problemin nerede yattığını görmeyi gerektirir.[38]

Putnam, ayrıca semantik yöntemlerin ya da felsefenin büyük problemleri için dilsel çözümlerin başarısız olduğu yönündeki eleştirinin, problemlere bakış açısı ile ilgili yanlış bir yönelime neden olduğunu öne sürer. Bu problemlere dilsel çözümler keşfedemesek de dil incelemeleri yoluyla onlar hakkında büyük ölçüde yeni bilgi sahibi olabileceğimizi düşünür.[39] Putnam'a göre, semantik teoride bir ilerleme olmamasının bir nedeni de tekrarlayan kurallar ve dilbilimsel tümeller gibi kavramlar yoluyla modern kuramlar içinde geleneksel hataların sürdürülmesidir.[40]

Putnam'ın anlambilimsel dışsalcılık görüşünün temelinde anlamın kafanın içinde olmadığı düşüncesi bulunmaktadır. Anlambilimsel dışsalcılık, Putnam'ın düşüncelerinde kavramın bir zihinsel imge ya da zihinsel oluşum olmaması, anlamın içlem-kaplam belirsizliği, İkiz Dünya düşünce deneyi, doğal tür sözcüklerinin anlamlarının doğal ve sosyal bileşenleri, fiziksel büyüklük terimlerinin anlamlarının anlamın nedensel bağlantıları ile açıklanması, teori değişimlerine karşı sözcüklerin anlamlarının korunması konuları etrafında ifade edilmiştir.

1.1. Kavram

Kavram genel olarak sözcüklerin zihnimizdeki karşılığı ya da tasarımı olarak düşünülmektedir. Kavram aynı zamanda gerçekliği ifade etmenin, sınıflamanın bir yo-

[38] Putnam, "Is Semantics Possible?", s. 152.
[39] Hilary Putnam, "Language and Philosophy", *Mind Language and Reality*, Cambridge University Press, 1975, s. 2.
[40] Putnam, "Is Semantics Possible", s. 146.

lunu oluşturmaktadır. Kavramın ne olduğu ya da gerçekliği bir problematik olsa da kavrama dokunmadan dil ve gerçeklikle ilgili problemleri tartışmak mümkün görünmemektedir. Bu bölümde Putnam'a göre kavramın ne olduğu konusu ve kavramın anlama ile ilişkisi ele alınacaktır.

Kavramın ne olduğu problemi Putnam'ın eserlerinde kavramın ne olmadığı sorusundan hareketle ele alınmıştır. Dil felsefesi ile ilgili problemlerin felsefe tarihi içinde ele alınışı göz önüne alındığı zaman idealar (ideas), kavramlar (concepts), özellikler gibi konular etrafındaki tartışmaların ön plana çıkmış olması, Putnam'ı bu konuların ele alınışını değerlendirmeye yönlendirmiştir. Putnam, bu hususta öncelikle kavramların geçmişte bir imge gibi düşünülmüş olmasını bir problem olarak görmektedir.[41]

İmge, dış dünyadaki nesnelerin zihindeki tasarımı, ya da resmi olarak anlaşılmaktadır.[42] Osmanlıcada hayal olarak ifade edilmiştir.[43] Kavram, nesnelerin zihindeki tasarımı olarak düşünülmüş olsa da kavram ile hayal ya da imge arasında bir ayrım da yapılmıştır. Örneğin zihnimizdeki bir at hayali, zihnimizde bir atın gözümüzün önüne getirilmesi ile oluşan resim, bir imgedir. At kavramı ise belirli bir atı değil bütün atları ifade eden bir genel fikirdir.[44] İlk çağ felsefesine dönecek olursak, Platon'un düşüncesinde, görünen dünya ile kavranan dünyanın birbirinden ayrıldığını görürüz. Platon felsefesinde kavramlara kesinliğini veren objelerin gerçekliğidir ve soyut olarak var olan gerçekliği akıl yoluyla kavrarız. Örneğin geometrik şekiller üzerinde düşünürken kendi çizdiğimiz görünen şekiller üzerine düşünürüz. Ancak asıl düşündüğümüz bu şekillerin benzediği soyut şekillerdir. [45]

Kavramın ne olduğu sorusu varlığın ne olduğu sorusu ile de ilişkilendirilmiştir. Ş. Teoman Durali üzerine konuşulabilen her şeyin varlık olduğunu ve buna bağlı olarak

[41] Putnam, "Language and Philosophy", s. 3
[42] Ahmet Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000, s.179.
[43] Şahin Yenişehirlioğlu, *İmgelerin Sisi,* Alkım Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 48.
[44] Necati Öner, *Klasik Mantık*, Divan Kitap, Ankara, 2011, s. 33.
[45] Platon, Devlet, (Çev:Sabahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz), Remzi Kitabevi, İstanbul,1992, ss. 197, 198.

varlığın konuşma ile açığa vurulduğunu söylemektedir. Durali'ye göre, konuşmanın temel birimi olan söz bir anlamı dile getirmek amacına yönelik olarak belirli biçimlerde birleştirilmiş seslerden oluşur. Sözlerin bu şekilde oluşması belirli kurallara göre zorunlu olarak değil, tesadüfi olarak gerçekleşir. Ancak söz bir kez oluştuktan sonra anlamını kendisini ana dilinde kullanan bireylere benimsetir. Sözün değişmeyen anlamı kaynak olarak kavrama dayanır. Kavram varlığın aşkın bir sahada akıl yoluyla kavranan karşılığıdır. Varlığın gerçeklik dünyasındaki karşılığı ise var olanlardır.[46]

Kavramların zihindeki tasavvurlar olarak düşünülmesi, J. Locke'un ideler olarak ifade ettiği kavramların kaynağını dış dünyaya ait duyulur şeyler üzerine ya da içsel işlemlerimiz, düşüncelerimiz üzerine gözlemlere dayandırmış olması ile ilişkilidir.[47] Putnam'a göre, İngiliz empiristlerinin yaptığı gibi 'fikirleri' (ideas) imgeler olarak düşünmek, bir şeyin imgesini oluşturur gibi imgelerin imgesini oluşturmanın mümkün hale gelmesi gibi bir probleme yol açar. Bu durumda örneğin bir sandalyenin imgesinden, sandalye imgesinin imgesinin nasıl ayrılacağı gibi bir problem ortaya çıkmaktadır. Sandalye düşüncesi, sandalye imgesi ile özdeşleştirilirse ve sandalye imgesi, sandalye imgesinin imgesi ile özdeşleştirilirse sandalye düşüncesi ile sandalye imgesinin düşüncesi arasında bir fark olmadığı şeklinde bir sonuç çıkar. Putnam, bu düşünce çizgisinin, Berkeley'i şaşırtıcı bir sonuca ulaştırdığını söyler ve Berkeley'in gerçekliğin tümüyle zihinsel olduğu şeklindeki iyi bilinen düşüncesinin yanında çok iyi bilinmeyen daha radikal bir düşüncesinin de olduğundan bahseder. Berkeley'in bu düşüncesine göre gerçekliğin tümüyle zihinsel olmadığı ve maddi objelerin sadece fikirler olmadığı şeklindeki görüş ya anlamsızdır ya da kendi içinde çelişkilidir. Böylece, Berkeley, gerçekliğin zihinsel olduğunu düşünmekle kalmamıştır. Diğer imkânın kavranabilir olduğunu bile düşünmemiştir. Putnam, psikolojik atomculuk haklı olsa bile Berkeley'in bir hata yaptı-

[46] Ş. Teoman Durali, *Aklın Anotomisi*, Dergah Yayıları, İstanbul, 2013, ss. 65, 66.
[47] John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, (Çev: Vehbi Hacıkadiroğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004, ss. 97, 98.

ğını söyler. Sandalye imgesi, bir şekilde sandalye imgesinin imgesi ile özdeş olsa da onlar farklı kavramlarla bir arada olduklarında farklı olacaklardır. [48]

Bununla birlikte, Putnam, *Words and Life* adlı eserinde Berkeley'in görüşünün yanlış anlaşıldığını söylemektedir. Putnam'ın bu eserinde ifade ettiği görüşüne göre, Berkeley'in düşünceleri, düşüncelerimizin maddenin alanından tamamen ayrı olduğu şeklinde değil fakat sadece deneyimlediğimiz duyumları bilebileceğimiz şeklinde anlaşılmalıdır. Putnam, Berkeley'in düşüncelerinin yanlış anlaşılması neticesinde İngilizce konuşan filozoflar arasında zihin-beden probleminin maddi olmayan duyumların ya da günümüzde zihinsel olarak anlaşılanın fiziksel dünya ile ilişkisi problemi haline geldiğini düşünür.[49]

Geleneksel olarak fikirlerin bir tür zihinsel temsil olarak düşünülmesi, Putnam'a göre filozofları gözleme dayalı psikoloji yapmaya yönlendirmiştir. Dikkatlerin duyumlara yönelmesi ise tüm var olanların zihinler ve duyumlar olduğu düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur. Putnam, buna bağlı olarak John Locke zamanından Wittgenstein'ın Felsefi Soruşturmalar adlı eserinin yayınlanmasına kadar bu yaygın felsefi hatanın etkili olduğunu söylemektedir.[50] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar* adlı eserinde nesnelerin özünün gramer içinde ifade edildiğini ve nesnelerin doğaları ile ilgili zorunlulukların dil ile ilişkisinin keyfi kurallara bağlı olduğunu söylemektedir. Bu bakımdan imgeler, dilin kullanımından ayrı olarak düşünüldüklerinde bir cümlenin anlaşılabilmesine herhangi bir katkı sağlamaz. İki imgenin aynı olduğu yargısını ifade edebilmemiz için imgeleri ayrı ayrı teşhis etmemiz gerekir. Bunu yapabilmemiz aynı sözcüğünün ne olduğunu bir başkasının bize öğretebilmesini gerektirir.[51] İnsanlarla iletişim kurabilmemiz, Wittgenstein'a göre sözcüklerle ifade edilen düşüncelerin aktarılması ile değil, dil

[48] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 15, 16.
[49] Putnam, *Words and Life*, ss. 9, 10.
[50] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 7, 8.
[51] Lutwig Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, (Çev.: Haluk Barışcan), Metis Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 134-138.

oyunları ile gerçekleşmektedir. Sözcüklerin anlamları dil oyunlarına bağlı olarak oluşmaktadır. Dili konuşanlar dil oyunundaki işlevleri yerine getirirler.[52]

Wittgenstein'ın Felsefi Soruşturmalar içindeki kavram anlayışını Putnam, şöyle bir düşünce deneyi ile anlatmaktadır. Japonca yazılmış bir bilinçlilik akışı romanını göz önüne alıyoruz ve hiçbir Japonca sözcüğü anlamadığımız halde bu romanın büyük bir bölümünü kayıtlarından dinleyerek ezberlediğimizi düşünüyoruz. Bu romanı uygun tonlamalarla ve vurgularla okuyoruz. Bu durumda davranışlarımız zihnimizden geçenler ile büyük ölçüde uyumsuz değilse Japonca düşünüyor gibi görünebiliriz. Hipnotik telkine bağlı olarak kendimizi zihnimizden geçen cümleleri anlıyor gibi hissedebiliriz. Ancak zihnimizden geçen cümleleri gerçekten anlamadığımız için bu cümlelerle ifade edilen önermeleri düşünmeyiz. Bu düşünce deneyine bağlı olarak, Putnam, sözcüklerin kendilerinin ya da sözcüklerin ve cümlelerin uygun sıralanışının anlamayı oluşturmadığını, anlamanın konuşanın söylediği sözcükler ve cümleler ile uyumlu davranışlar gösterebilmesine bağlı olduğu, cümleleri anlamanın doğru cümleleri doğru durumlarda kullanabilmeyi gerektirdiği sonucuna ulaşmaktadır.[53] Japonca bilinçlilik akışı romanını ezbere okuyan bir kimse sözcüklerin nerede kullanılması gerektiğini bilmeden ama doğru sıralamaya uygun olarak okumaktadır. Bu kimsenin cümleleri anlayamayacağı açıktır. Ancak dışarıdan bakan biri için cümleleri anladığı izlenimini uyandırmaktadır.

Putnam, kavramların zihinsel imgeler olmadığını söylemekle birlikte, onların her hangi bir türde zihinsel obje de olmadığını öne sürmektedir. Burada zihinsel obje ile kast edilen, bir kimsenin kendi içine dönerek düşünebildiği ve onu ifade etmek için uygun bir sözcüğü olmasa da sahip olabildiği bir objedir. Bununla birlikte böyle bir objenin uygun sözcüklere sahip olan bir kimse için var olmaması da mümkündür. Putnam, kavramın zihinsel obje olmayışını zihinsel olayların, soyut zihinsel oluşumların ya da

[52] Zeki Özcan, *Dil Felsefesi III*, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2018, ss. 304. 305.
[53] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 3, 4.

imgelerin anlamayı oluşturmaması ve anlama için zorunlu olmayışı ile ilişkilendirmektedir.[54]

Bunun yanında Brentano gibi filozofların düşündüğü gibi zihne onu objelere referans vermeye muktedir kılan bir yönelimsellik (intentionality) gücü yüklenebileceği düşüncesi de Putnam'a göre doğru değildir. Yönelimsellik zihinsel bir durumun bir şey hakkında olması ya da bir şeye ait olması anlamında temsili bir karakteri olarak düşünülmektedir. Bir zihinsel durumun ya da deneyimin yönelimsel olması zihnin dışında bir şeyin temsili olması anlamını taşımaktadır. Bununla birlikte Brentano zihnin gösterimleri ile gösterilen şeyleri değil gösterme aktını ifade etmektedir.[55] Putnam, zihne bu şekilde bir yönelimsellik gücü yükleyen filozofların, her hangi bir temsil kullanmaksızın zihnin dışında bulunan şeyler ya da özellikler hakkında düşünebileceğimizi iddia etmediklerini, sözcükler ya da görsel imgeler gibi zihinsel temsillerin ise referans verdikleri objelerle zorunlu bir bağlantıya sahip olmadıklarını söyler. Bu durum bir kum yığını üzerinde gezinen bir karıncanın çizdiği resim örneği ile açıklanır. Karınca kum üzerinde bir çizgi çizer gibi gezinirken şans eseri olarak çizdiği çizgi bariz bir şekilde Winston Churchill'in karikatürü ile sonuçlanmaktadır. Bu durumda karıncanın Winston Churchill'i tasvir eden bir resim çizdiğini söylebilir miyiz? Karınca'nın Winston Churchill'in kendisini ya da resmini hiç görmediğini ve onun resmini çizmek gibi bir niyetinin olmadığını göz önüne alırsak böyle olmadığını ve karıncanın basitçe bir çizgi çizdiğini söyleyebiliriz. Buradan bu çizginin özel bir şeyin sembolü olmadığı sonucuna ulaşabiliriz. Bir şeyin Winston Churchill'in özelliklerine benzer olması o şeyin Winston Churchill'in sembolü olduğu anlamına gelmemektedir. Bu durumda resmin Winston Churchill'e referans verdiğini söyleyemeyiz. Çizilen resim Churchill ile zorunlu bir bağlantıya sahip değildir. Karınca, zeki bir karınca olmadığı sürece onun bıraktığı izler gerçek bir

[54] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 17.
[55] Mauro Antonelli, "Consciousness and Intentionality in Franz Brentano", *Acta Analytica*, September I, 2022, ss. 4, 5.

resim olarak kabul edilemeyeceği gibi, Churchill'in ya da herhangi bir şeyin temsili de olamazlar. Putnam, buna bağlı olarak temsiller (representation) ile taşıyıcıları arasında zorunlu bir bağlantı olmadığı sonucuna ulaşır. İsimlerle taşıyıcıları arasındaki ilişkinin bağlama bağlı, rastlantısal ve uzlaşımsal olduğuna dikkat çekerek isimlerin büyülü bir anlam taşımadıklarını göstermek ister.[56]

Putnam, fiziksel resim için geçerli olan durumun zihinsel temsiller için de geçerli olduğunu düşünür. Zihinsel temsillerle ya da imgelerle ilgili durumu anlatmak için de bir uzay gemisinden atılan bir ağaç resmini örnek olarak gösterir. Üzerinde bize benzeyen fakat hiç ağaç görmemiş ve ağaç imgesine sahip olmayan insanların yaşadığı bir gezegene, oradan geçmekte olan ve gezegenle hiçbir bağlantısı olmayan bir uzay gemisi tarafından tesadüfen bir ağaç resmi atıldığını düşünelim. Bu insanların resim üzerine ne kadar spekülasyon yaparlarsa yapsınlar, onun ne olduğunu bulamayacaklarını kabul edelim. Putnam, ağaç resminin bizim için bir ağacın simgesi olsa da bu insanlar için doğası ve işlevi bilinmeyen bir nesnenin temsili olacağını söylüyor. Bu insanlardan biri resmi görmelerine bağlı olarak bizim ağaç imgemize çok benzeyen bir imgeye sahip olsa da, bu insanın sahip olduğu imge bir ağacın temsili olamaz. Uzay gemisinden bir ağaç resminin düşmediğini, fakat uzay gemisinden dökülen boyaların tesadüfi bir sonucu olarak bir ağaç resminin oluştuğunu düşünürsek resmin gerçek bir ağaç resmi olmadığını söyleyebiliriz. Bu durumda resim ile ağaç arasındaki ilişki, karıncanın karikatürü ile Churchill arasındaki ilişki gibidir. Sözcükler için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Kağıt üzerine ağaçlar ile ilgili bir betimleme yazıldığını düşünelim. Bu yazı ağaçların bir betimlemesi olabileceği gibi daktilonun tuşlarına tesadüfen dokunan maymunlar tarafından oluşturulmuşsa herhangi bir şeye referans vermez. Sözcüklerin Japonca olduğunu, sözcükleri zihninde tutan kişinin hipnotize edildiğini ve kendisine Japonca anladığının söylendiğini ve bu kişinin anlama hissiyle bu sözcükleri düşündüğünü kabul

[56] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 1-3.

edelim. Bu durumda da bu kişi sözcükleri bağlamına uygun kullanmıyorsa söz konusu kişinin sözcükleri anladığını söyleyemeyiz.[57]

Bu nedenle kavramlar, Putnam'a göre dışsal objelere referans veren zihinsel temsiller değil, belirli bir yolda kullanılan simgelerdir. Kavramlar iç gözlem yaparak algılanamazlar. Simgeler kullanımlarından bağımsız olarak herhangi bir şeye referans vermezler. Kavramların özel ya da zihinsel olması da bu durumu değiştirmez. İşaretler kendi kendilerine referans verme özelliğine sahip değildirler. Putnam, bu düşüncelerden yola çıkarak zihinsel olayların hiçbir kümesinin anlamayı oluşturmadığı gibi anlama için zorunlu da olmadığı sonucuna ulaşır.[58]

Putnam, insanların beyinlerindeki ya da zihinlerindeki zihinsel temsillerin ya da zihinsel betimlemelerin nasıl kullanacaklarını bildikleri bir sözcüğün referansını belirlemeyeceğini düşünmektedir. Altın sözcüğü söz konusu olduğu zaman zihinsel temsillerimiz onun sarı ve değerli bir metal olduğunu söylemekten ileri gitmeyecektir. Bu bilgiler ise altın sözcüğünün referansını ortaya çıkarmayacaktır. Bu durum serçe ve ardıç kuşu örnekleri söz konusu olduğu zaman daha belirsiz olarak görülürken karaağaç (elm) ve kayın (beech) durumunda daha belirgin olarak görülmektedir. Putnam buna dayanarak bu sözcüklerin referanslarını belirleme konusunda başarısız oldukları sonucunu değil fakata zihinsel temsillerin referanslarını ortaya çıkaramayacağı çonucunu çıkarmaktadır. Putnam, sözcüklerin zihinsel temsillere eşlik ettikleri varsayımının sözcüklerin dünyaya iliştirildikleri şeklindeki Aristotelesçi varsayımın kabul edilmesine neden olduğunu ve bu durumun gözümüzün önündeki olguları görmemizi engellediğini düşünmektedir.[59]

[57] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 3, 4.
[58] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 14, 20.
[59] Hilary Putnam, *Representation And Reality*, The MIT Press, 1991. 24

Putnam, kavramla ilişkili olarak temel problemin kavramın ne olduğu problemi değil fakat bir kavramı kullanırken nasıl bir kavrama sahip olduğumuz problemi olduğunu düşünür. Bu bakımdan Wittgenstein'ın analizinin bir kavramın analizinin bir kavramın ne olduğunu değil bir kavrama sahip olmanın ne olduğunu söylemesi bakımından önemli olduğunu düşünür. Wittgenstein bir kavrama sahip olmanın bazı cümleleri kullanma yeteneğine sahip olmak anlamına geldiğini söylemektedir.

Bir kavrama sahip olmak bir yeteneği gerektirse de Putnam, kavramların yetenekler de olmadığını söyler. Bunun yanında kavramların sözcükler de olmadığını söylemektedir. Putnam'ın kavramın ne olduğu sorusu ile ilgili olarak aynı bilişsel içeriğe sahip ifade kümelerinden faydalanarak getirdiği bir açıklama vardır. Bu açıklamada örneğin, 'ilk asal', '1,2 ardışıklığındaki ikinci sayı', 'ellerimin sayısı' gibi ifadelerin iki kavramının ne olduğunu gösterdiğini söylenmektedir. İki ifade kümesinin aynı içeriğe sahip olduğunu gösteren kesin bir ölçüt olmasa da Putnam, bu durumdaki ifadeleri listeleyerek bu durumların dikkat çekici özelliklerinin betimlenebileceğini düşünmektedir.[60] Putnam'ın kavramın ne olduğunu açıklamaya yönelik bu çözüm denemesi sayının ne olduğuna ilişkin tartışmalar açısından önem taşımaktadır.

Bertrand Russell, sayının bir sınıf olarak ifade edilmesi gerektiğini düşünür. Bir sayının bu sayıyı içine alan terimlerin bir sıralanması ile oluşan toplama özdeş olmadığını, bu sayıya sahip olan şeyleri niteleyen bir şey olduğunu düşünür.[61] Russell bunun yanında bir sınıfın sayısının o sınıfa benzer olan sınıfların sınıfı olduğunu söyler. Bu bakımdan çiftlerin sınıfı 2 sayısından farklı bir şeydir. Russell'a göre çiftlerin sınıfı ifadesi 2 sayısının taşımış olduğu gerçeklikle ilgili problematikleri taşımamaktadır.[62] Russell bu şekilde, matematiği mantıksal bir dil içinde ifade ederek sayılar ile ilgili tartış-

[60] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 9, 10.
[61] Bertrand Russell, "Matematiksel Felsefeye Girişten Seçmeler", (Çev: Muharrem Özlük), *Matematik Felsefesi*, ed. Bekir S. Gür, Kadim Yayınları, Ankara, 2004, s. 83.
[62] Russell, "Matematiksel Felsefeye Girişten Seçmeler", ss. 89, 90.

malı durumdan uzaklaşmak istemektedir. Putnam, mantıkçılık olarak bilinen ve matematiğin mantığa indirgenebileceğini öne süren, Russell ve Whitehead tarafından savunulan tezi kabul etmemektedir, bunun yanında sayılarla ilgili ifadelere izin veren bir dil içinde tamamen mantıksal olan bir dil içinde ifade edilebilen matematiksel olguların ifade edilebileceğini düşünmektedir. Bu görüş, Putnam'a göre iki açıdan avantajlıdır. Hem herhangi bir kimsenin ya da matematikçinin şöyle bir sayı var derken hata yapmamış olmasını sağlar, hem de Russell-Whitehead çevirisini kabul etmeyi tercih eden ve sadece sınıflar hakkında konuşan matematikçilerin başarısız oldukları ya da sayıları dışarıda bıraktıkları şeklinde suçlanmalarına neden olmaz. Bu görüş doğru kabul edilirse bir matematikçi sayılar hakkında tekil bir cümle yazamasa da sayılar hakkında ifade etmek istediği her şeyi ifade edebilirdi.[63]

Putnam'ın kavramın ne olduğu probleminin çözümü için gösterdiği benzer bir örnek de şöyledir. İki farklı dil düşünelim. Bunlardan birincisi, kavramları, sözcükleri, yetenekleri, sınıfları, sayıları, fiziksel şeyleri vb. ayrı varlıklar olarak alan bir A dili; ikincisi ise kavramları ifade sınıfları ile özdeş olarak alan bir B dili olsun. Bu durumda L'nin bir dil, W'nin L'ye ait bir sözcük olduğunu düşünürsek, B dili içinde sandalye kavramı, tüm 'W, L' çiftlerinin sınıfları ile özdeşleştirilmiştir. W'nin sandalye ile özdeş olduğu bir B dilinde kavramlar var iseler sadece kavramların eş anlamlı sınıflarıdır. A dilinde ise bir kimsenin masa kavramına sahip olma olgusunu B dilinde W'nin masa anlamına geldiği ve söz konusu kişinin de L'de W'yi kullanmakta uzmanlaştığı 'W, L' olduğunu söyleyerek aynı şeyi ifade edecektik. A dilinde masaların ve sandalyelerin farklı kavramlar olduğunu kabul etsek de aynı olguyu B dili içinde İngilizcede, sandalyenin masa ile eş anlamlı olmadığını söyleyerek ifade edecektik.[64] Putnam'ın verdiği bu örnekten anlıyoruz ki kavramın sınıfların sınıfı olarak tanımlandığı bir dil ile kavramın fiziksel nesnelere, yeteneklere, sınıflara ve benzerlerine bağlı olarak anlaşıldığı bir

[63] Putnam, "Language and Philosophy", s. 11.
[64] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 11, 12.

dil aynı olguları ifade etmek için kullanılabilir. Putnam'ın verdiği örnekler aynı zamanda gündelik dil içinde mantıksal bir üst dil içinde ifade edebileceğimiz olguları ifade edebileceğimizi göstermektedir.

Frege'nin anlam ve referans kuramına göre bir simgenin bir göndergesi ve aynı zamanda bir de anlamı vardır. Örneğin "a ile b'nin kesişim noktası" ifadesinin referansı ile "b ile c'nin kesişim noktası" ifadesinin referansı aynı olabilir. Ancak bu ifadelerin anlamları farklıdır. Aynı şekilde "akşam yıldızı" ve "sabah yıldızı" ifadelerinin referansları aynıdır fakat anlamları farklıdır. Bunun yanında farklı diller içinde ya da aynı dil içinde farklı ifadeler aynı anlama sahip olabilir.[65] Frege'ye göre iki ifadenin anlamlarının ve referanslarının aynı olması durumunda bu ifadeler eş anlamlıdır.[66] Putnam bu çözümün; kavramların, ifadelerin eş anlamlı sınıfları ile özdeşleştirilmesi ile uyumlu olacağını düşünür. Bu çözüm yolu ile "C_1, C_2 ile aynı kavram değildir" ifadesinin, "C_1'e ait bir (W, L) çifti ve C_2'ye ait bir (W′, L′) çifti vardır ve (L)'deki (W); (L')'deki (W′) ile eş anlamlı değildir" ifadesine dönüştürülmesi önerilir. İlk ifadeyi bu şekilde değiştirdiğimiz zaman sandalye sözcüğünün onun ait olduğu eş anlamlı sınıfı adlandırdığını ya da belirttiğini söyleyebiliriz ve bu, 'sandalye'nin İngilizcede L'deki W'nin 'sandalye' ile eş anlamlı olduğu (W, L) çiftlerinin sınıfı ile eş anlamlı olduğu anlamına gelmez. Bu durumda 'Sandalye kavramı masa kavramı ile aynı kavram değildir' ifadesi her ne kadar kavram sözcüğünü içine alsa da (B) dilinin bir cümlesi olarak kabul edilebilir. B dilinde kavramlar, A dilindeki indirgenemeyen kavramlar olmayıp eş anlamlı sınıflar olduğu için Putnam bu konunun önemli olduğunu düşünür. Burada sözcüklerin, eş anlamlı olmaksızın, belirli bir bağlamda eş anlamlı sınıfları adlandırdıkları söylenebilir. Eş anlamlı sınıfın, bir elementin terimleri içindeki bir betimleme yoluyla değil; ortak özellikler yoluyla elementlerinin tümünün kullanımındaki benzerlik yoluyla düşünül-

[65] Gottlob Frege, "On Sense and Reference", (İngilizceye çev: Max Black), *Philosopyh of Language*, ed. Susanna Nuccetelli, Gary Seay, United Statetes of America, Rowman&Littlefield Publishers, s. 114.
[66] Zeki Özcan, *Dil Felsefesi I*, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 57.

müş olması gerekir. Ortak özellik tüm elementlerin kullanımında kavramın özdeşleştirilebileceği farklı bir varlıktır. Bu görüşe göre, A dili içindeki hiçbir cümle B dili içindeki herhangi bir cümle ile eş anlamlı olmasa da aynı bilgiyi her iki dil içinde de aynı kavramları ya da farklı kavramları betimleyerek iletebiliriz. İki farklı dile ait ifadelerin içerikleri sözcükler ya da cümleler bakımından bire bir aynı olmasa da bu dillerdeki konuşmalar bilişsel olarak eş anlamlı olabilir. Bu nedenle kavramları ifadelerden ya da sınıflardan ayrı varlıklar olarak kabul etmesek de kavramlar hakkında söylediğimiz şeyleri, ifadelerin eş anlamlılığı ve ifadeleri kullanma yeteneğimiz ile ilgili açıklamalarla da söyleyebiliriz.[67] Bu açıklamalara göre, eş anlamlılık terimlerin birbirleri ile karşılıklılığı ile değil terimlerin terimlerden bağımsız olan ayrı bir ortak özellik ile eşleşmesi ile oluşmaktadır. Bu bakımdan eş anlamlılığın oluşumu anlamın belirli bir dile bağlı olmayan ve farklı ifadeler ile işaret edilebilen bir gerçekliğine bağlı kılınmaktadır.

Putnam'ın kavramın ne olduğu konusunda üzerinde durduğu diğer bir husus, kavram bilgisinin nasıl kazanıldığı ile ilgilidir. Sandalye kavramına sahip olmak bir sandalye imgesi ile ya da sandalyenin tanımına bağlı olarak değil, sandalye sözcüğünün kullanıldığı durumlara bağlı olarak gerçekleşmektedir. İnsanların bilinçlilik akışlarını görmemiz mümkün değildir. Bir kavrama sahip olmak genel olarak bir sözcüğün bir imgeyi nasıl çağrıştırdığını keşfetmek değildir, sözcüklerin kullanımı ile ilgili karmaşık bir yeteneğe sahip olduğumuzu keşfetmektir. İki insanın aynı kavrama sahip olması aynı zihinsel temsile sahip olması değildir, fakat belirli bakımlardan dilsel ve dilsel olmayan yeteneklerin aynı kümesine sahip olmaktır. Örneğin sandalye kavramı ile ilgili olarak zihnimizde adlandırdığımız fenomenin farklı olması önemli değildir. Onun arkasında bir desteği bulunan taşınabilir bir oturak olduğu konusunda hem fikir olmamız sandalyenin aynı kavramına sahip olmamız için yeterlidir. Genel olarak, Putnam'a göre kavram sahibi olmanın zihinsel temsillere sahip olmak olduğu ve aynı kavrama sahip

[67] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 12, 13

olmanın özdeş zihinsel temsillere sahip olmak olduğu şeklindeki geleneksel görüş hem kavramlarla ne yaptığımıza hem de gerçekte ne kastettiğimize karşılık gelme konusunda başarısız olduğu için yanlıştır.[68]

Putnam, sonuç olarak kavramların ne olduğu sorusundan çok kavramları nasıl kazandığımız sorusunun önemli olduğunu düşünür. Kavramlara sahip olabilmemiz onların nasıl kullanıldığını öğrenmemiz ile gerçekleşir. Kavramlara sahip olmanın onları karmaşık durumlarda kullanabilme yeteneğimize bağlı olması, kavramların sözcükler olduğu anlamını taşımaz. Kavram sahibi olmak bir yeteneği gerektirir. Ancak kavramlar yetenekler de değildir. Putnam kavram sahibi olmayı kullanım ile ilişkilendirmesi bakımından Wittgenstein'ın ikinci dönemindeki düşüncelerini desteklemektedir. Wittgenstein'ın bu dönemdeki düşüncelerine göre ise kavramlar objektivitelerini bir toplum içindeki insanların uyduğu ortak kurallardan, dil oyunlarından almaktadır.

1.2. İçlem ve Kaplam

Bir kavram içine aldığı bireylere işaret ettiği gibi aynı zamanda bu bireylerin ortak özelliklerine de işaret etmektedir. Kavramın işaret ettiği bireyler kavramın kaplamını oluştururken bu bireylerin taşıdıkları ortak özellikler ise içlemi oluşturmaktadır.[69] İçlem ve kaplam kavramları orta çağlardan itibaren anlam kavramı ile ilgili belirsizliklerin giderilmesi için başvurulan bir kavram çiftidir.[70]

Kaplam (extension) mantıkta bir terimin doğru olduğu şeylerin kümesini ifade etmektedir.[71] Örneğin tavşan kavramının kaplamı bütün tavşanları içine alırken, tavşan olmayanları dışarıda bırakır. Böylece tavşanın kaplamı tavşanların kümesidir. Putnam bir terimin kaplamının terimin anlamı olarak kabul edilmesini problemli bulur. Kaplama sahip olan terim değil, terimin bir anlamıdır. Aynı terim farklı anlamlarda kullanılabi-

[68] Putnam, "Language and Philosophy", s. 8.
[69] Necati Öner, *Klasik Mantık*, Divan Kitap, İstanbul, 2011, ss. 36, 37.
[70] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", ss. 216
[71] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 25.

lir.[72] Bu durumda bir terim farklı anlamlarda kullanılması durumunda farklı kaplamlara sahip olacaktır.

Kaplamı anlam olarak kabul etmek ile ilgili diğer bir problem de matematiksel anlamı ile küme kavramının bir evet hayır objesi ifade etmesidir. Bir obje, bir kümeye ya aittir ya da değildir. Ancak doğal dildeki sözcükler için durum farklıdır. Örneğin ağaç betimlemesinin doğru olduğu ve yanlış olduğu çok sayıda obje vardır. Ancak çok sayıda da sınır durumu vardır. Bu sınır durumlarında bir objenin ağaç olup olmadığını kesin olarak söyleyemeyiz. Kavramın kendisinin bulanıklığı kadar sınır durumları da bulanıktır. Sınır çizgisinin kesin olarak nerede olduğunu söyleyemeyiz. Kaplam kavramı bu bulanık durumlarla uyuşmayan keskin bir idealleştirme gerektirir. Putnam, son zamanlarda matematikçilerin bulanık küme kavramı üzerinde de araştırmalar yaptıklarını belirterek kaplam kavramını günlük dil terimlerine uygulamak istersek klasik anlamda küme kavramını değil, 'bulanık kümeler' gibi bir kavramı kullanma zorunluluğu oluşacağını söyler. Putnam, bir sözcüğün birden fazla anlama sahip olması ile ilgili problemin her anlamı farklı bir sözcük olarak kabul ederek çözülemeyeceğini gösterir. Örneğin tavşan kavramının farklı anlamlarının, tavşan$_1$: belirli bir türde hayvan; tavşan$_2$: korkak şeklinde ayrı sözcükler olarak kabul edildiğini düşünelim. Bu kullanımların ayrı sözcükler olarak kabul edilmesi, sözcüklerin çok sayıda farklı anlama sahip olduğunun kabul edilmesine ve anlamların repertuvarının bir kez tamamen sabitlendiğinin kabul edilmesine bağlı olarak keskin bir idealleştirme gerektirecektir.[73]

Kaplamın anlam olarak alınması ile ilgili bir zorluk da aynı kaplama sahip terimlerin farklı içlemlerinin olabilmesidir. Putnam, bu durumu 'kalpli yaratık' ve 'böbrekli yaratık' terimlerini ele alarak açıklar. Kalbi olan her yaratığın böbreği olduğunu ve böbreği olan her yaratığın kalbi olduğunu kabul edersek bu iki terimin kaplamları aynı ola-

[72] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", ss. 216, 217.
[73] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", s. 217.

caktır. Fakat bu terimlerin içlemleri farklıdır. Bu terimlerin anlamları da açıkça farklıdır. Bu terimlerin anlamlarının farklı olduklarını söylerken anlamı kaplam dışında bir şeye bağlamış oluruz. Bahsedilen iki terimin farklı kavramlara eşlik ettiği görülmektedir.[74]

Kaplamın anlam olarak alınması gibi, içlemin anlam olarak alınması da Putnam' a göre problem oluşturur. Putnam, içlemin yaptığının kaplamın nasıl mümkün dünyaya bağlı olduğunu özelleştirmek olduğunu söyler. İçlem, Putnam'a göre anlamla özdeşleştirilemez. Çünkü her mümkün dünyada mantıksal olarak eşit iki sözcük aynı kaplama ve aynı içleme sahiptir, fakat aynı anlama gelen terimlerle sadece mantıksal ve matematiksel olarak eşit olan sözcükleri ayıramayan bir kuram bir anlam kuramı olarak uygun değildir. Mantıksal olarak eşit sözcüklere örnek olarak "küp" ve "altı kare yüzü olan düzenli çok yüzlü" terimleri gösterilir. Bu iki terim aynı içleme sahiptir. Bu içlem, herhangi bir mümkün dünyada değeri bu dünyadaki küplerin kümesi olan fonksiyondur. Anlamı bu fonksiyonla özdeşleştirmek bir farklılığın göz ardı edilmesine neden olur. Putnam'ın burada önemli gördüğü husus, bu mümkün dünyaların, kümelerin ve fonksiyonların bu teori içinde soyut ekstra zihinsel varlıklar olarak düşünülmesi ve bu varlıkların temsilleri ya da betimlemeleri ile karıştırılmaması gerektiğidir.[75] Putnam'a göre, filozofların geleneksel olarak yaptıkları bir hata iki terimin aynı kaplama fakat farklı içlemelere sahip olabileceğini kabul ederken, aynı içleme fakat farklı kaplamlara sahip olmasını imkansız olarak görmeleridir. Putnam, filozofların, bu imkansızlık için hiçbir argüman da öne süremediğini iddia eder. Bunu ilk çağ ve orta çağ filozoflarının geleneğine bağlı olarak bir terime karşılık gelen bir kavramın yüklemlerin bir birleşimi olarak kabul edilmesine ve bir terime karşılık gelen kavramın her zaman terimin kaplamı içinde yer alanlar için zorunlu ve yeterli şartı sağlamak zorunda olmasına bağlar.[76]

[74] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", ss. 217, 218.
[75] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 27.
[76] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", ss. 218, 219

İçlem ve kaplam kavramları, Rudolf Carnap tarafından, Frege'nin anlam ve referans kavramlarının yerine kullanılmıştır. Carnap, Frege'nin anlam ve referans ayrımını kabul etmekle birlikte bu kavram çiftinin anlam özdeşliğini yeterince açıklayamadığını düşünmüştür. Carnap, içlem kavramının anlamı, kaplam kavramının ise referansı ifade ettiğini düşünmüştür.[77] Anlamı bilmenin içlemin bilgisine sahip olmak olduğunu öne süren bir geleneksel görüşe karşı, Putnam, bir içlemi bilmenin ne olduğunun hiçbir zaman açıklanmamış olduğunu iddia eder. Kırmızı teriminin kaplamı kırmızı şeylerin bir kümesinden oluşurken, içlemi Carnap'a göre kırmızı özelliğidir. Putnam'a göre, Carnap terimlerin içleminin kavranmasından söz etmiştir, ancak kırmızıyı kavramanın ne demek olduğunu açıklamamıştır. Carnap'ın bilgi kuramına bağlı olarak kırmızı özelliğinin kavranmasını 'x kırmızıdır' formundaki cümlelerin doğrulanması ile eşitlediği söylenebilir. Putnam, dilbilimsel yetenek ve anlamanın sadece bilgi olmadığını öne sürer. Bir terimi anlamak için kullanışlı bilgilere ve dilbilimsel yeteneğe sahip olmak yeterli değildir. Buna ek olarak terimin göndergesinin bulunduğu şartlarla doğru bir ilişki içinde olmak da gerekir. Bir terimin anlamının bu türdeki teorisi anlamın bir nedensel teorisidir.[78]

Anlamın içlem olarak düşünülmesi geleneksel filozofların çoğunda anlamın bir kavram olarak kabul edilmesi şeklinde görülmüştür. Anlamların kavramlar olarak kabul edilmesi onların zihinsel varlıklar olduğu imasını taşımıştır. Frege ve daha sonra Carnap ve takipçileri böyle bir psikolojizme karşı çıkarak anlamları zihinsel varlıklardan daha çok soyut varlıklarla özdeşleştirmişlerdir. Ancak anlam soyut varlıklar olarak kabul edildiği zaman da anlamı kavramak zihinsel bir fiil gerektirecekti. Putnam, buna bağlı olarak bu filozofların anlamın bir psikolojik durumda olma konusu olduğundan şüphe

[77] Zeki Özcan, *Dil Felsefesi I,* Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 86.
[78] Hilary Putnam, "Explanation and Reference", *Mind, Language and Reality*, Cambridge University Press, 1975, s. 198.

etmediklerini öne sürmektedir. Bunlar Putnam'a göre anlamın içlem-kaplam belirsizliğine sahip olmasının sonuçlarıdır.[79]

Putnam, Frege'nin düşüncesinde olduğu gibi bir ifadenin anlamının ekstra zihinsel bir varlık olarak görüldüğü bir teorinin anlamadaki niyetleri göz önünde bulundurarak anlam kavramının oluşumunu açıklamakta yetersiz kalacağını düşünür. Niyet tarafından yakalanamayan anlam farklılıklarına dikkat çeker. Bir terimi anlamanın ona bir niyetle eşlik etmede oluşmadığını söyler. Ekstra zihinsel varlıkları doğrudan kavrayacak bir sezgi gücüne sahip olmadığımızı kabul ettiğimiz takdirde, bir niyeti ya da ekstra zihinsel varlığı temsiller aracılığıyla kavramak zorunda olduğumuzu da kabul etmemiz gerekir. Buradaki asıl problem, Putnam'a göre temsillerin nasıl bizim zihnimizin dışında olana referans vermemizi sağlayabildiğidir.[80]

Putnam, Carnap gibi anlamın doğrulanabilirlik kuramını kabul eden filozofların bir terime karşılık gelen kavramın kaplama ait bir kriter sağladığını kabul ederek geleneksel görüşü tekrar kazandıklarını ve böylece anlam kuramının tartışmasız iki varsayım üzerine dayandığının kabul edildiğini öne sürer: "1) Bir terimin anlamını bilmek sadece bir psikolojik durum içinde olma konusudur. (Hafıza durumlarının ve psikolojik eğilimlerin psikolojik durumlar olduğu durumda 'psikolojik durum' anlamında; kimse bir sözcüğün anlamını bilmenin devam eden bir bilinçlilik durumu olduğunu düşünmemiştir, tabi ki) 2) Bir terimin anlamı onun kaplamını belirler. (İçlemin aynı olmasının kaplamın aynı olmasını gerektirmesi anlamında)" Putnam, bu iki varsayımın birlikte doğrulanamayacağını ve geleneksel anlam kuramının yanlış bir teori üzerine kurulu olduğunu öne sürer. Bir terimin anlamını bilmenin bir psikolojik durumda olma konusu olup olmadığını söyleyebilmek için psikolojik durumun ne olduğunu açıklamak gerekmektedir. Durum, Putnam'ın açıklamasına göre, "*beş ayak uzunluğunda olmak, acı*

[79] Putnam, "The meaning of 'Meaning'", s. 218.
[80] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 27.

içinde olmak, alfabeyi bilmek, Paris'ten bin mil uzaklıkta olmak" gibi bir birey ve bir yer hakkındaki yüklemleri ifade etmektedir. Bu yüklemler tam olarak, *'x, t zamanında beş ayak uzunluğundadır'* ya da *'x, t zamanında acı içindedir'* cümlelerinin formları ile ifade edilebilirler. Bilimlerde geleneksel olarak söz konusu bilimin bakış açısından bireyin karakteristik özelliklerinin terimlerinde tanımlanmış özelliklerin ifadesi ile terimlerin durumu sınırlanır. Örneğin beş ayak uzunluğunda olmak fiziğin bakış açısından, acı içinde olmak zihinsel psikolojinin bakış açısından, alfabeyi bilmek bilişsel psikoloji açısından bir durumdur.[81]

Putnam'ın bir terimin anlamını bilmenin bir psikolojik durum içinde olmak olduğu ve anlamın kaplamı belirlediği varsayımlarının aynı anda doğrulanamayacağı iddiasını açıklamak için izlediği bir yol bu iki varsayımı birbiri ile bağlantılı olarak ele almak olmuştur. Bu açıklamaya göre A'yı ve B'yi kaplamları farklı terimler olarak kabul ediyoruz. İkinci varsayıma göre anlam kaplamı belirlediği için bu iki terimin anlam bakımından farklı olmaları gerekecektir. Aynı anda birinci varsayımın da doğru olması ise, anlamı bilmenin bir psikolojik durumda olmasını ve buna bağlı olarak A'nın anlamını bilmenin ve B'nin anlamını bilmenin psikolojik durumlar olmasını, bununla birlikte bu psikolojik durumların içlem anlamında anlamların yaptığı kadar A ve B terimlerinin kaplamlarını belirlemelerini gerektirir.[82]

Putnam, ters bir varsayımda bulunarak A ve B farklı kaplamlara sahip olduğu takdirde A'nın anlamını bilmenin, B'nin anlamını bilmek ile aynı durum olduğu şeklinde iki A ve B terimi var olamayacağını söylüyor. Bunu A'nın anlamını bilmenin sadece A'nın içlemini bilmek olmamasına, bu içlemin A'nın içlemi olduğunu da bilmeyi gerek tirmesine dayandırır. Bunu şöyle bir örnekle açıklar. Lastik teker (wheel) sözcüğünün anlamını bilen bir kimse onun Almanca eş anlamlısı Rad'in de içlemini kavrar, ancak

[81] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", ss. 219, 220.
[82] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", s. 221.

onun, Rad'in içlemi olduğunu bilmez, bundan dolayı bu kimsenin, Rad'in anlamını bildiğini söyleyemeyiz. A'nın ve B'nin farklı terimler olduğunu kabul edersek, A'nın ve B'nin anlamları aynı da olsa, farklı da olsa, A'nın anlamını bilmek B'nin anlamını bilmekten farklı durumlar olacaktır. I_1'i ve I_2'yi farklı içlemler ve A'yı da bir terim olarak kabul edersek, I_1'in A'nın anlamı olduğunu bilmek, I_2'nin A'nın anlamı olduğunu bilmekten farklı psikolojik durumlar olacaktır. Böylece aynı psikolojik durumda olan birinin aynı terimi farklı anlamlarda anlaması mümkün olmayacaktır. Bir terimin kaplamına dahil olmak için zorunlu ve yeterli şart bir kimsenin belirli bir psikolojik durumda olduğu her mümkün dünyada geçerli olacaktı, çünkü psikolojik durum içlemi belirlemektedir. İkinci varsayıma göre bir terimin içlemi onun kaplamını belirleyeceği için içlem, kaplam içindeki üyelik için zorunlu ve yeterli şartı oluşturacaktır.[83] Putnam'ın bu açıklamalarına göre bir terimin anlamını bilmek içlemi bilmekle birlikte içlemi terim ile ilişkilendirmeyi gerektiriyor. Bunun yanında bir terimin içlemini bilmeyi bir psikolojik durum olarak düşünürsek, aynı psikolojik durumda olan kişilerin aynı terimi aynı şekilde anlamaları gerekiyor. İki kişi aynı sözcüğü farklı anlarsa, psikolojik durumların ortak karakterine bağlı olarak onların farklı psikolojik durumlarda olmaları zorunlu olmalıdır. Bundan dolayı her bakımdan aynı psikolojik durumda olan iki konuşmacı aynı terimi farklı olarak anlayamazlar, bu durumda konuşanın psikolojik durumu içlemi belirler.

Bir terimin anlamının bir kavram olduğu görüşü anlamın zihinsel varlıklar olduğu imasını taşısa da Frege, bu psikolojizme karşı çıkmış ve anlamların birden çok kişi tarafından ve farklı zamanlarda kavranabileceğini düşünmüştür. Bu bakımdan kavramları, zihinsel varlıklardan ziyade soyut varlıklarla özdeşleştirmiştir. Ancak Putnam, bu tür zihinsel varlıkları kavramanın da bir psikolojik fiil olduğunu ve bu filozofların bir

[83] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", ss. 221, 222.

sözcüğü anlamanın bir psikolojik durum içinde olmak olduğundan şüphe etmediklerini söyler.[84]

Putnam, Frege-Carnap görüşünde, anlamlar zihinsel varlıklar olmaktan ziyade Platonik varlıklar olsa da bu varlıkları kavramanın muhtemelen psikolojik bir durum olduğunu, psikolojik durumun da Platonik varlığı belirlediğini ve böylece anlam olarak kabul edilenin Platonik varlık mı, yoksa psikolojik durum mu olduğu probleminin bir uzlaşım konusu olduğunu öne sürer. Psikolojik durumu anlam olarak kabul etmenin, anlamın ortak olma özelliğini kaybetmesi şeklinde Frege'nin istemediği bir sonucu ortaya çıkarmayacağını, çünkü psikolojik durumların farklı insanların aynı psikolojik durumda olabilmesi anlamında ortak olacağını söyler.[85]

Putnam, bir terimin kaplamı iki farklı konuşanın bireysel dilinde farklı olsa da bu iki konuşanın dar anlamı ile aynı psikolojik durumda olmalarının mümkün olduğunu ve psikolojik durumun kaplamı belirleyemeyeceğini öne sürmektedir. Putnam, metodolojik solipsizm varsayımı tarafından izin verilen psikolojik durumları dar anlamda psikolojik durumlar olarak adlandırmaktadır. Metodolojik solipsizm varsayımı, psikolojik durumların yüklendiği özne dışında hiçbir bireyin var oluşunun önceden varsayılamayacağını kabul eden varsayımdır. Psikolojik durumun kaplamı belirlemediğini göstermek için bir bilim-kurgudan faydalanır. Varsayalım ki, galakside bir yerde Dünya'ya çok benzeyen bir İkiz Dünya vardır, ikiz Dünyadaki insanlar da İngilizce konuşmaktadır. İkiz Dünya'da Su olarak adlandırılan sıvı H_2O değildir; fakat uzun ve karmaşık bir kimyasal bileşene sahiptir. Bu kimyasal bileşeni, Putnam, XYZ olarak kısaltır. İkiz Dünyada su sözcüğünün anlamı XYZ, Dünyada su sözcüğünün anlamı H_2O'dur. İkiz dünyadaki XYZ normal sıcaklık ve basınç altında Dünyadaki sudan ayrılamamaktadır.

[84] Hilary Putnam, " Meaning and Reference", *Philosophy of Language*, ed. Susanna Nuccetelli, Gary Seay, United Statetes of America, Rowman&Littlefield Publishers, s. 271
[85] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", s. 222.

Aynı tada sahiptir ve susuzlu ğu giderme özelliği vardır. İkiz Dünya'da XYZ'den oluşan okyanuslar, göller ve denizler vardır.[86]

Bu kurguda su teriminin kaplamı açısından bir problem yoktur. Su sözcüğünün iki farklı dünyada farklı iki anlama sahip olduğu söylenebilir. İkiz Dünya'da kullanılan anlamı ile su 'su' değildir, Dünya'da kullanıldığı anlamı ile su İkiz Dünya'da yaşayan insanların kullandığı 'su' değildir. Dünya'da 'su'yun kaplamı H_2O moleküllerinin birleşimi olan tüm bütünlerin kümesidir, İkiz Dünya'da, suyun kaplamı, XYZ moleküllerinin birleşimi olan tüm bütünlerin kümesidir. $Oscar_1$'i tipik bir Dünyalı İngilizce konuşan, $Oscar_2$'yi de onun İkiz Dünya'daki muadili olarak kabul edelim ve $Oscar_1$ ile $Oscar_2$ nin görünüş, his, düşünce iç monolog vb. bakımlardan tamamen birbirlerinin kopyası olduğunu varsayalım. 1750 yılında ne Dünya'da ne de ikiz Dünya'da kimyanın suyun bileşenlerinin bilinebildiği ölçüde gelişmediğini fakat yine de Dünya'da suyun kaplamının 1950'de olduğu gibi 1750'de de H_2O olduğunu ve ikiz Dünya'da suyun kaplamının aynen 1950'de olduğu gibi 1750'de de XYZ olduğunu göz önüne alalım. Bu durumda Dünya'da yaşayan $Oscar_1$ ve İkiz Dünya'daki benzeri $Oscar_2$, 1750 yılında aynı psikolojik durumda olmalarına rağmen suyu farklı anlayacaklardı. Bilim toplulukları tarafından su teriminin farklı anlaşıldığını keşfedilmesi ancak yaklaşık 50 yıl sonra gerçekleşecekti. Putnam, buna bağlı olarak su teriminin kaplamının ve sezgisel olarak terimin sezgisel analitik öncesi kullanımında, anlamının tek başına konuşanın psikolojik durumunun bir fonksiyonu olmadığı sonucunu çıkarır.[87]

İkiz Dünyada İngilizce konuşan ve mucizevi bir tesadüfle İngilizlere benzeyerek evrimleşen ve bir farklılık dışında İngilizlerle özdeş olan insanların var olduklarını kabul edelim. Bu insanlar H_2O gibi kavramlar için gerekli kimya bilgisine sahip değildirler. İkiz Dünya'daki akarsular ve göller, yüzeysel olarak suya benzeyen ancak H_2O ol-

[86] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", s. 223
[87] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", s. 224.

mayan bir sıvı ile doludur. Bu durumda İkiz Dünyada kullanılan su sözcüğü dünyadaki suya değil fakat başka bir sıvıya referans verir. 1750'de kimyanın günümüzdeki düzeyde gelişmediği ve H_2O olarak bileşenlerinin belirlenmediği bir zamanda İkiz dünya konuşanlarının ve dünya konuşanlarının su sözcüğü ile ilgili zihinsel durumlarında referanstaki farklılığı açıklayacak bir farklılık yoktur. Referanstaki farklılık zihinsel durumların farklılığından değil, hammaddenin farklılığından kaynaklanmaktadır.[88]

Bu açıklamada su teriminin 1750'de ve 1950'de aynı kaplama sahip olduğu kabul edilmektedir. Putnam'ın bu hususta kendisine yönelebilecek itirazlara karşı getirdiği bir açıklaması vardır. Buna göre bir bardak suya işaret ederek bu sıvıya su dendiğini söylediğimiz zaman, yaptığımız tanımla iki empirik varsayımda bulunmuş oluruz. İşaret ettiğimiz sıvının cismi, dilsel topluluğumuz içinde konuşan insanların su dediği şeylerle bir aynılık ilişkisi taşır. İşaret ettiğimiz şey başka bir şey değil de su ise varsayımımız doğrudur ve bu durumda yaptığımız tanımla su olmak için zorunlu ve yeterli şartın bardaktaki şey ile aynı sıvı ilişkisini taşımak olduğu iletisini veririz. Burada önemli olan aynı sıvı ilişkisinin teorik bir ilişki olmasıdır. Bir şeyin aynı sıvı olup olmadığına cevap verebilmek için gerekli olan bilimsel araştırmaların miktarı belirsizdir. Bu konu ile ilgili kesin bir cevap elde edilse bile, bu cevap bilimsel araştırmalar yoluyla ya da sağduyu testlerinin uygulanması yoluyla vazgeçilebilir bir cevap olacaktır. Bundan dolayı 1750'de XYZ'yi su olarak adlandıranların 1800'de ya da 1850'de bu adlandırmayı yapamamaları suyun anlamının ortalama bir konuşan için değiştiği anlamına gelmeyecektir.[89]

Bu örneğe karşı da yönelebilecek eleştiriler bulunmaktadır. Dünyaya benzeyen fakat H_2O'dan farklı bir bileşimi olan ve görünüşü suya benzeyen sulardan oluşan nehir ve gölleri olan bir gezegen keşfedildiği takdirde iki tür su olacaktı. O zaman bütün sula-

[88] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 23.
[89] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", s. 225.

rın H_2O olduğu yargısı yanlış olacaktı. Putnam bu itirazdan sakınmak için İkiz Dünya sıvısının suya benzer olmasının gerekli olmadığını söyleyerek bu sıvının %20 tahıl alkolü ve %80 su karışımı olduğunu kabul etmemizi ister. Ayrıca İkiz Dünya insanları bu karışımla sarhoş olmamışlardır ve bu karışım ile H_2O arasındaki farkı tatmamışlardır. İkiz Dünyadaki sıvı birçok bakımdan farklı olmasına rağmen İkiz Dünya konuşanı bu farklılıkları tanımamış olabilir ve 1750'deki bir dünya konuşanı ile aynı zihinsel durumda olabilir. Suyun tadının farklılığını ve kaynadığı zaman gösterdiği özellikleri fark etmemiş olabilir. Bu durumda bir kavramsal içeriği su ile ilişkilendirebilecek kadar suyun ne olduğunu fark edememiş olabilir.[90]

Ancak bu durumda da İkiz Dünya konuşanlarının zihinsel durumu ile Dünya konuşanlarının zihinsel durumlarının aynı olduğunu kabul etmemek için sebepler olabilir. İkiz Dünya'da su hakkında bizim bilmediklerimizi bilen uzmanlar olabilir ve bu durumda İkiz Dünya İngilizce konuşanlarının toplam zihinsel durumu, Dünya İngilizce konuşanlarının toplam zihin durumundan farklı olur. Buna bağlı olarak bir terimin referansı bireysel konuşanın zihinsel durumu ile sabitlenmiş olmasa da, dilsel topluluğun bütün üyelerinin toplam zihinsel durumu ile sabitlenmiş olacağı söylenebilir. Putnam, kendisine yönelebilecek böyle bir itirazı göz önüne alarak bu durumun kimyanın 1750'deki seviyesine geldiği durum olmadığına dikkat çeker. Hem Dünya'da hem de İkiz Dünya'da kimyanın bugünkü düzeyde gelişmemiş olduğu zamana kadar geri gidilebileceğini bu durumda su terimi ile ilgili iki topluluğun toplam zihinsel durumlarının suyun kaplamını belirlemek bakımından aynı olduğu bir zaman düşünüldüğünde toplam zihin durumunun kaplamı sabitlemediğinin öne sürülebileceğini belirtmektedir. Su teriminin referansının kimyanın belirli bir düzeye gelmesinden önce iki dünyada aynı olup, kimyanın gelişimi ile birlikte farklılaşması, terimin referansının kimyanın gelişimine bağlı olarak değiştiği gibi bir düşünceyi akla getirmektedir. Putnam bu probleme dikkat çeke-

[90] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 23.

rek bilimsel keşiflerle birlikte terimlerin referanslarının değiştiğini söylemenin yanlış olduğunu ifade eder. Su ile kast edilen başlangıçtan itibaren aynı doğaya sahip olan bir şeydir, biz onun H_2O olduğunu keşfettik, İkiz Dünyada yaşayan insanlar ise suyun iki sıvının bir karışımı olduğunu keşfetti. Putnam, uzmanların yaptıkları keşiflere bağlı olarak suyun anlamının ya da referansının değişmediğini kabul edersek uzman bilgisinin Dünya üzerinde ya da İkiz Dünya üzerinde su sözcüğün anlamındaki farklılığı açıklamadığını söylememiz gerektiğini belirtir. Putnam'a göre, uzman bilgisi referanstaki farklılığı da açıklamaz. Çünkü uzman bilgisinin aynı olduğu fakat suyun farklı bir karışım olduğu diğer bir ikiz dünyayı düşünmemiz mümkündür. Dünya'daki ve İkiz Dünya'daki uzmanların henüz var olmadığını da hayal etmemiz mümkündür. Böyle olsaydı iki topluluğun toplam zihinsel durumu aynı olsa da su sözcüğü farklı şeylere referans verecekti. Putnam bu örneklerden hareketle insanların kafasının içinde olanların terimlerin referanslarını sabitlemediği sonucuna ulaşır.[91]

İkiz Dünya hipotezi ile psikolojik durumun anlamı belirleyeceği varsayımı kabul ettiğimiz takdirde anlamın kaplamı belirleyeceği varsayımını kabul edemeyeceğimiz açıklanmıştır. Putnam'ın referans kuramı açısından hayati önem taşıdığını düşündüğü bir husus ise dilbilimsel işbölümüdür. İkiz Dünya hipotezinde ne Dünyada ne de İkiz Dünyada uzmanların olmadığı kabul edilmişti. Putnam referansın belirlenmesinde dilbilimsel işbölümünün ve uzmanların katkısını açıklamak için farklı bir kurgu oluşturur. Bu kurguya göre içinde bir bardağın ve benim var olduğum; bardağa işaret ederek 'bu sudur' diyebileceğim ve bir anlam açıklaması verebileceğim iki mümkün dünya düşünüyoruz. Bu dünyalardan birinde bardak H_2O ile dolu iken, diğerinde XYZ ile doludur. Bu dünyalardan birincisindeki ve ikincisindeki İngilizce konuşanlar sırasıyla Dünyadaki ve İkiz Dünyadaki İngilizce konuşanlarla tam olarak aynıdır. Bu durumda suyun anlamı ile ilgili iki teori oluşturulabilecektir. Suyun dünyaya bağlı (world-relative) olduğu an-

[91] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 25.

cak suyun anlamının değişmez (constant) olduğu söylenebilir ya da suyun bütün dünyalarda H_2O olduğu fakat birinci ve ikinci dünyada anlamının aynı olmadığı söylenebilir. İkiz Dünya hiptezinde ikinci kuram doğru olarak kabul edilmiştir.[92]

Bardaktaki sıvıyı göstererek 'bu sudur' dediğim zaman açıklamamın gücü suyun aktüel dünyada bu olarak işaret ettiğim bir miktar sıvı ile belirli bir eşitlik ilişkisi taşımasıdır. Bütün mümkün dünyalarda aynı bireye işaret eden ifadeler Kripke tarafından katı (rigid) belirticiler olarak adlandırılmıştır. Suyun önemli fiziksel özelliklerinin henüz keşfedilmediğini ve suyun H_2O olduğunu bilmediğimizi varsayarsak suyun mikro yapısını bilmesek de suyu başarılı bir şekilde tanıyacak yöntemlere sahip olabiliriz. Bir sıvıyı yüzeysel özelliklerine bakarak su olarak nitelendiriyorsak fakat mikroyapısına bağlı olarak bu sudan farklı özelliklere sahipse suyu tanıma yöntemimiz analitik bir tanımlama olamaz, ancak oprerasyonel bir tanımlama olabilir. Daha sonra suyun H_2O olduğunun keşfedildiğini kabul ettiğimiz takdirde İkiz Dünyada daha önce su olarak nitelendirdiğimiz sıvının su olmadığını söyleyebiliriz. Aktüel evrendeki diğer bir gezegende değil fakat herhangi bir mümkün evrendeki kimyasal bileşeni XYZ olan ve su olmak için gerekli operasyonel testleri geçen bir maddeyi betimlediğimiz takdirde bu maddenin su olmadığını fakat XYZ olduğunu söyleyebiliriz.[93]

Anlamın kaplamı ve buna bağlı olarak referansı belirlemediğini göstermek için Putnam'ın verdiği bir örnek de indexical sözcüklerin kullanımı ile ilgilidir. İndexical sözcükler, 'ben', 'burada', 'şimdi' gibi farklı durumlarda ya da zamanlarda referansları değişen sözcüklerdir. Kaplamın indexical olarak belirlenmesi ben, sen gibi bazı sözcüklerin kaplamlarının kullanan kişiye göre, bağlama göre değişmesi anlamını taşımaktadır. Putnam, 'ben' sözcüğü gibi farklı durumlarda farklı kişilere referans veren sözcüklerin kaplamlarının değil, kaplam fonksiyonlarının (extension-function) olacağını söyler.

[92] Putnam, "Meaning and Reference", s. 276.
[93] Putnam, "Meaning and Reference", s. 277, 278.

Kaplam fonksiyonu her kullanım bağlamında bir kaplamı belirleyen bir fonksiyondur. Kedinin kaplamını oluşturan şeylerin kümesi farklı mümkün durumlarda ya da mümkün dünyalarda farklıdır. 'Ben' sözcüğü söz konusu olduğu zaman kaplam fonksiyonu oldukça basittir. Herhangi bir x konuşanı için f(x) fonksiyonunun değeri sadece x'den oluşmaktadır. 'Ben' sözcüğünün kaplamı herhangi bir dünyada bağlama bağlı iken, içlemi (intension) hem mümkün dünyanın hem de bağlamı temsil eden endexlerin argümanlarına sahip olan daha karmaşık bir fonksiyondur.[94]

Putnam, inançlarımızın ve arzularımızın içeriğinin konuşanın bireysel özellikleri tarafından değil fakat üyesi olduğu dilbilimsel topluluk ile ilgili sosyal olgulara ve konuşanın bu dilbilimsel topluluğun çevresindeki fiziksel olgulara göre belirlendiğini öne sürmüştü. Bu görüşe göre, altın, karaağaç, alüminyum gibi kavramların kaplamlarının belirlenmesi uzmanların ya da kendilerine güvendiğimiz diğer konuşanların yardımına ihtiyaç duyar. Genel olarak terimlerin kaplamları işbirliğine ve dilbilimel topluluğa bağlıdır ve referans, konuşanın kafasının içindekinin ne olduğuna bağlı değildir. Uzmanlar, herhangi bir terimin kaplamını belirlemek için zorunlu ve yeterli şart anlamında kriterlere ihtiyaç duymazlar. İki sıvının aynı sıvı ya da iki metalin aynı metal olduğuna karar vermek için hangi teorinin ya da paradigmanın uygulanacağına karar vererek referansı sabitlerler. İkiz dünya örneğindeki argümana göre, su terimi bireysel konuşanların kafalarında aynı kavrama karşılık gelse de iki gezegende farklı sıvılara referans vermektedir. Bu argümana göre, bir şeyin doğasının ne olduğu, bu doğa keşfedilmeden önce bile bir terimin referansını belirleyebilmektedir. Bu görüşe göre, Antik Yunanda altının ne olduğunu belirleyen, Antik Yunanlıların altının sahip olduğuna inandığı özellikleri değildir. Öyle olsaydı, Arşimet'in bir şeyin gerçekten altın olup olmadığını belirlemek için yaptığı araştırmaların bir anlamı kalmayacaktı. Bu bakımdan referans bir topluluğa bağlı olduğu kadar, insani olmayan bir çevreye de bağlıdır. Bu referans kuramına bağlı ola-

[94] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 25, 26.

rak çıkarılabilecek sonuç, karın beyaz olduğuna inanmak gibi önermeye bağlı tutumların toplumsal çevreden ve insani olmayan çevreden bağımsız olarak insanın beyninin ya da sinir sisteminin durumları olmadığıdır. Buna bağlı olarak önermelere bağlı tutumların sadece beynin bilişimsel durumları olduğu şeklindeki tez olarak ifade edildiği zaman fonksiyonalizm doğru olamayacaktır.[95]

Geleneksel anlam kuramı, Putnam'a göre, düşünürün kavramsal dünyasının onun terimlerinin içlemini ve özel olarak mümkün dünyalardan aktüel olanın terimlerin kaplamını belirlediğini kabul etmesi nedeniyle yanlıştır. Bu kuram ayrıca literatürde birleşik bir anlam kavramı yerine içlem ve kavramsal dünya gibi kavramların yer almasına neden olmuştur. Putnam,bu durumu anlamın parçalara ayrılması olarak nitelendirir.[96]

Putnam, yaptığı çıkarımlara bağlı olarak bir terimin kaplamının bireysel konuşanların kafalarında sabitlenmediği sonucunu çıkarır. Bunun bir bakımdan kaplamın genelde sosyal olarak belirlenmesine, dil bilimsel çalışmada var olan iş bölümlerine; bir bakımdan da kaplamın dizinsel (indexical) olarak belirlenmesine bağlı olarak doğru olduğunu söyler. Putnam'a göre sonuç olarak terimlerimizin kaplamları tikel nesnelerin aktüel doğalarına bağlıdır ve aktüel doğa konuşan tarafından bilinmez. Putnam geleneksel anlambilim kuramının kaplamın belirlenmesinde, toplumun katkısı ve gerçek dünyanın katkısı olmak üzere iki bileşeni dışarıda bıraktığını öne sürmektedir.[97] Terimlerin kaplamlarının konuşanların kafasında sabitlenmemiş olması herhangi bir sözcüğü kullanan kişinin sözcüğe eşlik eden varlığın yapısını tam olarak bilmeden de sözcüğü anlamlı olarak kullanabilmesi ve sözcüğün kaplamının dilbilimsel topluluğun katkısı ile belirlenmesine bağlı olarak öne sürülmüştür. Kaplamın belirlenmesinde toplumun katkısından söz edilmekle birlikte kaplam temel olarak tikel nesnelerin doğasına bağlanmıştır.

[95] Putnam, *Words and Life*, ss. 443, 444.
[96] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 29.
[97] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", s. 245.

Kaplamın belirlenmesi ile ilgili zorluktan anlamın kaplamla özdeşleştirilmemesi ile kaçınılmaktadır.

Anlamın kaplamı belirlemediğini göstermek için Putnam'ın kurguladığı diğer bir düşünce deneyi de şöyledir. Bir karaağacı bir kayın ağacından ayırt edemediğimizi düşünelim. Bu durumda yine de konuşmalarımızda geçen karaağaç kavramının bir başkasının karaağaç kavramı ile aynı referansa sahip olduğunu söyleyebiliriz. Karaağaç ve kayın kavramlarımızdaki farklılığa bağlı olarak bu simgelerin referansları da farklıdır. Ancak karaağaç ve kayın ağacını ayırt edemeyen biri için kayın ağacı ve karaağaç kavramları aynıdır. Bu durum, referansın belirleniminin bireysel olmayıp sosyal olduğunu göstermektedir. Karaağacın ve kayın ağacının referansını belirlemek için bu iki ağacı ayırt edebilecek bir uzmana başvurabiliriz. Putnam, buna bağlı olarak bir kavram sahibi olmanın bir zihinsel imge sahibi olmak olmadığını, bir kimsenin imgelerin bir sistemine sahip olsa da hem dilsel faktörlere hem de ortama uygun olmak bakımından şartlara uygun olarak cümleleri kullanma yeteneğine sahip olmayabileceğini söyler.[98]

Karaağaç ve kayın ağacı örneği ile ilgili olarak Garry Ebbs'in dikkat çektiği bir husus ise bu örneğin karaağacı kayın ağacından ayırt edemeyen bir kimsenin karaağaç sözcüğünü karaağaç hakkında bir soru sormak ya da bir iddiada bulunmak için kullanabiliyor olduğunu göstermesidir. Putnam bu örneği ile bilim adamlarının her hangi bir konuda o konuyu kesin olarak betimleyen inançlara sahip olmasalar da verimli araştırmalar yapabileceklerini göstermiştir. Garry Ebbs'e göre Putnam, hocaları Hans Reichenbach, Rudolf Carnap ve W. V. Quine gibi günlük ve bilimsel yöntemlerin büyük ölçüde makul olduğunu ve felsefi doğrulamaya ihtiyaç duymadığını kabul eder. Putnam, ayrıca kayın, karaağaç, robin ve su gibi doğal türlerin referansları hakkında var olan teorilerin yanlış (incorrect) olmasına da izin vermektedir. Doğal tür sözcüklerini

[98] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 18, 19.

uyguladığımız şeylere bakarak sözcüklerin neye referans verdiklerini araştırmamız mümkündür.[99]

Putnam'ın içlem ve kaplam analizi, anlam konusundaki zorlukları göstermesi bakımından önemlidir. Putnam'ın işaret ettiği problemler varlığın kendi doğası ile bireysel konuşanların doğayı anlaması arasındaki ilişki ile ilgili bir yönüyle ontolojik bir yönüyle de epistemolojik problemlere dayanmaktadır. Anlamın içlem ve kaplamla ilişkisini kurabilmek ve anlamın ne içlem ne de kaplam kavramları ile karşılanamadığını söyleyebilmek anlamın ne olduğunun söylenmesini gerektirir. Putnam, ikiz Dünya örneği ile geleneksel anlam kuramının dayandığı varsayım olduğunu söylediği anlamın psikolojik durum tarafından belirlendiği ve anlamın kaplam olduğu şeklindeki iki varsayımın aynı anda doğrulanamayacağını göstermek istemiştir. Dünya konuşanı ve İkiz Dünyadaki benzeri su ile ilgili aynı düşüncelere sahip olacaklardı ve böylece aynı psikolojik durum içinde olacaklardı. Ancak, Dünya'daki suyun kaplamı İkiz Dünyadaki suyun kaplamından farklı olacaktı. Buradan Putnam, psikolojik durumun kaplamı belirlemediği sonucunu çıkarmaktadır. Buna bağlı olarak anlamın kafanın içinde olmadığı söylenmiştir.

Michael Dummett, Putnam'ın anlam hakkında birlikte doğrulanmalarının mümkün olmadığını öne sürdüğü iki tezden birini terketmesi zorunluluğu karşısında ikinci tezi terketme tercihini göz ardı etmese de bunu nasıl yapacağını görememiş olması nedeniyle birinci tezi terkettiğini ancak birinci tezi öne sürmek için de güçlü nedenlerin olduğunu öne sürmektedir. Dummett'e göre, bir anlam kavramından istediğimiz temel olarak bir dilin hangi bilgiyi içine aldığının ya da bir kimse bir dilin bir sözcüğünü ya da bir kısmını bilirken bildiği şeyin ne olduğunun bir açıklamasını vermesidir. Aslında hiç kimse anlamın tek başına kaplamı belirlediğini varsaymamaktadır, fakat anlamı koru-

[99] Garry Ebbs, "Hilary Putnam's Liberal Naturalism about Language Use, Reference and Truth", *The Monist*, Vol. 103, Oct2020, s.358

manın bir sözcüğün kaplamını sabitlemekle ilişkili olduğunu varsamaktadırlar, çünkü ilgili her uzlaşım anlamın bir parçası olmalıdır.[100]

Anlam, Putnam'a göre, kaplamla özdeş olamayacağı gibi, içlemle de özdeş olamaz. Bu durumda anlamı kavramla özdeşleştirmek bir çözüm olabilir mi? Anlamı kavramla özdeşleştirerek suyun Dünya'da ve İkiz Dünya'da aynı anlama fakat farklı kaplamlara sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu yolu izlemek 'ben' gibi indexical sözcükler söz konusu olduğu zaman uygun olsa da karaağaç ve kayın örneği göz önüne alındığı zaman uygun olmayacaktır. Sözcüğü kullanan kişiye göre ben sözcüğünün anlamı değişmese de kaplamı değişmektedir. Ancak, İkiz Dünya'da karaağaç, Dünya'daki kayın ağacını, kayın ağacı da Dünya'daki karaağacı ifade edecek şekilde bu iki terimin yer değiştirdiği düşünülürse, karaağacın Dünyadaki anlamı ve İkiz Dünya'daki anlamı farklı olurdu. İkiz Dünya'lı konuşanın bireysel dilinde karaağaç kayın anlamına gelecekti. Ancak İkiz Dünya'daki karaağaç stereotipi ile Dünya'daki karaağaç stereotipi aynı olacaktı. Bu durumda İkiz Dünya'daki konuşanın karaağaç kavramı ve Dünya'daki insanın karaağaç kavramı aynı olsa da bu kavramların anlamları farklı olacaktı. Bu durumda anlamı bireysel konuşanların kavramları ile özdeşleştiremeyeceğimiz için diğer bir yolu izlemeyi tercih edebiliriz. Anlamı biri kaplam, diğeri anlam vektörü olmak üzere varlıkların düzenli bir çifti ile özdeşleştirmeyi deneyebiliriz. Anlamı bu şekilde ele almak anlamın kaplamı belirlediği iddiasının doğru olmasını sağlayacaktır. Bu yolu izleyerek ayrıca İkiz Dünya konuşanının ve Dünya konuşanının karaağaca farklı anlamlar vermelerinin konuşanların psikolojik durumları ile ilgili bir iddia olmadığını söylemek mümkün olacaktır. Buna bağlı olarak İkiz Dünya konuşanının simgeleri ile Dünya konuşanı-

[100] Michael Dummett, "The Social Character of Meaning", *Philosophy of Language*, ed. Susanna Nuccetelli, Gary Seay, United Statetes of America, Rowman&Littlefield Publishers, s. 288.

nın simgelerinin farklı kaplamlara sahip oldukları fakat bu farklılığın bireysel dille ilgili yeteneklerimizin farklılığından kaynaklanmadığı sonucu çıkarılabilecektir.[101]

Buna bağlı olarak Putnam, anlamın iki temel problemi olduğunu öne sürer. Bunlardan birincisi kaplamın belirlenmesinin açıklanmasıdır. Kaplam çoğu zaman bireysel olarak değil, sosyal olarak belirlendiği için Putnam, bu problemin bir sosyal dilbilim problemi olduğunu düşünür. Problemi çözmek için dilbilimsel işbölümü işinin nasıl çalıştığını ayrıntıları ile açıklamak gereklidir. Putnam bu açıklamayı 'referansın nedensel kuramı' (causal theory of reference) ile yapar. Bu kuram önce Kripke tarafından özel isimler için önerilmiştir. Putnam bu kuramı kendisinin doğal tür sözcükleri ve fiziksel büyüklük terimleri için genişlettiğini söyler. Özel isim simgelerinin referansları, isim verme töreninde hazır olan konuşandan başlayarak konuşandan konuşana aktarılır. Bu olgu referansın belirlenmesinde sosyal işbirliğinin özel bir durumudur. Anlamla ilgili diğer problem, yeteneğin betimlenmesidir. Kaplam çoğu zaman sosyal olarak belirlense de bireysel kullanıcıların söylediği bir sözcüğün simgesine standart bir kaplam yüklenemez. Sözcüğü kullanan kişi, o sözcük ile ilgili özel fikirlere ve yeteneklere sahip olmak zorundadır.[102]

Putnam, ayrıca, anlamın aktarılmasına eşlik eden stereotip ile ilgili bir problemli durum olarak aynı stereotipin farklı türlere eşlik edebilmesi gibi bir olgudan bahseder. Bu durumu 'alüminyum' örneğinde gözlemleyebiliriz. 'Alüminyum' sözcüğüne eşlik eden stereotip onun hafif bir metal olması, dayanıklı kapların ve tavaların yapımında kullanılması, paslanma göstermemesi olarak düşünülebilir. Ancak alüminyum hakkında bildiğimiz bu karakteristiklerin tamamı 'molibden'e de uyar. Dünyalıların İngilizce konuşan bir kolonisinin bir uzak bir gezegene ulaşmak için bir uzay gemisinde yaşadıklarını düşünelim. Gezegenlerine ulaştıkları zaman hiçbirinin ne alüminyumun ne de mo-

[101] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", ss. 245, 246.
[102] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", s. 246.

libdenin birim ağırlığını ya da diğer özelliklerini hatırlamadıklarını kabul edelim. Uzay gemisinde biraz alüminyum ve biraz molibden olduğunu ve onların hangisinin alüminyum, hangisinin molibden olduğunu yanlış tahmin ettiklerini ve böylece molibden için alüminyum adını, alüminyum için de molibden adını kullandıklarını varsayalım. Bu durumda, bu kolonide bu dünyada olduğundan farklı olarak aliminyum, molibden anlamına gelir. Putnam, bu insanlara bazı testler verilerek aliminyum sözcüğünü doğru kaplamda kullanmalarının sağlanabileceğini, ancak testlerin anlamın bir parçası olmadığını söyler. Anlamın kaplamı belirlemesinin, testlerle ya da başka bir yöntemle belirlenmiş olan kaplamın anlamın bir parçası olmasından kaynaklandığına dikkat çeker. Ayrıca bu insanlar onlara test verdiğimiz takdirde test sonuçlarını stereotipin bir parçası olarak almak zorunda değillerdir. Testi sadece uzmanlar bildiği ve ortalama bir konuşmacı şüphelendiği durumları uzmana sorduğu zaman testte söylenen kriterler stereotipe zarar vermez.[103]

Benzer bir problem, limon ya da kaplan sözcükleri söz konusu olduğu zaman da ortaya çıkabilir. Biyolojik olarak limondan farklı bir meyve türü, tat ve görünüm olarak limonlara ayırt edilemeyecek ölçüde benzeyebilir. Bu durumda ya onları limon olarak adlandırabiliriz ya da limon olmadıklarını söyleyebiliriz. Limon olmadıklarını söylediğimiz zaman alüminyum örneğindeki durum ortaya çıkar. Sözcüklerin doğru kullanımı doğru kaplama sahip olmayı gerektirir. Putnam'a göre, renkler, duyulur nitelikler vb. söz konusu olduğu zaman da kaplamı vermenin anlamı vermenin bir parçası olması durumu ortaya çıkar. Bununla birlikte bir örnek göstererek kaplamı vermemiz ve sözcüğü öğrenen kişiye niteliği tanımayı öğretmemiz mümkündür. Sözcüklerin dilbilimsel bilgiden kesin olarak ayrılamayan renk örnekleri ve empirik bilgi parçaları ile dolu olması

[103] Putnam, "Is Semantics Possible?", ss. 150, 151.

sıklıkla düşünüldüğü gibi zararlı değil, tam tersine çekirdek olguların aktarımı için özsel olarak önemlidir.[104]

Putnam'ın karaağaç ve kayın örneğinde bir kimse bir karaağacın bir kayın ağacından ya da meşeden nasıl ayrıldığını bilmese de karaağaç sözcüğünü kullanabilmektedir. Bir insanın karaağacı diğer ağaçlardan ayıramasa da ağaç terimi yerine karaağaç terimini kullanabilmesini kullanışlı yapan onun karaağaçlar hakkında bazı ifadeleri kabul edebilmesidir. Putnam'ın dilbilimsel işbölümü (the division of linguistic labour) açıklamasına göre sıradan bir İngilizce konuşanı altın sözcüğünü sadece kısmen anlarken, kuyumcular onu daha kapsamlı olarak kavramışlardır, kimyagerler ise onu tam olarak kavramışlardır. Dummett, bu açıklama ile ilgili bir problem olduğunu düşünmektedir. Sadece uzmanların altın sözcüğünü gerçekten anlayabileceklerini söylemek böyle bir sözcükle teknik bir terim arasında var olan ayrımı ortadan kaldırmak olacaktır. Aminoasit (aminoacid) sözcüğü İngilizce dilinin bir sözcüğü olarak kabul edilir ancak günlük dilde İngilizce konuşanların bu sözcüğü uygulayabilmeleri için günlük dile uygun kriterler yoktur.[105]

Dummett, dilbilimsel işbölümünün bir sosyal fenomen olarak dilin açıklanmasında dikkate alınması gereken bir olgu olduğunu düşünmektedir. Altın sözcüğünün İngilizce dilindeki anlamı tam olarak ne uzmanlar tarafından uygulanan kriterlerin bir betimlemesi ile ne de günlük dilde konuşanların betimlemeleri ile aktarılabilecektir. Ancak onun açıklaması her iki betimlemeyi ve bu betimlemeler arasındaki ilişkileri de içine almak zorundadır. Dummett bu durumu göz önüne alarak, Putnam'ın birlikte doğrulanamayacağını öne sürdüğü tezlerden birincisinin – bir terimin anlamını bilmenin sadece bir psikolojik durum içinde olmak olduğunu ifade eden tez- bütün bireysel konuşanlar tek tek alındıklarında yanlış olacağını kabul etmekle birlikte bir dilbilimsel toplu-

[104] Putnam, "Is Semantics Possible?", ss. 151, 152.
[105] Dummett, "The Social Character of Meaning", ss. 291-293.

luğa ait pratiğin bir ifadeye verdiği anlam olarak alındığında ise durumun farklılaşacağını, bu durumda tezin reddedilmesi için bir sebep kalmayacağını öne sürmektedir. Bunun yanında Dummett, Putnam'ın anlamın Frege'nin düşündüğü gibi bir bireyden diğerine iletilen objektif bir karakteri olduğunu kabul etmemek bakımından haklı olduğunu düşünmektedir.[106]

Anlamı belirleme konusunda konuşanın niyetine bağlı içeriğin yetersiz görülmesi sözcükler ve dünya arasındaki ilişkinin kaplama ve referansın nedensel kuramına bağlı olarak açıklanması yolunu desteklemektedir. John Searle dili gerçekliğe bağlayan ilişkinin Konuşma Aktları olduğunu, konuşanın dilbilimsel fiillerin gerçekleşmesine bağlı olarak gerçeklikle ilişki kurduğunu düşünür. Bu bakımdan Searle, Putnam'ın anlamın kafanın içinde olmadığı şeklindeki argümanının hatalı olduğunu öne sürmektedir. Putnam'ın argümanı, bir sözcüğün ya da ifadenin anlamını bilmenin belirli bir psikolojik durum içinde olmak olduğu görüşü ile içlem olarak anlamın kaplamı belirlediği görüşünün aynı anda doğrulanamayacağı düşüncesine dayanmaktadır. Bahsedilen iki görüşün aynı anda doğru olması psikolojik durumların kaplamı belirlemesi anlamına geliyordu. Putnam psikolojik durumun kaplamı belirlediği görüşünün yanlış olmasına bağlı olarak diğer iki görüşün aynı anda doğrulanamayacağını göstermek istemiştir. Searle'e göre, Putnam aynı psikolojik durumların farklı kaplamları belirleyebildiğini göstermek için birbirinden bağımsız iki argüman sunmuştur. Birinci argüman dilbilimsel topluluk içinde bazı insanların terimlerin kullanımı konusunda diğer insanlardan daha uzman olmalarına bazı insanların ise örneğin karaağaç ile kayın arasındaki farkı bilecek uzmanlığa sahip olmamalarına dayanmaktadır. Bahsedilen ağaç türleri arasındaki farkları bilmeyen bir kişi için karaağaç ve kayın sözcükleri aynı kavramsal içeriğe fakat farklı kaplamlara sahiptir. Bu nedenle bu sözcükleri düşünen insanlar aynı psikolojik durum içinde olurlar ancak psikolojik durum aynı kaplamı belirtmez. Searle bu argümanın güç-

[106] Dummett, "The Social Character of Meaning", ss. 291-295.

lü bir argüman olmadığını düşünür. Konuşanların anlamı bilmemelerine bağlı olarak anlamın kaplamı belirlediği düşüncesinin çürütülemeyeceğini öne sürer. Searle bunun yanında kayın ve karaağaç arasındaki farkı bilecek kadar uzman olmasak da kayının karaağaç olmadığını, karaağacın da kayın olmadığını, iki kavramın farklı türlerle ilişkili olduğunu bildiğimizi bu bakımdan zihnimizdeki kayın ve karaağaç kavramlarının aynı olmadığını söylemektedir.[107]

Searle'e göre Putnam'ın bu konudaki daha önemli olan ikinci argümanı ise konuşmacıların kollektif zihinsel durumlarının da anlamı belirlemede yetersiz kaldığını öne süren argümanıdır. Bu argüman İkiz Dünya hipotezi ile açıklanan argümandır. Searle bu argümanın da anlamın kafada olmadığını gösterme konusunda başarısız olduğunu düşünmektedir. İkiz Dünya hipotezine göre 1750 yılına kadar Dünya'da ve İkiz Dünya'da "su"yun kaplamının aynı olduğu düşünülüyordu. Ancak 1750 yılında Dünya'daki suyun kimyasal bileşeninin İkiz Dünya'daki suyun kimyasal bileşeninden farklı olduğu keşfedildi. Putnam Dünya'daki bireysel konuşan ile İkiz Dünya'daki benzerinin kafalarında aynı su kavramına sahip olmalarına rağmen iki dünyada suyun kaplamlarının farklı olacağını ve buna bağlı olarak kafanın içinde olanın kaplamı belirleyemeyeceğini söylüyordu. Searle bu argümana karşı Putnam'ın suyu problematik olarak görüp, H_2O'yu sabitlenmiş olarak kabul etmiş olması bakımından itiraz edilebileceğine işaret etmekle birlikte kendisi argümanı farklı bir açıdan eleştirir. Searle, Putnam'ın anlam hakkındaki alternatif açıklamasının anlamın kafanın içinde olması ile çelişmediğini düşünmektedir. Bunu göstermek için Putnam'ın argümanını üç tez olarak ifade eder. Putnam öncelikle kavramlara eşlik eden dizilerin kaplamı belirlemediğini söylemektedir. İkinci olarak

[107] John Searle, "Are Meaning in the Head?" *Philosophy of Language*, ed. Susanna Nuccetelli, Gary Seay, United Statetes of America, Rowman&Littlefield Publishers, ss. 280-283.

indexical tanımların kaplamı belirlemediğini söylemektedir. Sonuç olarak ise kafanın içinde olanın kaplamı belirlemediğini söylemektedir.[108]

Searle Putnam'ın ilk iki tezinden kafanın içinde olanın kaplamı belirlemediği sonucunun çıkarılamayacağını öne sürer. Putnam'ın bu sonucu çıkarmasının nedeni Searle'e göre mikro yapıyı bilmediğimizi ve mikro yapı kaplamı belirlediği için kafanın içindekinin kaplamı belirlemede yetersiz olduğunu varsaymasıdır. Searle bu varsayımın hatalı olduğunu düşünür. Bunu şöyle bir örnekle açıklar. "Brown'un katili" ifadesi, kaplamını Brown'un katili olarak belirleyen bir içleme sahiptir. Brown'u kimin öldürdüğünü bilmeyen biri için de "Brown'un katili ifadesi"nin kaplamı Brown'un katili olacaktır. Aynı şekilde "indexical olarak tanımlanmış bu sıvı ile aynı yapıda olma" şeklindeki yönelimsel içerik, bu sıvının yapısını bilmesek de kaplamı belirleyecektir. Searle'e göre Putnam'ın anlamın kafanın içinde olmadığı sonucuna ulaşmasının bir nedeni de yönelimsel içeriğin indexical ifadeler ile ilişkisi hakkındaki varsayımıdır. Putnam İkiz Dünya'da ben "başım ağrıyor"u düşündüğüm zaman "başım ağrıyor"u düşünen bir benzerimiz olduğunu kabul edersek "ben" sözcüğünün iki farklı bireysel konuşan için kaplamlarının farklı olacağını söylemektedir. Searle Putnam'ın indexical sözcükler söz konusu olduğu zaman kafanın içinde olanın kaplamı belirleyemeyeceği varsayımının ve özdeş zihinsel durumlara sahip iki konuşmacının aynı doğrulama şartlarına sahip olmak zorunda olduğu şeklindeki varsayımının yanlış olduğunu düşünür. Searle, Dünya konuşanı ve İkiz Dünya'daki benzeri "su"yun her biri için indexical olarak tanımlanmış olduğu özdeş görsel deneyime sahip olsa da onların aynı tip yönelimsel içeriğe sahip olmadıklarını, çünkü her birinin algısal deneyimin nedensel öz referansının farklı olduğunu söylemektedir.[109]

[108] Searle, "Are Meaning in the Head?", s. 283.
[109] Searle, "Are Meaning in the Head?", ss. 283-287.

Putnam'ın anlamın kafanın içinde olmadığı görüşüne yönelik bir eleştiri de Colin McCinn tarafından ifade edilmiştir. Bu görüşe göre Putnam'ın argümanından anlamın kafanın içinde olmadığı sonucuna ulaşılabileceği gibi, anlamın referansı belirlemediği sonucuna da ulaşmak mümkündür. 'Ben' indexical durumu sözkonusu olduğu zaman 'ben' sözcüğü bu sözcüğü kullanan kişi kim olursa olsun aynı anlamı taşımaktadır. Sözcüğün referansı değişse de anlamı değişmemektedir. Referans anlama ilave olarak bağlama da bağlıdır. Sonuç olarak anlam kafanın içindedir, çünkü kafanın içindeki indexicalin nasıl bir karakterde olduğunu belirlemektedir. McCinn, buna bağlı olarak Putnam'ın anlamın karakter (character) yönüyle kafanın içinde olduğu ancak içerik (content) bakımından kafanın içinde olmadığı sonucuna ulaşması gerektiğini öne sürmektedir. McCinn, Putnam'ın psikolojik durum kavramı ile ilgili de bir sorun olduğunu düşünmektedir. Putnam, psikolojik durumun kafanın içinde olduğunu varsaymaktadır ve buna bağlı olarak anlamın psikolojik olmadığını söylemektedir ve dünyadaki insanın zihinsel durumunun ikiz dünyadaki moleküler kopyasının zihinsel durumu ile aynı olduğunu kabul etmektedir. McCinn bu durumun çok net olmadığını ve psikolojik durumların da kafanın içinde olmadığı sonucuna ulaşmanın mümkün olduğunu düşünmektedir. Dünyadaki insan suyun ılık olduğuna inanırken dünyadaki suyun ılık olduğuna inanmaktadır, ikiz dünyadaki kopyası ise bileşeni XYZ olan sıvının ılık olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle İkiz Dünyada su sözcüğüne eşlik eden psikolojik durum, dünyada su sözcüğüne eşlik eden psikolojik durumla aynı değildir. Bu durumda psikolojik durumların terimin kullanıldığı anlamı etkilediği söylenebilecektir. McCinn, anlamın içsel bileşeni nedeni ile Putnam'ın anlamın kafanın dışında olduğunu söylemekte hatalı olduğunu ancak dışsal bağlamın anlamı belirlemede hayati rolü olduğunu söylemesi bakımından haklı olduğunu söylemektedir.[110]

[110] Colin McCinn, *The Philosophy of Language: The Classics Explained*, MIT Press, 2015, ss. 144, 146.

Dışsalcı anlam görüşü ile ilgili olarak önemli bir husus da Hickey tarafından dile getirilmiştir. İkiz Dünya hipotezinde ikizlerin her ikisinin de kimya hakkında bilgisiz olduklarını varsayarak onlara onlara farklı inançlar ve istekler yükleriz. Ancak bir bireyin kendi düşünceleri üzerine sahip olduğu kabul edilen bir otorite bulunmaktadır. Buna bağlı olarak Descartes'ın düşüncesinde olduğu gibi, bir elimizin olduğu bilgisine sahip olmasak da bir elimizin olduğunu düşündüğümüzün bilgisine sahibiz. Kendi düşüncelerimiz bizim tarafımızdan doğrudan nüfuz edilebilir ve a priori nitelikte iken dış dünya üzerine bilgimiz çıkarıma dayalı ve aposterioridir. Bununla birlikte dışsalcı düşüncede bizim düşüncelerimizin içeriğinin dışsal faktörler tarafından belirlendiği kabul edilmektedir.[111]

Putnam'ın İkiz Dünya örneğinde anlamın bireysel konuşanların kafasının içinde olmadığı söylenirken, suyun anlamı suyun moleküler yapısına dayandırılmıştır. Bunun yanında anlamın sosyal bir bileşeni olduğu ifade edilmiştir. Anlamın sosyal bileşeni topluluk içindeki farklı mesleklerden insanların iş birliği ile oluşur. Sözcükler ile ilgili çekirdek olgular üzerine toplumun geneli tarafından bilinen klişeler oluşturulmuştur. Bireysel konuşanların kafalarının içinde olan ise bir bakımdan bu klişelere dayanmaktadır.

1.3. Doğal Tür Sözcükleri

Doğal tür sözcükleri altın, limon, kaplan gibi türleri ifade eden isimlerdir. Doğal tür sözcüklerinin anlamlarının belirlenmesi terimlerin anlamları ile ilgili bir problem olmakla birlikte, bu problem, bahsedilen türlerin doğalarına ait özsel özellikler ve zorunluluk arasındaki ilişkinin ele alınması bakımından metafizik ile; söz konusu doğanın bilinmesi ile ilgili problemler açısından ise epistemoloji ile ilişkilidir.[112]

[111] Hickey, *Hilary Putnam*, ss. 128, 129.
[112] David Charles, Aristotle on Meaning and Essence, Clarendon Press, Oxford, 2000, s. 4.

Putnam için doğal türleri ifade eden isimler hem dilsel açıdan hem de felsefi açıdan önemli bir sınıfı oluşturur. Putnam, geleneksel anlam kuramlarının böyle sözcüklerin anlamlarını radikal bir şekilde değiştirdiklerini düşünür. Geleneksel görüşte doğal tür sözcüklerinin anlamları sözcük ile ilişkili belirli özelliklerin sıralanması ile verilmektedir. Sıralanan özellikler, sözcüğün ait olduğu türün özelliklerini ifade etmektedir. Bir türe ait özelliklerin belirtilmesi ile analitik doğruluklar oluşturulduğu düşünülmektedir. Örneğin limon sözcüğünün sahip olduğu özelliklerin tümünün 'p_1, p_2, ….pn' olarak sıralandığını düşünürsek sıralanan özelliklerin her biri için, 'limon p özelliğine sahiptir' önermesi bir analitik doğruluk olarak düşünülmüştür. Buna bağlı olarak 'p_1, ….pn' özelliklerinin tümünü taşıyan her hangi bir şey bir limondur' ifadesinin bir analitik doğruluk olduğu düşünülmüştür. Putnam, sözcüklerin anlamlarının özelliklerin birleşimi olarak verilmesini problemli bulur. Sarı renk, ekşi tat, belirli bir tür kabuğa sahip olmak şeklinde sıraladığımız özellikleri, limon terimini tanımlayan özellikler olarak kabul edersek, limon terimini bu özelliklerin birleşimi ile tanımladığımız takdirde, türün olağan dışı üyelere sahip olabilmesi gibi bir zorlukla karşılaşırız. Örneğin yeşil bir limonu biz yine bir limon olarak kabul ederiz.[113] Ancak yeşil limon limonu tanımlarken verdiğimiz bir özelliği taşımamış olur. Bu problem türlere ait üyelerin taşıması gereken özelliklerin kesin bir listesinin verilememesi ile ilgilidir.

Bu zorluğu aşmak için limon tanımını değiştirmek işe yarayabilir mi? Putnam bunu denemek açısından şöyle bir tanım örneği verir: "X bir limondur= df; X normal üyeleri sarı kabuğa ekşi tada vb. sahip olan doğal bir türe aittir." Putnam, bu tanımda 'vb.' ile ilgili ve 'ekşi tat' ile ilgili problemlerin olduğunu düşünür. 'Ekşi tat' ifadesi yerine örneğin, 'limon tadı' ifadesini kullanmak daha uygun olabilirdi. Putnam bunun yanında verilen tanımda yer alan doğal tür ve normal üye kavramlarının önemli olduğunu düşünmektedir. Bir şeyi bir limon olarak betimleyerek onun sarı kabuk gibi belirli

[113] Putnam, "Is Semantics Possible?", s. 139, 140.

özelliklere sahip göründüğüne işaret ederiz. Aynı zamanda bu özelliklerin hazır bulunuşuna da işaret ederiz. Bu özelliklerin hazır bulunuşu şeylerin doğal türün diğer üyeleri ile paylaştıkları bir özsel doğa ile açıklanır. Özsel doğa ise dil analizleri ile değil, fakat bilimsel kuramlarla ifade edilen bir yapıdır. Limonun bir kromozom yapısı ya da asit durumunda bir protein vericisi olduğu söylenebilir. Doğal tür teriminin, bu durumda bilimsel ya da ön bilimsel teori içinde belirli bir tür rol oynayan bir terim olduğu söylenebilir. Ancak burada belirsiz bir durum vardır. Doğal tür ve normal üye gibi terimler 'teori' ve 'açıklama' gibi üst bilimsel terimlerin taşıdığı problematikleri taşırlar. Putnam, doğal türlerin teorilerde belirli roller oynayan sınıflar şeklinde tanımlanması halinde tanımın analitik olmaktan çıkacağını düşünüyor. Doğal türler olarak kabul edilen sınıfları ayırt edenin ne olduğu kendi başına bir bilimsel araştırma konusudur ve anlam analizi ile ortaya çıkarılamaz. Putnam, bu gerekçelere dayanarak genel terimlerin gücü ile ilgili geleneksel düşüncenin yanlış anlaşıldığını öne sürer. Bir şeyin limon olduğunu söylemek, o şeyin limon tanımına bağlı olarak normal üyeleri belirli özelliklere sahip olan bir türe ait olduğunu söylemek olsa da onun bu özelliklere zorunlu olarak sahip olduğunu söylemek değildir. Bu durumda, 'Her limon p özelliğine sahiptir' formunda analitik doğruluklar yoktur.[114]

Putnam, terimlerin referanslarının da bilimsel teorilerin değişmesine bağlı olarak değişmediğini düşünmektedir. Putnam altın gibi sözcüklerin referanslarının uzmanların geliştirmiş oldukları testlerle sabitlendiğini, uzmanların farklı testler kullanmalarının ise aynı madde bu çeşitli testleri geçtiği sürece problem olmayacağını söylemişti. Bu durumda bütün zamanlarda ve her yerde kullanılan bütün testleri geçen madenin altın olduğu, bazı testler tarafından geçilen ve bazı testler tarafından geçilmeyen durumların ise sınır durumlar olduğu düşünülebilir. Putnam bu düşüncenin yanlış olduğunu söylemektedir. Arşimet'ten önce altın için kullanılan bazı testlerin altın ile aynı yoğunluğa sahip

[114] Putnam, 'Is Semantics Possible', ss. 140, 141.

olmayan bazı maddeler tarafından geçilmesi bu testlerin yanlış olduğunu düşündürmüştür. Arşimet ise bu testlerin yanlış olmasını altının bir örneğinin diğer bir örneği ile aynı davranışı sergilemesi gerektiği prensibine dayanarak söylüyordu. Arşimet'ten önceki zamanlarda insanların bazı alaşımları altın olarak kabul etmeleri ise bir altın örneğinin aynı yapıya sahip olduğunun ve aynı davranışı sergilediğini bilmenin bir yolunu bulamadıklarını gösteriyordu. Putnam, operasyonel ölçütlerin hiçbir kümesinin altın sözcüğünün anlamını tam olarak sabitleyemediğini düşünmektedir. Bununla birlikte altının yapısı ile ilgili daha iyi bir teori geliştirdiğimiz takdirde önceki testlerdeki hataları keşfedebileceğimizi, ancak altın teriminin belirli testleri geçen madde ile ya da belirli bir nihai bileşene sahip olan madde ile eş anlamlı olamayacağını söylemektedir. Bir terimin referansının nasıl sabitleneceği probleminin bir terimin kavramsal içeriğinin ne olduğu probleminden ayrılması gerektiğini düşünmektedir. Putnam, Kripke'nin *Adlandırma ve Zorunluluk (Naming and Neccessity)* adlı eserinde ifade ettiği düşüncelerle paralel olarak terimlerin referanslarının nedensel bir zincir yoluyla bir tanıtma olayına bağlı olarak sabitlendiğini öne sürmüştür.[115]

Putnam, dilbilimsel iş bölümüne ek olarak birçok terimle bağlantılı olarak çevrenin bir katkısı olduğunu söyler. İndexical durumda 'siz', konuşmacının çevresine bağlı bir referansa sahiptir. Doğal tür sözcükleri durumunda ise çevrenin daha ince bir katkısı vardır. Su örnekleri çoğunlukla aynı mikro yapıya sahiptir. Çevremizdeki su bizim için örnektir. Başka bir mümkün dünyada bir sözcük bizim su terimimizle birlikte gelen stereotipin ve kriterlerin aynısı ile birlikte gelebilir, görünüm ve tat gibi özellikler bakımından aynı olabilir, fakat farklı bir referansa sahip olabilir. Bizim su terimimiz H_2O'yu gösterirken diğer sözcük XYZ'yi gösterebilir. Putnam, suyun referansının sadece bize değil, örneklerinin aktüel doğasına bağlı olduğunu söyler.[116]

[115] Hilary Putnam, *Representation And Reality*, The MIT Press, 1991, ss. 36-38.
[116] Putnam, "Language and Reality", s. 277.

Doğal tür sözcükleri, Putnam'ın kuramında indexical belirticiler olarak kabul edilmiştir. Putnam, kendi doktrinini bu bakımdan Kripke'ninkinden farklı olduğunu ifade etmektedir. Kripke, doğal tür sözcüklerini katı belirticiler olarak kabul ediyordu. Bununla birlikte Putnam, farklı bir yol izlemekle birlikte bir bakımdan Kripke ile aynı sonuca ulaştığını düşünmektedir. Kripke'yi bir hususta desteklediğini söylemektedir. Kripke'nin düşüncesine göre de bir ismin referansını bir betimleme ile sabitlemiş olsak da bu isim betimleme ile eş anlamlı olmaz. Ancak isim katı belirtici olarak isimlendirdiği objeye referans verir.[117] Putnam, bilimsel bilgilerdeki gelişmelere rağmen bir tür isminin referansının sabit kaldığını düşünmekle birlikte isimlerin belirli bir öze karşılık geldiklerini öne sürmemiştir. Ancak bir türün bir üyesini betimlerken bu üyenin türün diğer üyeleri ile paylaştığı bir özsel doğadan bahsetmektedir. Putnam, Arşimet'in bir şeyin altın olduğunu söylerken onun altının yüzeysel özelliklerine sahip olduğunu değil, fakat diğer bir altın parçası ile aynı gizli yapıya (hidden structure) sahip olduğunu söylediğini düşünmektedir. Ian Hacking, Putnam'ın doğal tür sözcüklerini anlayışında gizli yapının merkezi bir yerde olduğunu öne sürmektedir. Hacking Putnam'ın bu hususlaki düşüncelerinin, şeylerin bilinmeyen fakat keşfedilebilir özelliklerinin öz olarak adlandırılabileceğini söyleyen Locke'un öz anlayışını hatırlattığını söylemektedir.[118]

Putnam'a göre doğal tür terimlerinin tanımı ile ilgili dikkat edilmesi gereken bir husus da bir şeyin sahip olduğu özelliklerin bilgisinin o şeyin bir türe ait olup olmadığını betimlemek için yeterli olmamasıdır. Örneğin parçacık fiziği dilinde bir meyvenin kromozomla ilgili özellikleri ile ilgili bir betimleme sahibi olsak da onun bir limon olup olmadığını söyleyemeyebiliriz, çünkü bu fiziksel ve kimyasal özellikler kromozomla ilgili özelliklerdir ve bizim kromozomla ilgili bir düşüncemiz dahi olmayabilir. Ayrıca bu kromozomla ilgili yapının limonun temel özelliği olduğunu keşfetmemiş olabiliriz.

[117] Putnam, "The Meaning of 'Meaning'", ss. 234, 235.
[118] Ian Hacking, "Natural Kinds, Hidden Structures and Pragmatic İnstincts", *Philosophy of Hilary Putnam*, Open Court, 2015, ss. 340, 341.

Putnam, buradan bir şeyin bütün özelliklerinin bir listesi verildiğinde bir kimsenin o şeyin limon olup olmadığını kolayca anlaması bakımından anlamın kaplamı belirlemediği sonucunu çıkarır. Anlam verilmiş olsa da bir şeyin limon olup olmadığı en iyi kavramsal şemanın, doğal türlerin en iyi kavramsal şemasının, en iyi teorinin ne olduğu ile ilgili bir konudur.[119]

Putnam, bir türün normal üyeleri olarak kabul ettiğimiz üyelerinin gerçekten normal üye olup olmadığı sorusuna da dikkat çekerek bu konuda mantıksal bir zorunluluk olmadığını öne sürer. Bizim, ekşi, sarı, kalın kabuklu limonları, normal limonlar olarak düşünürken yanılmamız imkansız değildir. Ancak buna bağlı olarak limonların var olmadığı sonucunu da çıkaramayız. Onların normal limonlar olduklarını belirten önerme, analitik olmasa da limonların var olduğu doğrudur. Limonların renkleri, bazı gazların dünyanın atmosferine girmesi ve limon kabuklarının renk maddesi ile tepkimeye girmesi sonucu değişebilir. Limonların rengi değişmişse, normal üyeleri sarı renkte olan ve limonun diğer karakteristiklerine sahip olan bir doğal tür, ortadan kalkmış olabilir; ancak limonların ortadan kalktığını söyleyemeyiz. Doğal türlerin özelliklerinin şartlardaki değişikliklere bağlı olarak, bu türlerin özü aynı sözcüğü kullanmayı bırakmak isteyeceğimiz kadar çok değiştiği zaman, doğal tür kuramımız yanlış olsa da hakkında yanlış bir teoriye sahip olduğumuz bir doğal tür vardır. Bundan dolayı aynı terimi kullanmaya devam edebiliyoruz.[120]

Putnam, bu durumları göz önüne alarak şöyle bir tanım örneği verir: "X bir limondur= df; X, bir doğal türe aittir, onun….(önceki gibi) ya da X bir doğal türe aittir, normal üyeleri şöyle olagelmiş olan ….(önceki gibi) ya da X bir doğal türe aittir, normal üyeleri daha önceden inanılırdı ki, ya da şimdi yanlış olarak inanılıyor

[119] Putnam, 'Is Semantics Possible', ss. 141, 142.
[120] Putnam, "Is Semantics Possible?", s. 142.

ki……(önceki gibi)"[121] Putnam, bu tanım denemesi ile bir türün doğal üyelerinin sahip olması gereken özellikler üzerine inançlarımız değişse de türün var olduğuna olan inancımızın sürmesine bağlı olarak bir türü ifade eden sözcüklerin tanımlanmasının imkanını incelemek ister.

Ancak bu tanımlama ile ilgili de açık bir zorluk oluşacağını gösterir. Bu zorluk tanımın makul görünmemesidir. Bunun yanında makul olma gereksinimini bir tarafa bıraksak da tanımla ilgili problem devam edecektir. On binlerce yıl önce limonların bilinmediğini, fakat birkaç tipik olmayan portakalın bilindiğini ve bu tipik olmayan portakalların kabuk, renk, vb. bakımlardan limonların sahip olduğu özelliklere sahip olduğunu düşünelim. Bu durumda ancak bir biyolog onların tuhaf portakallar olduğunu ve normal limonlar olmadığını söyleyebilecektir. O zaman yaşayan insanların onları bir türün normal üyeleri olarak kabul ettiğini ve portakalların limonların sahip olduğu özelliklere sahip olduğunu düşüneceklerini göz önüne alırsak o zaman portakallar normal üyelerinin sarı kabuk, limon tadı vb. özelliklere sahip olduğu limonlar olacaktı. Bir doğal türe ait olan, fakat doğal türe eşlik eden teoriye uymayan bir şeye işaret edilebilir ve teori henüz yanlışlanmadığı zaman bu şeyin doğal türe uyduğuna inanılır. Kedilerin Mars'tan gelen robotlar olduğu anlaşılsa bile biz onları yine kedi olarak adlandırırız ya da kaplanların üzerindeki çizgiler bizi aldatmak için boyanmış olsa da onları kaplanlar olarak adlandırırız. Putnam bunun yanında sadece onları kedi ya da kaplan olarak adlandırmadığımızı, onların kediler ya da kaplanlar olduklarını söylemektedir. Putnam'ın bu düşüncesinde doğal türlerin bizim adlandırmamızdan bağımsız bir gerçeklik olarak kabul edildiğini görüyoruz. Bahsedilen tanım denemesi ile ilgili hata, Putnam'a göre, bir doğal tür sözcüğünün anlamı ile ilgili karmaşık durumun bir analitik tanım kadar basit bir şey içinde temsil edilmek istenmesinden kaynaklanmaktadır. Putnam'a göre doğal tür sözcükleri analitik bir tanıma sahip değildir ve bazı sözcükler için analitik

[121] Putnam, "Is Semantics Possible?", s. 143.

tanımın ne olduğuna dair bir fikrimiz dahi yoktur. Örneğin, mamutun nesli tükenmiş bir fil türü olduğunu ve bir tür azı dişine sahip olduğunu söylediğimiz zaman mamut sözcüğünün kullanımı ile bir bağlantı kurarız fakat bu tanımlama analitik bir tanımlama değildir, analitik olarak zorunlu ve yeterli bir durumu ifade etmez.[122]

Putnam, doğal türlerle ilgili analitik tanımlar yapamasak da herhangi bir doğal türle birlikte doğal türe eşlik eden özellikler verilerek basit bir temsilin oluşturulabileceğini düşünmektedir. Örneğin 'limon', doğal tür sözcüğü olarak verildiğinde bu sözcüğe sarı kabuk, ekşi tat vb. özelliklerin eşlik ettiği söylenebilir. Bu şekilde limonun ne olduğunu tam olarak söyleyemesek de limonun davranışları hakkında çok şey söyleyebiliriz.[123]

Hickey, Putnam'ın doğal tür terimlerinin anlamına ilişkin kuramının, sentaktik belirticiler (somut bir isim ya da çeşit gibi); semantik belirticiler (doğal tür ya da sıvı gibi); stereotiple ilgili betimlemeler (sarı renk, ekşi tat gibi) ve referans ya da kaplam (DNA yapısı tarafından belirlenen obje) olmak üzere dört vektörel bileşenden oluştuğuna işaret etmektedir. Bu anlam vektörleri bir doğal tür teriminin doğru kullanımına imkan sağlamaktadır. Bunun yanında bu bileşenler, bir konuşmacının bir ifadeye doğru anlam yükleyip yüklemediğini, ya da bu ifadenin kullanımının anlamda farklılık oluşturacak ölçüde değişip değişmediğinin belirlenmesi için kullanılmaktadır.[124]

Doğal tür sözcüklerinin kullanımını aktarırken temele aldığımız olguları, Putnam, çekirdek olgular (core facts) olarak adlandırır. Bu olguları bilmek tahmini kullanımı aktarmak için gereklidir. Şu şekilde bir hipotez kurar: "Hemen hemen her sözcükle bağlantılı olarak belirli çekirdek olgular vardır, şöyle ki; 1) bir kimse bu öz olguları nakletmeksizin sözcüğün kullanımını nakledemez, 2) pek çok sözcük ve konuşmacı duru-

[122] Putnam, "Is Semantics Possible?", s. 143.
[123] Putnam, "Is Semantics Possible?", ss. 143-146.
[124] Hickey, *Hilary Putnam*, s. 13.

munda bu çekirdek olguları nakletmek en azından normal kullanımın bir tahminini nakletmek için yeterlidir."[125] Bu hipotezin yanlış olması durumunda Quine'ın anlam kuramı oluşturmanın imkânı konusunda kötümserliğinde haklı olacağını söylemektedir. Quine, gözlemleyebildiğimiz şartlar içindeki açık davranışlardan edinebildiklerimizin ötesinde dilbilimsel bir anlamın olmadığını ve terimler söz konusu olduğu zaman diller arası çevirinin belirsiz olduğunu; bu belirsizliğin doğanın belirlenmesindeki zorluğa bağlı bir belirsizlik olmayıp doğanın belirsizliğine ilave bir belirsizlik olduğunu öne sürmektedir. Bu nedenle geleneksel olarak anlamın aynılığının yanlış anlaşılmış bir kavram olduğunu düşünmektedir.[126] Putnam, bahsedilen hipotezin doğru olması durumunda ise anlam kuramının, bu empirik fenomenin keşfedilmesi ve açıklanması problemini ele alması gerektiğini düşünür. Bu problemle bağlantılı olarak hangi sözcük türlerinin hangi çekirdek olgu türlerine eşlik ettiği ve çekirdek olguların dinleyenlerin bir sözcüğün kullanımını edinebileceği şekilde aktarılmasının nasıl mümkün olacağı gibi problemler ortaya çıkmaktadır.[127]

Wittgenstein'ın düşüncesinde yaşam formları nasıl davranacağımızı nasıl yaşayacağımızı belirleyen ancak kesin olarak betimlenemeyen ve bize ait olan durumlardır.[128] Bir sözcüğün geleneksel kullanımını edinmek Wittgensteincı filozoflara göre bir yaşam formunu paylaşmaktır. Wittgensteincı filozofları bir kimsenin bir sözcüğün kullanımını edinebilmemizin bir yaşam formunu ve bir kültürleşme sürecini paylaşmamız nedeniyle gerçekleşebilmesini düşünmeleri bakımından haklı bulur. Ancak Putnam'a göre, Wittgensteincıların gözden kaçırdıkları ya da yeterince vurgulayamadıkları bir husus vardır. Edinilen eğilimlerin karmaşık olması, diğer karmaşık eğilimlerle bağlantılı olması ve eğilimleri ortaya çıkaranın ayırt edilememesi gibi nedenlerle özel bir kullanı-

[125] Putnam, "Is Semantics Possible?", s. 148.
[126] W. V. Quine, "Indeterminacy of Translation Again", Philosophy of Language, ed. Susana Nuccetelli, Gary Seay, Rowman&Littlefield Publishers, 2008, ss. 64-67.
[127] Putnam, "Is Semantics Possible?", s. 149.
[128] Zeki Özcan, *Dil Felsefesi III*, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2018, s. 167. Putnam, "Is Semantics Possible?", s. 149.

mın eğilimlere bağlı olarak sağlanmasının zor olmasına karşılık bir kimsenin bir sözlük tanımını okuyarak sözcüğün kullanımını tahmin etmesi daha basit bir yoldur.[129]

Putnam'a göre doğal tür sözcüklerinin önemi onların kullanımlarının öğretilebilir olmasıdır. Limon sözcüğünün anlamını bir limon göstererek, kaplan sözcüğünün anlamını kaplanın ne olduğunu söyleyerek aktarabiliriz. Kaplan sözcüğünün anlamını aktarmak, kaplanlarla ilgili kabul edilen bilimsel teorinin tamamını aktarmayı gerektirseydi imkansız olacaktı. Kaplan sözcüğüne eşlik eden bir teori vardır, ancak bu teori karmaşık bir teori değil, kaplan klişesini (stereotype) betimleyen yüzeysel bir teoridir. Daha önce kullandığımız dil, doğal türün bir üyesini betimler. Bu teoriye inanmak zorunlu değildir, ancak teorinin sözcüğe eşlik ettiğinin farkında olmak zorunludur. Klişede oluşan değişiklikler örneğin limonların maviye dönüşmesi sözcüğün anlamını hemen değiştirmez. 'Limonlar maviye dönüştü' cümlesinde limonların artık sarı olmadığı ifade edilir ve bu şekilde yine limon sözcüğüne sarı limon klişesi ile eşlik edilmektedir. Bir doğal türe teori yüklü bir terimle işaret etmiş olmam, teoriyi öne sürmüş olmam anlamını taşımaz. Ancak limonlar gerçekten maviye dönüşseydi limon yeni klişeye bağlı olarak kazandığı temsil bakımından yeni bir anlam kazanacaktı. Bu durumda limon sözcüğüne eşlik eden özellikler, 'mavi kabuk, ekşi tat, vb.' olarak değişecekti. Putnam, bir sözcüğü aktarırken, sözcüğe eşlik eden stereotipin yanında aynı zamanda kaplamı da aktarmak zorunda olduğumuza dikkat çeker. Bir terimin kaplamı kaplamın bir betimlemesi ile verilebilir ve bu betimleme anlamın bir parçası olmak zorundadır. Ancak, burada, kaplamı tam olarak vermenin imkanı ile ilgili bir problem vardır. Örneğin kaplanın kaplamını verirken kaplanların tümünü vermemiz nasıl mümkün olacaktır? Putnam, bu problemle ilgili olarak bir sözcüğün normal kullanımının aktarılmasının bir olgu kümesini aktarmayı zorunlu kılmadığı açıklamasını yapar.[130]

[129] Putnam, "Is Semantics Possible?", s. 149.
[130] Putnam, "Is Semantics Possible?", ss. 147-150.

Putnam, bu hususları dikkate alarak çekirdek olgularla ilgili açıklamalarını şöyle değiştirir: "1) Çekirdek olgular klişedir (stereotype) ve kaplamdır. 2) Normal olarak kaplam hakkında bir şey söylemeye gerek yoktur, bununla birlikte dinleyici bir soru ortaya çıkarsa her zaman bir uzmana danışabileceğini bilir. 3) Özel durumlarda kolonidekilerin durumunda olduğu gibi sözcüğün yanlış doğal türle ilişkilendirilmesi tehlikesi olabilir, her ne kadar doğru stereotip ona eşlik etse de. Böyle durumlarda bir kimse doğru kaplamı almanın bir yolunu vermek zorundadır ama hiçbir özel yol zorunlu değildir."[131] Sözcüklerin kaplamları tikel şeylerin aktüel doğalarına bağlıdır ancak aktüel doğa konuşanlar tarafından tam olarak bilinmez. Kaplam kısmen dilbilimsel işbölümü yoluyla sosyal olarak belirlenir, kısmen de indexical olarak belirlenir. 'Burada', 'şimdi', 'bu' gibi sözcükler indexical sözcükler olarak bilinmektedir. Bu sözcüklerin kaplamları bağlama göre değişmektedir.[132]

Putnam, dilbilimsel iş bölümüne ek olarak birçok terimle bağlantılı olarak çevrenin bir katkısı olduğunu söyler. İndexical durumda 'siz', konuşmacının çevresine bağlı bir referansa sahiptir. Doğal tür sözcükleri durumunda ise çevrenin daha ince bir katkısı vardır. Su örnekleri çoğunlukla aynı mikro yapıya sahiptir. Çevremizdeki su bizim için örnektir. Başka bir mümkün dünyada bir sözcük bizim su terimimizle birlikte gelen stereotipin ve kriterlerin aynısı ile birlikte gelebilir, görünüm ve tat gibi özellikler bakımından aynı olabilir, fakat farklı bir referansa sahip olabilir. Bizim su terimimiz H_2O'yu gösterirken diğer sözcük XYZ'yi gösterebilir. Putnam, suyun referansının sadece bize değil, örneklerinin aktüel doğasına bağlı olduğunu söyler.[133]

Putnam, "Açıklama ve Referans" (Explanation and Reference) adlı makalesinde daha önce yazdığı, "Anlambilim Mümkün müdür?" (Is Semantics Possible?) adlı maka-

[131] Putnam, "Is Semantics Possible?", s. 151.
[132] Hilary Putnam, "Meaning and Reference", *Philosophy of Language*, ed. Susana Nuccetelli, Gary Seay, Rowman&Littlefield Publishers, 2008, ss. 276-279.
[133] Putnam, "Language and Reality", s. 277.

lesindeki bazı argümanlarını yetersiz bulduğunu söyler. Burada aliminyum gibi bir sözcüğü şeylerin belirli bir kümesine işaret etmek için kullanan kişinin şartları için olumlu bir şeyin söylenmemiş olmasını bir eksiklik olarak nitelendirir. Aliminyum sözcüğünü kullanan kişinin aliminyum sözcüğünü molibden sözcüğünden ayırarak kullanma ihtiyacı duymayacağına dikkat çeker. Bireysel dillerimizde aliminyum ve molibden sözcüklerinin referansını ayıranın ne olduğu sorusunu sorar. Daha önceki açıklamalarında çözüm olarak ifade ettiği referansın uzmanların hazırladığı test ile sabitlenmesinin, nedensel olarak bir tanıtma olayına bağlı kullanımın özel bir türü olduğunu söyler. Doğal tür sözcükleri için, dilbilimsel yeteneğin tanıtma olayına nedensel bağlantıya ek olarak bir bilgi konusu olduğuna dikkat çeker. Putnam'ın buradaki açıklamalarına göre, bir doğal tür sözcüğünün kullanımı çoğu zaman doğal türe bağlı bir ortaklık içinde üyeliği gerektirir. Doğal tür sözcüklerinin limon ve kaplan gibi bazılarına güçlü bir stereotip eşlik ederken aliminyum ve karaağaç gibi bazılarına zayıf bir stereotip eşlik eder. Benzer bir durum fiziksel büyüklük terimleri için de söylenebilir. Sıcaklık terimine eşlik eden stereotip güçlüdür, elektrik terimine eşlik eden stereotip zayıftır.[134]

Putnam'ın konu ile ilgili olarak ele aldığı bir problem de bir nesnenin var olduğuna inanmanın o nesne ile bağlantısı ile ilgilidir. Birinin masa üzerinde bir bardak su olduğuna inandığını söylediğimiz zaman bu kişiye suya referans verme kapasitesini yüklemiş olduğumuzu fakat suya referans verebilmenin aktüel suya doğrudan ya da dolaylı olarak referans vermeyi gerektirdiğini söyler. 'John, önünde bir bardak su olduğuna inanıyor' ifadesi, Putnam'a göre sadece John'un kafasında olanlarla ilgili değil, aynı zamanda John'un çevresi ve çevresi ile ilişkisi hakkında bir ifadedir. John, bir İkiz Dünya bireyi ise John'un inandığı, masanın üzerinde, içinde aslında su ve tahıldan oluşan bir sıvı bulunan bir bardağın var olduğudur.[135]

[134] Putnam, "Explanation and Reference", ss. 205, 206.
[135] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 27-28.

Putnam, düşünce ile referans verilen aktüel şey hakkında, bu şeylerin varoluşu ve doğası hakkında bir varsayımda bulunmaksızın konuşmanın bir yolu olarak Husserl'in önerdiği paranteze alma yöntemini kullanışlı bir alet olarak nitelendirir. Bu yöntemle John'a atfedilen inanç paranteze alınabilir ve bu durumda John'a atfedilen sadece masanın üzerinde bir bardak olduğuna inanan kişinin zihinsel durumu olmaktadır. John'un inancını paranteze aldığımız takdirde, John bir İkiz Dünya insanı olsa ve su ile su ve tahıl alkolü birleşiminde oluşan sıvı arasındaki farkı tatmamış olsa da Dünya'daki bir İngilizce konuşan ile aynı zihinsel durumda olabilir. Putnam, ayrıca, Husserl'in paranteze alma yöntemi ile ilişkili olarak Daniel Denett'in kullandığı kavramsal dünya (notional world) kavramından bahseder. Kavramsal dünya Denett'e göre düşünürün paranteze alınmış inançlarının toplamı ile betimlenmektedir. İkiz Dünya insanları su olarak farklı bir şeye referans verseler de bizimle aynı kavramsal dünyaya ve aynı kavramsal suya sahiptir. Bu durum içlem ve kaplamın kavramsal dünya tarafından sabitlenmediğini gösterir.[136]

Sonuç olarak, Putnam'a göre, doğal tür sözcükleri referanslarını bu sözcüklerin eşlik ettikleri türlere ve bu türlere ait tikel varlıkların kendi doğalarına bağlı olarak kazanırlar. Anlam bir yönüyle bu varlıkların doğalarına bağlıdır. Ancak bir sözcüğün anlamını bilmek bu sözcüğün eşlik ettiği doğal varlığın yapısını kesin olarak bilmeyi gerektirmez. Ancak sözcüklere eşlik eden stereotipi bilmek gerekir. Stereotipler sözcüğe eşlik eden yüzeysel teorilerdir. Sözcüklerin kullanımı ile ilgili çekirdek olgular stereotipleri oluşturur. Sözcüklerin kullanımını aktarmak için sözcük ile ilişkili çekirdek olguları aktarmak yeterli olur. Bazen farklı türler aynı stereotiplere sahip olabilir. Bu durumda bir sözcük farklı bir doğal türle ilişkilendirilebilir. Bu durumda sözcükleri doğru türlerle ilişkilendirmenin bir yolu bulunabilir. Ancak belirli bir yolu izlemek zorunlu değildir.

[136] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 28, 29.

Doğal tür sözcüklerinin anlamlarının bu sözcüklerin karşılık geldikleri türlerin yapısına bağlı olması ve bu türlerin doğasının ise bilimsel kuramlar ile açıklanabileceğinin kabul edilmesi bakımından Putnam'ın bu bölümdeki düşünceleri, Putnam'ın düşünce çizgisi içinde anlambilimsel dışsalcılık olarak ya da bilimsel realizm olarak ifade edilmektedir. Putnam'ın burada ifade edilen düşüncelerinde anlam, türlerin doğalarının kendi içinde ne olduğuna bağlı olduğu gibi bu doğa ortalama bir insan tarafından ancak sözcük ile ilgili klişelere bağlı olarak bilinmektedir. Bu bakımdan anlam bir yönüyle de sosyal olarak belirlenmektedir. Sözcüklerin kaplamları ile ilgili ortaya çıkabilecek sorunların bir uzmana danışarak çözülebileceği önerilmiştir. Uzmanın sözcüklerin kaplamları üzerine bilgisinin bilimsel teorilere bağlı olduğu ve bilimsel teorilerin değişebileceği göz önüne alındığı zaman sözcüklerin kaplamlarının kesin bir tanımının verilmesi mümkün görünmemektedir. Putnam, doğal tür sözcüklerinin tanımlarının analitik olarak verilmesinin mümkün olmadığını düşünmektedir. Ancak teori değişimlerinde bu sözcüklerin eşlik ettiği türlerin varlıklarını sürdürdükleri ve buna bağlı olarak teori değişimleri olsa da aynı terimleri aynı türler için kullanabileceğimiz kabul edilmiştir.

Putnam bir terimi anlamanın sadece bilgiye dayanmadığını aynı zamanda terimin göndergesinin bulunduğu şartlarla doğru bir ilişki içinde bulunmaya da bağlı olduğunu düşünür. Buna bağlı olarak terimlerin anlamlarını nedensel bir teoriye bağlı olarak açıklamıştır. Putnam, Kripke'nin özel isimlerin anlamları hakkında geliştirmiş olduğu anlamın nedensel teorisini elektrik, ısı gibi fiziksel büyüklük terimlerine de uygulayarak genişletmiştir.

1.4. Fiziksel Büyüklük Terimleri ve Anlamın Nedensel Açıklaması

Putnam doğal tür sözcüklerinin anlamlarının bireysel kafalarımızda sabitlenmediğini gösterdikten sonra bu sözcüklerin anlamlarının kısmen dilbilimsel işbölümü ile kısmen de paylaşılan stereotip ile belirlendiğini önermiştir. Dilbilimsel işbölümü

örneğin altın sözcüğünün anlamı söz konusu olduğu zaman şöyle açıklanmıştır. Altın sözcüğünün anlamını bilen her bireysel konuşan altını teşhis edebilmek zorunda değildir. Bir şeyin altın olup olmadığı konusunda fizikçiler, kimyacılar, kuyumcular gibi farklı mesleklerden insanlar bir birlerine güvenirken bu mesleklerden olmayan insanlar da bu mesleklerden olan uzmanlara güvenirler.[137] Putnam, Kripke'nin özel isimlerin referansları hakkındaki açıklamaları ve kendisinin doğal tür sözcüklerinin anlamları hakkındaki açıklamaları ile sıcaklık, elektrik yükü gibi fiziksel büyüklükleri ifade eden terimlerin anlamları arasında bir bakımdan benzerlik olduğunu düşünür. Putnam, fiziksel büyüklük terimlerinin kullanımının bir tanıtma olayına bağlı olduğunu öne sürmüştür. Bir kimsenin dilbilimsel yeteneğe sahip olabilmesinin bilginin yanında bir terimin kullanıldığı şartlarla belirli bir tür ilişkiye sahip olmasını da gerektirdiğini düşünür. Putnam'a göre doğal tür sözcüklerinin referanslarının uzman bilgisine bağlı olarak belirlenmesi referansın tanıtma olayına bağlı olarak belirlenmesinin özel bir türüdür. Putnam, fiziksel büyüklük terimlerinin anlamları hakkındaki anlamın nedensel açıklamaları ile anlamanın ve dilbilimsel yeteneğin sadece bilgi olmadığını göstermek ister.

Isı, elektrik gibi fiziksel büyüklük terimlerinin betimlemeleri, Putnam'a göre, bu terimlerin verildiği duruma nedensel zincirin belirli bir türü ile bağlantıdır. Bu olguya bağlı olarak örneğin elektrik terimi belirli etkilerden sorumlu bir fiziksel büyüklük olarak ortaya çıkmaktadır. Putnam'ın fiziksel büyüklük terimlerinin anlamlarına ilişkin nedensel açıklamasına göre bu terimlerin kullanımları bir tanıtım olayı ile bağlantılıdır. Tanıtım olayını şöyle bir örnekle açıklar. Ben Franklin, elektrik ile ilgili ünlü deneyini gerçekleştirirken onun yanında olduğumuzu ve onun bize elektriğin bazı bakımlardan bir sıvı gibi davranan bir fiziksel nicelik olduğunu, bulutlarda toplandığını, kritik bir noktaya ulaştığı zaman bir yıldırım formunda dünyaya aktığını, metal uçurtma ipi boyunca uzandığını söylediğini varsayalım. Bu şekilde bize fiziksel büyüklüğü doğru ola-

[137] Hilary Putnam, "Intellectual Autobiography", *The Philosophy of Hilary Putnam*, Open Court,United States of America, 2015, s.52

rak tanımlayan bir betimleme verilmiş olacaktı ve terimi tek başına kullanabilecek duruma gelecektik. Bu olay bir tanıtım olayıdır ve terimi bundan sonraki kullanımlarımız, bu olayla nedensel olarak bağlantılı olacaktır. Bu terimi kullanma sıklığımız onu ilk öğrendiğimiz zamanı unutturabilir, ancak onu şimdiki kullanımlarımızdan daha erken kullanımlarımıza doğru ilerleyen sözcük zincirlerini kullanarak geçmişte referans verdiğimiz aynı büyüklüğe referans verme niyetimiz ve sözcüğün, sözcük dağarcığımızdaki varlığı tam anlamıyla daha eski olayların ve tanıtım olayının bir nedensel üretimidir. Sözcüğü bir başkasına öğretirsek, ona verdiğimiz elektrik terimi ile ilgili betimlemeler tam bir betimleme tanımı olmasa bile sözcüğün öğrettiğimiz kişinin kelime dağarcığında bulunuşu nedensel olarak bizim kelime dağarcığımızda bulunuşu ile ve nihai olarak tanıtım olayı ile bağlantılı olacaktır.[138] Bu açıklamalara göre bir fiziksel büyüklük teriminin anlamını bilmek terimle ilgili bilimsel kuramı bilmeyi gerektirmediği gibi terimin eksiksiz bir betimlemesini bilmeyi de gerektirmez. Terimi kullanmamız için yeterli bir betimlemeye tanık olmamız ya da böyle bir betimlemeyi öğrenmemiz terimin anlamını bilmemiz için yeterli olacaktır.

Elektrik sözcüğünü kullanan farklı kişiler bu sözcüğü ortak bir nedene bağlı olarak kullanmazlar. Bir niyet, zorunlu ve yeterli bir şarttır fakat bunun yanında dilbilimsel olarak elektrik sözcüğü ile bir arada gelen elektrik ile ilgili fikirler de olabilir. Kaplanların çizgili olduğu düşüncesi dilbilimsel olarak kaplan sözcüğü ile bir arada gelir. Elektriğin akım ya da hareket kabiliyetinin olması düşüncesi dilbilimsel olarak ‘elektrik’ ile birlikte gelir. Bir kimse elektriğin bir fiziksel niceliğin ismi olduğunu biliyorsa ve sözcüğü kullanımı, nedensel zincir yoluyla elektriğin bir betimlemesi olan tanıtma olayına bağlı ise, bu kişinin sözcüğü elektriğe işaret etmek için kullandığını söylemek için bir nedenimiz vardır. Nedensel betimleme, elektriği betimleme konusunda başarısız olsa da betimlemenin hiçbir şeyin betimlemesi olmadığının değil, fakat daha çok elektriğin ha-

[138] Putnam, “Explanation and Reference”, ss. 199, 200.

talı bir betimlemesi olduğunun kabul edilmesi için yeterli bir sebebimiz varsa bu sözcüğü elektriğe işaret etmek için kullanabiliriz. Örneğin elektriğin betimlemesine yanlış bir bilgi eklenmişse hem sözcüğü orijinal olarak kullanan kişi, hem de bu kişinin sözcüğü öğrettiği kişi, sözcüğü elektriğe işaret etmek için kullanabilir. Putnam'a göre, belirli bir sayıdaki konuşan 'elektrik' sözcüğünü, hareket edebilen ya da akabilen bir büyüklüğe işaret etmesi gibi bazı standart özellikleri ile elektriğe işaret etmek için kullanıyorsa sözcüğün çeşitli birey dilleri (idiolects) içinde aynı anlama gelip gelmemesi gibi bir problem ortaya çıkmaz. Gönderge aynı ise ve sözcüğü kullanan kişiler minimum düzeyde sözcüğe eşlik eden dilbilimsel bilgiye sahipse, sözcük, kullanıcıların bireysel dillerinde aynı şekilde davranır. Örneğin 'Quine' sözcüğünü kullanırken onun bir kişi ismi olduğunu bilmemiz onu doğru kullanabilmemiz için yeterlidir. Ancak Quine sözcüğü ile ilgili yanlış bir bilgimiz varsa örneğin onun bir kadın ismi olduğunu düşünüyorsak sözcüğün anlamında farklılık oluşacaktır.[139] Bu açıklamalara bağlı olarak Putnam'a göre fiziksel büyüklük terimlerinin anlamlarının dili kullanan toplumda var olan stereotiplerden etkilendiğini söyleyebiliriz. Doğal tür sözcüklerinin anlamlarında etkili olan toplumsal bileşen fiziksel büyüklük terimlerinin anlamları söz konusu olduğu zaman da karşımıza çıkmaktadır. Bu türden bir terimin kullanımı terimin ilk kullanımı ile bağlantılıdır ve terimin ilk kullanımı bir tanıtım olayı ile bağlantılıdır. Terimin bütün kullanımlarının bir tanıtım olayı ile ilişkilendirilmesi terimin göndergesini sabitlemektedir. Bunun yanında terime eşlik eden bazı fikirler vardır. Bu fikirler ise terimle ilgili stereotipleri oluşturmaktadır. Terimin ortak kullanımı belirli sayıda konuşanın terimi bazı standart özellikler ile kullanabilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu hususta terimlerin anlamlarının kesin betimlemelerinin nasıl sağlanacağı ile ilgili bir soru akla gelmektedir. Bu durum doğal tür sözcüklerinin betimlemeleri söz konusu olduğu zaman açık olarak ifade edilmişti. Putnam, doğal tür sözcüklerinin tanımlarının analitik olmadığını söylemişti.

[139] Putnam, "Explanation and Reference", ss. 200, 201.

Fiziksel büyüklükler söz konusu olduğu zaman ise Putnam'ın bu büyüklükler ile ilgili doğrulukların zorunlu doğruluklar olmadığını söylediğini göreceğiz.

Putnam'a göre fiziksel büyüklükler her zaman etkileri yoluyla keşfedilirler ve buna bağlı olarak fiziksel büyüklük terimlerinin anlamlarının açıklamaları nedensel betimlemeleri vurgular. Bir fiziksel büyüklük terimi tanıtılırken onu daha önce tanıtılan büyüklüklere bağlayan bir yasa verilir. Yeni bir fiziksel büyüklüğü tanıtan betimlemenin bir neden ya da yasa kavramı gerektirmesi zorunlu değildir. Putnam, bu hususta ifade etmek istediğinin zorunlu doğruluklar olmadığını söylemektedir. Bir kişi bir fiziksel büyüklük terimini bir tanıtma olayı ile bağlantılı bir aktarma zinciri yoluyla öğrendiği zaman gönderge bu kişinin bireysel dilinde sabitlenmiştir ve göndergenin sabitlenmesi kişinin sahip olduğu bir bilgiye bağlı olmak zorunda değildir. Gönderge bir kez dilimizde sabitlendikten sonra gönderge hakkında istediğimiz sayıda teori oluşturabiliriz. Böylece elektrik gibi bir terim farklı teorilerde aynı anlamı taşıyan teoriler arası bir terim olur. Elektriğin var olması için verebileceğimiz kullanılabilir ölçütlerin kabul ettiğimiz teoriye bağlı olması elektriğin anlamının teoriye bağlı olduğunu göstermez. Anlam kullandığımız ölçütlerle özdeş değildir. Fiziksel büyüklüklerin kesin betimlemelerinin yapılabilmesi fiziksel büyüklük ve nedenler gibi geniş spektrum kavramlarının dilimizde var olmasına bağlıdır. Çeşitli fiziksel büyüklük terimlerinin göndergelerinin betimlemelerini formüle etmemize imkan sağlayan bir dilimiz varsa, bu dilde bu terimleri dahil ettiğimiz teorileri de inceleyebiliriz.[140] Putnam'ın fiziksel büyüklük terimlerinin göndergelerini bir tanıtım olayı ile sabitlemiş olması, bu terimlerin farklı teorilerde anlamları değişmeksizin kullanılması için imkan sağlamaktadır. Putnam'ın bu açıklamaları aynı zamanda bilim dilinin gündelik dilden bağımsız bir dil olarak düşünülmediğini gösterir.

[140] Putnam, "Explanation and Reference", s. 202.

Kripke'nin özel isimlerin referansları ile ilgili nedensel açıklamasına göre bir kimse X hakkında doğru inançlara sahip olmasa da bir özel ismi X şeyine ya da kişisine işaret etmek için kullanabilir. Kripke'nin görüşünde temel olarak önemli olan husus, bir özel ismin belirli bir türün bir nedensel zincirinin var oluşunu gerektiren bir referans için kullanımının ismin kullanıcısını ismin taşıyıcısına bağladığıdır. Örneğin Quine'ın kim olduğunu soran bir kişiye yanlış olarak Quine'ın bir Roma imparatoru olduğunu söyleseydik ve bize inansaydı, 'Quine bir Roma imparatoruydu' diyecekti. Quine ismini yanlış bilgilerle kullanırken yine de Quine hakkında, Quine'ın Quine ismini almış olması gibi, Quine'ın bir kişi olduğu inancının ötesinde doğru inançlara sahip olacaktı. Putnam, Quine hakkında sadece Quine'ın Roma imparatoru olduğu bilgisine sahip olan birinin, Quine ismini Quine' a işaret etmek için kullanabilmesini anlamsız bulur. Bir ismi, ismin taşıyıcısına işaret ederek kullanabilmek için en azından doğru ya da tahminen doğru bazı inançlara sahip olmak gerektiğini düşünür. Kripke'nin haklı olduğu hususun ise referansı sabitleyenin bir dilin bireysel kullanıcısının bilgisi değil, dilin bireysel kullanıcısının ismin türediği bazı isimlerin taşıyıcısını ortaya çıkarabilecek durumda olan diğer bireylere nedensel zincir ile bağlı olması olgusu olduğunu söyler. Kripke'nin teorisi hakkında önemli olanın isimlerin kullanımının nedensel olması değil, fakat özel isimlerin kullanımının ortak olması olduğunu belirtir. Bir özel ismi referans vermek için kullanan bir kimse ismin taşıyıcısı ile bağlantı sahibi olan bir ortaklığın üyesi olmaktadır.[141]

Saul A. Kripke (1940-), özel adların katı belirleyiciler olduklarını öne sürmüştür. Bir şey bütün mümkün dünyalarda aynı şeyi belirtiyorsa katı belirleyici olarak nitelendirilmiştir. Kripke özel isimleri katı belirleyiciler olarak kabul ederek göndergeyi sabitlemek istemiştir. Bu bakımdan özel isimlerin betimlemeler ile tanıtılamayacağını düşünür. "1970'deki ABD başkanı" betimlemesinin Nixon dışında başka bir kimseye

[141] Putnam, "Explanation and Reference", s. 203.

işaret etmesi ya da hiçbir göndergeye sahip olmaması mümkündür. Aynı şekilde bir Ç çubuğunun uzunluğu metre olarak tanımlanabilir. Bu tanımın amacı metrenin anlamını vermek değil, gönderimini sabitlemektir. Kripke'ye göre Ç çubuğunun bir metre uzunluğunda olması zorunlu olmayan/olumsal apriori bir gerçekliği ifade etmektedir. Kripke apriori kavramını epistemoloji ile ilgili bir kavram olarak kullanırken olumsallığı ya da zorunluluğu ontolojik bir kavram olarak kullanmaktadır. Bir yargının a priori olması deneyime dayanmaksızın kabul edilmesi anlamını taşımaktadır.[142] Putnam apriori yargıların olumsal gerçeklikleri ifade edebilmesi konusunda Kripke ile aynı fikirdedir.

Putnam referans ile ilgili açıklamaları bakımından Kripke'nin ifade ettiği düşüncelere benzer fikirler savunmuştur. Putnam, anlamın kafanın içinde olmadığını ve doğal tür sözcüklerinin anlamlarının kısmen dilbilimsel işbölümüne kısmen de paylaşılan stereotiplere bağlı olduğunu öne sürdüğü zaman bu fikirleri referans konusunda yeni bir çözüm olarak düşündüğünü, Kripke'nin bu konudaki fikirlerini daha sonra öğrendiğini belirtmektedir.[143] Bununla birlikte Putnam, Kripke'nin referans kuramını daha geniş bir alana uygulamıştır.[144] Putnam, fiziksel büyüklük terimlerinin referansları ile ilgili kuramının, Kripke'nin özel isimlerin referansları ile ilgili kuramı ile ilişkili olduğunu kabul etmekle birlikte, fiziksel büyüklük terimleri ile özel isimler arasında bir farklılıktan bahseder. Fiziksel büyüklük terimleri gönderge hakkında daha geniş bilgilere eşlik etmektedir. Fiziksel büyüklük terimlerinin kullanımı ile ilgili dikkat edilmesi gereken husus onların kullanımındaki nedensel zincirin, içinde fiziksel büyüklük terimlerinin önemli bir rol oynadığı bir olaya değil, bir tanıtma olayına bağlanmasıdır. Bir kimse fiziksel büyüklük terimleri ile ilgili kesin bir betimleme, hatta yanlış bir betimleme verebilecek durumda olduğu sürece terimi tanıtabilecek pozisyondadır.[145]

[142] Saul A. Kripke, Adlandırma & Zorunluluk (Çev: Berat Açıl), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss. 62, 63.
[143] Putnam, "Intellectual Autobiography", s. 77.
[144] Zeki Özcan, *Dil Felsefesi II*, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 248.
[145] Putnam, "Explanation and Reference", ss. 203, 204.

Putnam, referansın nedensel kuramının tartışmaya açık yönlerine işaret etmek için bu kuramın yüzleşmek zorunda olduğu bazı sorulardan ve itirazlardan bahseder. Bu sorulardan biri bir sözcüğün bir kullanımından diğer kullanımına referansın aynı olduğunu söylüyorsak, var olmak zorunda olan nedensel zincir türlerinin nasıl kesin olarak betimlenebileceği sorusudur. İkinci soru at gibi bir doğal tür sözcüğünün, tek boynuzlu at (unicorn) gibi kurgusal ya da var olmayan doğal tür terimlerinden, elektrik gibi bir fiziksel büyüklük teriminin kurgusal ya da var olmayan fiziksel büyüklük terimlerinden, phlogiston gibi bir madde teriminden kesin olarak ayrılmış olmasının açıklaması ile ilgilidir. Diğer bir husus bazı insanların elektrik gibi terimlerin tanımlarının kesin bilimlerde önemli olduğunu ve böyle tanımların anlam şartı olarak kabul edilmesi gerektiğini öne sürmeleridir. Putnam, tanımların kesin bilimlerde önemli olduğu düşüncesine katıldığını ancak tanımların bilimlerde anlam şartı olduğu düşüncesine katılmadığını belirtir. Putnam, ayrıca nedensel kavramların kullanılması konusunda Humeculardan ve fiziksel büyüklük terimlerinin kullanılması konusunda kaplamcılardan (extensionalists) ve nominalistlerden gelebilecek itirazlara işaret etmektedir. [146]

David Hume (1711-1776), nedensellik ilişkisini zamanda ve mekanda bitişik ve ardışık olarak görülen nesneler arasındaki öncelik ve sonralık ilişkisi olarak açıklamıştı.[147] Putnam bu hususta nedenlerin ya da doğa yasalarının sadece düzenlilikler hakkında söylenenlerden türetilmemiş olduğuna inandığını söylemektedir. Fiziksel büyüklük terimlerinin kullanılması konusunda itirazlarla ilgili olarak ise reel dünyanın betimlemesinin sadece şeylere değil, fiziksel büyüklüklere de referans vermeyi gerektirdiğine inandığını söylemektedir.[148]

[146] Putnam, "Explanation and Reference", s. 206.
[147] David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, (Çev: Ergün Baylan), BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 113.
[148] Putnam, "Explanation and Reference", ss. 206, 207.

Kaplamcılık genel olarak bir sınıfın, üyelerinin toplamından ibaret olduğunu ve bir sınıf kavramının, sınıfın bütün üyeleri tarafından gerçekleştirilmesi gereken özelliklere bağlı bir tanımının olamayacağını öne süren görüştür.[149] Nominalizm ise genel fikirlerin, kavramların gerçekliklerinin olmadığını sadece adların, işaretlerin var olduğunu öne süren görüştür.[150] Putnam kaplamcılardan ve nominalistlerden gelebilecek itirazlara karşılık olarak fiziksel büyüklükleri mantıksal bir zorunluluk olarak değil fakat olumsal olarak var olan ve sentetik olarak bir büyüklüğe özdeş olabilen büyüklükler olarak düşünmektedir.

Putnam, fiziksel büyüklük terimlerinin anlamlarını bu terimlerin içlemleri ve kaplamları yoluyla değil, bir tanıtma olayına bağlı olarak bildiğimizi söylemektedir. Bu bakımdan bu terimlerin anlamlarını bilmemiz bir tanıtma olayı ile nedensel olarak bir bağlantı kurmamızı gerektirmektedir. Terimlerin anlamlarının bir tanıtma olayına bağlanması, göndergelerinin sabitlenmesini sağlar. Göndergelerinin sabit olması ise bu terimlerin farklı teorilerde anlamları değişmeksizin kullanılabimesini sağlar. Fiziksel büyüklük terimlerinin anlamları bu terimlere eşlik eden stereotiplerden etkilenmesi bakımından toplumsal bir bileşene sahiptir. Bu terimlerin anlamları zorunlu yasalara bağlı değildir. Terimlerin anlamını bilmek terimle ilişkili yasayı bilmeyi gerektirmez. Terimleri kullanmamıza imkan sağlayacak betimlemelerini bilmemiz yeterli olur. Fiziksel büyüklük terimleri ile ilgili yargılar zorunlu doğruluklar değildir.

1.5. Analitik-Sentetik Ayrımı

Felsefe tarihinde özellikle bilgi felsefesinin problemleri açısından önem taşıyan analitik sentetik ayrımının temel özelliği analitik yargıların bilgimizi genişletmeyen ve daima doğru olan yargılar olması, sentetik yargıların ise bilgimizi genişleten ve doğru

[149] Lieven Decock, Trading Ontology for İdeology, Springer Science+Business Media, B.V. 2002, s. 47.
[150] Öner, Klasik Mantık, s. 49

ya da yanlış olabilen önermeler olmasıdır. Bununla birlikte Kant'ın analitiklik tanımı ile yirminci yüzyıldaki filozofların analitiklik tanımları arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu tanımlar arasındaki temel farklılık Kant'ın felsefesinde analitikliğin kavramsal açıdan, yirminci yüzyıl felsefesinde ise daha çok anlama bağlı olarak ele alınmış olmasından kaynaklanmaktadır. Analitik-sentetik ayrımı, kavramlar arasındaki ilişki olarak düşünüldüğü zaman analitiklik iki terim arasında bir içerme ilişkisinin olmasına bağlı olarak, anlama bağlı olarak düşünüldüğü zaman ise terimler arasındaki eş anlamlılığa bağlı olarak oluşmaktadır.[151]

Frege'ye göre bir iki cümlenin analitik eşitliği ya da iki yüklemin kaplamlarının analitik uyumu onların eş anlamlı olmaları için yeterli bir durum değildir. İki yüklem aynı kaplama sahip olması bakımından analitik olabilir ancak aynı zamanda farklı anlamlara sahip olabilir. Wittgienstein'ın *Tractatus* adlı eserindeki görüşlerine göre ise bir analitik cümle, Frege'den farklı olarak bilişsel bir değere sahip olarak görülmez. Tractatus, temel olarak bir mümkün dünyalar kuramıdır ve bir cümlenin anlamı dünyanın bu cümlenin doğru olduğu ve yanlış olduğu mümkün dünyalara ayrılması ile oluşur. Anlamın doğruluk şartlarına bağlı açıklamasından doğrulama şartlarına bağlı açıklamasına geçilmiş olsa da pozitivistler de aynı durumdadır.[152]

Quine, analitik sentetik ayrımının anlamın belirsiz bir kavramına dayandığını düşünmektedir. Quine anlam analizi sonucunda eş anlamlılığın temellendirilemeyeceği sonucuna ulaşmıştır. Eş anlamlılığın anlamın referans kuramına, zihinselciliğe ya da yönelimsel objelere dayalı açıklamaları ile mümkün olabileceğini düşünmektedir. Ancak, Quine'ın anlam görüşüne göre sözcüklerin belirli referanslara sahip olması açıklanamaz. Anlamın subjektif, özel ve keyfi olarak oluştuğunu düşünmesi bakımından Quine'a göre anlamı zihinsel bir aktivite ya da soyut varlıklar olarak kabul eden görüşler ve

[151] Yücel Dursun, *Felsefe ve Matematikte Analitik/Sentetik Ayrımı*, İmge Kitabevi, Ankara, 2015, ss. 13-17.
[152] Michael Dummett, "The Social Character of Meaning", s. 288.

anlamı bir yönelimsel varlık olarak kabul eden görüşler açıklanması zor görüşlerdir.[153] Quine'a göre dilbilimsel anlam gözlemlenebilir şartlar altındaki davranışlar dışında herhangi birşeye dayandırılamaz.[154]

Putnam, analitik sentetik ayrımını "Analitik ve Sentetik" (The Analytic and the Synthetic) adlı makalesinde ele alır. Bu makalesinde Analitik sentetik ayrımının aşırı çalışılmasının tehlikesine ek olarak onun var oluşunu reddetmenin de bir tür tehlikesi olduğunu öne sürmektedir ve bir yönüyle ayrımı savunurken bir yönüyle de bazı filozoflar tarafından aşırı abartılmasının yanlışlığını göstermektedir. Quine, 1951 yılında yayınladığı 'Empirizmin İki Dogması' adlı eserinde, analitik–sentetik ayrımının varoluşunu reddetmişti. Putnam, ayrımı reddetmek konusunda Quine ile aynı fikirde değildir. Ancak analitik sentetik-ayrımının çok radikal bir şekilde çalışılmış olduğunu düşünür ve bu ayrımın felsefi tartışmalarda silah olarak kullanılmasını sakıncalı bulur. Bu nedenle Quine'ı analitik sentetik ayrımı konusunda eleştirenlere kıyasla Quine'ın tavrını daha doğru bulur. Putnam'a göre, analitik sentetik ayrımı açısından daha çok üzerinde durulması gereken konu ayrımın doğasının ne olduğudur. Putnam, "bekar"ın, "evli olmayan erkek" ile eş anlamlı olmasının; 'sandalye'nin 'arkası olan bir kişilik oturak' ile eş anlamlı olmasının felsefi problemlerin çözümüne katkı sağlamayacağını öne sürer. Dilbilimci tarafından keşfedilmeyen ancak filozoflar tarafından keşfedilen daha derin bir yapıda eş anlamlılığın ve analitikliğin olduğu inancının da doğru olmadığını düşünür.[155]

Analitik-sentetik ayrımı ile ilgili olarak, Putnam'ın üzerinde durduğu bir konu da analitik ve sentetik ifadelerin yanında ne analitik ne de sentetik ifadelerin de var olması ve analitik ya da sentetik olarak niteleyemeyeceğimiz bu ifadelerin, istisna örnekler olarak görülemeyecek kadar çok olmasıdır. Bu konu ile ilişkisi açısından ele alınan bir ko-

[153] Arthur Sullivan "W.V. Quine on The Analytic-Syntheti Distinction", Annals of Spiru Haret University, Journalism Studies, January 1, 2009, s.44.
[154] W. V. Quine, "İndedterminacy of Translation Again", s. 64
[155] Hilary Putnam, "The Analytic and the Synthetic", *Mind, Language and Reality*, Cambridge University Press, 1975, ss. 33-37..

nu, şart koşma ile ifade edilen doğrulukların analitik doğruluklar olarak görülmesidir. Putnam, analitik önerme üreten bir şart koşma türü olsa da her şart koşmanın analitik önerme üretemeyeceğini düşünür. Örneğin ışık hızının sabitliğinin bir referans sistemi içinde eş zamanlılığı tanımlamak için kullanılacak olması Einstein şartı olarak ifade edilmiştir. Bu şekilde oluşturulan bir ifade, Putnam'a göre "tüm bekarlar evli olmayanlardır" ile aynı düzeyde bir analitik doğruluk oluşturmayacaktır.[156]

Analitik, sentetik ayrımı yapmanın diğer bir yolu da formel bir dil oluşturmaktır. Böyle bir dil oluşturulurken dilin bütün postulalarından ve kurallarından oluşmuş bir alt kümeye ait olan ifadeler makul olarak analitik olarak nitelendirilebilir. Bu formel dili doğru olarak kullanmak için bu ifadeleri ve kuralları kabul etmek gerekir. Ancak, belirlenmiş olan kuralların dışında da düzeltmeler yapmaya izin veren bir dil, analitik- sentetik ayrımının yapılabileceği bir dil değildir. Bir dil içindeki ne olursa olsun kabul edilmesi gereken ifadeler ise şart koşma yoluyla doğru olarak kabul edilen ifadelerdir. Bu ifadeler bu bakımdan analitik olarak kabul edilirler. Putnam, bir bireyin bir dil oluşturarak bu dildeki bazı ifadelerin vazgeçilmez olduğu kuralını koymasının mümkün olduğunu; ancak bir birey tarafından oluşturulan dilin aktüel olarak yapılandırılmamış olan bilimsel aktivitede var olan bazı ifadeleri makul olarak yapılandırdığı kabul edilmediği sürece böyle bir dilin felsefi açıdan önem taşımayacağını düşünür. Putnam, bu şekilde formel olarak oluşturulmuş bir dilde ortaya çıkabilecek bir probleme dikkat çeker. Bir yapay dilde hiçbir şart altında vazgeçmememiz gereken ifadelerin var olmadığı şeklinde bir kural kabul edilirse bu durumda bu dilin nasıl doğrulanabileceği ile ilgili bir problem ortaya çıkar. Putnam'a göre, ***şart koşma yoluyla*** doğruluk ancak belirli bir model içinde analitik ifadelerin doğası olabilir. Bir doğal dil içindeki analitik ifadelere baktığımız zaman, onların şart koşma yoluyla değil, ***metaforik olarak*** doğru kabul edildiklerini görürüz. Kendimizi bir modelle sınırladığımız zaman ise kabul ettiğimiz modelin öne-

[156] Putnam, "The Analytic and the Synthetic", ss. 38, 39.

minin ne olduğu sorusu ortaya çıkar. Bu açıdan ele alınması gereken konu, revizyona karşı bağışık bazı doğrulukları neden kabul etmemiz gerektiğidir.[157] Şart koşma yoluyla doğruluk iki terim arasında eş anlamlılık ya da içerme ilişkisinin olduğunun anlam şartı olarak kabul edilmesi ile oluşur. Doğal dil içindeki eş anlamlılık ise bir şartın kabul edilmesine göre değil günlük dilin kullanımına bağlı olarak oluşur. Revizyona karşı bağışık ifadeler günlük dil içinde dilin değişmeyen kurallarının korunması ya da iletişimin kolaylaşması açısından gerekli görülebilir. Bilimde ya da matematikte bu tür önermelerin kabul edilmesi zorunlu olarak kabul etmemiz gereken ya da reddettiğimiz takdirde bizi çelişkiye düşürecek doğrulukların varlığı ile ilişkilidir.

Mantıkçı pozitivizm, bilişsel olarak anlamlı önermelerin içine gözlem önermeleri ile birlikte gözlenemeyene referans veren ve çeşitli bilimsel teorilerin postulalarının bir sistemi ile oluşmuş olan teorik terimleri de (theoretical terms) dahil etmiştir. Mantıkçı pozitivizmin bilişsel anlamlılık kriterine göre bir sistem bütün olarak deneyimlerimizi daha başarılı bir şekilde tahmin etmemizi sağlıyorsa, bu tür tahminler empirik olarak anlamlıdır. Bir şeyi tahmin etmek ise onu bir teorinin gözlem cümlelerinden mantıksal olarak türetmek anlamını taşımaktadır. Her hangi bir şeyi empirik postulaların bir kümesinden mantıksal olarak türetmek için bu postulaların dışında mantığın ve matematiğin aksiyomlarına da ihtiyaç duyarız. Mantıkçı pozitivistlere göre bu aksiyomlar ve onlardan türetilen sonuçlar, "bütün bekarlar evli olmayanlardır" ifadesi gibi analitiktir ve empirik içerik taşımazlar. Putnam bu nedenle olgusallığın sınırlarının başarılı bir şekilde belirlenmesinin analitik-sentetik ayrımının sınırlarının da başarılı bir şekilde belirlenmesini gerektirdiğini düşünmektedir.[158]

Quine, doğruluğun analitiklik üzerine kurulduğu fikrine karşı, holizm adı verilen bir epistemolojik açıklama önermiştir. Quine'ın bilgi ağı kuramına göre bütün kav-

[157] Putnam, "The Analytic and the Synthetic", ss. 54-56.
[158] Hilary Putnam, *The Collapse of Fact / Value Dichotomy and Other Essays*, Harvard University Press,United States of America, 2004, s. 29.

ramlar kuramlara ancak bir bütün içinde dahil olur. Deneyimlerimize karşı oluşturduğumuz tepkiler değişmeyen kurallara göre değil yeniden değerlendirilmeye açık etkenlere bağlı olarak oluşur. Quine'ın bilgi ağı saf mantık ve matematik ilkelerini de içine almaktadır. Bu bakımdan mantık ve matematik ilkeleri de analitik ilkeler olarak değil revizyona açık ilkeler olarak kabul edilmiştir.[159]

Putnam, Quine'ın dil içinde değişmez kabul edilecek kuralların var olmaması gerektiği düşüncesine karşılık analitik önermelerin revizyona açık olup olmadıklarını değerlendirirken bütün ifadelerin aynı kategoride ele alınmasını doğru bulmaz. Enerji terimi bir yasa grubu terimidir. Bekâr terimi ise yasa grubu terimi değildir. Bu nedenle 'tüm bekârlar evli olmayanlardır' ifadesinin revizyona kapalı olmasına kolay bir şekilde karar verebiliriz. Ancak 'kinetik enerji =1/2 mv^2' ifadesinin revizyona kapalı olduğuna karar verme konusunda tereddüde düşeriz. Bekâr teriminin yasa grubu terimi olmaması, bu terimin hiçbir yasaya dayanmadığı anlamını taşımaz. Her sözcüğün kullanımı bazı yasalara dayanır. Ancak, 'Tüm bekarlar …dır' formu, 'Tüm bekarlar evli olmayanlardır', 'Tüm bekar erkekler erkektir' ifadeleri ve bu ifadelerin sonucunda oluşturulabilecek ifadeler dışında istisnasız yasalara dayanmaz. Bu bakımdan 'bekar' ifadesinin 'evli olmayan erkek' ile yerinin değiştirilmesi 'Tüm bekarlar …dır' formunun yasalarını sınırlayamaz. Bekar sözcüğü ile ilgili olarak bir sınıf hakkındaki sosyolojik şartlara bağlı karmaşık istatistiksel yasalar hariç hiçbir yasa bulunmaz. Bu nedenle 'tüm bekarlar evli olmayanlardır' ifadesini korumanın bir zararı olmaz. Sosyolojik şartlara bağlı istatistiksel yasalar, 'Tüm bekar erkekler, evli olmayan erkeklerdir' ile çelişmez. İstatistiksel bir yasanının doğruluğu, determinist bir yasadan farklı olarak bir kavramın kaplamındaki küçük değişikliklerden etkilenmez. 'Tüm A'ya ait olanların yüzde doksan dokuzu B'ye aittir' gibi bir yasa doğru ise, A'nın kaplamını birkaç fazla objeyi içine alacak şekilde ya da birkaç objeyi dışarıda bırakacak şekilde değiştirdiğimiz zaman da doğru olarak kalır.

[159] Gary Kemp, "Quine", ss. 191,197.

Buna bağlı olarak, Putnam'a göre, 'bekar' teriminin kaplamındaki küçük değişiklikler bekarlar hakkındaki istatistiksel yasaları etkilemez. Ancak istatistiksel yasalar sadece bekar teriminin kaplamında ya da varsayılan kaplamında büyük bir değişiklik yapmamız şartıyla kabul edilseydi, istatistiksel yasaları reddedecektik.[160] Sonuç olarak Quine, hiçbir ifadenin revizyona karşı bağışık olmadığını kabul eder ve analitik-sentetik ayrımını reddeder. Quine terimlerin değişmeyen anlamları olmadığını düşünür. Quine'ın bu düşüncesi anlamı bir mit olarak görmesi ile de ilgilidir. Buna karşılık Putnam bütün ifade türlerinin aynı kategoride ele alınmaması gerektiğini düşünür. Bilimsel yasalara bağlı olarak oluşmuş ifadelerin revizyona karşı bağışık olduklarını söyleyemeyiz. Çünkü yasaları ifade eden yargılarda yeni araştırma sonuçlarına göre değişikliklerin gerçekleşmesi mümkündür. Ancak yasalara bağlı olmayan ya da yasalardan etkilenmeyen terimler hakkındaki analitik yargıların korunması zararsızdır.

Putnam, bekar terimini içine alan istisnasız yasaların olmadığı şeklindeki düşüncesinin sadece bir tahmin olduğunu söyleyerek bu düşünceye karşı yönelebilecek itirazları ele alır. Tahmininin yanlış olduğunu ve bekarlar hakkında istisnasız yasalar olduğunu varsaymamızı ister. Örnek olarak tüm bekarların 'cinsel hüsran' adını vereceğimiz bekarlara has ve bekarlar arasında evrensel olan bir nevroz türünü paylaştığını varsayıyoruz. Putnam, bu durumda 'tüm bekarlar cinsel hüsrana yakalanmıştır ve yalnız bekarlar cinsel hüsrana yakalanmıştır' ifadesinin gerçek bir yasayı ifade edeceğini, ancak bu yasanın yine de bu özel nevroz türünü tespit edemediğimiz sürece bizim için bekarları bekar olmayanlardan ayıran bir ölçüt sağlayamayacağını öne sürer. Putnam, argümanı biraz daha ilerleterek, bir kişinin cinsel hüsran nevrozundan mustarip olup olmadığı konusunda bir dakikalık konuşma yapabileceğimiz bir 'kavrayış' a sahip olduğumuzu varsaymamızı ister. Bu durumda bu yasa bekarlık için uygun bir ölçüt oluşturacaktı, çünkü hızlı bir inceleme ile bir kimsenin bekar olup olmadığını belirleyebilecek-

[160] Putnam, "The Analytic and the Synthetic", ss. 56-58.

tik ve böyle şartlar altında nevroza sahip olma bekar sözcüğünün kullanımında baskın bir kriter haline gelecekti. Putnam, burada şartların insanın bekar olmaksızın nevroza yakalanmasına dönüşmesi durumunda bekar sözcüğünün evli olmayan erkek ile aynı anlamda olmasının uygun görünmeyeceğini söyler. Putnam açısından, bu kıssa şu açıdan önemlidir. Bekar terimi şu an için bir yasa grubu terimi olmasa da daha sonra böyle bir terim haline gelmeyeceğinin bir garantisi yoktur. Tüm bekarların belirli bir nevroza sahip olması ve başka hiç kimsenin bu nevroza sahip olmaması ve bu nevrozu bakış yoluyla ayırt etmemiz mümkündür. Fakat biz şu an için böyle bir nevrozun olmadığını biliyoruz. Henüz keşfedilmemiş bir nevrozun olduğunu varsaymak için bir nedenimiz olmadığı için bekar sözcüğünün bir yasa-grubu terimi olmadığını kabul edebiliriz. Putnam, 'bekar' kavramının bir yasa grubu kavramına dönüşmeyeceğine dair bilgimizin dayandığı ilkenin genel anlamda bir empirik argüman üzerine temellendiğini kabul eder. İstisnasız yasalara ve bağımsız deneylerle karşılaştırmaya bağlı olmadığı göz önüne alınırsa bu ilke empirik olarak görünmez. Ancak, Putnam, ilkeyi en azından dünya hakkında bir olgu ile ilgili olması açısından empirik kabul eder. Bunun yanında, ilke yeniden düzenlenebilir olması bakımından sentetiktir. Sentetik bir ilke ise, başka bir ifadenin yeniden düzenlenebilir olup olamayacağının kararını vermek için bir ruhsat olarak hizmet edebilir. Putnam, burada gerçek bir paradoks görmez ve bunu bir şeyi sürekli yapmak için bir niyetin var olduğunu söylemekle niyetin süreklilik olduğunu söylemenin aynı şey olmadığını söyleyerek açıklar. Bu durumu boşanmanın varlığının, bir kişinin yasal ve belirtilmiş niyetinin hayatında evli kalmak olduğu olgusunu değiştirmeyeceğini söyleyerek örneklendirir.[161] 'Bekar' kavramı bir yasa grubu kavramı değildir. Herhangi bir yasaya bağlı olarak tanımlanan bir kavram değildir. Ancak 'bekar' sözcüğünün bir yasa grubu kavramına dönüşmesi mümkündür. Bu nedenle Putnam, 'bekar'

[161] Putnam, "The Analytic and the Synthetic", ss. 58- 60.

teriminin bir yasa-grubu kavramına dönüşmeyeceğine yönelik ilkenin empirik bir argümana dayandığını ve sentetik bir ilke olduğunu düşünür.

Putnam' a göre, bir dil içinde tüm ifadeler için revizyona izin verilmesi kuralı formel bir kural olmak için yeterince kesin değildir. Bu bakımdan bu kuralın yapılacak revizyonun ne olduğu ve hangi sıra içinde olduğunu belirleyen kurallarla desteklenmesi gerekir. Hiçbir ifadenin zorunlu olmadığını kabul eden ve bunun yanında hangi ifadenin hangi şartlar altında terk edilebileceğinin kuralını veren bir dil oluşturmak ise ilkesel olarak mümkün görünür. Putnam'ın bu durumu açıklamak için başvurduğu hayali hikayeye göre 'tüm bekarlar evli olmayanlardır' ifadesinin anlam postulatı olduğu bir dile sahibiz. Bu dili kullanan insanlar içinde bütün bekarların yakalandığı ve sadece bekarların yakalandığı, görünüşe göre ayırt edilebilen hastalığa evli olan bir ya da birkaç kişinin de yakalandığı görüldüğü zaman başlangıçta anlam postulatı olarak kabul edilen 'tüm bekarlar evli olmayanlardır' ifadesini korumak ile dilin kurallarını değiştirmek arasında bir seçim yapmak gerekecektir. Dilin kurallarını koruduğumuz takdirde istisnasız olarak kabul ettiğimiz yasaları terk etmemiz gerekecektir. Bir formel dil içinde her ifadenin revize edilebileceği şeklinde bir kural olabileceği gibi, bazı ifadelerin hiçbir zaman revize edilemeyeceğini söyleyen kurallar da olabilir. Burada dikkat etmemiz gereken husus bizim kullandığımız dil ikinci duruma uygun bir dil olsa da her zaman için kabul ettiğimiz temel kuralı değiştirme imkanına sahip olmamızdır. Her ifadenin revize edilebileceği şeklindeki birinci şartı kabul eden bir dil kullandığımız zaman ise ne tür revizyonlar kullanabileceğimizi ve bunları hangi sıra ile uygulayabileceğimizi belirleyen kuralları revize etme imkanına sahip oluruz. Ancak burada dilin içinde bulunan ve önceden oluşturulmuş olan kurallar ile dilin dışında olan ve formel olmayan ar-

gümanlar arasında ayrım yapabilmemiz önemlidir. Bu ayrımı yapabilmemiz dilin değişmesi ya da formelleşmesi açısından belirleyici olabilir.[162]

Putnam, analitik-sentetik ayrımını önemli bulmamakla birlikte Quine'ın bu ayrımı reddetmesi ile ortaya çıkan konuların felsefi olarak temel problemlerle ilişkili olduğuna inanır. Mantıksal doğrulukların doğasını inceleyerek konu ile ilgili bazı ayrımları ortaya çıkarabilmemizin, sahip olduğumuz kavramsal sistem ile dil, düşünce ya da dünya üzerinde kazanacağımız görüş açısından zorunlu olduğunu düşünür. Quine'ı özellikle matematiğin dilin kuralları içinde oluştuğu görüşüne karşı olan tutumunda haklı bulur. Temel ilkelerin dilin kuralları ile oluştuğu düşüncesinden kurtularak mantığın ve matematiğin doğası üzerine yeniden çalışmayı önerir.[163]

Matematik ve geometri yasalarını belirten ifadelerin analitik olup olmadığı konusu, analitik ifadelerin vazgeçilmez olarak kabul edilen ifadeler olarak mı anlaşılacağı sorusu ile ilgilidir. Putnam, analitik ifadeler böyle anlaşıldığı zaman 'tüm bekarlar evli olmayanlardır' ifadesinin analitik bir ifade olduğunun söylenebileceğini kabul etmektedir.'Tüm bekarlar evli olmayanlardır' ifadesi herhangi bir yasaya bağlı olarak değil fakat şart koşmaya bağlı olarak oluşturulduğu için bu ifade içinde bir revizyona ihtiyaç duyulmayacaktır. Bunun dışında analitik ifadenin olmadığını söylemek matematikteki, mantıktaki ve doğa bilimlerindeki yargıların revizyona uğrayabileceği anlamını taşır.[164]

Putnam, matematiksel zorunlulukların yaşam formlarına bağlı olduğu şeklindeki Wittgensteincı düşünceyi hatalı bulur. Wittgenstein, '2+2=4' gibi matematiksel yargıların olguların bir betimlemesi değil, bir betimleme kuralı olduğunu söylemektedir. Putnam, bazı mantık ve matematik prensiplerinin a priori olduğunu düşünür. Çelişmezlik ilkesi ve her sayının bir ardışığını olduğu ilkesi bu prensiplerdendir. Matematiksel yar-

[162] Putnam, "The Analytic and the Synthetic", ss. 60-61.
[163] Putnam, "The Analytic and the Synthetic", ss. 41, 42.
[164] Putnam, "The Analytic and the Synthetic", s. 50.

gıların apriori olarak doğru olması dil oyunlarına dayanmaz. Çünkü biz belirli kuralları ile tutarlı bir dil oyunu olup olmadığını araştırmak istediğimiz zaman kendi koyduğumuz şartlara değil, matematiğin uygun teoremlerine bakarız. Putnam, bazı matematik ve mantık prensiplerinin a priori olduğunu kabul etmekle birlikte mantık ve matematik önermelerinin revizyona açık olduklarını düşünür.[165]

Putnam' a göre, analitik ifadeler dilin kuralları olarak, şart koşma yoluyla, açık uzlaşım yoluyla ya da dilin kuralları yoluyla doğru olsalar da sonuç olarak birer metafordurlar. Doğru kabul edildikleri için doğrudurlar. Keyfi bir kabule bağlı olmaları ifade çiftlerini değiş tokuş ederek kullanabilmemiz gibi sistematik olmayan sonuçlar doğurmuştur. Putnam, sonuç olarak doğru ifadeleri dört kriteri sağlıyor olarak kabul etmenin rasyonel olarak kabul edilebileceğini düşünür. Bazı ifadelerin şartlara bağlı olarak revizyona karşı bağışık olabilecekleri makul olarak gösterilebilirse herkesin bir ifadeyi kabul etmesi bu ifadenin rasyonel kabul edilmesi için bir gerekçe olabilir. Analitik ifadeler ise herhangi bir sebep vermeden kabul ettiğimiz ifadelerdir. Bu bakımdan açık uzlaşımla doğru olarak kabul edilirler. Bu durumda onların doğru kabul edilen diğer ifadelerden nasıl ayrılacağı konusu bir problem olarak karşımıza çıkar.[166]

Analitik yargıların doğa yasalarından farklı olarak günlük dilde kullanılan terimler arasındaki eş anlamlılığa dayandığı düşünülmektedir. Bekar sözcüğünün anlamı evli olmamak ve yetişkin bir erkek olmak gibi şartların sağlanmasına bağlıdır. Bu tür analitik önermelerin oluşturulması bazı terimler arası eş anlamlılığın bilinmesini gerektirir. Genel isimlerin özelliklerinin sıralanması ile ilgili zorluk grup kavramı düşüncesinin oluşumuna neden olmuştur. 'Bütün insanlar akıllıdır' ya da 'bütün insanlar kanatsızdır' gibi ifadelerin analitik olup olmadıklarını ele almak açısından insan kavramının bir listesi oluşturulabilir. Bu özellikler 'P_1, P_2,…..' olarak ifade edilebilir. Bu durumda bir

[165] Hilary Putnam, *Realism and Reason*, Cambridge University Press, USA, 1996, ss. 115-132.
[166] Putnam, "The Analytic and the Synthetic", ss. 68, 69.

insanın P_1'siz ya da P_2'siz olmasının imkânı ile ilgili sorular ortaya çıkabilir. Grup (cluster) kavramı düşüncesi bu problemlerin çözümlenmesi için takdim edilmiştir. Putnam, insan, karga gibi genel isimlerin özellikleri ile değil fakat yasaların bir grubu ile oluşturulmuş kavramları **yasa-grubu** (law-cluster) kavramları olarak ifade eder. Yasa grubu kavramının bir örneği enerji kavramıdır. Enerji teriminin anlamı, çok sayıda yasanın ve çıkarım rolünün bir araya gelmesi ile oluşur. Putnam, gelişmiş bilimlerin terimlerinin yasa-grup kavramı olduğunu ve konu terimi yasa grup terimi olan bir ifadenin analitik olmasının zor olduğunu düşünür. Yasa grubu kavramları arasında analitik bir ilişkinin olduğunu kabul etmek, bu kavramları fazladan bir yasaya bağlamak anlamına geleceği için zordur. Bunun yanında bir yasanın, yasa-grup kavramının kimliğini değiştirmeden terk edilmesi mümkündür. Örneğin bir insanın doğuştan irrasyonel olması ya da vücudunda büyümüş tüylere sahip olması onu insan olmaktan çıkarmaz.[167]

Quine'ın hiçbir önermenin revizyona karşı bağışık olmadığı düşüncesi, Putnam'a göre doğru değildir. Quine'ın bu düşüncesi bütün önermeler için önermenin reddedilebileceği şartların var olduğu anlamına gelmektedir. Ancak Putnam, bazı önermeler için bunun mümkün olmadığını düşünür. Örneğin,'Her önerme doğru değildir' önermesini reddetmek istersek, 'Bütün önermeler doğrudur' önermesini kabul etmemiz gerekecektir. Putnam, Quine'ın a priori bilgiye karşı tavrını abartılı bulmakla birlikte, rasyonalitenin ya da rasyonel revize edilebilirliğin, değişmez kurallarla sabitlenmemiş olması konusunda Quine'ı haklı bulur. A priori olarak kabul edilen prensiplerin de yeni deneyimlere ve teorik yeniliklere bağlı olarak revize edilebileceğini düşünür. Ancak böyle revizyonların da bir sınırı olması gerektiğini söyler. Revizyonların sınırsız olması, rasyonalitenin bir kavramının imkânını ortadan kaldırır. Bununla birlikte bu sınırların ifade edilmesi de mümkün değildir. 'Bütün önermeler doğru değildir' gibi durumlar dışında, zorunlu olarak doğru kabul edilen bir önermenin zorunlu olmadığını söyleme-

[167] Putnam, "The Analytic and the Synthetic", s. 52.

nin rasyonel olacağı durumlar olabilir ve basitlik, fayda, sağlamlık gibi durumları göz önüne alarak bazı bilgileri a priori olarak kabul etmekten vazgeçebiliriz. Bu durumda a priori doğruluklar da şartlara bağlı ve göreli hale gelmiş olur.[168]

Putnam, sonuç olarak analitik önermelerin var olabileceğini kabul eder. Ancak analitik önermeler herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın şart koşma yoluyla kabul ettiğimiz önermelerdir. Analitiklik açısından bilimsel yasaları ifade eden önermeler ile tanım yoluyla kabul edilen önermelerin aynı kategoride olmayacağını düşünür. Bilimsel yasaları ifade eden önermeler revizyona açık olmaları bakımından analitik olarak nitelendirilmeleri daha zor olan önermelerdir.

Bilimsel yasaların ve terimlerin anlamları açısından tartışılan bir konu da bu terimlerin teorilere bağımlılığı ya da teoriler arası kullanımlarının imkanı üzerinedir. Putnam, bir yasa grubu ile oluşturulmuş kavramları yasa grubu kavramı olarak nitelendirir. Yasa grubu kavramları analitik olmayan, revizyona açık kavramlardır. Bu kavramların analitik olduklarını söylemek onları fazladan bir yasaya bağlamak anlamını taşıyacaktır. Putnam, ayrıca yasa grubu kavramlarının yasaların değişmesi halinde kimliklerini koruyabileceklerini düşünmektedir. Yasa grubu kavramları üzerinde bu kavramların analitik olmaktan çıkaracak olan revizyonların bu kavramların anlamlarını, farklı kuramlarda kullanılmasına imkân vermeyecek ölçüde değiştirmeyeceğini düşünür.

1.6. Anlam ve Teori İlişkisi

Putnam, bilimsel teorilerin değişmesi durumunda bu teorilerde kullanılan terimlerin anlamlarının büyük ölçüde değişmeyeceğini düşünmektedir. Örneğin ‘kinetik enerji’ bir parçacığın, hareketine bağlı enerjisi olarak tanımlandığı zaman kinetik enerji teriminin kaplamı değişmez. Çünkü ‘enerji’ teriminin kaplamı da değişmemiştir. Enerji gibi bir yasa grubu terimi söz konusu olduğu zaman terimin bağlı olduğu herhangi bir

[168] Putnam, *Reason,Truth and History*, ss. 83, 84.

yasanın terk edilmesi durumunda terimin anlamı bir bakımdan aynı kalır. Bu bakımdan enerji terimi açısından tanımsal ya da analitik olarak kabul edilen bir ilkenin terk edilmiş olması kinetik enerjinin anlamında bir değişikliğe neden olmaz ya da ancak anlamın daha belirsiz bir anlamı ile terimin anlamında değişiklik olabilir. Putnam, bir önermenin analitik olması ile söz konusu önermenin makul olma özelliğini kaybetmeksizin reddedilemeyeceğinin anlaşılması durumunda 'e=1/2mv²' ifadesinin analitik olmadığını göstermiştir. Ancak enerji tanımı olarak ifade edilen 'e=1/2 mv²' eşitliği sadece bir enerji tanımı değildir. Aynı zamanda bir yasayı ifade eder. Einstein'ın 'e=1/2 mv²' yasasını, ilk iki terimi 'e=mc²+ e=1/2 mv²+….' olan daha karmaşık bir yasa ile değiştirmesi Putnam'a göre sadece kinetik enerjinin tanımının değişmesi şeklinde açıklanamaz. Sadece tanımın değiştiğini söylemek, kinetik enerji yerine daha önce keyfi olarak '1/2 mv²' kullanılırken, sonra keyfi olarak 'mc²+ e=1/2 mv²+….' kullanıldığını söylemek anlamına gelir. Böyle bir açıklama Putnam'a göre doğru olamaz. [169]

Bir terimin anlamının bu terimi içine alan belirli bir kabul edilmiş teori ile özdeş olduğu düşüncesini, Putnam, Smart'ın aktardığı şekliyle Feyerabend'in görüşünün en ilgi çekici kısmı olarak değerlendirir. Putnam'a göre, Feyerabend, anlam terimi yerine kabul edilen kullanım ifadesini kullanarak, dilbilimsel anlamda kullanımı oluş (occurance) ile karıştırmıştır. Buna bağlı olarak sağduyuya dayalı kavramsal şemamızın yanlış bir teori olduğunu kabul etmiştir. Putnam, Feyerabend'in argümanının temelinde bu hata olduğunu öne sürmektedir. Örneğin, Thales'in 'yukarı-aşağı' terimlerini kullanımının ortak deyimlerde kozmolojik varsayımların üstü örtülü olarak var olduğunu gösterdiğini kabul etmektedir. Smart tarafından yorumlandığı şekliyle Feyerabend'in temel iddiası aynı terimin iki farklı teoride bulundukları zaman aynı anlama sahip olduklarının varsayılmış olamayacağıdır. Feyerabend'in görüşünde teorideki farklılık anlamdaki farklılığı gösterir. Anlam açıklama sürecine bağlı değildir. Ancak açıkladığımız olgu,

[169] Putnam, "The Analytic and the Synthetic", ss. 44-53.

söz konusu ifade bir teoriden türetildiği zaman anlamlarını değiştiren terimler ihtiva eder. Putnam'a göre, Feyerabend kavramsal olarak zorunlu önermeler ile empirik önermeler arasında ayrım yapmamaktadır ve kavramsal olarak zorunlu önermelerin de empirik önermelere dayandığını düşünmektedir. Bu düşünceye bağlı olarak örneğin acı çektiğini söyleyen bir kimse bu iddiasında açık ve samimi olması durumunda zorunlu olarak acı çekiyor olsa da bu iddia gelecekteki bir empirik teori ile iyi bir şekilde çürütülebilecek bir iddiadır. Putnam, bu konu ile ilgili olarak hem analitik-sentetik ayrımının karakterinin kuruluşu bakımından hem de örnekte belirtilen ifadenin analitik olması bakımından zorluklar olduğunu söylemektedir. Anlam hakkında Feyerabend'in görüşüne bağlı olarak değil fakat geleneksel olarak konuştuğumuz takdirde 'acı' hakkındaki bazı sağduyu inançları yanlış olsa da acıların var olduğunun yanlış olmadığını söyleyebiliriz. 'Acı' hakkındaki ifadelerin kavramsal olarak zorunlu olmaları durumunda acının materyalist ya da diğer türlü hiçbir tanımının bu ifadelerle uyumlu olması gerekmeyecektir. Putnam, buna bağlı olarak Feyerabend'in ya analitik sentetik ayrımını terk etmesi ya da İngilizcenin acı ile bağlantılı kurallarının yanlış bir teoriyi önceden varsaydığını iddia etmesi gerektiğini söylemektedir.[170]

Feyerabend, sıcaklık terimini Galile'nin kullandığı anlamda kullanmadığımızı söylemektedir ve bunu 'bir termometre ile ölçülen sıcaklık kullanılan sıvının kimyasal bileşenlerine bağlı değildir' önermesini terk etmiş olmamıza bağlamaktadır. Feyerabend bu önermenin Galile'nin sıcaklık kavramı ile oluşturulmuş olması durumunda Galile'nin bu ifadenin değilini anlayamayacağını düşünmektedir. Putnam, buna karşılık olarak termometrenin ölçtüğünün ölçümün sonucu değil fakat bedenin içsel özelliği olduğunu ve Galile'nin ölçülen sıcaklığın tam olarak doğru sıcaklığa karşılık gelmediğini ve bir dereceye kadar kullanılan sıvıya bağlı olduğunu anlayabileceğini söylemektedir. Feyerabend'in terimlerin anlamlarının kabul edilen teorilere bağlı olduğunu göstermek

[170] Hilary Putnam, "How not to Talk about Meaning", *Mind, Language and Reality,* Cambridge University Press, 1975, ss. 119- 121.

için verdiği bir diğer örnek ise 'aşağı' sözcüğünün anlamının dünyanın desteklenmeseydi aşağı düşeceği ve aşağının her zaman aynı yönde olacağı varsayımlarına bağlı olmasıdır. Putnam, bu örnek ile ilgili olarak aşağı sözcüğü bu varsayımlara bağlı olsaydı eskilerin dünyanın desteklenmeyen bir küre olduğunu düşünemeyeceklerini söylemektedir. Biz evlenmemiş olmayı bekâr kavramının içinde oluşturduğumuz için 'bazı bekarlar aslında evlidir' ifadesini düşünemeyiz. Desteklenmemiş bir objenin aşağı düşmesi ya da aşağının her zaman aynı yönde olduğunun ise dilbilimsel olarak zorunlu olduğu gösterilememiştir. Örneğin bazı peri masallarında desteklenmeyen objeler aşağı düşmemektedir ve bu masalların anlaşılması konusunda bir zorluk görülmemektedir. Putnam, bu teorilerin günlük dil içinde bir çocuğa bile anlatılabileceğini ve bu nedenle Feyerabend'in hatalı olduğunu söylemektedir.[171]

Putnam'ın bu eğilimle ilgili özel olarak ele aldığı görüş, Kuhn'un ve Feyerabend'in eserlerinde öne sürülen kıyaslanamazlık (incommensurability) tezidir. Bu teze göre, aynı terimler farklı kültürlerde ve tarihsel dönemlerde kullanıldıkları şekliyle anlam ve referans bakımından eşit değildirler. Kuhn'un görüşüne göre bilim adamları farklı paradigmalarda ve farklı dünyalarda yaşarlar ve bir terimin bu dünyalardan birindeki referansı diğerlerindeki referansları ile aynı olamaz. Örneğin elektron teriminin 1900'lü yıllardaki referansı ile bugünkü referansı aynı değildir. Putnam, bu tezin de kendini çürüten bir tez olduğunu öne sürer. Kıyaslanamazlık tezine yönelik sert eleştiriler vardır. Bu bu tezin doğru olması durumunda diller arası tercüme yapma imkânı ortadan kalkacaktı. Bunun yanında kendi dilimizin eski aşamalarını tam olarak anlayamayacaktık. Kendimizin dışındaki orga-nizmaların seslerini tam olarak yorumlayamayacaktık ve onları birer düşünür, konuşmacı ya da kişi olarak kabul etmek için bir dayanağımız olmayacaktı. Putnam, bu problemlere bağlı olarak Feyerabend'in haklı olması durumunda on yedinci yüzyıl bilim adamları da dâhil olmak üzere diğer kültürlere ait

[171] Putnam, "How not to Talk about Meaning", ss. 121, 122.

insanların bizim tarafımızdan kavramlaştırılmasının mümkün olamayacağı, onların ancak uyaranlara cevap veren hayvanlar gibi kavramlaştırılabileceği çıkarımını yapar. Galile'nin kullandığı kavramların kıyaslanamaz olduğunu söyleyen birinin onları betimlemeye devam etmesini tutarsız bulur. Bir çevirinin orijinal ifadelerin anlamını ya da referansını kesin olarak vermede başarısız olabileceği düşüncesi, Putnam için anlaşılabilir bir iddiadır. Ancak, Putnam hiçbir çeviri şemasının anlamı ya da referansı yakalayamayacağını söylemeyi hatalı bulur. Putnam'a göre, eşanlamlılık yorumlama amacına yönelik olarak farklı ifadeleri eşleştirmek için kullanılan ilişkileri ifade eder. Eş anlamlı kabul edilen ifadelerin uygulamada çalışıyor olması önemlidir. Bunun dışında, gerçek eşanlamlılık düşüncesi ise bir mit olarak görülen ve terk edilen bir düşüncedir.[172]

Kıyaslanamazlık tezi ile ilgili olarak Putnam'ın dikkat çektiği bir husus, bu tez değerlendirilirken iki kavram arasındaki farklılığın gözden kaçırılmasıdır. Kavram (concept) ve kavrayış (conception) ifadelerinin birbirine karıştırılması, bu tezi ilgi çekici hale getirmiştir. Farklı kültürel çevrede ya da farklı tarihsel dönemlerde yaşamış insanlar bir kavram ile ilgili farklı kavrayışlara sahip olabilir. Örneğin sıcaklık terimini on yedinci yüzyılda kullanan bir bilim adamı, bu terimle ilgili farklı bilgi imgelerine, farklı inançlara sahip olabilir. Fakat bu bilim adamının kavrayışının bizden farklı olması onu doğru olarak tercüme etmemizi imkansız hale getirmez. Bir terimi sıcaklık olarak tercüme ederek ve tercüme ettiğimiz ifade ile kendi sıcaklık terimimizin referansını eşitleriz ve onu belirli bir bağlamda kullanırız. Bu terimi kullanma yolumuz ile ilgili sınırları belirleyebiliriz. Kavrayış farklılıkları bir kimsenin kullandığı bir terimi tercüme etmemizi imkansız hale getirseydi, bu kişi ile aramızda kavrayış farklılıkları olduğunu ve hangi bakımdan kavrayışlarımızın farklı olduğunu söylememiz de mümkün olmazdı. Kavrayış farklılıkları ile ilgili akla gelebilecek bir soru da kavrayışların farklılaşması durumunda bir yorum şemasının çalışıyor olmasının nasıl bilineceğidir. Putnam, bu hu-

[172] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 114- 116.

susla ilgili olarak Vico'dan itibaren düşünürler tarafından yapılan bazı açıklama lardan bahseder. Bu açıklamalara göre, tercüme ederek yorumladığımız bir inancı kendi inançlarımızla aynı hale getiremeyiz. Ancak tercüme ettiğimiz inançların bizim için anlaşılır olmasını sağlayabiliriz. Vico'ya göre, biz yorumladığımız kişinin insanlığını ön plana çıkarabiliriz. Farklı kültürlerle etkileşim içinde yaşayan bir insan olarak, evrensel insan deneyiminin bir konusu olarak başka insanların isteklerini, inançlarını, sözlerini yorumlayabiliriz.[173]

Putnam'ın Kuhn'a ve Feyeraben'e getirdiği bir eleştiri de her iki filozofun da bilimsel bilgi ile ilgili olarak bir araya gelmenin (convergence) kabul edilemez olduğunu düşünüyor olmalarına yöneliktir. Feyerabend ve Kuhn, önceki bilim adamları ile aynı şeyler hakkında konuşmadığımız için küçük ölçekli ya da büyük ölçekli olarak aynı objeler hakkında bilgi edinemeyeceğimizi düşünürler. Kuhn, bilimin ancak araçsal olarak ilerleyerek insanların bir yerden başka bir yere taşınmasını sağladığını düşünür. Putnam, referansını bir yerde sabitlemediğimiz sürece insanları bir yerden başka bir yere taşımak ifadesinin anlaşılmasının mümkün olmadığını söyler ve bu düşünceyi tutarsız bulur. Putnam, bu argümanını Kant'ın empirik bilgi için ön koşullar ile ilgili argümanı ile ilişkilendirir. Kant tümevarımsal düşünceye karşı bir eleştiri olarak gelecekte hiçbir yasanın var olmayabileceği tartışması hakkında, tahminlerimizin doğru ya da yanlış çıkacağına karar verebilmek için gelecek kavramını oluşturabiliyorsak, var olan düzenliliklerin bozulmamış olması gerektiğini öne sürmüştür. Bir vazo içinden topların düzenli olarak çıktığını düşünürken unutmamamız gereken bir şey vardır. Vazodan çıkanların top olduklarını söylemek için bile birçok düzenliliği varsaymamız gerekir. Bazı nesneleri ya da özellikleri karşılaştırabilmemiz onların aynı birimle ölçülebilir olmalarını gerektirir.[174]

[173] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 116, 117.
[174] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 117, 118.

Putnam, Kuhn'un ve Feyerabend'in bu eleştirilere karşılık olarak kıyaslanamazlık tezini teorik terimlerle sınırlayarak gözleme dayalı olgular söz konusu olduğu zaman, kıyaslanabilirliği, tercümenin imkânını ve bilimsel bilgilerin bir araya getirilebilir olması özelliğini (convergency) kabul etmek gibi bir yola başvurabileceklerini fakat bazı nedenlerle bu yolu tercih etmediklerini düşünür. Bu yolu tercih etmemelerinin nedeni Putnam'a göre temel olarak gözlemsel dil ile ilgili problemlerin teorik dilde de söz konusu olmasıdır. Çimen sözcüğünü göz önüne alacak olursak, bulundukları yere ve zamana göre farklı çimen örnekleri düşünülebilir. Çimen sözcüğü bütün kullanıcılar için bir bitki türü anlamını taşısa da iki yüzyıl önceki bitki fotosentez yapma özelliğine sahip olarak düşünülmezken bugün bitki kavramı fotosentez yapma özelliğini gerektirmektedir. Bu bakımdan iki yüzyıl önceki çimen sözcüğünü bugünkü çimen sözcüğü ile eşleştirmek için tolerans ilkesine (The Principle of Charity) başvurmak gerekir. Doğal tür sözcüklerinin yanında, ekmek gibi bir sözcüğün (artifact word) ve kırmızı gibi bir renk teriminin de yorumlanması tolerans ilkesini gerektirir.[175]

Tolerans ilkesi (The Principle of Charity) N.L. Wilson'un anlamla ilgili ilkesidir. Bu ilkeye göre "konuşanların inançlarının mümkün olan en geniş miktarını doğru yapan gösterimlere doğruluk yüklemeliyiz." Putnam bu ilkeyi bazı bakımlardan kusurlu bulmaktadır. Wilson'un ilkesine göre elektronların betimleyici özellikleri, şartlara bağlı olarak tamamen farklı olsa da onlar yine elektronlar olacaktı. Putnam bunu yanlış buluyor. Wilson'un kendisinin kullandığı bir örneği ele alır. Julius Caesar'ın bir hayali karakter olduğunu, Roma İmparatorunu kuranın, Rubicon'u geçenin ve 'Julian' takvimini keşfedenin Pompey olduğunu kabul edelim. Bu durumda Smith Ceaser dediği zaman Pompey'e referans verecektir ve Smith'in Caeasar hakkındaki inançlarının çoğu doğru hale gelecektir. Bu, özel isimlerin referanslarının tarihsel açıklamasına göre yanlıştır. Smith Caesar isminin aktarım zincirinin diğer ucunun sahip olmadığı özelliklere inan-

[175] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 118, 119.

maktadır. Putnam'a göre, tolerans ilkesinin diğer bir kusuru çok eşitlikçi olmasıdır. Eşitlikçiliği, bir terimin referansının belirlenmesinde uzman olan kişilerin kullanımı ile terimin konusunda bilgi sahibi olmayan birinin kullanımı arasında fark gözetmemesi anlamında kullanır. Karaağaçlar hakkında yeterince bilgi sahibi olmayan biri için karaağacın işaret ettiği şeyi belirlemek önemli değildir ya da uzman olmayan birinin elektronlar hakkındaki inançlarını doğru yapan şeyi belirlemek önemli değildir. Putnam, tolerans prensibinin üçüncü kusurunun da bu prensibin rakambilimle (numereological) çok ilgili olması olduğunu söyler. İnançları doğru yapan gösterimleri ve inançları yanlış yapan gösterimleri sadece saymak iyi bir yöntem değildir. Doğruluk oranının ve doğruluğun pek çok boyutu vardır; bunlardan bazıları çok önem taşırken bazıları saçmadır. Bohr'un elektron betimlemesine göre elektronların taşıdığı bütün özelliklere sahip olan bazı parçacıkların var olduğunu fakat bu parçacıkların evrenin diğer yarısında var olduğunu düşünelim. Bu parçacıkları smelektronlar (shmelectrons) olarak adlandıralım. Bohr'un elektronların gerçekleştirdiğini düşündüğü olayları, elektriğin ya da elektronların değil smelektronların gerçekleştirdiğini düşünelim. Böyle kabul etsek de Bohr'un ilgilendiği özel fenomen smelektronların değil, elektronların davranışları ile açıklanmıştır. Wilson'un tolerans ilkesini uygulasaydık, Bohr'un betimlemesini, elektronların değil, smelektronların betimlemesi haline getirerek değiştirebilecektik. Putnam, bunu yapmayı hatalı bulur. Çünkü Bohr, smelektronlara değil, elektronlara referans veriyordu ve bir fenomeni açıklamak için bir teoriye niyetlenmişti. Bohr'un betimlemesinde yapılabilecek makul değişimlerin onun niyeti ile verilen açıklamaların yapısının bir kısmını koruması gerekecektir.[176]

Teorik terimlerin yorumu gözlem terimlerinin yorumuna bağlı olduğu kadar gözlem terimlerinin yorumu da teorik terimlere bağlıdır. Sonuç olarak, Putnam'a göre kabul etmemiz gerekir ki, farklı kültürel çevrelerde ya da farklı dönemlerde yaşayan insanlar

[176] Putnam, "Language and Reality", s. 277.

hakkındaki düşüncelerimiz bazı temel kavramlarla belirlenir. Bu insanlara kendimizinkilerle ortak referanslar ve ortak kavramlar atfetsek de atfetmelerimiz de farklı kavrayışlara dayanır. Diğer insanları anlayabilmek için onlarla ortak kavramlara ve objelere sahip olmamız yeterli olmaz. Yorumlarımızın başarılı olması için, makul olanın, doğal olanın ne olduğu üzerine de ortak bir kavrayışa sahip olmamız gerekir. Bir yorum şemasının haklılığı, onun diğerlerinin davranışlarını bizim tarafımızdan en düşük düzeyde de olsa makul olarak anlaşılabilecek şekilde ifade edebilmesini gerektirir. Ancak diğer kültürlerin üyeleri ile farklı bilgi ve rasyonalite düşüncelerine sahip olsak da, makul olanın ne olduğu üzerine, o kültürlerin en tuhaf olanlarını bile yorumlamamız için yeterli olacak düzeyde ortak varsayım ve inanç birikimine de sahibiz.[177]

Quine, doğrulama yönteminin izole edilmiş bir cümleyi değil fakat bir bütün kuramı konu olarak aldığını söyleyerek anlamın doğrulanabilirlik kuramına itiraz etmiştir. Buna karşılık mantıkçı pozitivistlerin bir kısmı Quine'ın önerisini kabul ederek anlamın aynılığı ve anlam değişikliği kavramlarını terk etmişlerdir. Bu düşünürlere göre doğrulama soruları bir sözcüğün anlamlı olup olmadığını belirler ancak doğrulama açısından iki sözcüğün aynı anlamda olup olmaması ya da bir sözcüğün anlamının değişip değişmemesi önemli değildir. Quine'ın eleştirilerine karşı Carnap tarafından izlenen yol ise bir cümle ile ilgili test edilebilir sonuçlara bağlı olarak cümlelerin bir kümesinin empirik bir teori olup olmadığının belirlenebileceğini kabul etmektir. Carnap, terimlerin empirik teorilerin formülasyonu içinde bir cümle kümesini anlamlı hale getirebileceğini düşünmektedir. Bu şekilde doğrulanabilirlik soruları anlamın aynılığı ve farklılığı ile değil fakat anlamlılık ile ilişkilendirilmiştir. Putnam, Carnap'ın, eş anlamlılık söz konusu olduğu zaman geleneksel dilbilimsel anlam kavrayışını kullanırken bir terimin dil

[177] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 119.

içinde olup olmadığı söz konusu olduğu zaman anlamın doğrulanabilirlik kuramının değişmiş formunu kullandığını söylemektedir.[178]

Putnam, Feyerabend'in teorideki her değişikliğin terimlerin anlamlarını değiştirdiği şeklinde radikal bir görüşü benimsemediğini düşünür. X hakkındaki empirik inançlarımızdaki her değişikliğin x'in anlamını değiştirdiğini kabul etmek anlam soruları ile olgu soruları arasındaki ayrımı terk etmeyi gerektirecektir ve Putnam Feyerabend'in bunu istemeyeceğini düşünmektedir. Bir doğal dile ait semantik kuralların bu dili konuşanların empirik inançlarından ayrılamadığını söylemek bir dile ait semantik kural kavramından vazgeçmek anlamını taşıyacaktı. Putnam Feyerabend'in bu yolu tercih etmek yerine anlam kuramını tam olarak reddetmek konusunda Quine'ı izlediğini ve amaçlarına bu şekilde daha iyi ulaştığını söylemektedir. Feyerabend'in amaçlarından biri dilbilimsel felsefenin gereksiz ve yanlış yönlendirici olduğunu göstermekti. Bir diğer amacı ise yanlış teorilerin gündelik dil içinde önceden varsayıldığını göstermekti.[179]

Putnam, Feyerabend'in günlük dilin yanlış teorileri varsaydığını kabul etmesine bağlı olarak günlük dili bir kenara bırakmamız gerekebileceği sonucuna ulaştığını düşünmektedir. Günlük dilden vazgeçmiş olmamız ise sağduyu inançlarımızın çoğundan vazgeçmemizi gerektirebilecektir. Putnam bu hususta Quine'ın ve Feyerabend'in farklı düşündüklerini söylemektedir. Bir x teriminin gündelik dilde kullanımının "bütün x'ler p'dir" şeklinde yanlış bir önermeye bağlı olması durumunda Quine, "bazı x'ler p değildir" önermesini kabul edebileceğimizi ve x teriminden vazgeçmek zorunda olmadığımızı düşünmektedir. Putnam, Quine'ın bir terimin yanlış bir inanca bağlı kullanımına bağlı olarak o terimin özsel olarak bozulacağı sonucunu çıkarmadığını ve bu tavrının genel olarak özcülüğü reddedişi ile ilgili olduğunu düşünmektedir. Feyerabend'in görüşlerinin

[178] Putnam, "How not to Talk about Meaning", s. 123, 124.
[179] Putnam, "How not to Talk about Meaning", s. 125.

ise Quine'ın empirik teoriden bağımsız anlamın var olmadığı düşüncesi ile Quine'ın karşısında olduğu özcülüğün bir karışımı olduğunu söylemektedir.[180]

Putnam'a göre geleneksel anlam kuramı bir doğal dile ait kuralların olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Bu kurallar dilin sentaktik kuralları ya da semantik kuralları olabilir. Bunun yanında bir kimsenin kullandığı ana dilinin kuralları hakkındaki bilgilerinin de açık olarak değil fakat üstü örtülü olarak bulunduğu düşünülmektedir. Dilbilimsel kurallar bu bakımdan bilinçsiz bir karakter sergilemektedir. Bir kimse bir sözcüğün anlamını araştırarak o sözcük ile ilgili kuralları öğrenebilir ve o sözcüğü kullanacak duruma gelebilir. Sözlüklerde verilen tanımlarda sözcük ile ilgili empirik bilgilerin ve dilbilimsel bilgilerin karışımı yer almaktadır. Buna rağmen sözlük tanımları konuşmacıların bilmedikleri sözcüklerin kullanımlarını öğrenmeleri için genellikle yeterli olmaktadır. Örneğin sıcaklık sözcüğünü aynı büyüklüğe referans vermek için kullandığımız sürece sıcaklığın bağlı olduğu yasalar ile ilgili inançlarımız değişse de sıcaklık sözcüğünün anlamı değişmeyecektir. Ayrıca sıcaklık ölçümü için kullandığımız araçların daha gelişmiş hale gelmesi de sıcaklık sözcüğünün anlamını etkilemeyecektir. Putnam, sıcaklık sözcüğünün anlamının teori değişiminden etkilenmediğini düşünmekle birlikte bu sözcüğün anlamı için temelde bulunan bir teori olduğunu söylemektedir. Bu teoriye göre sıcaklık olarak tanımladığımız büyüklük daha büyük ve daha küçük yoğunlukları insan algısı tarafından daha sıcak ya da daha soğuk olarak ölçülen büyüklüktür. Sıcaklık hissinde öznenin değil de nesnenin özelliklerinden kaynaklanan bir değişiklik varsa sıcaklık sözcüğünün kullanımı bu değişiklikten sorumlu empirik olguya dayanmaktadır. Putnam sıcaklık teriminin kullanımının bu şekilde günlük dil içinde ifade edilebilen bir teoriyi temel olarak aldığını düşünmektedir. Ancak bu teorinin yanlış bir teori değil doğru bir teori olduğunu söylemektedir.[181]

[180] Putnam, "How not to Talk about Meaning", s. 126.
[181] Putnam, "How not to Talk about Meaning", s. 126-128.

Terimler çoğunlukla dile betimlemeler yoluyla girer ya da betimlemelere işaret eder. Bir bilim adamı belirli etkilerden sorumlu bir parçacığı, şu ve şu etkilerden sorumlu bir parçacık olarak betimler ve ona quark adını verebilir. Bir boyacı belirli bir noktanın rengini kastederek bu noktanın rengini limon sarısı olarak adlandırabilir. Bir ebeveyn bu çocuk olarak işaret ettiğimiz belirli bir çocuğa Mary Jane adını verebilir. Putnam, 'quark'ın şu ve şu etkilerden sorumlu parçacık ile; 'Mary Jane' in, bu çocuk ile eş anlamlı olmadığını ve bu konuda Kripke ile aynı fikirde olduğunu söyler. Betimleme, isimlerin referanslarını açığa çıkarır. Referans; parçacık, renk ya da çocuk olabilir. Şu ve şu etkilerden sorumlu parçacık olarak betimlenen quarkların, şartlar değiştiği zaman bu etkilerden sorumlu olmadığı söylenebilir. Boyacının boyadığı noktanın limon sarısından farklı bir renkte olabileceği, doğum sertifikasının doldurulduğu çocuğun Mary Jane olmayabileceği söylenebilir ve bu söylenenler anlamlı ve doğru olur. Çünkü betimleme, betimlenen terim ile betimlemenin eş anlamlı olmasını gerektirmez.[182]

Bunun dışında çoğu terimle bağlantılı bir dilbilimsel iş bölümü vardır. Kendimizin ve dilbilimsel topluluğumuzun onayı ile bir karaağaca işaret etmemiz, karaağacı diğer ağaçlardan ayırabilen insanların bir karaağaca işaret etmesi anlamını taşır. Bir terimin referansını belirleyen uzman, terimi ilk olarak tanıtan kişi olabilir. Mary Jane isminin herhangi bir kişi tarafından ve bu ismi veren kişi tarafından kullanımında ismin kaplamındaki kişiye referans verilir. İsmi kullanan kişileri ismi veren ve onu ilk kullanan kişiye bağlayan bir ulaşma zinciri vardır. Bu açıklama, işaret etmenin tarihsel kuramıdır. Bir terimi kullanırken herhangi bir şeye işaret etmemiz uzayda ya da zamanda bizden uzakta bulunan fakat ortaklık ilişkisi ile bize bağlı bulunan kişiler tarafından yüklenmiş bir işaret etme olabilir. Sözcüklerimizin neye işaret ettiği konusu bize bağımlı olmaktan çıkabilir, sözcüklerimizin karşılık geldiği şeylerin betimlemesini yapma hakkından da vazgeçmiş olabiliriz. Karaağaçlara göndergede bulunabiliriz, ancak kara-

[182] Putnam, "Language and Reality", s. 273.

ağacın kayından farkını söyleyemeyebiliriz. *The Principle of Benefit of Doubt*, bir ilke olarak Putnam'a göre, referansın belirlenmesi ile ilgili aktarma ya da ortaklık zincirinin diğer ucundaki kişi orijinal isim verici değilse, isim vericiyi ya da ilişkili uzmanı bırakmamız gerektiğini söyler. Bu durumda onun betimlemelerinin makul değişimlerini kabul edebileceğini varsayarız. Putnam'a göre, tüm metodolojik ilkeler gibi bu ilke de kısmen betimleyici bir ilkedir ve aynı zamanda norm koyucu bir ilkedir. Putnam, teorik varlıklara değişmez referansın imkanı bu ilkeye bağlı olduğu için bu ilkeye saygı duymamız gerektiğini söyler. Bohr'un elektron betimlemesini örnek gösterir. Dünyada kesin olarak Bohr'un elektron betimlemesini karşılayan hiçbir şey yoktur, ancak doğru yüke ve doğru kütleye sahip olmak, akış halinde elektrik akımını oluşturmak gibi tahmini olarak Bohr'un betimlemesi ile uyuşan özelliklere sahip olan parçacıklar vardır. Bu ilke Bohr'un ya da diğer uzmanların elektron terimini takdim ettikleri anda ve şimdi bu terimi kullanırken bu parçacıklara referans verdiklerini kabul etmemizi gerektirir. Putnam, *The Principle of Benefit of Doubt* kesin olarak teori değişimine karşı referansı korumak için bir prosedür olduğunu, radikal olarak farklı teorilerin bile tümdengelimsel mantığın çatısı ve göndergesel anlambilimi (referential semantics) arasında karşılaştırılabilir olduğunu söylememize izin veren bir prensip olduğunu belirtir. Putnam, bilimdeki radikal paradigma değişimlerinin varlığını kabul etmek düşüncesinin objektif bilginin büyümesi düşüncesi arasında bir çatışma olduğu konusunda Karl Popper ile ya da Paul Feyerabend ile aynı fikirde olmak zorunda olmadığımızı söyler. Putnam, paradigma değişimlerinin var oluşunun objektif bilgiye sahip olmamız açısından bir engel oluşturmadığını düşünmektedir.[183]

Putnam'ın *The Principle of Reasonable Ignorance* olarak ifade ettiği diğer bir ilkesine göre bir sözcüğü konuşmalarımızda kullanabilme yeteneğine sahip olmak bakımından bir sözcüğe sahip olabiliriz fakat bu terimin referansının işleyişini açık ya da

[183] Putnam, "Language and Reality", ss. 274-281.

üstü örtülü olarak bilmeyebiliriz. Bir sözcüğün anlamını bilmek onu kullanabilmek bakımından bir şeyler bilmektir fakat o sözcüğün karşılığının tam ve kesin bilgisine sahip olmak değildir. Örneğin altın sözcüğünün anlamını biliriz ve bu sözcüğü günlük hayatta kullanırız. Ancak altın olmanın gerektirdiği kriterleri bilmeyebiliriz. Putnam 'analitik ve sentetik' adlı makalesinde 'adam' ve 'kuğu' gibi terimleri grup (cluster) terimleri olarak nitelendirdiğini söyler. Bu açıklamaya göre örneğin 'adam' (man) teriminin bir liste ile verilen özelliklerin çoğuna yeterli ölçüde sahip olduğu kabul edilir. Ayrıca bu makalede 'kinetik enerji'yi bir yasa grubu terimi (law cluster term) olarak nitelendirdiğini bunun yeterince iyi bir tahmin için bir liste ile verilen yasaların yeterli çokluğunu sağlayan bir büyüklük olduğunu söyler. Putnam "Language and Reality", adlı makalesinde bu açıklamaların her ikisinin de şimdi kendisine yanlış göründüğünü belirterek 'adam', 'su' gibi doğal tür sözcükleri için farklı bir açıklama yapar. Putnam, yasaların bilgisinin, 'enerji', 'voltaj', 'elektron' gibi terimleri edinmiş bireysel konuşmacıya yüklenmiş olamayacağını 'yasa grubu' teorisinin referansın sosyal belirleniminin bir açıklaması olarak doğru olsa bile, her konuşmacının üstü örtülü olarak 'anlam vermesinin' bir açıklaması olarak doğru olamayacağını söyler. Bunun yanında bir teorik büyüklük teriminin ya da para teriminin, vb. onun kabul ettiği yasalar hakkında zihinlerimizi değiştirirse bile, sabit göndergeyi (denotation) koruyabileceğini öne sürer.[184]

Feyerabend, herhangi bir anadili konuşanların dilbilimsel sezgilerinin bu kişilerin içselleştirmiş olduğu yanlış teorileri yansıttığını düşünmektedir. Buna bağlı olarak dilbilimsel sezgilere uygunluğu yanlış teorilere uygunluğun bir işareti olarak görmektedir. Putnam buna karşılık dilbilimcilerin ve dil filozoflarının herhangi bir sözcüğün semantik karakterizasyonunu keşfetmek için metodolojik değerlendirmeler kadar dilbilimsel sezgilere de güvendiklerini düşünmektedir. Putnam bunun yanında, dilbilimsel sezgileri reddettiğimiz takdirde herhangi bir sözcüğün semantik karakterizasyonunu keşfe-

[184] Putnam, "Language and Reality ", ss. 281, 282.

demeyeceğimizi ve buna bağlı olarak Feyerabend'in birçok sözcüğün yanlış teorileri varsaydığı, teori değişimlerinde birçok sözcüğün anlamlarının değiştiği gibi tezlerinin doğruluklarının ya da yanlışlıklarının da keşfedilemeyeceğini söylemektedir. Putnam ayrıca dilin semantik yapısının keşfedilebilmesi için zorunlu olmadıkça anlam farklılıklarının postula edilmemesi ilkesinin uygulanması gerektiğini düşünmektedir. Sözcüklerin basitlik ya da olgusal uygunluk açısından birbirine tahmini olarak eşit olan iki betimlemesinden birini tercih etmek gerektiği zaman daha az anlam değişikliğini postula eden betimlemenin tercih edilmesinin metodolojik açıdan daha doğru olduğunu söylemektedir.[185]

Putnam, Feyarebend'in mantıkçı pozitivizme muhalefet etmiş olmasına rağmen anlam terimini yanlış kullanması bakımından anlamın doğrulanabilirlik kuramından etkilendiğini düşünmektedir. Feyerabend, bir konuda Galile'nin sıcaklık terimi ile bir termometrenin ölçtüğü şeyi kast ettiğini söylerken başka bir konuda fenomenolojik termodinamik prosedürlerinin sıcaklık teriminin anlamını sabitlediğini öne sürmektedir. Buna bağlı olarak pozitivistlerin karşı karşıya kaldığı zorluklardan kaçamamaktadır. Putnam, Feyarabend'in bir terimin anlamının terimi içine alan teorinin bütününe bağlı olduğunu düşünmesi nedeniyle bazı zorluklarla karşı karşıya kaldığını düşünmektedir. Terimlerin anlamlarını oluşturan teorilerin hangi teoriler olduğu, bir teori çok farklı kavramları içine aldığı zaman teori tarafından anlamı belirlenen terimlerin hangileri olduğu ve teorideki hangi değişikliklerin terimlerin anlamlarını etkilemediği gibi soruların Feyerabend tarafından cevaplanması gereken sorular olduğunu fakat bu sorulara Feyerabend tarafından herhangi bir cevap önerilmediğini söylemektedir. [186]

Putnam, dilimizin yorumlarının nasıl sabitlendiği ile ilgili olarak operasyonel sınırlama (operational constraint) ve bir teorik sınırlama (theoretical constraint) kavramla-

[185] Putnam, "How not to Talk about Meaning", s. 129, 130.
[186] Putnam, "How not to Talk about Meaning", s. 124, 125.

rı ile ilişkilendirilmiş olan yaygın görüşün çalışmadığını düşünür. Operasyonel sınırlamalara göre bir cümlenin doğruluğu bazı test sonuçlarının gözlemlenmesine bağlıdır. Örneğin 'elektrik tel boyunca akıyor' cümlesinin doğruluğu voltmetrenin saptırılmasına ya da voltmetrenin saptırılması görsel etkisine sahip olmamıza bağlanmıştır. Putnam iki nedenle böyle kaba bir operasyonalizmin savunucusunun kalmadığını belirtir. Bunlardan birincisi teori ve deneyim arasındaki ilişkinin olasılıklara bağlı olması ve mükemmel korelasyonların doğru bir şekilde formüle edilememesidir. Bahsedilen örnekte tel üzerinde elektrik akıntısı olsa da, voltmetrenin sapmasını engelleyecek arka plan şartlarının düşük olasılığı göz önünde bulundurulmalıdır. İkincisi bu olasılıklar zincirinin basit semantik korelasyonlar olmayıp revizyona tabi olan bir empirik teoriye dayanması olasılığıdır. Bir maddenin altın olup olmadığını test etmenin yeni bir yolu keşfedilmiş olabilir ve buna bağlı olarak altının anlamı ve referansı değişime uğrar. Putnam, operasyonel sınırlamalara yönelebilecek itirazlara karşı bazı çözüm yollarının mümkün olduğunu söyler. Bunlardan biri yorumların sınıfını sınırlamaktır. Örneğin "Çoğu zaman S cümlesi, E deneyimsel koşulu yerine getirildiğinde doğrudur" gibi sınırlamalar yapılabilir. Ayrıca bu sınırlamaların teori geliştikçe revize edilebilir olduğu görüşü kabul edilebilir ve onların anlam şartları olmaktan ziyade geçerli yorumlar üzerinde geçici sınırlamalar olduğu düşünülebilir ya da onların tahmin ya da yaklaşıklık statüsünde olduğu kabul edilebilir. Putnam, Quine'ın teori ve deneyim bağlantılarının bilgimizin birleşik yapısının genel bir görünümü kadar revizyona bağlı olduğu konusundaki ısrarını bu görüşle uyumlu görür. Bu düşünce ile her değişim bir anlam değişimi olarak kabul edilmez, hakkında konuştuğumuz konuyu özelleştiren çabalar olarak görülür.[187]

Teorik sınırlamalar, Putnam'a göre teorinin formel özelliklerine referans veren sınırlamalardır. Örneğin kabul edilebilir bir yorum, farklı etkilerin farklı nedenlere sahip olması olabilir. Putnam, Kant'ın determinizm prensibini keşfetmekten ziyade dünyaya

[187] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 29-30.

empoze ettiğimizi düşünerek bu türden bir teorik sınırlamayı rasyonalitenin bir parçası yaptığını söyler. Determinizm prensibini korumak bilgi sisteminde çok büyük karmaşıklıklara yol açabilir. Putnam, teorik sınırlamaların da operasyonel sınırlamalar gibi yumuşatılabileceğini söyler. Bunun bir yolu, genellikle teorinin kabul edilişi üzerindeki sınırlamalar olarak ifade edilen teorik sınırlamaları, teorinin yorumları üzerindeki sınırlamalar olarak yeniden yorumlamaktır. Örneğin teori üzerinde muhafazakarlık olarak ifade edilen bir sınırlama olabilir. Buna göre gözlemlerle uyumlu ve eşit düzeyde basit olan ve daha önceki inançlarımızı koruyan bir diğer teori olduğu takdirde, daha önceki inançlarımızın çoğundan vazgeçmeyi gerektiren teori kabul edilmemelidir. Bu sınırlama yorum üzerindeki bir sınırlama olarak yeniden formüle edilirse şu hale dönüşebilir. Kabul edilebilir bir yorum, gereksiz karmaşalara neden olması ya da operasyonel sınırlamalar içinde büyük revizyonlar gerektirmesi durumu haricinde uzun zamandır kabul edilen doğru cümleler sunmalıdır.[188]

Putnam'a göre dilimizin kabul edilebilir yorumlarının operasyonel ve teorik sınırlamalar ile sabitlendiği fikrinin cazip görünmesinin bazı nedenleri vardır. Bir kimsenin bir türün bir deneyimine sahip olması zihnin hüküm verebileceği bir şeydir. Bir teori bir operasyonel sınırlamaya bağlı olarak bir deneyimi ile eşlik edilen bir cümleyi ima ederse, düşünür, teorinin çalışması ya da uyum gariplikleri gibi durumları göz önüne alarak bu deneyime sahip olup olmadığını bilebilir. Teoriyi test etmek için kullanılan sınırlamalar terimlerin kaplamlarını da sabitler. Düşünürün bir teorinin çalışıp çalışmadığı üzerine tahminde bulunması teorinin doğruluğunu tahmin etmesidir. Bir dili konuşanın bahsedilen sınırlamalar hakkında bilgi sahibi olması terimlerin içlemleri hakkında bilgi sahibi olması anlamını taşır. Doğru bir semantiğe sahip olmak, dünya hakkında bir teorinin doğru olması için, dünyanın nasıl olması gerektiğini bilmemizi sağlar. Bunun yanında düşünürler kabul edilen herhangi bir teorinin formel yapısını, geçmişini, koru-

[188] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 30, 31

duğu ya da korumadığı inançları bilir ve bunlara bağlı olarak teorik sınırlamaların karşılanıp karşılanmadığını bilir. Putnam, kabul edilen görüş doğru olduğu takdirde içlemin ve kaplamın nasıl sabitlendiğinin bir açıklamasını elde edebileceğimizi söyler fakat kabul edilen görüşün doğru olmadığını öne sürerek bunun nedenlerini gösterir. Kabul edilen görüşün doğru olmamasının temel nedeni, onun bütün cümlelerin doğruluk şartlarını göstererek bireysel terimlerin içlemlerini ve kaplamlarını sabitlemeye çalışmasıdır. Putnam, genel olarak bütün cümlelerin hangi şartlar altında doğru olduğu bilinse de terimlerin referanslarının belirsiz kalacağını düşünür, operasyonel ve teorik sınırlamaların cümlelerin doğru olduğu şartları gösterdiğinin doğru olduğunu kabul etsek de bu sınırlamaların cümle içindeki terimlerin referanslarını belirleyemeyeceğini öne sürer. Bunun nedenini, detaylı delilinin teknik olduğunu belirtmekle birlikte şöyle bir örnekle açıklar. "Kedi paspasın üzerindedir" cümlesi standart yorumlarıyla, geçmişte ya da gelecekte, bir kedinin bir paspasın üzerinde olduğu bütün mümkün dünyalarda doğru olarak kabul edilir. Bu cümlede kedinin kedilere, paspasın paspaslara referans verdiği düşünülür. Bu cümle doğruluk değerini koruyarak fakat terimlerinin referansları farklı olacak şekilde yeniden yorumlanabilir.[189]

Putnam anlam sözcüğünün geleneksel anlamı operasyonel ve metodolojik sınırlılıklara bağlı olarak belirsiz olsa da bu belirsizliğin dilbilimdeki semantik ve sentaktik teorilerin gelişmelerine bağlı olarak giderilebileceğini düşünmektedir. Terimlerin anlamların sürekli değiştikleri ve gündelik dilin yanlış teorileri varsayması nedeniyle bir kenara bırakılabileceği konusunda Feyerabend'i desteklemiş olan Smart'ın fikirlerine katılmadığını belirtmektedir. Putnam, Feyerabend'in bir yazısında değişmeden kalan anlamın empirik anlam olduğunu öne sürdüğünü ve empirik anlamı ifade eden kuramın ise anlamın doğrulanabilirlik kuramı olduğunu söylemektedir. Anlamın doğrulanabilirlik kuramı ise Putnam'a göre sadece anlamlılığın bir kriterini vermektedir, eş anlamlılık

[189] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 32, 33.

ile ilgili ise hiçbir kriter sunmamaktadır. Putnam, Feyerabend'in anlam terimini hatalı kullandığını düşünmektedir. Bununla birlikte Feyerabend'in bu hatalı kullanım konusunda yalnız olmadığını bu yanlışın filozoflar arasında çok yaygın olduğunu bunun sorumlusunun da mantıkçı pozitivistler olduğunu söylemektedir. [190]

1.7. Doğrulamacılık Karşıtlığı

Putnam'ın anlam kuramının önemli bir özelliği doğrulamacılık (verificationism) karşıtlığıdır. Doğrulamacılık, Putnam'ın ifadeleriyle bilimsel bir önermenin ya da pek çok doğrulamacıya göre herhangi bir önermenin anlamını bilmenin o önerme için delilin ne olduğunu bilmek olduğunu savunan doktrindir. Putnam, doğrulamacılığın yirminci yüzyılda bilim felsefesinde ağırlıklı bir eğilim olduğunu ve tarihsel olarak pozitivizm ile yakından bağlantılı olduğunu düşünmektedir. Bu görüşe göre tüm bilimin gerçekten yaptığı insan deneyimdeki düzenlilikleri betimlemektir. Putnam, doğrulamacılığı ve pozitivizmi, idealizme yakın görüşler olarak görür.[191] Mantıkçı pozitivistlerin kabul etmiş olduğu anlamın doğrulanabilirlik kuramına göre bir cümlenin anlamlı olması belirli yöntemlerle doğrulanabilir olmasına bağlıdır. Bu kurama göre metafiziksel önermeler belirli kriterlere göre doğrulanabilir olmadıkları için anlamsız olarak kabul edilmek tedir. Putnam, metafiziksel önermelerin anlamsız olarak nitelendirilmesinin sadece bu önermelerin empirik olarak test edilemez olduğunu öne sürmek olması durumunda zararsız olacağını ancak mantıkçı pozitivistlerin yeni bir anlam tanımı getirerek anlamsız olmanın küçültücü çağrışımları ile birlikte bu tanımın kabul edilmesini beklediklerini söylemektedir. Bunun yanında anlamsız olan konuşulamayacağı ya da tartışılamayacağı için bu kuramı kabul edenlerin metafiziksel felsefeyi herhangi bir karşı argüman geliş-

[190] Putnam, "How not to Talk about Meaning", ss. 123, 131.
[191] Hilary Putnam, "Introduction: Philosophy of Language and the Rest of Philosophy", *Mind, Language and Reality*, Cambridge University Press, 1975, s. vii.

tirmeksizin reddetmek konusunda kendilerini özgür hissedeceklerine dikkat çekmektedir.[192]

Putnam'a göre doğrulamacılığın özellikle de Hans Reichenbach tarafından keşfi aktüel bilimsel metodoloji ve çıkarımın karakterinin bir bozuluşu olmuştur. Putnam'a göre, burada anlamın delil ile karıştırılması ile ilgili bir sorun vardır. Bir ifadenin delili ifadenin yer aldığı teorinin bir fonksiyonu olarak kabul edilirse, anlamın delil ile karıştırılması ya da anlam ile delilin yer değiştirmesi teori içindeki her anlamlı değişikliğin tüm bileşen sözcüklerin anlamlarının ve teorinin ifadelerinin değişimi sonucunu ortaya çıkaracaktır. Bir dilbilimsel anlam için, bir kişinin sözcüklerinin anlamı ile olgular hakkındaki inançları arasında ve sözcüklerin anlamları üzerine uyuşmazlık ile olgular hakkındaki uyuşmazlık arasında var olan ayrımı gözetmek temel olarak önem taşımaktadır. Bu şekilde bir ayrımın savunulamaz olduğu düşüncesi, Quine'ın yaptığı gibi, anlam kavramını tamamen terk etmeyi gerektireceği için Putnam'a göre, pek çok doğrulamacı bu yolu izlemeyi tercih etmemişlerdir. Bunun sonucunda geleneksel anlam düşüncesine bağlı kalmak ile hiçbir şeyin dilsel anlamı oluşturamayacağına işaret eden anlamın ağ kuramına bağlı kalmak arasında bir ikilemde kalmışlardır.[193]

Anlamın doğrulanabilirlik kuramı, Putnam'a göre iki temel bileşene dayanmaktadır. Birinci bileşen açık soru argümanıdır. Bu argümanda bir ifadenin, sahip olabileceğimiz kesin deneyimlerimizden daha fazla bir anlamı varsa bu anlamın ne olduğu sorulur. İkinci bileşen, on dokuzuncu yüz yıl literatüründe sıklıkla bugün ise arada bir rastladığımız bir argümandır. Buna göre kavram olmayan ya da zihinsel varlıklar olmayan şeylere inanmak kavranamayan şeylere inanmaktır. Putnam, açık soru argümanına cevap olarak doğrulamacı filozofların, şeylerle ilgili günlük konuşmalarımızı bir duyumcu anadile çevirmeyi başarmış gibi konuştuklarını söyler. Her şey konuşma cümle-

[192] Putnam, "How not to Talk about Meaning", s. 122, 123.
[193] Putnam, "Introduction: Philosophy of Language and the Rest of Philosophy ", ss. viii, ix

sinin, duyum konuşma diline çevirisi yapıldığı zaman anlamın korunmasını isteyemeyecektik, çünkü bu son soruyu istemek olacaktı. Ancak bu çeviride en azından tümdengelimsel ve tümevarımsal ilişkilerin korunması zorunludur. Doğrulamacılar, tümdengelimsel ve tümevarımsal ilişkileri koruyarak bu çeviriyi yapabilseydi, etkileyici bir pozisyonda olacaklardı ve bir şey dili cümlesinde, bu cümlenin duyum diline yapılan çevirisinden fazla anlam olarak ne olduğunu ve bu fazla anlamın ne ifade ettiğini sorabileceklerdi. Ancak şey cümlesinin başarılı çevirisi gerçekleştirilemediği takdirde bu soruyu sormak bir anlam taşımayacaktır. Putnam, ikinci argümana cevap olarak bir şeyin bir kavramla temsil ediliyorsa kavranabilir olduğunu, kavranabilir olmak için bir kavram olmak zorunda olmadığını söylüyor. Bir şeyin kavram olduğuna inanmadığımız halde onun hakkında konuşmaya devam etmemizin çelişki oluşturmayacağını öne sürüyor. Bu, Putnam'a göre kavranamazı kavrıyor gibi yapmak değildir, sadece zihinsel olmayanı kavramlaştırmaktır. Bu argümanın kökeni, Berkeley'in ancak benzerin, benzeri temsil edebileceği varsayımında da görünmektedir ve bu varsayımda benzerlik fenomenal benzerlikle özdeşleştirilmiştir. Putnam, bugün benzerliğin soyut yapılarla sunulan çok sayıda yeni ve sezgisel olmayan yöntemle açıklandığını, bu bakımdan Berkeley'in yönteminin güvenilir olmaktan uzak olduğunu söyler. Putnam, bu argümanın aynı zamanda kavramların kavram olmayan varlıkları temsil ettiği yol hakkında pozitif bir şey söylemek konusundaki bir problemi çözümsüz bıraktığını öne sürer.[194]

Putnam, doğrulamacılığın kökensel sezgisine ve fenomenalizme karşı realizm için bir karşı sezgi olduğunu söyler. Bu sezgiye göre insan deneyimi sadece realitenin bir parçasıdır, realite insan deneyiminin bir parçası ya da tamamı değildir. Putnam, bu

[194] Hilary Putnam, "Language and Reality", *Mind, Language and Reality*, Cambridge University Press, 1975, s. 272, 273.

sezgiyi savunmayacağını ya da sürdürmeyeceğini fakat kesinlikle yansıtacağını belirtiyor.[195]

1.8. Dilsel Uzlaşımcılık

Dilsel uzlaşımcılık anlamın sınırlarının belirlenmesi hakkındaki tartışmalar bakımından önem taşıyan bir konudur. Uzlaşımcılık Henry Poincaré tarafından temsil edilen görüşe göre geometrinin aksiyomları gibi zorunlu ve a priori olarak kabul edilen doğrulukların objektif realiteye ya da düşüncenin doğasına değil fakat insanların dilin kullanımı hakkında verdiği kararlara bağlı önermeler olduklarını öne sürer. Bununla birlikte uzlaşımcılığın farklı yorumları bulunmaktadır. Uzlaşımcılığın bir yorumuna göre doğruluk bir uzlaşım konusu olarak kabul edilirken diğer bir yoruma göre uzlaşımcılık bir özel sözcüğü, simgeyi ya da yorumu diğerine tercih etmek anlamını taşımaktadır. Uzlaşımcılık bunun yanında herhangi bir konuda karşımızda olanın farklı ve çelişkili teorilerden ziyade eşit formülasyonlar olduğu düşüncesinden hareket etmektedir.[196]

Putnam, uzlaşımcılığı Quine'ın radikal çeviri konusundaki yazıları ve Reichenbach'ın ve Grünbaum'un geometrinin doğası üzerine yazıları ile bağlantılı olarak tartışır. Quine'ın ve Reichenbach'ın kendi felsefi çalışmaları üzerinde en büyük etkiye sahip iki filozof olduğunu belirtir. Quine'ın 'Sözcük ve Obje'de ifade ettiği doktrinlerin ve özellikle de radikal çevirinin imkânsızlığının çok sayıda filozofa yanlış göründüğünü ve bu doktrinlerin Quine tarafından "Empirizmin İki Dogması"nı (Two Dogmas of Empiricism) takiben düşünüldüğü için onların 'İki Dogma'nın kendisi üzerinde şüphe oluşturduğunu söyler. Radikal çevirinin imkânsızlığının analitik-sentetik ayrımından yola

[195] Putnam, "Language and Reality", s. 273.
[196] Yenima Ben-Menahem, *Conventionalism*, Cambridge University Press, 2006, ss. 1-5.

çıkmadığını öne sürer. Quine'ın analitik-sentetik ayrımını eleştirisinde haklı olduğunu fakat radikal çevirinin imkânsızlığı argümanın da hatalı olduğunu düşünür.[197]

Putnam, Reichenbach'ın Euklidesçi olmayan geometrilerin epistemoloji açısından önemini günümüzde genellikle filozoflar tarafından anlaşıldığından farklı olarak anladığını düşünür. Putnam'a göre Reichenbach, *Deneyim ve Tahmin* (Experience and Prediction) adlı kitabında anlamın doğrulanabilirlik kuramı (verifiability theory of meaning) çevresindeki konuları, onların genelde anlaşıldığından çok daha derin bir şekilde anlamıştır; Reichenbach'ın tümevarımın felsefi bulguları üzerine özel çözümleri her ne kadar kabul edilememiş olsa da problemin doğasını netleştirmiştir. Putnam, ayrıca Reichenbach'ın çalışmalarında görülen uzlaşımcılık türünün, filozofları onu sadece bir pozitivist olarak reddetmeye yönlendirdiğini ve Reichenbach'ın çalışmalarında buğdayı samandan ayırmanın onun çalışmalarının büyük ölçüde hak ettiği etkiyi gerçekleştirememesini sağladığını öne sürmektedir. Putnam, Quine'ın düşüncelerini değerlendirirken Quine_1 ve Quine_2 olarak adlandırdığı iki Quine arasında ayrım yapmaktadır. Quine'ın Sözcük ve Obje'de ifade ettiği görüşlerinin yanlış anlaşıldığını düşünmektedir. Quine_1 ile yaygın olarak bilinen ve tartışılan görüşleri ile Quine'ı; Quine_2 ile ise Quine'ın kendisini kast etmektedir. Quine'ın eleştirisini yaparken bir kültürel kurgu ürünü olan Quine_1'in eleştirisini yapacağını ve Quine_1'in görüşlerini çürütürken Quine_2'nin (Willard Van Orman Quine'ın kendisinin) yardımını alacağını söylemektedir.[198]

Putnam, Reichenbach'ın çalışmaları bakımından da benzer bir problem olduğunu düşünür. Yaygın olarak Reichenbach'a atfedilen geometrinin uzlaşımsallığı argümanının aslında Reichenbach'ın yazılarında değil, Adolf Grünbaum'un yazılarında göründüğünü söylemektedir. Putnam'ın Reichenbach'ın kendisinin *Uzay ve Zaman Felsefesi* (Philosophy of Space and Time) içindeki son yazılarında geometrinin statüsü analizin-

[197] Hilary Putnam, "The Refutation of Conventionalism" *Mind, Language and Reality*, Cambridge University Press, 1975, s. 153.
[198] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", ss. 153, 154.

den çıkardıklarının, Grünbaum'unkilerden yalnız farklı değil, aynı zamanda, Grünbaum'unkilerle oldukça zıt düşünceler olduğunu belirterek bu konuda da iki Reichenbach arasında ayrım yapmak zorunluluğu hissettiğini görüyoruz: "Reichenbach$_1$, diğer adıyla Adolf Grünbaum ve Reichenbach$_2$ diğer adıyla Hans Reichenbach." Putnam sonuç olarak aslında Adolf Grünbaum olan Reichenbach$_1$'in görüşlerini çürütmek için ele alacağını belirtmektedir.[199]

Putnam, Reichenbach'ın Uzay ve Zaman felsefesi derslerinde belirgin bir şekilde farklı büyüklükte iki objeyi örneğin odanın farklı yerlerine yerleşmiş bir kül tablasını ve bir masayı göstererek öğrencilere sorduğu 'birinin diğerinden daha büyük olduğunu nasıl bilirsiniz?' sorusunu ele alır. Soruya cevap olarak öğrencilerin farklı yöntemler önerdiklerini ve Reichenbach'ın önerilen denemelerin her birini eleştirdiğini belirtmektedir:

> Örneğin bir öğrenci basitçe kül tablasını ve masayı ölçmeyi ve böylece kül tablasının masadan daha küçük olduğunu doğrulamayı önerebilir. Sonra Reichenbach, öğrenciye şunu soracaktı: 'Ölçme çubuğunun nakledildiği zaman aynı uzunlukta kaldığını nasıl biliriz?' Ya da biri basitçe masanın kül tablasından daha geniş olduğunu görebileceğimizi söyleyebilir, fakat Reichenbach görüşün sadece ışığın doğru çizgilerde yol aldığı zaman güvenilebilir olduğuna dikkat çeker. Belki ışık eğimli yollarda ilerler, masa kül tablası ile aynı büyüklükte olduğu halde ya da kül tablasından daha küçük olduğu halde kül tablasından daha küçük görünmez. Bu, şu şartı varsayar, bir obje bir diğerinin herhangi bir uygun parçasına denk geliyorsa, ilk obje ikinciden daha küçüktür.[200]

Putnam, *"*Kül tablasının masadan küçük olduğunu kül tablası ve masa ayrı olduğu zaman nasıl bilebiliriz?" sorusunun "Kül tablası nakledildiği zaman büyüklüğünün

[199] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", s. 154.
[200] Putnam,"The Refutation of Conventionalism", s. 156.

değişmediğini nasıl bilebiliriz?" sorusuna indirgenebileceğini ve bunun ölçme çubuğu hakkında bir itiraz olduğunu belirtir. Bu konuda gelebilecek şöyle bir itirazdan bahseder: "Ölçme çubuğunu ya da kül tablasını odanın çevresinde hareket ettirdiğim zaman ya da odanın çevresinde onları elimde taşıdığım zaman kül tablasının ya da ölçme çubuğunun daha geniş ya da daha küçük olduğunu hissetmem. Fakat belki benim elim genişliyor ya da küçülüyor ve benim farkı hissetmememin nedeni budur!"[201]

Putnam, tüm bu soru sorma zincirini bazı a priori felsefi temeller üzerinde ya da 'sorular serisi bir son bulmak zorundadır' gibi argümanlarla diskalifiye etmeyi denemenin mümkün olduğunu fakat burada dikkatli olmanın zorunlu olduğunu söyler. Reichenbach'ın sorduğu sorular serisinin formel olarak Einstein'ın 'Bir uzaklıktaki iki olayın eş zamanlı olduğunu nasıl biliyoruz' sorusu ile tamamen aynı olduğuna dikkat çeker. Prensipte bu soruları sormanın ve hatta Einstein'ın ve Reichenbach'ın yaptığı gibi onları geriye doğru götürmenin hatalı olamayacağını düşünür. Einstein örneğinin bu tür epistemolojik sorgulamanın en azından günlük konuşmalardaki gizli varsayımları ve Einstein'ın ve Reichenbach'ın düşündüğü gibi, hatalı olarak tamamen olgusal ifadeler olarak aldığımız tanımsal elementleri sergilemek bakımından değerinin büyüklüğünü gösterdiğini söyler. Putnam, Reichenbach'ın, kendi sorgulama çizgisinden, ölçme çubuğunun nakledildiği zaman aynı uzunlukta kaldığı şeklindeki ifadenin kısır döngü olmaksızın kanıtlanmış olamayacağı sonucuna ulaştığını ve bu ifadenin ve bazı böyle ifadelerin geometrik kuramda bir tanımsal element olarak kabul edilmek zorunda olduğunu öne sürdüğünü belirtir.[202] Putnam, yaygın olarak bilinen şekliyle Reichenbach'ın kendi ifadesi ile Reichenbach_1'in dilsel uzlaşımcılığın bir yorumunu çıkardığını düşünmektedir. Putnam, Reichenbach_1'in düşüncelerinin aslında Grünbaum'un düşünceleri olduğunu söylemektedir. Grünbaum'un durumdan çıkardığı sonucu şöyle ifade eder:

[201] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", s. 156.
[202] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", s. 156.

> Herhangi bir uzaklık kavramının, diyelim ki metre sisteminin gerçekleştirmek zorunda olduğu bazı belirli aksiyomlar vardır: Örneğin, uzayda bir x noktası için x'in x'e uzaklığı sıfırdır; uzaydaki herhangi x ve y noktası için x'in y'ye uzaklığı, y'nin x'e uzaklığına eşittir, uzayda herhangi üç noktada x, y, z için x'in y'ye uzaklığı ile y'nin z'ye uzaklığının toplamı x'in z'ye uzaklığına eşittir ya da ondan daha büyüktür. Uzaklık her zaman negatif olmayan bir sayıdır, x'in y'ye uzaklığı ancak x, y ile özdeşse sıfırdır. Fakat tam anlamıyla metre ile ölçülebilen herhangi bir devam eden uzay, bu ve benzeri aksiyomları gerçekleştiren uzaklığın bir kavramını tanımlamanın mümkün olduğu vb. sonsuzca farklı yoldan metre ile ölçülmüş olabilir.[203]

Putnam'a göre Grünbaum, bu çıkarımlarına bağlı olarak bir ölçüm sistemi seçiminin uzlaşıma dayalı olarak belirlenebileceğini sonucuna ulaşmaktadır. S Euklidesçi uzaya benzer bir uzay ve M_1 ve M_2, S'nin M_1'e Euklidesçi göreli, M_2'ye Lobachevskyci göreli olduğu ölçüm sistemleri olarak alınırsa Grünbaum, S'nin Euklidesçi ya da Lobachevskyci olmasının bir problem olmadığını, ölçüm sistemi seçiminin bir uzlaşım konusu olduğunu düşünmektedir. Grünbaum'un sonuçlarına göre S uzayına uygulanacak ölçüm sistemi M_2'den çok M_1 ölçüm sistemi ya da M_1'den çok M_2 ölçüm sistemi olmayacaktır. Bununla birlikte Putnam, Grünbaum'un iki ölçüm sisteminin eşit düzeyde basit fiziksel yasalara götürdüğünü ya da günlük uzaklık belirlemelerinde her hangi birinin kullanımının mümkün olduğunu söylemediğine dikkat çeker. Dünyanın M_1 ölçüm sistemini kullanırsak örneğin doğa yasalarının Newtoncu formda olmasına, M_2 ölçüm sistemine geçtiğimizde uzayın Lobachevskyci olmasına bağlı olarak inanılmaz derecede karmaşıklaşmasının mümkün olduğunu belirtir. Benzer olarak 'Evimin arabama uzaklığı nedir?' gibi günlük soruların da M_2 ölçüm sisteminde cevaplanmasının mümkün olduğunu, Grünbaum'un bunun, S uzayı için M_2 ölçüm sisteminin doğru olmadığını ya da S uzayı için M_1 ölçüm sisteminin doğru olduğunu göstermediğinde ısrar ettiğini söyler. İkinci olarak Grünbaum'un uzay hakkında konuşurken sadece bilinen anlamı ile üç boyutlu uzay hakkında konuşmadığını ancak örneklerinin çoğunu bu durumdan verdiğini,

[203] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", s. 157.

yorumlarını ise uzay zaman ölçüm sistemleri ile ilgili problemlere de uyguladığını söyler.[204]

Putnam, bahsedilen iddia hakkında argümanın yapısının problemli olduğunu ve bu nedenle bu görüşün hatalı olduğunu düşünür. Uzlaşımcılığın temel olarak indirgemeci filozofların eğilim gösterdiği bir görüş olduğunu düşündüğü özcülüğün (essentialism) bir formu olduğunu öne sürer. İndirgemeci (reductionist) filozoflar, genellikle özcü karşıtı (anti-essentialist) olarak düşünülmesine rağmen Putnam, bu görüşün bir özcülük formu olduğunu düşünmektedir. Putnam'a göre, uzlaşımcılık bazı şartların, analiz edilen kavramların anlamını boşalttığını öne sürmektedir ve listelediği şartların ötesinde kavramın kaplamını sabitleyen hiçbir şeyin olmadığını kabul etmektedir. Putnam, sonuç olarak uzlaşımcılığın özcülük olarak tanınmamasının nedeninin onun bir 'negatif özcülük' olması olduğunu söyler. Özcülüğün eleştirilmesinin nedeni çok fazla özcü sezgiye dayanmasıdır. Özcülük, çok sayıda özelliğin bir kavramın parçaları olduğunu öne sürmektedir. Negatif özcü olan uzlaşımcı da çok büyük bir miktarda güçlü özelliklerin bir kavramın parçaları olduğunu öne sürmektedir, aynı zamanda böyle bir sezgiye sahiptir ve yine de özcü bir iddia oluşturur. Putnam, bunun yanında, dilin uzlaşımcı olmasının bir bakıma saçmalık olduğunu öne sürmektedir. Kullandığımız seslerle yaptığımızdan başka bir şey kast etmemiz, örneğin kap sözcüğü ile köpek sözcüğü ile kast ettiğimizin kast edilmesi, ya da köpek sözcüğünün balık sözcüğü ile kast ettiğimiz anlama sahip olması saçmalıktır. Putnam bu tür uzlaşımı, TSC (Trivial Semantic Conventuality) 'saçma anlambilimsel uzlaşım' (SAU) olarak adlandırır.[205]

Bununla birlikte, Grünbaum'un bir ölçüm sistemi seçiminin uzlaşımsallığı tezini bir SAU örneği olarak görmez. Putnam'a göre, uzaklığın M_1 ölçüm sistemi ile tanımlanan mı, yoksa M_2 ölçüm sistemi ile tanımlanan mı olduğu konusu bir problem değildir.

[204] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", ss. 157, 158.
[205] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", ss. 162- 164.

‘Uzaklık’ ile ne kastettiğimiz verilse bile doğru uzaklığın hangisi olduğu gibi bir problem bulunmamaktadır. Putnam, bu bakımdan $Quine_1$’in, bize ‘çeviri’nin posta pulu benzeri bir şey olabileceğini söylediğini düşünmediğini belirterek problemin aslında uzlaşımcının, bir ölçüm sistemi seçiminin ya da bir çeviri kılavuzunun bir uzlaşım konusu olduğu tezini başarılı olarak savunabilmesinin mümkün olup olmadığı konusu olduğunu söylemektedir. Putnam, uzlaşımcının bunu yapamayacağını düşünür. Quine’ın, anlamı, referans olması bakımından, teorinin bir fonksiyonu olarak gördüğünü ve bu nedenle anlamı bakımından doğru olan bir terimi içeren ifadeleri listelemeye çalışma girişimini sadece onun anlamını boşaltan ifadelerin bir listesini vermeye izin vermesi nedeniyle boş bir girişim olarak gördüğünü, bu bakımdan başarısız olduğunu öne sürer. Putnam, bu hususta Quine haklı olsa da problemin tek çözüm yolunun uzlaşımcılık olmadığını düşünmektedir. Örneğin, Reichenbach, aynı problemi daha önce ele alarak, referansın, Tanrı’nın bir fiili olmadığını göstermiştir ve bir fiziksel büyüklüğün referansının bir uzlaşım tarafından sabitlenmesinin gerekmediğini, tutarlılık tarafından da sabitlenebileceğini öne sürmüştür.[206]

Putnam, tutarlılığa bağlı olarak bütün bilimin formüle edilmesini denemeyi önerir. İçsel tutarlılık ve dışsal tutarlılık olmak üzere iki tür tutarlılıktan bahseder. İçsel tutarlılığı basitlik ve sezgi ile anlaşma anlamında, dışsal tutarlılığı ise deneysel kontrole uyum sağlama anlamında kullanır. Grünbaum’un kesinlikle tüm bilimin uzay-zaman fiziğinin iki farklı ölçüm sistemine yönlendiren böyle iki formülasyonunun var olduğunu kanıtlamadığını ve Quine’ın, kesinlikle en geniş bir ölçüde basit ve sezgisel psikoloji, dilbilim kuramı vb. ile uyumlu iki ayrı analitik hipotezin var olduğunu kanıtlamadığını söyler.[207]

[206] Putnam, “The Refutation of Conventionalism”, ss. 164, 165.
[207] Putnam, “The Refutation of Conventionalism”, s. 165.

Putnam, bu durumu iki farklı ölçüm sistemi örneği üzerinde inceler. M_1'in dünya için Newtoncu fiziğe yönlendiren bir ölçüm sistemi, M_2'nin tüm objelerin değişmeyen bir oranda belirli bir çevrenin merkezine doğru çekilmesine uyumlu bir fiziğe yönlendiren bir ölçüm sistemi olduğunu kabul edelim. M_2 ölçüm sistemi üzerinde temellenen fiziğe göre ölçüm çubuklarının kendileri de aynı oranda büzüldükleri için büzülme ortaya çıkarılamayacaktır, büzülme tüm ölçüm çubuklarını aynı oranda etkileyecektir ve sonuç olarak jöle yapımı bir ölçüm çubuğu, çelik yapımı ölçüm çubuğu ile aynı oranda bozulacaktır. M_2 ölçüm sistemine dayanan fiziğin yasaları M_1 ölçüm sistemine dayanan fiziğin yasalarından sonsuz derecede daha karmaşıktır. Putnam, evrensel güçlerin varoluşu ve çevrenin merkezine doğru evrensel çekim gibi M_2 ölçüm sistemine dayanan fiziğin temel ilkelerinin tamamen sezgilere karşı olduğunu, M_2 ölçüm sistemine uygun uzaklıkların pratikte hesaplanmış olamayacağını ve tamamen kullanışsız olduğunu düşünür. Grünbaum'a göre ise fizikte ya da geometride hangi ölçüm sisteminin doğru olduğu şeklinde bir problem konusu olmadığını söyler. Bu durumda tutarlılık referansı belirleyebilirse, kabul edilebilir betimlemelerinden biri M_1 sistemi ve M_1 ölçüm sistemi üzerine temellenen fizik olan bir dünyada, uzaklık sözcüğünü kullandığımız zaman referans verdiğimiz büyüklüğün, M_1 ölçüm sistemine uygun uzaklık olduğunu söyleyememiz için bir neden olmadığını düşünür. Putnam, bu argümana bağlı olarak güçlerin M_1 ölçüm sistemine karşılık gelen fiziğe uygun olarak 'güç' ile kastettiğimiz olduğunu söyleyebileceğimizi ve aynı zamanda ölçme çubuklarımızın belirlenemeyecek şekilde büzülmesini sağlayan evrensel güçlerin olmadığını ve durumun basitçe dünyadaki tüm objelerin bir çevrenin merkezine doğru çekilmesi olmadığını da söyleyebileceğimizi öne sürer. Bu durumda M_2 ölçüm sistemini ve M_2 ölçüm sistemine karşılık gelen fiziği kullanabilmemiz hususunun, saçma anlambilimsel uzlaşımın (SAU) bir örneği olacağını

ifade eder. Bunun evrensel güçlerin olmadığı anlamına gelmediğini ya da hatta evrensel güçlerin olup olmadığı şeklinde problem konusunun olmadığını belirtir.[208]

Putnam'ın bu konuda üzerinde durduğu bir husus ise açıklanan durumun göreli duruma ters olabilmesidir. Göreli durumda bizi doğa yasalarına götürecek farklı uzaklık tanımları ve farklı ölçüm sistemlerinden biri uzlaşıma dayalı olarak betimlenmiş olabilse de standart olmayan bir ölçüm sistemi seçildiği zaman doğa yasası formu içinde büyük karmaşıklıklar olabilir ve uzay zaman uzaklığı ile ilgili kullanışsız bir kavramı kullanmaya yönlendirilmiş olabiliriz. Putnam, buna bağlı olarak, uzay zaman ölçüm sisteminin hiçbir şeye göreli olmadığını ve genel ya da özel göreli evren içinde bir ölçüm sisteminin uzlaşıma dayalı olarak seçiminden bahsetmenin ilginç olmadığını söylemektedir.[209]

Sonuç olarak Putnam'a göre, Grünbaum'un öne sürdüğü gibi bir ölçüm sisteminin uzlaşım konusu olduğu Uzlaşımcılık indirgemeci filozofların eğilim gösterdikleri bir görüştür ve analiz edilen kavram ile ilgili bir liste ile verilen şartların dışında kavramın kaplamını sabitleyen bir şeyin olmadığını kabul etmesi bakımından bir negatif özcülüktür. Bilimin formülasyonu için uzlaşımcılık zorunlu değildir. Tutarlılıktan yola çıkarak da bilim formüle edilebilir. Grünbaum'un ve uzay-zaman fiziğinin iki farklı ölçüm sistemine uygun bir formülasyonunun olabileceği düşüncesi kanıtlanamaz. Putnam bununla birlikte Quine'ın öne sürdüğü gibi bir çeviri kılavuzunun uzlaşım konusu olduğu düşüncesinin ve diller arası çevirinin basitlik ve uyum açısından eşit olan iki ayrı analitik hipoteze dayanabileceği düşüncelerinin de savunulamayacağını düşünmektedir.

1.9. Diller Arası Çevirinin İmkanı

Putnam, diller arasındaki radikal çevirinin imkanı ile ilgili olarak Quine'ın pozisyonunu tartışır. Quine, özel olarak radikal çeviri ile ilgilenmiş olsa da Quine'ın Söz-

[208] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", ss. 165-168.
[209] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", s. 168.

cük ve Obje içindeki incelemelerinin benzer diller arasındaki çeviriye ve hatta İngilizceden İngilizceye çevirilere de uygulanabileceğini söyler. Radikal çeviri konusunda problemin doğasının ve çözümünün daha açık olması bakımından radikal çeviri ile ilgilenildiğini ifade eder.[210]

Quine'ın radikal çeviri konusundaki düşüncelerinin temelinde dilbilimi bakımından davranışçı yaklaşımı bulunmaktadır. Quine'a göre dili diğer insanların sözel davranışlarını gözlemleyerek öğreniriz. Quine, dilbilimsel açıdan insanların gözlemlenen şartlar içindeki davranışlarının sınırlarını göstermek açısından radikal çeviri konusunda bir düşünce deneyi önermiştir. Bu deney ile elimizdeki tek verinin yerli sözler ve bu sözlerle eş zamanlı gözlemlenebilir şartlar olduğu bir orman dilinin İngilizceye çevrilmesi süreci gösterilmiştir. Orman dilini konuşan insanların sözlerine ve bu sözlerle eş zamanlı şartlara bağlı olarak konuşanın ne söylemek istediğini anlamamız zordur. Ancak "yağmur yağıyor" ya da "bu bir tavşandır" gibi bazı gözlem cümlelerinin bu sözlerle eş zamanlı olan olaylar ile ilişkili olduğunu tahmin edebiliriz. Bu tahminleri doğruluğunu kontrol etmek için aynı şartlar tekrarlandığı zaman bu cümleler yerli konuşanların onayı ya da muhalefeti için sunulur. Orman toplumu içindeki onaylama ve muhalefet işaretleri şartlara bağlı ve tahmini olarak tanınır. Bu konudaki tahminlerin hatalı çıkması durumunda tekrar denemeler yapılır. Geçici olarak gözlem cümleleri çevrilir, diğer cümlelerle birleştirilir. Gözlem cümlelerinin İngilizce cümleler ile eşleştirilmesi sonucu analitik hipotezler oluşturulur. Aynı sözcüklerin yer aldığı yorumlanmamış ve gözleme dayanmayan cümleler de çevrilir. Bu arada bazı cümlelerin şartlara bağlı yorumları yansıtılır. Bu şekilde geçici İngilizce çevirileri ile birlikte geçici bir orman söz dağarcığı ve gramatik yapılar için geçici bir alet oluşturulur. [211]

[210] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", s. 168.
[211] W. V. Quine, "Indeterminacy of Translation Again", *Philosophy of Language*, ed. Susanna Nuccetelli, Gary Seay, United Statetes of America, Rowman&Littlefield Publishers, ss. 64-65.

Radikal çeviri konusu ile ilgili olarak, Putnam, Quine'ın *Sözcük ve Obje* (Word and Object) adlı eserinin ikinci bölümünde öne sürdüğü bir argümanın Kant'ın Kategorilerin Transendental çıkarımından itibaren en ilgi çekici ve en çok tartışılan felsefi argüman olduğunu söylemektedir. Putnam'ın ifadesi ile Quine_1, burada analitik hipotezlerin rakip sistemlerinin, konuşma davranışları için eğilimlerin tamamı ile uyumlu olabileceğini ve yine de bağımsız kontrole duyarsız sayısız cümlenin eşit derecede bağdaşmayan çevirisini belirttiğini söylemektedir. Analitik hipotez, Quine'ın çeviri kılavuzuna verdiği addır. Bir dilbilimcinin bir yabancı dili kendi diline çevirmeyi deneyebileceği düşünülmüştür. Bahsi geçen iki dilin akraba olmadığı ve iki dilsel topluluğun en az düzeyde ortak kültüre sahip olduğu varsayılmıştır. Quine yabancı dili genellikle ilkel bir dil olarak, bir orman dili olarak düşünmüştür. Putnam, Quine'ın radikal çeviri olarak adlandırdığı girişimin böyle bir bağlamda bir çeviri aleti oluşturmayı ifade ettiğine dikkat çekmektedir.[212]

Quine, radikal çeviri hakkında önerdiği düşünce deneyinin çevirinin belirsizliği tezi ile sonuçlandığını söylemektedir. Quine'ın çevirinin belirsizliği tezinin temelinde dilin öğrenilmesi hakkında davranışçı yaklaşımı bulunmaktadır. Quine dili öğrenmemizin diğer insanların gözlemlenebilir durumlardaki davranışları üzerine gözlemlerimize bağlı gerçekleştiğini düşünmektedir. Quine'ın düşünce deneyinde kaynak dil, bir orman dili; hedef dil ise İngilizce olarak düşünülmüştür. Ormana bilinen bir dilin girmediği ve elimizdeki tek verinin yerlilerin sözleri ve bu sözler ile eş zamanlı gözlemlenebilen şartlar olduğu varsayılmıştır. Dilbilimcinin, çeviri aletini bu verilere bağlı olarak oluşturduğu kabul edilmiştir.[213]

Putnam, Quine'ın yaptığının bizim bir şekilde bir yabancı dilde kabulü (assent) ve düşünce ihtilafı (dissent) belirleyebileceğimizi varsaydığını düşünmektedir. Put-

[212] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", s. 159.
[213] W. V. Quine, "Indeterminacy of Translation", *Philosophy of Language: The Big Questions*, ed. Andrea Nye, Blackwell Publishers, Malden, 1998, ss. 259, 260.

nam'a göre Quine bu varsayım ile en azından riskli olarak bir yabancı dilde doğruluk fonksiyonlarını belirleyebileceğimizi kabul etmektedir. Quine ayrıca şart cümlelerini (occasion sentences), 'Bu bir sandalyedir' gibi bazı hızlı kabul edilen uyarımlardan ve diğer hızlı reddedilen varsayımlardan ve 'Avusturalya Güney Yarımküredeydir' gibi durum cümlelerinden ayırabileceğimizi düşünmektedir. Daimi cümlelerin, konuşmacılar bir kez onları kabul ettikleri ya da ihtilaf tikleri zaman çevreden daha fazla bir ara uyarım olmadığı sürece kabul etmeye ya da ihtilaf etmeye devam edecekleri özellikte olduğunu öne sürmektedir. Putnam, Quine'ın bu bölümdeki merkez teorik kavramının uyarıcı anlam (stimulus meaning) kavramı olduğunu söyler. "Bir cümlenin uyarıcı anlamı, bir doğal konuşmacının, onu söz konusu cümleyi kabul etmeye yönlendiren sinir uçlarının kümesi ile özdeşleştirilmiştir. İki uyarım, iki cümlenin her ikisini de kabul etmeye yönlendirseydi, iki cümle bir konuşmacı için aynı uyarıcı anlama sahip olacaktı. Bir cümle bir konuşmacı için, o kişi onu tüm mümkün uyarım şartlarında kabul ederse analitik uyarıcıdır (stimulus analytic), onu tüm mümkün uyarım şartlarında reddederse, çelişkili uyarıcıdır (stimulus contradictory)." Putnam, şart cümleleri için verdiği tanımı uyarıcı anlam kavramının terimleri içinde yeniden ifade ederek, bir cümlenin, bir konuşmacı sadece onun uyarıcı anlamı içinde bir uyarım durumunda uyarımın modülü, belirli bir ara sürede sunulduğunda (ve buna bağlı olarak onun değilinin uyarıcı anlamında) onu kabul ediyor ya da reddediyorsa bir şart cümlesi olduğunu söyler. Quine'ın gözlem cümlelerini, şart cümlesi olan ve özel bakış açıları arası uyarıcı anlama sahip olan cümleler olarak tanımlamayı önerdiğini ve böylece bir cümlenin ancak bir şart cümlesi olduğu durumda bir gözlem cümlesi olduğunu ve dilsel topluluğun bütün konuşmacıları için aynı uyarıcı anlama sahip olduğunu belirtir.[214]

Quine'a göre diller arası çeviri varsayımlara bağlı olarak oluşmaktadır ve çeviri zor bir görevdir. Anlam özdeşliği için gerekli veri ancak radikal çeviri ile sağlanabilir.

[214] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", ss. 159, 160.

Ancak radikal çeviri yapan kimsenin varsayımlarını oluştururken karşı karşıya olduğu sınırlılıklar bulunmaktadır. Çevirmen yerli konuşanların inançları ile ilgili varsayımlara dayanmaktadır. Çeviri tercihini yerli konuşanlara bu kişilerin gözlemlenen yaşam biçimleri ile uyumlu inançlar yükleyen çevirilerden yana kullanacaktır. Çeviri prosedürleri kıyaslanamaz değerleri içine aldığı için çevirmenin hangi çevirinin doğru çeviri olduğu üzerine bir tanımlama yapma umudu bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak ormanda birbirinden bağımsız çalışarak radikal çeviri yapan iki kişinin kullandıkları çeviri aletleri bekledikleri yerli davranışları açısından birbirinden ayrılamaz olsa da bir klavuza göre kabul edilen bir çeviri diğer kılavuza göre reddedilebilir. Çevirinin belirsizliği bu şekilde oluşur. Bununla birlikte Quine'a göre çevirinin belirsizliği kabul edilebilir bir çevirinin olmadığı anlamını taşımaz ancak kabul edilebilir çok sayıda çeviri olduğu anlamını taşır.[215]

Putnam, kendisinin İngilizce-İngilizce durumu için iki çeviri aleti geliştireceğini, bunlardan birincisinin sadece eşsesli çeviriler olduğunu ve bunun özdeşlik fonksiyonu olduğunu; ikincisinin ise daha karmaşık bir çeviri olduğunu söyler. Ne uyarıcı analitik ne de uyarıcı çelişkili olan iki cümleyi örnek olarak alır: 'Dünya'nın Güneşe uzaklığı 93 milyon mildir' ve ''Mars'ta hiçbir nehir yoktur.' Putnam, bu örnek cümleler ile f fonksiyonunu tanımlar:

1. f('Dünyanın Güneşe uzaklığı 93 milyon mildir')=(Mars'ta hiçbir nehir yoktur')
2. f('Mars'ta hiçbir nehir yoktur')= 'Dünya'nın Güneşe uzaklığı 93 milyon mildir.'
3. S diğer bir doğru olmayan fonksiyonel cümle ise, (kendisi dışında doğrudan doğruluk fonksiyonu ile ilgili bileşenlere sahip olmayan herhangi bir cümle vb.) f(S)=S
4) f doğruluk fonksiyonları ile yer değiştirebilir.[216]

Putnam, bu tanımlamalara bağlı olarak 'f'in bir genel tekrarlamalı fonksiyon olduğunu ve her durum cümlesi üzerindeki özdeşlik olduğunu söylemektedir. Bunun ya-

[215] Quine, "Indeterminacy of Translation Again", s. 66-67.
[216] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", ss. 168, 169.

nında f fonksiyonu uyarıcı analitik olma durumunu korumaktadır ve doğruluk fonksiyonları ile yer değiştirmektedir. Sonuç olarak, f fonksiyonunun, Quine'ın analitik hipotez ve radikal çeviri ile ilgili gerekli gördüğü şartları gerçekleştirmesi durumunda, Quine'a göre, doğru çevirinin 'Dünyanın Güneşe uzaklığı 93 milyon mildir' olan özdeşlik fonksiyonu mu yoksa ''Mars'ta hiçbir nehir yoktur' olan f fonksiyonu ile verilen mi olduğu konusunun bir önemi olmayacaktır.[217]

Putnam, bir kimsenin yüksek sesle 'Dünya'nın Güneş'e uzaklığı 93 milyon mildir; ışık saniyede 186 000 mil ilerler; bu Güneş'ten gelen ışınların Dünya'ya ulaşmasının 8 dakika olmasın nedenidir' şeklinde konuştuğunu hayal etmemizi ister. f analitik hipotezini kabul ettiğimiz takdirde konuşanın şöyle düşündüğünü yorumlamak zorunda kalırız: 'Mars'ta hiçbir nehir yoktur; ışık hızı saniyede 186 000 mildir; bu, Güneş'ten gelen ışınların Dünya'ya ulaşmasının 8 dakika olmasının nedenidir.' Putnam, konuşmacıya Oscar adını verir ve onu samimi kabul edersek bu durumda ona garip bir psikoloji yüklememiz gerektiğini söyler. Oscar'ın Marsta nehirlerin var oluşu ile ışınların Güneş'ten Dünya'ya geliş süresi arasında kurduğu bağlantının hiçbir açıklaması verilmemiştir ve Oscar'ın böyle bir inanca sahip olduğunu bize makul gösterecek hiçbir yol hazırlanmamıştır. Putnam, Quine'a göre, Oscar'ın Güneş'ten Dünya'ya uzaklığının 93 milyon mil olduğunu mu kastettiği ya da Mars'ta hiçbir nehrin var olmadığını mı kastettiği konusunun bir problem olmadığını söylemektedir. Buna bağlı olarak Quine'ın Oscar'a böyle bir garip ve açıklanmamış sonuç olarak çıkan bağlantıyı yükleyen standart psikolojik teorinin mi yoksa büyük ölçüde standart olmayan psikolojik teorinin mi doğru olduğu konusunun da bir problem olmadığını öne süreceğini söyler. Putnam bu bakımsan çevirinin belirsizliğinin psikoloji, sosyoloji, antropoloji gibi bilimlerin de kavranabilir empirik verilerle belirsiz hale getireceğini öne sürer.[218]

[217] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", s. 169.
[218] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", s. 169, 170.

Putnam, bu durumun Quine_1'in argümanlarına karşı argümanların neden başarısız olduğunu ya da neden Quine_1'i ikna etmede başarısız olduklarını görmek açısından öğretici olduğunu öne sürmektedir. Buna bağlı olarak iki insan kültürünün haberleşmesi şeklinde dikkat çekici bir olguyu öne sürdüğümüzü farz edersek, Quine'ın terminolojisinde bu olgunun karşılığı en farklı diller ve kültürler durumunda bile aktüel olarak kullanabilen analitik hipotezler oluşturmanın mümkün olduğunun ispatlanmış olmasıdır. Putnam, bunun empirik bir olgu olduğunu, mantıken, bir gün hiçbir analitik hipotezin tam anlamıyla Quine'ın şartlarını karşılayamadığı bir 'orman' dili bulmamızın mümkün olduğunu ve bu dilin öğrenilemeyecek ölçüde karmaşık olabileceğini ya da 'orman' konuşmacılarına, f'in bizim Oscar'a yüklememizi gerektirdiği kadar tuhaf bağlantılar yüklememizi gerektirebileceğini söyler. Tüm insan kültürlerinin evrensel olarak iletişim kurabilmelerinin makul bir açıklaması olarak insan psikolojisinin kültürden bağımsız olması gibi bazı evrensel olguların var olduğu düşünülebilir. Bu düşünce, başka kültürlere ait insanların bize çılgın görünen inançlara sahip olmaması anlamını taşımamaktadır. Ancak insanların bir başka kültüre çılgın görünen bir inanca sahip oldukları zaman bu inançları başkaları için anlaşılabilir olarak sunmalarına imkân tanıyacak bir şekilde inançlarının rotasını belirleyebilme gücüne sahip olduklarını ifade etmektedir. Putnam, bu varsayım doğru ise f analitik hipotezini kabul etmenin bu yasayı ihlal etmesi ancak eşsesli analitik hipotezin bu yasayı ihlal etmemesi olgusunun eşsesli çeviri (homophonic translation) yararına bir delil olarak kabul edilebileceğini öne sürer.[219]

Putnam, Quine'ın çevirinin belirsizliği argümanının diğer argümanlarından bağımsız olarak düşünülmesi durumunda tam olarak anlaşılamayacağını düşünür. Putnam'a göre, Quine, Frege, Russell ve Carnap gibi filozofların içinde bulunduğu ve anlamın referansı belirlediğinin garanti edilmiş olarak kabul edildiği bir geleneği kısmen sürdürürken kısmen de bu geleneğe itiraz etmektedir. Quine, anlamın bilimlerde ancak

[219] Putnam, "The Refutation of Conventionalism", s. 170.

eş anlamlı ifadelerin eşit sınıfları ile özdeşleştirilerek korunabileceğini düşünmektedir. Referansın tam olarak sabitlenmemiş olduğunu ve "lapin" in "tavşan"lara işaret etmesinin, iki sözcüğün aynı serbest yüzen referansa sahip olduğu anlamına geldiğini kabul ettiğimiz takdirde referansın anlam tarafından sabitlendiği düşüncesinin yanlış olduğunu kabul etmiş oluruz. Ontolojik görelilik, bize eş anlamlılığın belirsizliğini değil fakat eş anlamlılık kavramının rasyonel olarak yeniden inşa edilmesinin zorunlu olduğunu söylemektedir. Quine'ın felsefesinde rasyonel yeniden inşa birinci sınıf bilimsel imgemizi betimlemektedir. Bu bakımdan klasik mantıktan iki değerlilik prensibi ve 'özdeş olmayan hiçbir varlık yoktur' prensibi ile ilgili sınırlılıklara bağlıdır. Eş anlamlılığın bir birinci sınıf bilim kavramı olarak kabul edilmesi durumunda eş anlamlı sınıflar için özdeşlik kriterinin olması gerekecektir. Putnam, Quine'ın çevirinin belirsizliği argümanında eş anlamlılık için bazı kriterler göstermesine bağlı olarak bu prensibin Quine'ın argümanında çalıştığını düşünmektedir. Quine, bir dilden başka bir dile çeviri için kriterlerin bir tek çeviriyi belirlemediğini söylemektedir. Quine bunun yanında, bir tek çeviriyi belirleyen kriteri bulsak da bu durumun çevirinin olgusallığını oluşturamayacağını söylemektedir. Putnam, Quine'ın kriterlerin gücü konusundaki septisizmini haklı bulur. Ancak Quine'ın, rasyonalitenin bağlı olduğu kriterlerin bir kümesini yazmada başarılı olduğumuz düşüncesini ütopik olarak nitelendirir.[220]

Putnam' göre, Quine'ın argümanını tartışmak için yapılabilecek iki şey vardır. Çeviri iddialarının olgusallığının kesin olarak kabul edilebilir bir çeviri aletine ihtiyaç duymadığı söylenebilir ya da doğru çevirinin ne olduğunu belirleyen kriterlerin bir kümesi olmasa da çevirinin belirlenebilir olduğu öne sürülebilir. Çeviriyi belirleyen kriterlere ihtiyaç olmadığı öne sürüldüğü zaman çeviriyi sabitleyenin ne olduğu sorusu ortaya çıkacaktır. Quine, mümkün olan bütün gözleme dayalı önermelerin doğru olduğunu bilsek de bütün toplam ile eşit düzeyde uyumlu olan birden çok teorinin mümkün olaca-

[220] Putnam, *Words and Life*, ss. 362- 364.

ğını düşünmektedir. Böyle bir durumda elimizde empirik olarak eşit teoriler içinden dünyanın bir teorisini ortaya çıkaracak kriterler yoktur. Bu bakımdan teori kanıt ile ve mümkün gözlem önermelerinin toplamı ile tam olarak belirlenmemiştir. Bu hususla ilişkili olarak, Putnam, Quine'ın sadece epistemolojik değil, metafiziksel bir iddia oluşturduğunu düşünmektedir. Quine'ın metafiziksel iddiası ile ilgili argümanlarının ise kötüden daha kötüye doğru değiştiğini öne sürmektedir. Quine, basit olarak, tüm olguların fiziksel olgular için denetleyici olduğu öncülünden yola çıkarak bütün olguların fiziksel olgular ile özdeş olduğu sonucuna ulaşmayı hedeflemektedir. Ancak, denetim, ileri bir argüman olmaksızın özdeşliğe işaret etmez ve Quine böyle bir argüman sağlamamaktadır.[221]

Putnam, bununla birlikte büyük bir filozofun açık olarak hata yapmasının arkasında bir şey olacağını düşünmektedir. Buna bağlı olarak Quine'ı harekete geçiren düşüncenin dünya üzerine temel açıklama olarak kabul ettiği fiziksel açıklama her ne kadar delillerle yetersiz anlaşılsa da daha ileri bir açıklamanın olmaması düşüncesi olduğunu önerir. Putnam, bu argümanın, Quine'ın *Sözcük ve Obje*yi yazdıktan sonra geliştirdiği geri çekilme argümanları ile uyumlu olmasa da *Sözcük ve Obje* ile uyumlu olduğunu düşünmektedir. Quine'ın geri çekilme argümanına göre her ne kadar her durumda bir tek çeviri aletine işaret eden bir doğru çevirinin doğru kriterleri olsa da eşit olarak doğru olmayan kriterler oluşturabilirdik. Kriterlerin bir kümesini doğru yapan, Quine'ın düşüncesinde analitiklik olamaz; analitiklik, Quine'ın "Empirizmin İki Dogması"nda çürüttüğü bir özelliktir. Kriterlerin doğruluğu fiziksel olgulara da bağlanamaz. Çünkü bütün fiziksel olgular ifadeler ile eşit düzeyde uyumludur. Kriterlerin seçimi ancak pratik uzlaşım konusu olabilir. Putnam, model kuramsal argümanın anlam ve referans ile ilgili karşılıklılığa dayanan geleneksel açıklamalara karşı ifade edilmiş karmaşık ve ciddi bir argüman olduğunu düşünmekle birlikte bahsedilen son argümanın bütün olguların

[221] Putnam, *Words and Life*, ss. 364, 365.

fiziksel olgular olduğu prensibine dayandığını ve bu prensibin ise Putnam'ın ciddi bir argüman ile açıklayamadığı bir prensip olduğunu öne sürmektedir.[222]

Putnam, sonuç olarak Quine'ın argümanının iki kısımdan oluştuğunu öne sürer. Birincisi Putnam'ın kendisinin metafiziksel realizme karşı oluşturmuş olduğu model kuramsal argüman ile bazı benzerlikleri olan bir argümandır. İkincisi ise bazı isteklerin karşılanamayacağı bir argümandır. Quine, eş anlamlılık gibi terimlerin kabul edilmeden önce bilimsel dilimize dâhil edilmesi gerektiğini fakat eş anlamlılık kavramının rasyonel olarak yeniden inşa edilmesinin mümkün olamayacağını, iki terimin eş anlamlı olmadığı durumları belirten kesin kriterler veremeyeceğimizi düşünmektedir. Putnam, Quine'ın argümanının ilk bölümü ile ilgili bazı problemlerin olduğunu düşünür. Kendi dilimizin dışında ya da üzerinde bir kalkış noktasının olmadığını kabul ettiğimiz takdirde kendi terimlerimizin özgür yüzen referanslarından bahsetmek tutarsız olacaktır. Bununla birlikte Putnam, anlamın Müze mitinin savunulamaz olduğu konusunda Quine'a katıldığını ve model kuramsal yöntemlerin bunu ortaya çıkarmaya yardım ettiğini söylemektedir. Putnam'ın Quine'ın argümanı ile ilgili problemli bulduğu asıl bölüm ikinci bölümdür. Putnam, bir çeviri aleti seçmek için kesin kriterler aramanın ütopik olduğunu düşünmektedir. Temel bilimlerin dili içinde önemli kriterlerin olması gerektiğini söylemek Putnam'a göre savunulamazdır. Quine'ın böyle kriterlerin gerekliliği konusundaki ısrarı, onun eş anlamlılığın objektif bir ilişkisinin varlığını reddetmesine ve farklı dillerde bulunan iki terimin referanslarının aynı ya da farklı olması gibi bir problemin varlığını reddetmesine neden olmuştur. Referans kavramını reddetmek istemediği için eşanlamlılık kavramını reddetmiştir. Ancak kendi anadilinde durumun farklı olduğunu öne sürmek zorunda kalmıştır. Putnam, bu problemlere bağlı olarak Quine'ın iddialarına cevap vermesi bakımından karşısında Noam Chomsky'nin haklı olduğunu düşünür.[223]

[222] Putnam, *Words and Life*, ss. 365-367.
[223] Putnam, *Words and Life*, ss. 369, 370.

Putnam, $Quine_1$'in pozisyonunun Grünbaum'a paralel olduğunu ve aynı itirazın ona da uygulanabileceğini söyler. Putnam, analitik hipotezlerin bir sisteminin uyumunun, nöropsikoloji, psikoloji, antropoloji gibi bilimlerin basitleştirilmesi açısından diğer sistemlere göre daha avantajlı olması durumunda 'çeviri' ye verdiğimiz anlamın, bu özelliğe sahip olan aletlere göre çeviri olduğunun söylenebileceğini düşünür. Oscar'ın 'Güneş, dünyadan 93 milyon mil uzakta' derken onun 'Mars üzerinde hiçbir nehir yok' demek istediğini söyleyememememizin nedeninin bu şekilde basitçe 'anlam'ın anlamının ilginç bir şekilde değişmesi olduğunu öne sürmektedir.

1.10.Anlambilimsel Dışsalcılık Üzerine Değerlendirme

Bu bölümde dil ve anlam konuları ile ilgili olarak Putnam'ın cümle anlamından ziyade sözcük anlamı üzerine çalıştığını gördük. Putnam, bunun nedenini sözcük anlamları ile ilgili hataların felsefede daha büyük yanlışlıklara neden olması ve sözcük anlamı hakkında konuşmanın daha zor olmasına bağlı olarak açıklamıştır. 'Kavram' başlıklı bölümde Putnam'a göre kavramın zihinsel imge ya da herhangi bir zihinsel obje olarak görülemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Putnam kavramın ne olduğu sorusunun değil, kavramlara nasıl sahip olduğumuz sorusunun önem taşıdığını düşünmektedir. Kavramlara sahip olmamız onların nasıl kullanıldığını öğrenmemizle gerçekleşmektedir. Sözcük anlamları söz konusu olduğu zaman önem taşıyan bir konu da anlamın içlem-kaplam belirsizliğidir. Bu bölümde 'içlem-kaplam' başlığı altında anlamın kaplama bağlı olarak belirlenmesi ve içleme bağlı olarak belirlenmesi ile ilgili zorluklar ele alınmıştır. Putnam anlamın içlemle ya da kaplamla özdeşleştirilemeyeceğini öne sürmüştür. Anlam bununla birlikte bireysel konuşanların kavramları ile de özdeşleştirilememektedir. Putnam'ın sözcük anlamı ile ilgili özel olarak ele aldığı bir konu doğal tür sözcükleridir. Doğal tür sözcüklerinin anlamları konusu dünyanın nasıl türlere ayrıldığı konusu ile ilgili bir problemi barındırmaktadır. Putnam'ın bu konudaki açıklamalarında önem taşıyan husus anlamın zihinde olmamasıdır. İkiz Dünya hipotezi anlamın kafa içinde olma-

dığını gösteren bir argüman olarak sunulmuştur. Sözcüklerin anlamlarının kafanın içinde olmaması sözcüklerin varlığa nasıl iliştirildikleri problemini daha önemli bir problem haline getirmektedir. Kaplan ve limon gibi doğal tür sözcüklerinin anlamları bir yönüyle bu türlerin üyeleri olan tikel varlıkların doğalarına bağlı olarak belirlenmektedir. Belirli bir türe ait olmak için gerekli özellikleri sıralamak bu türü ifade eden sözcüğü tanımlama denemesi yapmak anlamını taşımaktadır. Bu denemede görülen problem bir türün üyelerinin taşıması gereken özelliklerin kesin bir listesinin verilememesidir. Bu bir bakımdan türün doğasının tam olarak bilinmemesine bağlıdır. Bunun yanında doğal türün özelliklerinin zaman içinde çeşitli nedenlere bağlı olarak değişmesi mümkündür. Ayrıca insanların türün normal üyelerinin taşıması gereken özellikler hakkındaki kabulleri değişebilir. Putnam bu nedenlere bağlı olarak doğal tür sözcüklerinin anlamlarının karmaşık bir durum oluşturduğunu ve doğal tür sözcüklerinin analitik olarak tanımlanamayacağını söylemiştir. Bunun yanında Putnam'a göre sözcükleri kullanabilmemiz için onların analitik tanımlarına ihtiyaç duymayız. Türlerle ilgili çekirdek olgulara bağlı olarak bu türlere eşlik eden klişeler vardır. Toplumda var olan bu klişeler sözcüklerin kullanılmasını ve anlamın aktarılmasını sağlarlar.

Putnam, bir terimi anlamanın bilginin yanında terimin göndergesinin bulunduğu şartlarla doğru bir ilişki içinde bulunmaya bağlı olduğunu düşünmektedir. 'Fiziksel büyüklük terimleri ve anlamın nedensel açıklaması' başlığı altında Putnam'ın sıcaklık, elektrik yükü gibi fiziksel büyüklük terimlerinin anlamlarını bir tanıtma olayına nedensel zincir yoluyla bağlantılı olmaya bağlı olarak açıkladığı anlatılmıştır.

Kavramlar arasındaki ilişkiler ve sözcüklerin anlamları açısından önem taşıyan bir konuda analitik-sentetik ayrımıdır. Analitik önermeler zorunlu doğrulukları ifade etmesi açısından önem taşımaktadır. Bir önermenin analitikliği önermeyi oluşturan terimlerin anlamlarının değişime açık olup olmaması konusu ile ilişkilidir. Putnam, bilimsel yasaları ifade eden önermelerin revizyona açık olmaları bakımından analitik olarak

nitelendirilmelerinin zor olduğunu düşünmektedir. Ancak günlük dilde kullanılan ve tanım yoluyla kabul edilen önermelerin analitik olarak nitelendirilmelerinin mümkün olduğunu düşünmektedir. Putnam, yasa-grubu kavramları olarak ifade ettiği kavramların revizyona açık olduğunu düşünmekle birlikte bu kavramların anlamlarının onların farklı teorilerde kullanılması halinde korunabileceğini düşünür.

'Anlam ve Teori İlişkisi' başlıklı bölümde Putnam'ın, Feyerabend'in terimlerin anlamlarının kabul edilen teoriye bağlı olduğu şeklindeki tezine karşı terimlerin anlamlarının teori değişimlerinde değişmeden kalabileceği yönündeki görüşleri anlatılmıştır. Putnam anlam soruları ile olgu sorularının birbirine karıştırılmaması gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle bir terim hakkındaki empirik inançlarımızın değişmesinin söz konusu terimin anlamını değiştirmeyeceğini öne sürmüştür. Ayrıca Feyerabend'in günlük dilin yanlış bir teori varsaydığı şeklindeki görüşüne karşı günlük dilden vazgeçmenin sağduyu inançlarımızın çoğundan vazgeçmek anlamını taşıyacağını söylemiştir. Referansın belirlenmesi konusunda aktarım zincirinin diğer ucundaki kişinin bilge olmasını kabul etmemiz gerekmediğini ve o kişinin betimlemelerinin makul değişimlerinin kabul edilebileceğini, bunun yanında sözcüğün referansını ya da tam karşılığını bilmeden de söz konusu sözcüğü kullanma yeteneğine sahip olabileceğimizi ifade etmektedir.

'Doğrulamacılık Karşıtlığı' başlıklı bölümde Putnam'ın bir önermenin anlamlı olmasının o önermenin nasıl delillendirildiğini bilmeye bağlı olduğunun düşünülmesine yönelik eleştirileri anlatılmıştır. Putnam, anlamın delille karıştırılmasının herhangi bir teori içindeki her anlamlı değişikliğin tüm bileşen sözcüklerin anlamlarının değişmesi sonucunu doğuracağını öne sürmüştür.

'Dilsel Uzlaşımcılık' başlıklı bölümde Putnam'ın Grünbaum'un ölçüm sistemlerinin uzlaşıma dayalı olarak belirlenebileceği şeklindeki görüşüne karşı eleştirileri ele

alınmıştır. Putnam bu uzlaşımcı görüşlerin savunulamaz olduğunu, uzlaşımcılığın bir kavramın kaplamını belirleyebilecek şartları bir postula olarak koyduktan sonra bu şartların kavramın kaplamını belirlemediğini söyleyerek kavramın içeriğini boşaltan bir görüş olduğunu bu bakımdan bir negatif özcülük olduğunu ve indirgemeci filozofların eğilim gösterdiği bir görüş olduğunu savunmaktadır.

'Diller Arası Çevirinin İmkanı' başlıklı bölümde Putnam'ın, ve Quine'ın diller arası çeviri için bir çeviri kılavuzunun uzlaşım konusu olduğu şeklindeki görüşlerine Quine'ın radikal çeviri konusundaki görüşü üzerine eleştirileri ele alınmıştır. Quine, anlam özdeşliği için gerekli verilerin radikal çeviri ile sağlanabileceğini ancak radikal çevirinin çeviri yapan kimsenin varsayımlarına ve karşı karşıya kaldığı bazı sınırlılıklara bağlı olduğunu, çeviri prosedürlerinin kıyaslanamaz değerleri içine aldığını, çevirmen için hangi çevirinin doğru çeviri olduğu hakkında bir tanımlama yapamayacağını söylemektedir. Buna karşılık Putnam, çeşitli dillerle ilgili analitik hipotezlerin standart bir sisteminin kabul edilmesi durumunda farklı dillerin konuşmacılarının dilbilimsel süreçleri arasında büyük benzerlikler görülürken standart olmayan analitik hipotezlerin seçilmesi durumunda dilbilimsel süreçlerin beyin süreçleri ile ilişkilendirilmesinin mümkün görülmediğini söylemektedir.

Putnam'ın anlambilimsel dışsalcılık görüşü anlamın kafanın içinde olmadığı düşüncesine dayanmaktadır. Tyler Burge, dışsalcılık olarak ifade edilen görüşlerle ilgili olarak neyin neye dışsal olduğu konusu ile bağlantılı bir zorluk olduğundan bahsetmektedir. Burge, anlama kavramının potansiyel anlama kavramı ile temel kavramsal bağlantının açık ya da makul olarak sunulmamış olduğunu ve çevredeki fiziksel objeler anlamanın bileşenleri olarak veriliyorsa anlamanın bir açıklamasının verilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Burge anlamın kafanın içinde olmaması konusunda, anlam paylaşılabilir olduğu sürece içselci olarak etiketlenmiş olsa da anlamın kafanın içinde olmadığını söylemenin mümkün olduğunu ve bu nedenle dışsalcılığın kabul edilebilir bir kavramı-

nın varlığının şüpheli olduğunu söylemektedir. Burge anlamın bir soyutlama olduğunu ve bu nedenle hiçbir yerde konumlanmamış olduğunu söylemektedir.[224]

Anlamın kafanın içinde olmadığı görüşü, anlamın bir psikolojik durum olması ve anlamın kaplamı belirlemesi tezlerinin birlikte doğrulanamayacağı ya da zihinsel durumun kaplamı belirleyemeyeceği göz önüne alınarak açıklanmıştır. Bu açıklamada anlamın kaplam olmadığı söylenmekle birlikte kaplamla ilişkilendirildiği görülmektedir. Putnam'ın açıklamalarında referans anlam karşılığında kullanılırken anlam ile referans arasındaki ayrım net olarak ifade edilmemiştir. Putnam anlamı soyut bir varlık olarak görmediği için Frege'nin anlam ve referans ayrımı şeklinde bir ayrımı onaylamadığı açıktır. Ancak "kalpli yaratık" ve "böbrekli yaratık" örneğinde olduğu gibi kaplamları aynı olan ifadelerin içlemlerinin farklı olması nedeniyle aynı anlamda olmadıkları kabul edilmiştir.

Anlamın kafanın içinde olmaması anlamın soyut varlıklar olarak olarak düşünülmesi ile çelişmemektedir. Ancak Putnam, soyut varlıklarla psikolojik durum arasında ayrım olmadığını düşünmektedir. Bu nedenle Frege'nin düşüncesinde anlamın psikolojik duruma indirgenmemiş olduğu kabul edilmekle birlikte anlamın psikolojik durum gibi düşünüldüğünü söylemektedir. Putnam'ın düşüncesinde anlamın dışsal olması ancak anlamın sosyal bileşenlerine ve doğal bileşenlerine dayanmaktadır. Aşkınsal bir alandaki kavramla ilişkili bir anlam için bir olanak düşünülmemiştir. Anlamın sosyal bileşenleri ise dilbilimsel topluluğun bütün üyeleri için doğal türlerle ilgili yüzeysel bilgi sağlayan toplumsal klişeler ve doğal türlerin özellikleri konusunda kendilerine danışılan uzmanlara ait bilgi ve dilbilimsel işbölümünden oluşmaktadır. Anlamın diğer bileşeni ise tam olarak bilinmeyen ancak üzerine konuşulabilen keşfedilmeye açık doğal varlıklardır. Putnam'ın açıklamaları bir yönden doğal türlerin belirlenmesi ve tanımları

[224] Tyler Burge, Some remarks on " externalisms ", *Reading Putnam*, edited by Maria Baghramian, Taylor & Francis Group, 2012, ss. 263, 264

ile ilgili zorlukları göstermesi diğer taraftan bu türler üzerine yüzeysel ya da belki yanlış bir bilgi ile de olsa konuşmamızın ve konuşmalarımızın anlamlı olmasının imkanına işaret etmiş olması açısından dikkat çekicidir. Bu durum anlamın var olanlarla epistemik bir bağlantı ile değil fakat nedensel bir bağlantı ile oluşması ile açıklanabilir. Anlamın oluşumunun nedensel açıklaması ise bir tanıtma olayı ile ilişkisi bakımından anlamın sosyal bileşenlerinden etkilenmektedir. Putnam'ın kavramların ne olduklarından ziyade kullanımlarının nasıl kazanıldığının önemli olduğuna işaret etmesi zihinsel temsillerin temsil ettileri nesnelerle zorunlu bir bağlantılarının olmadığına işaret etmesi kavramların bizim gerçeklikle bir bağlantımızı sağlamaktan ziyade yaşantımıza kattığı işlev nedeniyle önem taşıdığını düşündürmektedir.

2. BÖLÜM: GERÇEKLİK VE REFERANS

Gerçeklik problemi bir yönüyle insanın gerçeklik ile bağlantı kurabilmesinin imkânı açısından bir yönüyle de insanın gerçeklik üzerine bir belirleme yapabilmesinin imkanı açısından tartışmalara neden olan bir problemdir. Gerçek (real) bizim onun hakkındaki düşüncemizden, bilgimizden, inançlarımızdan ya da idrak edişimizden bağımsız olarak var olanı ifade etmektedir.[1] Realizm ise gerçekliğin ve onun hakkındaki bilgimizin onu kavrayışımızdan bağımsız olarak olduğu şekliyle var olduğunu kabul eden görüştür.[2]

Dünyanın zihin, dil ve teori bağımsız objelerden oluştuğunu kabul eden prensip bağımsızlık prensibi(the indipence principle) olarak adlandırılmıştır. Dışsal realizm (external realism), aynı zamanda metafiziksel realizm, büyük R harfi realizmi, katı realizm(robust realism), hakiki realizm(genuine realism) gibi farklı adlarla da ifade edilmektedir. Dünya'nın zihinden, dilden ve teoriden bağımsız olarak düşünülmesi dünya hakkında nasıl düşünebildiğimiz, nasıl konuşabildiğimiz ve nasıl teori oluşturabildiğimiz sorusunun da cevaplanmasını gerektirmektedir. Bu soruyu cevaplamanın bir yolu olarak realist bakış açısından doğruluğun kopya kuramı önerilmiştir. Bunun yanında doğruluğun karşılıklılık kuramına göre doğru teoriler dünyayı kopyalamayı amaçlamaz ancak benzerliğin bazı türlerini kopyalar.[3] Putnam, gerçeklikle ilgili tek ve kesin bir belirleme yapan bütün yaklaşımları metafiziksel realizm olarak kabul etmektedir.

İçsel realizm gerçeklikle zihinsel şemalarımız ve kavramlarımıza bağlı olarak bağlantı kurabileceğimizi kabul eden yaklaşımdır. Bu yaklaşımda sözcüklerimiz zihin-

[1] Mark S. Mcleod, "Realism and İrrealism: A Dialoge", *Realism&Antirealism*, (Ed. William P. Alston), Cornell University Press, USA, 2022, s.26.
[2] Calev Minner, "Realism, Antirealism, and Common Sense, *Realism&Antirealism*, (Ed. William P. Alston), Cornell University Press, USA, 2022, s.26.
[3] Tim Button, *The Limits of Realism*, Oxford: OUP, 2013, ss. 7-8.

sel temsillerimizden bağımsız olarak var olanlara referans veremezler. Dünya ile bağlantının imkanı epistemik şartlara bağlanmıştır. İçsel realist görüşte kendi perspektifimizden bağımsız olarak var olanlara nüfuz etmemiz mümkün görülmediğinden var olanlar hakkında mutlak bir belirleme yapma imkanı bulunmamaktadır.

Naif realizm doğrudan realizmin bir türü olarak insanın kendisinden bağımsız nesnelere nüfuz edebileceğini kabul eden görüştür. Naif realizmde dünyanın görünüşü ile gerçekliği arasında ayrım yapılmaz, şeylerin kendilerinde oldukları gibi göründükleri, dış dünyanın göründüğü gibi olduğu kabul edilir. Sağduyu realizmi ise felsefe yapmayan bir insanın dış dünya ile ilgili inançlarının doğru olduğunu dış dünyanın insana göründüğü gibi olduğunu kabul eden görüştür.[4]

Putnam'ın realizm tartışmalarındaki konumu üç evrede ele alınmaktadır. Birinci evresi bazı yorumcuları tarafından metafiziksel realizm ya da bilimsel realizm olarak nitelendirilmiş olmakla birlikte Putnam bu nitelendirmeleri yanlış bulmaktadır. Putnam bilimsel realizmi felsefi kariyeri içinde hiçbir zaman terk etmediği bir yaklaşım olarak görürken metafiziksel realizmi ise her zaman için yanlış bulduğu bir yaklaşım olarak kabul etmektedir. Putnam daha sonraki yazılarında ilk evresi için dışsalcılığı savunduğu dönem olarak bahsetmekle birlikte bu dönemdeki yaklaşımını hiçbir sıfat kullanmaksızın realizm ya da katı çizgide realizm (hard line "realism") olarak da ifade etmektedir. Putnam bu yaklaşımını kısaca sözcüklerin kavramsal şemalarımızdan bağımsız olarak belirli objelere karşılık geldikleri düşüncesi olarak ifade etmektedir.[5]

Putnam'ın anlam konusundaki dışsalcılığı referansın kısmen fiziksel ve sosyal çevresi ile nedensel bağlantısına bağlı olduğuna işaret ederken nedenselliğin referansı

[4] Ahmet Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000, ss. 289, 290.
[5] Bkz. Putnam, *Realism and Reason*, s. viii.

oluşturduğunu kabul etmemektedir.[6] Putnam'ın ikinci periyodunda reddettiği dışsalcılık, anlambilimsel dışsalcılık değil, bir metafiziksel tez olarak dışsalcılıktır. Benzer olarak Putnam'ın erken bilimsel realizmi metafiziksel realizm ile değil, anlambilimsel dışsalcılık görüşü içinde ifade edilen anlamın referans kuramı ile bağlantılıdır. Hickey, Putnam'ın iki hatasından bahsetmektedir. Birincisi aslında hiçbir zaman bağlı olmadığı bir görüş olan önceki metafiziksel realizmini terk ettiğini söyleyerek filozofları yanlış yönlendirmiştir. Diğer hatası ise Kantçı Transendental idealizmin bir türüne yönelerek dil ve bilim felsefesindeki yaklaşımının pragmatik ya da pratik temelli doğasının yetersiz anlaşılmasına sebep olmasıdır. Hickey bu sebeplere bağlı olarak Putnam'ın realizm tartışmalarında kendi yerini vurgulamakta başarısız olduğunu ancak bu başarısızlığın Putnam'ın pragmatik ya da doğal realist görüşü ile giderildiğini söylemektedir.[7]

Metafiziksel realist nedensellik kuramına (causal theories) göre, referans bir doğal tür teriminin kullanımını göndergesinin örneklerine bağlayan epistemik olarak ilgili nedensel ilişki konusudur. Bu kurama göre referans dilbilimsel varlıklarla (linguistic entities) tamamen dildışı (extra-linguistic) arasında var olan bir ilişkidir. Çok sayıda benzer tür ve bu türlerle ilgili epistemik ilişkinin varsayılması referansın nasıl kazanıldığını görmeyi zorlaştıracaktır. Metafiziksel realistin indirgemeci olmaması zordur. Doğal türler için referansın bilimsel pratiğin tümevarımcı başarısını açıkladığı kabul edilmiştir. Doğal türlerle bilimsel mekanizmalar arasındaki ilişki, doğal türlerin bir şekilde metafiziksel olarak sabitlenmiş olduğu objektif idealist bir teoriye dayandırılmadığı sürece açıklanması zor bir ilişkidir.[8]

Putnam, bir realist düşünür açısından terimlerin referansının terimlerin teorilerin değişmesine rağmen değişmeyen elementi olduğunu düşünür. Elektrik yükü kuramı

[6] Frederick Stoutland, "Putnam and Wittgenstein", *The Philosophy of Hilary Putnam*, edited by Douglas Anderson, and Professor Lewis Edwin Hahn, Open Court, 2015. s. 525.
[7] Hickey, Hilary Putnam, s. 49.
[8] Richard Boyd, "What of Pragmatism with The World Here?" Reading Putnam, edited by Maria Baghramian, Taylor & Francis Group, 2012, ss.75-76.

değişse de, 'Elektrik yükü' teriminin referansı değişmeyecektir. Büyüklük ile ilgili kuramımız değişse de elektrik yükü aynı büyüklüğe işaret edecektir. Putnam, bununla birlikte, realistlerin görüşlerinin de bazı bakımlardan problemli olduğunu düşünür Geleneksel olarak realist düşünürler, referansın zihinsel ya da Platonik varlıklar tarafından, içlemler tarafından belirlendiğini düşünmektedir. Putnam, anlamları kafada ya da soyut varlıklar alanında sabitleyen bir doktrinin de doğrulamacılığı benimseyen düşünürlere getirilen itirazlara benzer itirazlara açık olduğunu söylemektedir.[9]

Putnam ikinci evresinde dışsal realizmi reddederek realizm probleminde içselcilik (internalism) olarak ifade ettiği yaklaşımı benimsemiştir. Putnam, ikinci periyodunda dış dünya ile bağlantının epistemik şartlarımıza bağlılığına karşı gösterdiği duyarlılık sonucu, dış dünyaya ile doğrudan ilişki kurmanın mümkün olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bunun nedeni ne dünyanın ne de dilin dışına çıkarak mutlak bir perspektif yakalamamızı mümkün görmemesiydi. Üçüncü periyodunda ise yeterince ideal epistemik şartlara göndergesel bir girişin de dış dünyaya nüfuz etmek ile ilgili problematikleri taşıdığını düşünerek gerçeklikle dünya arasında bir arayüz düşüncesinin terk edilmesi gerektiği kanaatine ulaşmıştır. Üçüncü periyodunda algının duyu verilerinin aracılığına ihtiyaç duymadığını kabul ederek doğal realizmi savunmuştur.

2.1. Realizm ve Referansın Nedensel Kuramı

Putnam, ilk dönem çalışmalarında referans ilişkisini dili kullananlar ile dünya arasında nedensel türden bir etkileşim ile açıklamıştır. Bu türden bir referans ilişkisi karşılık gelme ilişkisinin varlığına bağlı bir hakikat kavramının açıklanmasına yardımcı olmak gibi bir avantaj sağlamaktadır.[10] Sözcükler ve dünya ilişkisini bir refarans ilişkisi olarak düşünmek Putnam'a göre referans verme ilişkisinin kaplamının terimler ve şeylerin sıralı çiftlerinin bir sınıfı olduğunu söylemektir. Örneğin sadece, α'nın bir limon

[9] Putnam, "Introduction: Philosophy of Language and the Rest of Philosophy", *Mind, Language and Reality*, Cambridge University Press,1975, ss. ix, x.
[10] Maximilian De Gaynesford, *Hilary Putnam*, Chesham, Bucks : Routledge. 2006, s. 138.

olduğu durumda < 'limon', α > çifti referans verme ilişkisinin sınıfı içinde bulunur. Almanca için sadece, β'nın bir lastik olduğu durumda, < 'Rad', β > çifti referans verme ilişkisinin sınıfı içinde bulunur. Sözcükleri şeylerin üzerinde planlayan, herhangi bir ilişki sözcüklerin ve dünyanın bir ilişkisidir. Referans böylece bu ilişkinin bir tamamlayıcısıdır. Sözcüklerin alanı için onun tamamlayıcılığının sınırı, sınırlanmamış olan karşı alandır. < 'limon', Eyfel Kulesi > çifti, referans ilişkisinin tamamlayıcısı içinde bulunur. Çok sayıda sözcükler-dünya ilişkisi vardır ve böylece referansın sözcükler-dünya ilişkisi olduğunu söylemek pratik olarak onunla ilgili hiçbir şey söylememektir. Putnam, bu ilişki ile ilgili bilgi verici bir şeyler söylemediğimiz sürece tüm dil felsefesinin hayali bir yerde kalacağını söyler. Referans vermenin ne olduğunu bilmiyorsak, Bohr, 'elektron' sözcüğünü kullandığında elektronlara referans verdiğini öne sürebildiğimiz gibi bunu yapmadığını da söyleyebiliriz. Bu, Bohr'un 'elektron' sözcüğü ile onaylanan ya da inkar edilen söz konusu parçacıklar arasındaki ilişkinin açık olmamasından kaynaklanır.[11]

Putnam, referans ilişkisini açıklamak için, referansın ilkel bir türünü göz önüne alarak sadece konuşma öncesi davranışlar geliştirmeye başlayan, yüksek hayvanlar olarak niteleyebileceğimiz bir yaratık ırkı hayal etmemizi ister. Bu yaratıklar çeşitli türlerden maddi objeleri fark ederek diğerlerinin dikkatini bu objelerin çeşitliliğine çekmek isterler ve içlerinden zeki olan biri bir objeye parmağı ile işaret etme alışkanlığı geliştirir ve 'Lewkthis' gibi sesler çıkarır, kabilenin diğer üyeleri de bunu taklit ederler. Putnam daha sonra bu yaratıkların lewkthis' diyerek ve bir objeye işaret ederek dikkatleri yönlendiren Gricion yönelimleri adını verdiği bir yönelim kümesi geliştireceklerini düşünmemizi ister. Bu yaratıklar henüz bir dile sahip değillerdir fakat referansın ilkel bir biçimine sahiptirler. Putnam, bu yaratıklardan birinin Gricon yönelimleri ile bir objeye yönelip 'lewkthis' diyerek kabilenin diğer üyelerinin de dikkatlerini çekerken bu objeye

[11] Putnam, "Language and Reality ", s. 283.

gösterici/isbatlayıcı olarak referans verdiğini söyler. Bu kabilede birkaç yüz yıl bulunmadığımız ve ertelenmiş bir canlanmadan sonra tekrar kabileye ne olduğunu görmeye gittiğimiz takdirde onların dilbilimsel ve dilbilim öncesi davranışlarının çok daha karmaşık hale geldiğini görürüz. Onların artık sadece 'lewkthis' demediğini fakat aynı zamanda 'pee-von-this' 'pee-too-this', 'pee-seventeen-this' gibi sesleri de çıkardıklarını keşfederiz. Putnam, buraya kadar kuramının referansın nedensel bir kuramı olduğuna dikkat çeker. Yaratık gösterici olarak bir tür nedensel zincirle bağlı olan objelere referans vermektedir. Bu, böyle basit yaratıklar için bile en azından algı, dikkat ve ortak davranış psikolojisini kapsayan bir betimlemedir. Yaratık yüklemler yoluyla da sadece onların algılama yeteneğinde olduğu özelliklere sahip objelere referans vermektedir ve böylece onlar en azından bu yüklemlerin bazı üyelerinde sebepsel olarak bağlantılıdır. Putnam, rastlantısal olarak her ne kadar onların dilbilimsel davranışları birkaç yıl öncesinde olduğundan çok daha karmaşık olsa da onu betimlemesi gereken psikolojik teorinin 'lewkthis'in kullanımı gibi basit bir konuyu betimlemesi gereken bir teoriden tözsel olarak daha karmaşık olmak zorunda olmasının açık olmadığını belirtir. Putnam, modelin karmaşıklaştırılabileceğini, böylece bu kuramsal toplumda iletişim kavramının genişletilebileceğini, bunun yanında, modelin, geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanları hatta süreç terimlerini (geçen yıl, dün, beş ay önce vb.) de dâhil ederek karmaşıklaştırabileceğini bu kabilenin ilkesel olarak bir gün referansın tam kavramını uygulayabileceğimiz duruma gelmesinin mümkün olduğunu ifade eder.[12]

Niceleyiciler konusunu ele almak için birkaç bin yıl sonra bu kabileye yeniden döndüğümüzü düşünüyoruz ve bu kez, onlara niceleyiciler ve doğruluk fonksiyonları eklenmiş olduğunu hayal ediyoruz. Bu aşamada onların iletişim sistemleri dil olarak adlandırabileceğimiz bir seviyededir. Burada bizim referans kavramını niceleyicileri ve doğruluk fonksiyonlarını da içine alacak şekilde genişletmemiz mümkün olacaktır. Bu

[12] Putnam, "Language and Reality ", ss. 285, 286.

durumda Putnam'a göre dikkat etmemiz gereken bir husus, referans kavramının kaplamındaki değişikliklerin kavramı değiştirmesidir. Göstericilerin, göndergeleri ile nedensel bağlantıya sahip olabilmek için referans verdikleri şeylerin var olduğu durumlarda kullanılmaları söz konusu ise, yüklemlerin her gönderge ile nedensel bir bağlantıya sahip olması zorunlu değildir. Bu, Putnam'a göre, şu anlama gelir: Yüklemin simgesini söyleme aktı nedensel olarak kaplamın her üyesini içine almaya ihtiyaç duymaz. Ancak şimdiki zamanda ya da geçmiş zamanda yüklemin atomik bir cümlesinde yüklemin bir simgesini söylemenin normal aktları kaplamın bazı üyeleri ile nedensel bir bağlantıyı gerektirir. Bu bağlantı konuşanın algısına bağlı olmak zorunda değildir. Konuşan diğer konuşmacıların zinciri yoluyla da şeylerin özelliklerini öğrenmiş olabilir. Niceleyicilerin tanıtılmasından sonra ise bir X'e referans veren ile nedensel olarak bir X ile bağlantılı olan arasındaki özelleştirebileceğimiz bağlantılar ortadan kalkacaktır.[13]

Putnam, kabilenin hipotetik üyelerine referans vermek için özel isimleri kullanır. Niceleyicileri içine alan ancak özel isimleri henüz içine almayan bir referans kavramını ele alır. Özel isimleri 'referans$_2$' olarak düşünür. 'Referans verme' (reefurring) kavramının referans verme$_2$ (referring$_2$)'ye işaret etmek için kavramı genişleten konuşanlar tarafından kullanıldığını düşünelim. Bu durumda Putnam'a göre bir konuşmacı "Ab-ook" ismini kullandığı zaman onun bazı Gricion niyetlerine sahip olduğunu kabul ederiz. Konuşma günlük bir konuşma ise F(Ab-ook) cümlesini söyleyen konuşmacın ın F(D) inancını oluşturmaya niyetlendiği söylenebilir. Bu durumda D bir betimlemedir. "Ab-ook" ismini takdim edenin bu amaçla kullanmaya niyetlendiği (referred$_2$) ile referans verilen yaratık için bir betimlemedir. Hipotetik şartlarda durumun ne olacağı tartışıldığı zaman "Ab-ook" ismi verilen tartışmada "Ab-ook" olarak ismin takdim edicisi tarafından referans verilen yaratığın, her hangi bir D' betimlemesi ile yeri değiştirilebilir. Her hangi bir betimleme ile ismi takdim edenin bu amaçla kullandığı her hangi bir

[13] Putnam, "Language and Reality ", ss. 286, 287.

betimleme ile referans verilen yaratığın hipotetik şartlarda (D')'yi gerçekleştireceği anlamına gelir. Putnam, dili özel şartları da içine alacak şekilde genişleten referansa "referans$_3$" (reference$_3$) adını veriyor. Özel isimlerin kullanımlarını açıklamanın bir 'aktarma zinciri'nin yapısını açıklamayı gerektirdiğini ve bunu yapmanın da "referans$_3$" kavramını kullanmayı gerektirdiğini söylüyor. 'Referans vermeye niyetlenme'nin özel isimlerin nedensel kuramının ifadesinde bir kısır döngü olmadığını belirtiyor.[14]

Putnam, özellikleri sadece kavramlar olarak görmeyip mavi rengi, sıcaklık ya da kinetik enerji gibi fiziksel ya da metafiziksel olarak gerçek, zihinsel olmayan, dilsel olmayan varlıklar olarak düşündüğümüz takdirde teorik varlıkların betimlemelerini dile dahil edebileceğimizi söyler. Teorik terimlerin bu betimlemelerle özel isimlerin günlük şey ya da kişi betimlemeleri ile ilişkili olduğu kadar çok ilişkili olduğunu öne sürer. Bu hususta temel problem Putnam'a göre, referans kavramının, özelliklerin üzerindeki niceleyicilerle genişletilmiş bir dil olarak referans$_3$ ile ortak özelliklere sahip olarak nasıl bir işlevinin olduğu ile ilgilidir. Bunu görebilmek için, dilin kullanıcılarının zamanlar, özel isimler, bireysel değişkenler ve niceleyiciler hakkında konuşurken ne yaptığına bakabiliriz. Dili kullanan bireysel niceleyicileri ve zamanları kullanarak pek çok gözlenemeyen şey hakkında konuşabilmektedir. Putnam, referans kavramının birbirini takib eden kaplamlarını harekete geçirenin kısmen tümdengelimsel çıkarım örnekleri olduğunu söylemektedir. Ancak tümevarımsal olmayan çıkarımların da referansın belirlenimminde etkili olabildiğine işaret etmektedir. Örneğin, ancak tümevarımsal çıkarımlar hakkında bir şeyler biliyorsak, bir alanın her hangi bir yüklemesi için iyi temellere sahip olabilmemizi konuşanların kabul etmesi tümdengelimsel olmayan çıkarımlardır. Putnam, deyişlerin (idioms) özellikleri ve şeyleri niceleyebilecek zorunlu ve yeterli şartları

[14] Putnam, "Language and Reality ", ss. 287, 288.

vermese de deyişlerin niceleyiciler olması durumunda bir topluluk için tümevarımsal prosedürlerin makul ve güçlü prosedürler olduğunu söylemektedir.[15]

Geleneksel görüşte bir cümleyi anlamak, cümlenin hangi mümkün dünyalar içinde doğru olacağını bilmek olarak anlaşılmıştır. Bu durum, Putnam'a göre, bir taraftan cümleler arasında doğal bir karşılıklılığın zorunlu olmasını ve diğer taraftan mümkün dünyaların bir kümesinin var olmasını gerektirir. Putnam, Carnap'ı takib ederek bir S cümlesine karşılık gelen mümkün sözcüklerin kümesini S nin alanı diye adlandırmamız durumunda aktüel dünya ile herhangi bir S cümlesi arasındaki ilişkinin sadece bu 'alanına ait olma' ilişkisi olacağını söyler. Mümkün sözcüklerin doğru kümesi üzerinde tek f fonksiyonunun, şartların sadece söz konusu cümleye değil, fakat cümlelerin ait olduğu tüm dilin gramatik yapısına ve dilin tüm cümleleri ile bağlantılı olarak konuşmacının davranışlarına referans verdiği yerde şu ve şu şartları sağlayan bir formda tanımlanması gerektiğini söyler.[16]

Putnam, doğal nitelemesi ile ilgili problemi ve mümkün dünya kavramının da kesin olması gerektiğini hatırlatarak, dilsel ve dilsel olmayan varlıklar arasındaki bir karşılıklılık ilişkisi varsa bu ilişkinin dolaylı olmak zorunda olacağını söyleyerek böyle bir ilişkinin basit bir yolda tanımlanması yönündeki girişimlerin başarısız olduğuna dikkat çeker. Bunun yanında sistematik bir düşünce ile ilişkileri cümle–cümle değil de tüm dil üzerinde tanımlamayı deneyecek olursak bir cümle ile onun alanı arasındaki ilişki gibi bir ilişkiyi sadece doğru cümleler üzerinde değil, tüm gramatik cümleler üzerinde tanımlamanın en iyisi olacağını söyler. Bunun nedenini gramatik cümlelerin tekrarlamalı kurallar yoluyla sonlu olarak çok sayıda cümleden inşa edilmiş olmaları, doğru cümlelerin ise bir küme olarak kabul edilen, kolayca tanımlanabilir bir yapıya sahip olmamaları ile açıklar. Tümevarımsal olarak oluşturulmuş bir kümenin diğer kümeler üzeri-

[15] Putnam, "Language and Reality ",ss. 288, 289.
[16] Hilary Putnam, "Do True Assertions Correspond to Reality", *Mind, Language and Reality*, Cambridge University Press, 1975, ss. 73, 74.

ne, biçimsiz bir kümeden daha çok doğal eşyapılılığa ve benzer yapılılığa sahip olacağını söyler.[17]

Putnam, referans ve doğruluk (dolaylı olarak) kavramları ile ilgili olarak, en azından 'paradigm durumunda', cümlelerin önemli sınıfları için ve şeyler olması gerektiği gibi gidiyorsa, cümlelerin ancak ve ancak doğru iseler uzun vadede kabul edilme eğiliminde olacaklarını düşünür. Buna bağlı olarak yüklemlerin şeylere, ancak ve ancak bu şeyler bu yüklemlere karşılık gelen özelliklere sahiplerse uygulanacaklarını söyler. Putnam'a göre, "zihnimizde Dünya'nın bazı değişken nicelemelerine sahip olmadığımız sürece dilin dünyayı planladığını söylemek hiçbir anlam ifade etmez; bir referans kavramının yaptığı, en azından ideal durumda, dünyanın değişken nicelemelerini (parametrization) bir özelleştirmedir ve onu bir dilin değişken nicelemeleri ile ilişkilendirmektir, kabul edilen cümlelerin uzun vadede iş durumları ile aktüel olarak varlığını sürdüren (değişken niceleme anlamında) ilişkilenme eğiliminde olmaları gibi bir yolda." Putnam bunun yanında referansın genel olarak nedensel açıklamasını aynı zamanda ahlaki terimlere ve hayatın birçok diğer alanına uygulamak istediğini ifade eder [18]

Putnam, erken döneminde dilin değişimi ile birlikte, dil ve dünya arasındaki nedensel ve nedensel olmayan bağlantıların giderek daha karmaşık ve daha çeşitli hale geleceğini bu bakımdan sözcük ya da düşünce ile sözcüğün ya da düşüncenin objesi arasında tek bir bağlantı aramanın bilinmeyeni aramak olacağını öne sürmüştür. Bunun yanında hem gelişen hem de genişleyen referans kavramını sadece çoğalması açısından ele almanın dil ve gerçeklik arasındaki ilişkinin özünü gözden kaçırmak anlamına geleceğini söz konusu ilişkinin özünün ise dil ve düşüncenin kavuşmaz bir şekilde realiteye karşılık gelmesi olduğunu söylemiştir.[19]

[17] Putnam, "Do True Assertions Correspond to Reality", ss. 74, 75
[18] Putnam, "Language and Reality ", ss. 289, 290.
[19] Putnam, "Language and Reality ", s. 290.

2.2. Şey Dili ve Duyu Verisi Dili Ayrımı

Şey dili ve duyu verisi dili ayrımı, duyumlarımızdan bağımsız olarak var olan objeleri varsayan bir dille, duyumlarımızın dışında bir şeyin var olduğu varsayımına dayanmadan duyum temelinde oluşturulması hedeflenen bir dil arasındaki ayrımdır. Carnap, bir dilin cümlelerini, dilbilimsel ifadeler ile nesneler arasında kurulan anlam, referans ve temsil ilişkilerini dışarıda bırakarak formmüle etmenin bir yöntemini önermiştir.[20] Putnam, Carnap'ın önerisini inceleyerek şey dili cümlelerinin duyu verisi diline çevirisinin başarısızlığını göstermiştir ve bu durumu fenomenalizmin dilbilimsel çevirisinin başarısızlığı olarak ifade etmiştir.

Carnap *Dilin Mantıksal Sentaksı* (The Logical Syntax of Language) adlı kitabında maddi objeler hakkındaki tüm cümleler için karşılık gelen bir duyu verisi cümlesi olmasını önermişti: "Örneğin 'sandalyenin üzerinde bir kitap var' cümlesi şöyle bir cümle çevirisine sahip olabilir: "Şöyle ve şöyle duyumsal şartlar altında görsel alanımda sandalye biçimli bir imge var ve bu şartlar altında kitap biçimli bir imge var, sandalye biçimli arka plana karşı ve gözlerimi sağa hareket ettirirsem görsel imge sola doğru yer değiştiriyor ve ellerimi uzattığımda sandalyeye (Sandalye biçimli imgeye) dokunduğumu fark edene kadar şöyle ve şöyle dokunma duyumlarına sahibim ve…"[21]

Putnam, her hangi bir fiziksel objenin varlığını varsaymaksızın duyu verileri hakkında söylenen cümleyi duyu verisi cümlesi olarak adlandırırsak yukarıdaki cümlenin 'şu ve şu duyumsal şartlar altında vs." duyu verisi cümlesinin bir örneği olacağını söyler. Duyu verisi cümlesinde fiziksel objenin var oluşunu önceden varsaymaksızın 'duyumsal şartlar'ın sağlanmasının özelleştiğini ve 'gözlerimi hareket ettirme' ve 'ellerimi uzatma' kavramlarının sağlanmasının kendimizi bu şeyleri yapıyor görmemiz etkisi ile yer değiştirdiğini belirtir. Putnam, bazı Oxford filozoflarının ve özellikle Austin'in

[20] Pierre Wagner, "Carnap", çev. Osman Baran Kaplan, *Dil Felsefesi*, Der. Barry Lee, Fol Yayınları, Ankara 2021, s. 126.
[21] Putnam, "Language and Philosophy", s. 17.

ve Strawson'un bir duyu verisi diline sahip olmanın imkânsız olduğu şeklindeki önerisinden bahseder. Bu filozoflara göre, duyu verisi dilinin imkânsız olmasının nedeni böyle bir dilin her taslağının tekil bir duyu verisi cümlesi de olsa bir maddi şey fikri üzerine parazit olan terimleri içine almasıdır. Putnam, Austin ve Strawson'un eleştirileri ile ilgili olarak, burada, duyu verisi cümlelerinde kullanılan kavramların şey cümlelerinde kullanılanlardan bağımsız olmasına değil, fakat cümlenin bir bütün olarak fiziksel şeylerin var oluşunu önceden var saymamasına ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.[22]

Putnam'a göre bu konuda dikkat edilmesi gereken bir husus da 'Bana sandalye olarak görünen bir şey görüyorum' ifadesinin farklı anlamlarda kullanılmasının mümkün olmasıdır. Bu ifade ile kesin olarak görünen bir şey olduğu ve bu şeyin sandalye olmadığı halde sandalye gibi göründüğü kast edilmiş olabilir. Bu ifade ile bir sandalye görmenin görsel deneyimine sahip olunduğu fakat deneyimin gerçekte bir maddi objeyi görme deneyimi olmayabileceği de kastedilmiş olabilir. Putnam, ifadenin, ikinci anlamıyla kullanıldığında da görmek, bir şey, sandalye, benzemek gibi kavramları önceden varsaydığını söylüyor. İlk uygulamaları fiziksel olduğuna inandığımız şartlar içinde olan ya da fiziksel şeyler olan kavramların, burada fiziksel şeylere işaret etmeden kullanıldığına dikkat çekiyor. Putnam, bununla birlikte Strawson'un fiziksel şeyler olmasaydı bu şeyleri öğrenemeyeceğimiz şeklindeki düşüncesini doğru bulmaz. Çünkü, Putnam'a göre, sözcükleri kullanmayı nasıl öğreneceğimiz hakkındaki argüman, fiziksel şeylerin var olduğunu düşünmesek de bu sözcüklerin nasıl kullanılacağını gösterebilir. Putnam böylece söz konusu cümlenin parazit şey kavramlarını içine alsa da bir duyu verisi cümlesi olduğunu kabul eder.[23]

Putnam, duyu verisi cümlesinin ikinci anlamıyla kullanımı ve şey cümlesi fikri göz önüne alındığı zaman Carnap'ın durumunu şöyle açıklamaktadır. Fiziksel objelerin

[22] Putnam, "Language and Philosophy", s. 17, 18.
[23] Putnam, "Language and Philosophy", s. 18.

duyumlar demeti ya da duyumun sürekli imkanları olduğunu kabul eden görüş olarak ifade edebileceğimiz fenomenalizm haklı ise her S şey cümlesi, T(S) duyu verisi cümlesi ile bir şekilde eşleştirilebilmelidir. Putnam, bir şey cümlesi ile bu cümlenin duyu verisi cümlesine dönüştürülmesi ile oluşan cümlenin aynı anlamda olup olmadığının tartışmalı bir durum olduğunu fakat fenomenalistin haklı olma şansı olması için bu iki cümlenin aynı doğruluk değerine sahip olması gerektiğini söyler. Buna göre, örneğin 'önümde bir sandalye var' cümlesi ile 'sandalye biçiminde duyu verilerim var' aynı doğruluk değerine sahip olmalıdır. Ancak şey cümlelerinin yorumlanabileceğini düşünen tüm filozoflar duyu verisi cümlesi yanlış olduğu zaman şey cümlesinin doğru olabileceğini kabul etmişlerdir, çünkü konuşanın gözlerinin kapalı olması mümkündür. Duyu verisi cümlesi doğru olduğu zaman ise konuşan halüsinasyon görüyor olması mümkündür ve bu durumda şey cümlesinin yanlış olabilir. Putnam, fenomenalizmi, bilimdeki görünmeyen fiziksel objelerin var oluşunu öne süren tüm cümlelerin yanlış olarak reddedilmek zorunda olduğunu ya da halüsinasyonun var oluşunu öne süren tüm cümlelerin yanlış olarak adlandırılmak zorunda olduğunu ve tüm görsel deneyimin gerçeğe uygun olduğuna inanmanın gerekli olduğunu öne süren bir pozisyon olarak düşündüğümüz zaman, bu pozisyonun hiçbir bilim adamı tarafından ciddiye alınmasının mümkün olmayacağını düşünür. Çünkü, böyle bir pozisyonun kabul edilmesi, Putnam'a göre bilimin yeniden yorumlanmasını değil, ıskartaya çıkarılmasını gerektirir.[24]

Putnam, bu bakımdan fenomenalist düşünürlerin şey cümlelerinden, duyu verileri cümlelerine; kavranamayan şartlar altındaki bir duyu verisi cümlesi büyük ölçüde doğrulanamazken şey cümlesinin büyük ölçüde doğrulandığı, ya da duyu verisi cümlesi büyük ölçüde doğrulanırken şey cümlesinin büyük ölçüde doğrulanamadığı bir haritalandırma tanımlayamıyorsa, fenomenalizmin ciddiye alınmak zorunda olmadığını öne sürer. Fenomenalist düşünürlerin bu haritalandırmayı yapabilmeleri durumunda ise

[24] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 18, 19.

onun doğruluk değerini koruyup korumadığına, yüksek ya da düşük onaylanma probleminin olup olmadığına bakılabileceğini söyler. Putnam, Carnap'ın konu hakkındaki incelemeleri göz önüne alındığı zaman fenomenalizmin iki formu olduğunun görülebileceğini belirtir. Bunlar maddi şeyleri duyum demetleri olarak kabul eden ontolojik fenomenalizm ve şey cümlelerinin doğruluk değerini koruyan bir çeviri ile duyu verisi cümlesine çevrilmiş olabileceğini kabul eden dilsel fenomenalizm olarak sıralanabilir.[25]

Sonuç olarak Putnam, mantık alanındaki araştırmaların şey dili cümlelerinin duyu verisi cümlelerine çevirilerinin yapılamayacağını göstermesine bağlı olarak, bilim için uygun olan bir dilde en azından bazı şey fikirlerinin temel olarak alınması gerektiğini kabul eder. Carnap'ın ikinci anlamı ile bir fenomenalist olarak başlamış olmasına rağmen bir uzlaşıya bağlı olarak değil fakat zor bilimsel araştırmaların bir sonucu olarak fenomenalizmi terk etmiş olduğunu söyleyerek fenomenalizmin ikinci formunun yanlışlığı üzerine fikir birliği sağlamanın mümkün olduğu bir formülasyon olduğuna dikkat çeker. Carnap'ın ait olduğu okulun genel olarak aşırı basitleştirme ve dogmatizm nedeniyle eleştirildiğini ve aşırı basitleştirme suçlaması haklı olabilse de dogmatizm suçlamasının başarısız bir suçlama olduğunu söyler. Mantıkçı empirizmin dikkatli bir mantıksal analiz inançlarının yanlış olduğunu gösterdiğinde kendi değerli inançlarını terk etmeye istekli olma konusunda diğer bütün gruplardan önde olduğunu ifade eder. Putnam, mantıkçı empirizmin katkısının öneminin, gerçek katkı tümüyle negatif olarak tersine dönüştüğü için çoğunlukla görmezden gelindiğini söyler. Mantıkçı emprizmin, anlamın bir doğrulama yöntemi olması, metafiziksel önermelerin anlamsız olması, matematiğin uzlaşımla doğru olması gibi büyük pozitif tezlerinden hiçbirinin doğru olarak sonuçlanmadığını, fakat önermelerin yanlışa dönüşmesi durumunda bunun üzerine bir fikir birliği elde etmenin kesinlikle önemli bir ilerleme olduğunu öne sürer.[26]

[25] Putnam, "Language and Philosophy", s. 19.
[26] Putnam, "Language and Philosophy", s. 20.

Putnam, Carnap'ın katkısının önemini takdir etmek için, felsefenin dilsel çatısı altında maddi objelerin realist bir incelemesi için pozitif bir durumun oluşturulmasının mümkün olup olmadığı sorusunun sorulması gerektiğini önerir. Fenomenalizmin dilsel versiyonunun yanlış olduğu görülmüştü. Putnam, realizm için ilerletilmiş bir pozitif argüman olarak Prof. Donald Williams 'ın argümanından bahseder. Bu argümana göre, realizm tümevarıma dayalı olarak ifade edilmiştir. Bahsedilen tümevarım, "Çok sayıda gözlenen A, P özelliğine sahiptir, böylece gelecekte gözlemlenecek pek çok A, P özelliğine sahip olacaktır" formunda bir tümevarım değil, fakat "Maddi objelerin var olduğunu açıklayan ve gözlemlediğimiz fenomenleri sistematize eden bu teori, önerilen herhangi bir alternatif teoriden iyidir. Böylece biz, en azından hiç kimse onunla aynı açıklayıcı güce sahip ve onunla uyuşmayan daha basit bir teori önermediği sürece onu kabul etmekle haklı çıkarıldık" formunda açıklayıcı bir tümevarımdır. Putnam, bu konu ile ilgili olarak şey teorisinin gözlemlediğimiz fenomenle belirli bir açıklama ilişkisi taşıdığını öne süreceksek gözlemlediğimiz fenomen ile ne anlaşılması gerektiğini, gözlemlediğimiz fenomenin duyu verileri mi yoksa maddi şeyler ve olaylar mı olduğu konusunu açıklığa kavuşturmamız gerektiğini düşünür. Gözlemlediğimiz fenomenin maddi şeyler ve olaylar olduğunu kabul edersek, 'şöyle ve şöyle maddi objelerin şöyle ve şöyle yaptığını biliriz' diyen maddi şeylerin varlığı inancını doğrulamış olacağız. Bunun en iyi açıklaması şey teorisidir. Ancak bu doğrulamayı yapabilmemiz için açıklayıcı tümevarıma ihtiyaç yoktur.[27]

Açıklanmış olan fenomenlerin 'görsel alanımda sandalye biçimli duyu verilerine sahibim' gibi duyu verisi dili içinde açıklanmış belirli olgular olduğunu söyleme yolunu tercih ettiğimiz takdirde, şey teorisinin böyle olguları açıklayabilmesinin mümkün olup olmadığı sorulabilir. Putnam, 'Şey teorisi'nin, 'maddi objeler vardır' tekil cümlesinden oluşmuş olarak düşünüldüğünü, çünkü bu cümlenin herhangi bir deneyimi edinmemizle

[27] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 20, 21.

uyumlu olduğu gibi maddi objelerin hiçbir deneyimine sahip olmamamızla da uyumlu olacağını söyler. Putnam'a göre, bizim bedene dâhil olmayan ruhlar olmamızın ve maddi objeler var olsa da onları asla deneyimleyememizin mümkün olması göz önüne alınırsa, 'maddi objeler vardır' cümlesinin tam anlamıyla herhangi bir duyu verisi cümlesinin açıklaması olmadığı, ancak en iyi açıklama olabileceği sonucuna ulaşılabilir. Bu nedenle, şey teorisinin açıkladığı bütün olguları aynı derecede tutarlı ve basit bir şekilde açıklayabilecek bir 'şey yok' teorisi bulunamadığı sürece şey yok teorisinin yanlış olduğunu ve maddi objelerin var olduğunu tümevarımsal bir belirleme olarak kabul edebiliriz. Putnam, realizm için tümevarımsal argümanla kast edilenin ne olduğunu açıklamak için şöyle bir argümanı ele alır. "(1) Bir sandalye ihtiva eden bir odadaydım ve gözlerim sandalyeye odaklandı, Odada normal bir aydınlatma vardı, bilinçliyim ve görsel alanıma dikkat ediyorum. Ne zaman odanın …….. içinde olsam ve normal bir aydınlatma olsa (ya da hemen her zaman bu durum olsa) görsel alanımda sandalye biçimli bir duyu verisi var. (Sonuç) Görsel alanımda sandalye biçimli bir duyu verisi var."[28]

Putnam, tipik bir açıklayıcı argüman olarak nitelendirdiği bu argümanda açıklanan olgunun sonuç olarak ifade edildiğini ve sonucun son öncülden, yardımcı hipotezler olan diğer üç öncül ile bağlantılı olarak türetildiğini söyler. Buradan maddi objeler ve onların duyu deneyimi ile ilişkisi hakkındaki inançlarla ilgili tüm sistemimizin duyu verilerimiz hakkındaki şüphe barındırmayan bir olguyu açıklamak için kullanılabileceği sonucu çıkarılır. Putnam, bu olgunun şüphelenilemez bir olgu olup olmadığının ya da maddi şeyler hakkındaki olgulardan daha temel olup olmadığının şimdiye kadar tartışılmak zorunda bile olmadığını belirterek bu durumu tümevarımcı pozisyonun bir avantajı olarak gösteriyor. Putnam, realizmin karşısında olan subjektif idealistin tartışmaksızın kabul ettiği bir olguya dikkat çeker. Bu olgu, bilimsel teoriler arasında seçim yapabilmek için önemli bir deneyimde uygulanan gözlemlerin bilgi kuramsal temele sahip

[28] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 21, 22.

olmasının zorunlu olmamasıdır. Argümana göre inançlar üzerine sistemimizin bütünü böyle olguları açıklama yeteneğine sahiptir ve onları her tikel durum için olmasa da sistemin bütün olarak doğruluğu için döngüsellik ya da tartışma taşımaksızın basit ve tutarlı bir şekilde açıklamak, tümevarımsal argüman olarak kullanılabilir. Açıklayıcı tümevarım argümanına göre sonuç olarak gelecekte bilgi kuramımızla ilgili büyük değişiklikler olsa da şey kuramının başka bir şey kuramı ile değil fakat şey yok kuramı ile yer değiştirmesi tümevarımsal olarak önemli ölçüde olasılık dışıdır ve şey kuramı ile açıklanabilen bütün olayları aynı derecede basit ve tutarlı ölçüde açıklayamayan bir şey yok kuramı bulunamadığı takdirde şey yok teorisinin yanlışlığı ve maddi objelerin varlığı tümevarımsal bir belirleme olarak kabul edilebilir. [29]

Putnam, benzer bir tümevarımsal argümanın da diğer zihinler problemi ile bağlantılı olarak Paull Ziff tarafından oluşurulduğunu söyler. Ziff, hiçbir hipotezin yalnız olarak incelenmediğini, hipotezlerin genel olarak diğer hiptezlerin desteği ile savunulabilir hale geldiğini ve bir olguya dönüştüğünü söylemektedir. Ayrıca kendi zihni ve beyni arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ancak bu ilişkinin kendi zihninin kendi zihni olması bakımından değil ancak zihinlerin ve beyinlerin ne olduğu sorusu bakımından anlamlı olduğunu öne sürmektedir. Diğer zihinler arasına hayvanların zihinlerini de dahil olduğunu düşünmektedir. Güçlü ve aktif olan hipotezin diğer zihinlerin de var olduğu şeklindeki keşfedilmemiş bir benzerlik üzerine temellenen kaba tekil bir hipotez değil, karşılaşılan karmaşık kavramsal şema olduğunu, bu kavramsal şemanın fareleri ve diğer hayvanları da kuşatacak kadar geniş olduğunu ve bunun yanında gözlemin ve deneyimin çokluğundan destek aldığını öne sürmektedir.

Putnam, Ziff'in argümanı ile ilgili olarak tümevarımcının tek bir hipotez hakkında konuşmaması gibi bir zorluktan bahseder. Putnam'a göre Ziff, bu argümanında pek çok hipotez tarafından gerektirilen bir olguyu zorlamaktadır. Kabul edilen hipotezdeki

[29] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 22, 23.

tüm sistemin açıklayıcı gücü ve çoklu desteği sistem içindeki her bir önermeyi değil, fakat şema için temel olan ve şemanın tamamlayıcı parçası olan, maddi objelerin var olduğu önermesini onaylamaktadır. Putnam, böyle bir düşünceye sempati duymakla birlikte, konunun biraz daha netliğe kavuşturulması gerektiğini düşünmektedir. Bundan dolayı bu tür bir argümanın gerçekten bir açıklayıcı tümevarım olup olmadığı sorusunu sorar. Bunun için maddi objelerin var oluşu durumu için tümevarımcı gelişmeler ile empirik bilimlerdeki tipik açıklayıcı tümevarım arasındaki farkları ele alır. Gözleme dayalı bir fenomeni açıklayan iki rakip teoriyi test edersek, iki teoriden hangisinin daha iyi bir açıklama yaptığını tartışabiliriz. Her iki teori de gözleme dayalı bir konuşma dili içinde ifade edilmiştir. Bu teorilerden birini varsaymaksızın gölge, ışığın yansıması gibi olayları gördüğümüz şekilde anlatabiliriz. Ancak genel olarak konuşurken gözlemlediğimiz olayları şey dilinde anlatırız ve böylece şey kuramının doğruluğunu varsayan bir dil kullanmış oluruz. Bu zorluktan kurtulmanın bir yolu olarak şey dili yerine bir duyu verisi dili oluşturmak önerilmiştir. Putnam, böyle bir duyu verisi dilinin oluşturulamamış olmasına dikkat çeker. Böyle bir dili oluşturmanın imkansız olduğunu ya da şey dili üzerinde parazit olacağını iddia etmemekle birlikte bir duyu verisi diline sahip olabileceğimizi söylemekle böyle bir dile sahip olduğumuzu söylemenin farklı şeyler olduğunu ve maddi objelerin varlığı sonucuna duyu verilerinden hareket ederek açıklayıcı tümevarım yoluyla ulaşabileceğimizi düşünmenin bir çılgınlık olduğunu, bu açıklamanın gerçekçi olmadığını öne sürüyor. Putnam, tümevarımcının durumun önemli bir parçasını görmezden gelerek maddi objelerin var oluşunu daha zayıf gösterdiğini öne sürer. Maddi objelerin var oluşunu gösteren hipotezlerin bir sistemi olarak şey teorisine sahip olmasak da maddi objelerin var oluşunu önceden kabul eden bir konuşma dili içinde şey teorisine sahip olduğumuzu söyler. Bu dilin sadece açıklama için kullanılmadığını fakat betimleme için de kullanıldığını ekler. Putnam, sonuç olarak, duyu verisi dilinin ya da herhangi bir dilin maddi objelerin var olduğunu varsaymaktan sakınmamızı sağlayabile-

cek bir betimleme veremediğini ve bu durumda kullanışlılığının şey dilini kabul etmeyi haklılaştıran bir neden olduğunu belirtir. Putnam'a göre, maddi objelerin var oluşu çıkarımını yapmak durumu ile bilimdeki açıklayıcı tümevarım durumu arasındaki bir fark bilimde kullanılan gözlemsel dilin iki tipik bilimsel teori arasında nötr olarak seçilmiş olabilmesi ancak maddi objelerin var oluşu bakımından nötr olarak seçilmesinin zor oluşudur. Işığın dalga kuramını ya da tanecik kuramını önceden varsayan açıklamalardan kaçınabiliriz. Ancak maddi objelerin var oluşunu varsayan ifadelerden kaçınmak, gözlemlediğimiz fenomenleri günlük betimleme yolumuzdan ayırmadığımız sürece mümkün görünmemektedir.[30]

Putnam, tümevarımcının aktüel bilim metodolojisi hakkında görmezden geldiği başka bir önemli noktadan bahseder. Bu husus düşünülebilen her teorinin denenebilecek değerde kabul edilmemiş olmasıdır. Bu konuyu örneklendirmek için bir cin teorisi kurgular ve teorisini çeşitli yollardan test edilebilir hale getirebileceğini söyler. Bu teoriye göre, kendisi masaya elini on altı kez vurduğunda un çuvalını başına giyerken bir cin görünecektir. Putnam, böyle bir teoriyi düşünmüş olsa da kesinlikle başına geçirmek için un çuvalı temin etmeyeceğini ve böylece bu teoriyi test edemeyeceğini söyleyerek bilimin düşünülebilen her teoriyi test etme konusu olmadığını ifade eder. Bilimin ancak bilim adamlarının test etmeye değer kabul ettiği teorileri test etme konusu olduğuna dikkat çeker. Bununla birlikte Putnam'a göre, bir bilim adamı bir teoriyi test etmeye değer kabul ediyorsa, başka hiçbir bilim adamı bu teoriyi test edilme şansına sahip olarak görmese de, onu test etme hakkına sahiptir; fakat hiçbir bilim adamının test edilmeye değer görmediği bir teori hiçbir zaman test edilme alanına giremeyecektir. Putnam, bilimsel metodun bu özelliğinin elenebilir olup olmadığı sorusunu ele alır ve bilim adamlarının test edilebilir bütün teorileri test etmiş olmaları durumunun imkanını araştırır. Öncelikle test edilebilir sonuçlarla düşünebildiğimiz hipotez sayısının sınırlı oldu-

[30] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 23-25.

ğunu kabul etsek de bu sayının ilk taneciklerin sayısından daha büyük olduğunu ifade eder. "Örneğin T_{16} az önce ifade ettiğimiz cin teorisi olsun T_{17}, on altı kez değil, on yedi kez vurmam gerekmesi ile değiştirilmiş teori olsun, …….$T_{100099977}$, 100099977 kez vurmam gerekmesi ile değiştirilmiş bir teori olsun. Kendimi altmış haneli den fazla olmayan sayılarla sınırlamış olsam bile bu türden 10^{60} ayrı teori yazabilirim, ayrı test edilebilir sonuçları ile." Putnam sonuç olarak bilimin deneysel olarak değil, fakat a priori olarak, test edilmeye değer teorileri belirleyerek az sayıdaki teroinin haricindeki makul olmayan teorileri reddederek ilerlemek zorunda olduğunu söyler.[31]

Putnam, ikinci olarak bu özelliğin elenebilir olduğunu kabul etsek de tüm teorilerin test edilebilir sonuçlarını test edebilmiş olduğumuz takdirde yine de en iyisini yapmış olmayacağımızı söyler. Bunu tümevarımsal mantığın bir özelliğine bağlar. Buna göre gözlemlerin sonlu bir kümesine dahil olan sonsuz çoklukta ayrı teori vardır. Gözlemlediğimiz bir olgu sınırsız çoklukta teori ile ilişkilendirilebilir: "Bir kaptan çekilen tüm toplar siyah olsaydı da örneğin devam eden teorilerin tamamı verilen tarih için ancak test edilebilir doğru sonuçlara sahip olacaklardı (Farz edelim ki bugün 1 Ocak 1966): '1ocak 1966 dan önce çekilen tüm toplar siyahtır ve daha sonra çekilen tüm toplar beyazdır', '2 Ocak 1966 dan önce çekilen tüm toplar siyahtır ve daha sonra çekilen tüm toplar beyazdır', '3 Ocak 1966 dan önce çekilen tüm toplar siyahtır ve daha sonra çekilen tüm toplar beyazdır',……., 'tercih edilen tüm toplar siyahtır' hipotezi kadar iyi bir düzeyde." Putnam, sonuç olarak yine de bir teoriyi diğerlerinin üzerinde tercih etmek durumunda olduğumuzu fakat bunun tercih edilen teorinin reddedilen diğerlerinden türetilemeyecek belirlemelere ve açıklamalara götürmesi nedeniyle değil, fakat a priori bir temelde gerçekleştiğini söyler ve aslında hiçbir zaman tümevarım yapamadığımızı belirtir.[32]

[31] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 25, 26.
[32] Putnam, "Language and Philosophy", s. 26.

Teori seçiminde gözlemlenebilir verilerle uyumlu olan en basit teoriyi seçtiğimiz söylenmektedir. Putnam, bu hususta basitliğin nasıl ölçüldüğü sorusunun ele alınması gerektiğini düşünür. Bir ifadenin sağlamlığının ifadede kullanılan sözcüklerin sayısına bağlı olmadığına işaret eder. Basitlikten kastedilen bu ise bir cin teorisinin Genel Görelilik Kuramından daha iyi olabileceğini, ancak cin teorilerinin çok uzun oldukları, çok sayıda yüklem içerdikleri, çok karmaşık oldukları için değil fakat bu tipteki hiçbir teorinin geçmişte başarılı olmadığı ve çok yüksek olasılıkla böyle teorilerin gelecekte de başarılı olmayacağını düşünüldüğü için reddedildiğini söyler. Putnam buna bağlı olarak teori seçerken en basit olanı değil en muhtemel olanı seçtiğimiz sonucunu çıkarır. Ancak bu sonucun problemin çözümüne bir yardımı olmayacağını söyler. Bunu iki nedene bağlı olarak açıklar. Öncelikle bugün teorilerin muhtemelliği üzerine bir teori yoktur ve ikinci olarak bir teorinin muhtemelliği ölçülebilir olsaydı, kendi başına çok sayıda etkene bağlı olurdu. Putnam, bu anlatılanlara dayanarak tümevarımsal mantık sistemlerinin nasıl çalıştırıldığını şöyle ifade eder. İlk olarak hipotezlerin bir tür a priori sıralanışı önceden varsayılmıştır. İkinci olarak bilim adamlarının test etmeye değer gördüğü aktüel olarak önerilen teorilerin verilen bir kümesi test edeceği bir tanesi kalana kadar test edilir ve kalan varsa kabul edilir. Üçüncü olarak birden fazla kalan varsa en basit olan tercih edilir. Putnam, tümevarımsal mantığın bazı sistemlerinin ise bu formda görünmediğini ekler. Örneğin Carnap'ın cümleler üzerine ihtimaliyet (probability) ölçütünü uyguladığını ve tümevarımı sadece deliller üzerinde en muhtemel hipotezi seçme konusu olarak kabul ettiğini belirtir. Putnam, bununla birlikte Carnap'ın sisteminde dilin değişmesi durumunda aynı hipotezlerin farklı ihtimaliyetlerle sonuçlanabildiğini söyler. İhtimaliyetin sadece cümlelerin kendilerinin bir fonksiyonu olmadığını, onların yazılış yolları ile ya da hangi kavramın temele alındığı ile ilgili olduğunu ifade eder. Böylece

temel yüklemlerin bir kümesini seçmenin gizli bir yöntemle hipotezlerin basitlik sırasını seçmek olduğunu belirtir.[33]

Putnam tümevarımsal mantıkta basitlik sırasının kuralla verilmesinin zorunlu olmadığını, ancak bilim adamlarının makul ya da makul olmayan hipotezleri kabul etmesi için bazı düzenlemelerin olmasının zorunlu olduğunu söyler. Bilimi, test edilmeye değer hipotezlerin bir kümesi üzerinde bir fikir birliğine ulaşma ve birinin bütün gayretimize direnerek kalacağını ümit ederek tamamını deneyimle dışarıda bırakma çabası için bir prosedür olarak tanımlar. Açık bir şekilde ciddiye aldığımız tüm hipotezleri test etmeyi koruduğumuzu ve deneme ile veri ile en uyumlu teorinin ve en yüksek makullüğün bilim adamının sezgisel yargısına iliştirilmiş olduğunu söyler. Putnam, bunlara bağlı olarak tümevarımın iki isteği çözme isteği olduğu sonucunu çıkarır. Bunlardan biri hiçbir teorinin onu test etmek için zorlayıcı bir girişim olmaksızın kabul edilemeyeceği isteğidir. Diğeri ise kabul edilen teorinin mantıksal olarak keyfi görünen fakat metodolojik olarak keyfilikten çok uzak olan bir sıralama içinde mümkün olduğunca üst sırada olması gerektiğidir.[34]

Putnam, bilimlerdeki açıklayıcı tümevarımın teorileri test etmek için zorlayıcı bir girişim gerektirdiğini söylemişti. Bu girişimlerle bağlantılı olarak maddi objelerin var oluşunun nasıl yanlışlanabileceği konusunu ve bu problemle ilgili var olan teorileri ele alır. Putnam, tümevarım yöntemi ile ilgili temel bir hatadan bahseder. Bu hata bilimin oldukça basit bir görüşünü kabul ederek tüm ifadeleri empirik ifadeler gibi ele alarak 'hipotezler'i, "deneyle (ya da gözlemle) onaylanan" ya da "onaylanmayan" olarak iki statüde incelemektir. Putnam, bunların yanında önermelerin statüsü ile ilgili var olan çok sayıda ihtimalden bahseder ve bunları açıklamaya girişir. Öncelikle bir empirik önermenin verilen bir zamanda tamamen kavranması için hiçbir alternatifin var olama-

[33] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 26, 27.
[34] Putnam, "Language and Philosophy", s. 28.

yacağı bir durumda bulunabileceğini söyler. Euklidesçi geometrinin önermelerindeki durumu, Lobachevsky'nin Gauss'un, Riemann'ın çalışmalarından önce aktüel fiziksel uzayda en kısa parçalar hakkındaki iddiaları buna örnek olarak gösterir. Putnam, böyle bir durumda, hiçbir alternatif kavranmadığı sürece önermenin bir 'hipotez' statüsüne sahip olmadığını ve bunun bir tür zorunlu olgu olduğunu öne sürer. Bunun psikolojik sözler olduğunu söyleyenler olsa da daha önce ifade edildiği gibi psikoloji ve metodoloji arasındaki çizginin tümüyle keskin olmadığını belirtir. Putnam, teoriler arasındaki bilim adamları tarafından bilinçsiz olarak kullanılan aktüel 'basitlik sırası'nın teroilerin çürütülmesi bakımından farklı yöntemlere eşlik eden bir psikolojik konu ve bir yasal metodoloji olduğunu ifade eder. Bazı teoriler özelleştirilebilir gözlemlerle çökertilmektedir. Örneğin, 'bütün kargalar siyahtır' önermesi, siyah olmayan karganın kabul edilmiş tekil bir gözlemi ile çürütülebilmektedir. Bunun yanında bazı teoriler ise ancak fazladan alternatif bir teorinin gözlemi ile çürütülebilmektedir. Örneğin bir geometri sisteminin çürütülebilmesi için alternatif bir geometri sistemi gereklidir. Putnam, ikinci olarak verilen bir empirik önerme için düşünülen alternatiflerin bilim adamlarının test etmeye değer görmeyeceği makul olmayan alternatifler olması durumunda bir hipotez değil, olgu statüsünde olacağını ve bu statünün bir 'açıklayıcı tümevarım' hakkında konuşarak değil, alternatif bir hipotez önermesi için bir doğrulama isteyen kişiye meydan okuyarak doğrulanabileceğini belirtir. Putnam, sonuç olarak bir empirik önermenin bir zamanda bir statüde ve başka bir zamanda farklı bir statüde olabileceğini söyler. Buna örnek olarak Maxwell'in eşitlemelerinin önceleri empirik bir teorinin postulaları statüsündeyken, şimdi, alandaki alternatifi olmayan tek teori olmasını; Euklidesçi geometrinin bir zamanlar zorunlu doğru statüsündeyken, bugün uzayın hala Euklidesçi olabileceğini öne süren fizikçilerin bir hipotez geliştiriyor olmalarını gösterir.[35]

[35] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 28, 29

Putnam, maddi objelerin var oluşuna inanmamızın sebepleri üzerine tümevarımcı açıklamada her zaman şey dili değil, duyu verisi dili kullanıyor gibi göründüğümüzü ve binlerce yıl sonra bilim adamları tarafından maddi objelerin var olabileceği şeklinde bir hipotez önerdiğini söyleyerek durumun tuhaflığına dikkat çeker. Önerilen hipoteze karşı çeşitli itirazlar ve alternatif hipotezler öne sürülmüş ve bir dizi kritik deneyden sonra maddi obje hipotezi onaylanmıştır. Putnam, maddi objelerin var olduğu şeklindeki önermeleri kabulümüzün tümevarımcı açıklamaya dayanan empirik teorileri kabulümüze bir bakımdan benzediğini, bir bakımdan da benzemediğini öne sürer. Maddi objelerin varlığı bir teori değil fakat çok sayıda özel teorinin, hipotezin, yasanın ve empirik önermenin bir mantıksal sonucu olduğu sürece bu önermeler empirik teorilere benzemez. Aynı zamanda maddi objelerin var olduğu teorisi, gözlem yaptığımız dilin içinde oluştuğu zaman da maddi objelerin varlığı diğer empirik teorilere benzemez. Ancak maddi objelerin var olduğu önermesi, bu önermeden vazgeçmenin bu önermeye işaret eden ve tümevarımcı açıklama özelliği taşıyan tüm teorilerden ve ifadelerden vazgeçmek anlamına geleceği için bu önermenin kabulü diğer empirik teorilerin kabulüne benzer. Bu önermenin kabulü, aynı zamanda çok sayıda empirik önermenin kabul edilmesinin iki nedenine bağlı olarak diğer empirik teorilere benzer. Bu iki nedenden birincisi tüm teorilerin ya da bu teorileri varsayan teorilerin çok sayıda fenomenin sezgisel olarak makul açıklamasını sağlamalarıdır. İkincisi ise güncel olarak sahada alternatif teorinin olmamasıdır. Putnam bununla birlikte bu açıklamalara empirik teoriler durumunda sahada alternatif teorilerin olduğunu fakat maddi objelerin var oluşu durumunda sahada alternatif teorilerin olmadığını da ekler.[36]

Putnam, tümevarımcı realizm hakkındaki tartışmayı daha önce yaptığı fenomenalizm hakkındaki tartışma ile karşılaştırır. Bu durumlardan birinde savunulabileceğinin isbatlanması umuduyla kesin ve idealist bir metafizik yapılırken, diğer durumda savunu-

[36] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 29-31

labilir olan bir şeyleri göstermek uğruna kesin ve realist bir metafizik yapıldığını ve iki durumda yapılanlar arasında güçlü metodolojik benzerlikler olduğunu söyler. Putnam, ayrıca her iki durumda da aslında dilsel olmayan ("nonlinguistic") bir problemin dilsel kılık içinde verildiğine dikkat çeker. Her iki durumda da dilsel kılığın bir şey dili ve bir tür 'duyu verisi dili' olmak üzere iki dil arasındaki ayrıma bağlı olduğunu belirtir. İlk durumda iki dilin birbirine çevrilebilirliği gösterilirken ikinci durumda ise dikkatlerin teorilere yöneldiğinin görüldüğünü söyler. Teoriler her iki dilde kabul ettiğimiz cümlelerin oluşturduğu sistemler olarak 'şey kuramı' ile 'duyu verisi dili içindeki gözlem raporları arasındaki ilişkinin şey kuramından duyu verisi ifadelerine doğru ilerleyen bir açıklamasını ve duyu verisi ifadelerinden şey kuramına doğru ilerleyen tümevarımcı desteği göstermeyi hedeflerler. Putnam sonuç olarak her iki iddianın da aşırı basitleştirmeye dönüştüğünü söyler. Ancak her iki iddiayı da incelemenin filozofları şey teorisinin ve şey dilinin rolünü daha derinden takdir etmeye ve maddi objelerin var oluşunun geleneksel problemini derinden kavramaya yönlendirdiğini belirtir.[37]

Putnam, tümevarımsal akıl yürütmelerde hipotezlerin bir a priori sıralanışının önceden verildiğini, bütün hipotezlerin denenmesinin mümkün olmadığını, test edilmeye değer hipotezlerin belirlenmesi için hipotezler içinde en makul olanların seçilmesi gerektiğini söylemektedir. Basitliğin teorilerin makul olması için bir ölçüt olmadığını bu nedenle en muhtemel teorinin seçilmesi gerektiğini ancak bir teorinin muhtemelliğinin ise a priori bir temelde belirlenmek zorunda olduğunu söylemektedir.

Putnam bilimsel yasaları ifade eden önermelerin olgusal karşılıklarının gerçekliği açısından bilimsel realizmin üç farklı yaklaşıma bağlı olarak ele alınmasının gerektiğini düşünmektedir. Bir sonraki bölümde bilimsel realizmin farklı türleri üzerine ve hangi versiyonunun savunulabilir olduğu üzerine Putnam'ın görüşleri ele alınacaktır.

[37] Putnam, "Language and Philosophy", ss. 31, 32.

2.3. Bilimsel Realizm

Putnam, bilimsel realizm konusundaki tavrını açıklamak için bilimsel realizmin üç türünü inceler. Bunlardan birincisi materyalizm olarak bilimsel realizmdir; ikincisi, metafizik olarak bilimsel realizmdir; üçüncüsü ise yakınsama olarak bilimsel realizmdir.

2.3.1. Materyalizm Olarak Bilimsel Realizm

Putnam, materyalizm olarak bilimsel realizm başlığı altında yönelimsel (intentional) ya da anlambilimsel (semantical) özelliklerin fiziksel özelliklere indirgenebileceğini kabul eden fizikselci filozofların yaklaşımını ele alır. Materyalizm olarak ya da fizikselci görüşe dayalı ifade edilmiş bilimsel realizmi bilimsel emperyalizm olarak nitelendirir ve kendisinin bu anlamıyla bilimsel realist olmadığını söyler. Putnam, semantik fizikselcilik olarak ifade ettiği görüşün en temel düşüncesinin x'in y'ye ancak x'in y'ye uygun tipin bir nedensel zinciri ile bağlantılı olması durumunda referans verebilmesi olduğunu söyler. Bu görüş ile ilgili bilinen bir problem, fizikselci düşünürün uygun tip olarak ifade edileni, indirgenmemiş semantik kavramları kullanmaksızın özelleştirmede zorlanmasıdır. Bu görüş ile ilgili diğer bir zorluk neden kavramının farklı kullanımları ile ilgilidir. Putnam, bu konuda John Haugeland'ın özdeşlik kuramcıları tarafından karıştırıldığını söylediği iki farklı neden kavramından bahseder. Matematiksel fizikte bir sistemin iki durumu arasındaki ilişkiyi ifade etmek için nedensellik kavramı kullanılır. Bunun yanında bir olayın getiricisini ya da kışkırtıcısını ifade etmek için kullanılan bir neden kavramı da vardır. Bu anlamı ile örneğin bir öğrencinin ödevleri hakkında yaptığımız sert eleştiriler onun depresyon yaşamasına neden olabilir. İkinci anlamı ile neden ilişkisi, fiziğin temel kavramlarının terimleri ile tanımlanabilecek bir ilişki değildir.[38]

[38] Putnam, *Words and Life*, ss. 492, 493.

Neden kavramının bu anlamı ile ilgili dikkat edilmesi gereken bir husus da, Putnam'a göre toplam durumun arka plan şartlarına ve getiriciye ayrılmasının ilgiye ve rasyonaliteye göreli olmasıdır. Bahsedilen örnekte eleştiri ve öğrencinin duygusal ve fiziksel durumu arasında ilişki kurulabilir ancak bu açıklamanın fizikle ilgisi yoktur. Bu bakımdan fizikselci düşünürün referansı tanımlamak için kullanabileceği kavramlar fizikselci olmayan içerikler taşırlar. Getiricinin referans kavramı kullanılarak aydınlatılmış olabileceğini kabul etmek, bu problem için bir çözüm olmaz. Çünkü getirici bizim referans verdiğimiz olgudur. Referans vermeyi kendisini referans terimleri ile açıklanan getirici kavramının terimleri ile açıklamak ise döngüsel bir açıklama yapmak olacaktır. Putnam, evrimsel epistemoloji açısından da benzer bir problemin söz konusu olacağını söylemektedir. Rasyonel prosedürleri bilirsek beyni inceleyebiliriz, ancak rasyonel prosedür olma özelliği insanın herhangi bir şekilde hayatta kalmasını destekleyen bir prosedür olma özelliği ile aynı değildir. Bu bakımdan bir açıklamanın rasyonel olması biyolojik terimlerle tanımlanabilmesi anlamına gelmez. Putnam, bu konuda, Alvin Goldman'ın rasyonaliteyi doğrulukları bulma eğilimi ile özdeşleştirme önerisinden bahseder. Putnam, bu açıklamanın da doğruluğun tözsel kavramını gerektireceğini ve bu kavramın fizikselcinin, referansı fizikselci olarak tanımlayamadığı sürece sahip olmadığı bir kavram olduğunu söyler. Putnam, sonuç olarak kendisinin bir düalist ya da bir çokçu olduğunu söyler. Ancak Putnam'ın bahsettiği düalizm, zihnin ve bedenin değil; fiziksel özelliklerin ve yönelimsel (intentional) özelliklerin düalizmidir. Bu düalizm, iki ayrı tözün deneyimlenmesi ile oluşan bir düalizm değildir fakat deneyimimiz içindeki bir düalizmdir.[39]

Materyalizm olarak bilimsel realizm, Putnam'a göre anlam ve referansı fiziksel özelliklere bağlı olarak açıklayan yaklaşımdır. Putnam bu görüşü anlambilimle ilgili özelliklerin fiziksel özelliklere indirgenmesi nedeniyle fizikselcilik olarak da nitelen-

[39] Putnam, *Words and Life*, ss. 493, 494.

dirmektedir. Fizikselci açıdan referansı tanımlamak isteyen düşünürlerin fizikselci olmayan kavramlara başvurmak zorunda olduğunu ve bu görüşün savunulamaz olduğunu söylemektedir.

2.3.2. Metafizik Olarak Bilimsel Realizm

Metafiziksel realist, Putnam'a göre, doğruluğun insan bilgisini aşan bir kavramını öne sürmektedir. Newtoncu bir dünyada yaşadığımızı kabul edersek, uzaysal noktaların gerçekten var olduğunu öne süren bir teori ile mantıksal yapılar haricinde noktaların var olmadığını fakat keyfi olarak küçük, sonlu alanların var olduğunu öne süren bir teori empirik olarak eşittir. Bu iki fizik kuramından hangisinin doğru olduğu konusunu gerçek bir problem gibi gören ya da her iki teorinin da sahip olduğu doğru öne sürülebilirlik türünün ötesine giden bir doğruluk kavramını haklı gösteren bir bilimsel realisti Putnam, metafiziksel realist olarak kabul eder. Noktaları matematiksel objeler olarak kabul ederek metafiziksel realizmin parçacıklar ve kuvvet alanları gibi fiziksel objeler için doğru olduğunun söylenmesi durumunda da aynı problem ortaya çıkacaktır. Mutlak uzay zamanın gerçek olduğunu kabul eden bir teori ile dört boyutlu uzay zaman kavramını temele alan bir teori arasında gerçekten bir fark olduğunu düşünen bir bilimsel realist, metafiziksel realistin karşılaştığı problemlerle karşılaşacaktır. Putnam, denk teorilerin empirik varsayımlarının değişmesi nedeniyle denk olmayan halef teorilere sahip olabileceği düşüncesine karşı, tek doğru teori varsa, bu teorinin aynı zamanda sonsuz çoklukta uyuşmayan göreli yorumlara sahip olan ancak matematiksel olarak ve empirik olarak eşit versiyonunun olacağını söylemektedir. Putnam, sonuç olarak kendisinin bir metafiziksel realist olmadığını ve kendi düşüncesinde doğruluğun, doğru şartlar altında doğru öne sürülebilir olmanın ötesine gidemeyeceğini, doğru şartları neyin belirlediği

ile ilgili ise genel bir teorisinin olmadığını söyler. Putnam'a göre, doğru şartları belirleyen çok şey vardır. Bu bakımdan doğruluk çokludur, belirsizdir ve açık uçludur.[40]

Sonuç olarak metafiziksel realizm olarak bilimsel realizm, haklı olabilmesi için aynı gerekçelere sahip olan farklı kuramlar içinden birinin doğruluğunu söz konusu kuramın öne sürülebilirlik türünün ötesine giderek ve bu konu hakkında insan bilgisini aşan bir kavrama başvurarak haklı gösteren yaklaşımı temsil etmektedir. Putnam, bilimsel kuramların haklılığı üzerine tek ve kesin bir belirleme yapmanın mümkün olmadığını düşünür ve bu anlamıyla bilimsel realizmin savunulamaz olduğunu öne sürer.

Putnam, metafiziksel realizmin fizikselci versiyonuna karşı, referansın farklı yorumlarının eşit olarak doğru olabileceklerini gösteren daha önce kullanmış olduğu argümana başvurur. 'Kedi' simgesinin kedilere referans verdiğini kabul ettiğimiz standart yorumda R ilişkisi kedi simgeleri ile kediler arasında kabul edilirken, 'kedi' simgesinin kirazlara referans verdiği standart olmayan bir yorumda R' ilişkisi kedi simgeleri ile kirazlar arasında kabul edilir. R' ilişkisi de R ilişkisi gibi bir karşılıklılık gösterir. Fizikselci bir açıklama içinde kedi simgelerinin kirazlara değil de kedilere referans verdiğini gösteren açık bir olgu yoktur. Bu durum kullandığımız tüm sözcüklerin fizikselci terimlere indirgenmesinin zorunlu olmadığını gösterir. Putnam, bu argümanı, aynı zamanda indirgemeciliğe karşı bir argüman olarak gösterir.[41]

2.3.3. Yakınsama Olarak Bilimsel Realizm

Putnam'ın ele aldığı üçüncü bilimsel realizm türü, yakınsama olarak bilimsel realizmdir. Bu görüşe göre örneğin, 'bir tel boyunca akan elektronlar vardır' ifadesinin doğruluğu ile 'odanın içinde bir masa vardır' ifadesinin ya da 'başım ağrıyor' ifadesinin doğruluğu arasında bir fark yoktur. Sandalyelerin ya da duyumların var olması anlamında elektronlar da vardır. Duyumlar ve gözlemlenebilir şeyler hakkında konuşmanın

[40] Putnam, *Words and Life*, s. 494, 495.
[41] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 143, 144.

elektronlar hakkında konuşmadan türetilmiş olduğunu kabul edemediğimiz kadar, elektronlar hakkındaki konuşmanın da duyumlar ya da gözlemlenebilir şeyler hakkındaki konuşmadan türetilmiş olduğunu kabul edemeyiz. Putnam, bilimsel realizmi bu anlamı ile düşündüğümüz zaman kendisinin bir bilimsel realist olduğunu söylemektedir.[42]

Elektronlar gibi bilimsel terimler söz konusu olduğu zaman bilim felsefecileri tarafından tartışılan bir problem fiziğin değişmesine bağlı olarak gelecekteki fizik kuramı ile günümüzdeki fizik kuramı arasında kavramsal ve empirik uyuşmazlıkların olmasını beklememizle ilgilidir. Bu konu ile ilişkili olarak gelecekteki fizik kuramlarının elektronların daha iyi betimlemesini verebilmesinin bir anlam taşıyıp taşımaması ya da elektron kavramının fizik tarihindeki geçici bir faza mı bağlı olduğu gibi sorular üzerinde tartışmalar oluşmuştur. Bazı teorisyenler halef teorinin selef teori ile aynı varlıklara referans verdiğini söylemişlerdir. Örneğin çekirdek ile ilgili varsayımların daha sonraki teoriler tarafından yeniden kazanılmış olduğu söylenmiştir. Ancak Putnam, çekirdek ve koruyucu kemer arasındaki ayrımın sonraki kuramın bakış açısına göre çizilmemiş olması durumunda çekirdek varsayımlarının korunmamış olacağını düşünür. Bu düşüncesini şöyle bir örnekle açıklar. Özel görelilik kuramında Newton'un fizik yasalarına ait olan, momentum, kinetik enerji, kuvvet gibi çok sayıda kavram korunmaktadır. Bu durumda Newton fiziğindeki çekirdek kavramının Özel görelilik kuramı içinde korunduğu söylenebilir. Ancak çekirdek kavramını Newton fiziğinin bakış açısı ile göreli olmayan uzaklıkları ve hızları göz önüne alarak tanımladığımız zaman bu yol keyfi bir yol olacaktır. Bazı bilim felsefecileri de uyuşmayan teoriler içindeki terimlerin aynı varlıklara referans verdiği düşüncesini oluşturmanın bir anlam taşımayacağını kabul etmişlerdir. Bu düşünürlerin savunduğu görüşe göre, yüzyıl önce fizikçiler tarafından referans verilen varlıkların hiçbirinin tam olarak var olduğunu söyleyemeyiz. Bu bakımdan varlıklar hakkındaki sonraki kuramların önceki kuramlar tarafından desteklenmesinin hiçbir an-

[42] Putnam, *Words and Life*, s. 495.

lamı yoktur. Aynı şekilde günümüz fiziğinin referans verdiği varlıkların da yüzyıl sonra tam olarak var olacağı söylenemez. Bu nedenle bu görüşe göre teoriler belirli varlıkları betimleyen ardışık yaklaşımlar olarak değil, fakat başarılı tahminler veren kara kutular olarak kabul edilirler.[43]

Bunun yanında Putnam, bilimin yakınlaşan bilgi idealini kabul ettiği ş eklindeki görüşün hemen hemen bütün filozoflar tarafından sahiplenilen bir görüş olduğunu öne sürer. Peirce'ın incelemenin ideal limiti, Popper'ın bilginin büyümesi ve K.O. Apel 'in düzenleyici fikir birliği ideali gibi örneklerde ifade edilen olarak ifade edilen görüşe göre bilim yakınlaşan bilgi idealini kabul etmektedir ve sabit bir betimlemeye ulaştığımız bir kavramı terk etmek bilimsel görünümün önemli bir parçasını terk etmek anlamını taşır. Putnam, bu düşünceye karşılık olarak, neo-Pozitivist düşünürlerin, bazı kavramların terk edilmesinin bilginin gelişimi idealinden vaz geçmek anlamına gelmediği sadece kendilerini gözlem dili ve küme kuramı ile sınırladıkları anlamına geldiği şeklindeki açıklamalarının problemi ortadan kaldırmadığını düşünür. Çünkü gözlem dili söz konusu olduğu zaman da aynı problem ortaya çıkacaktır. Örneğin çimen teriminin yüz yıl önce referans verdiği varlık ile aynı varlığa referans verdiğini söyleyemeyiz. Çimen sözcüğü yüz yıl boyunca değişmeyen bir şekilde belirli bir tür bilgi ile eş anlamlı değildir. Doğal tür terimleri analitik tanımlara sahip değildir ve çimen sözcüğü de bu bakımdan analitik olarak tanımlanabilir değildir. Bunun yanında günümüzde var olan bitki sözcüğü ile ilişkili inanç demetleri yüz yıl önceki inanç demetlerinden çok farklıdır. Örneğin fotosentez ve tek hücreli bitkilerin imkânı gibi konular bitkilerle ilgili inançlarımızı değiştirmiştir. Bu durumda bitki kavramının yüz yıl önce sahip olduğu referansın aynısına sahip olduğunu söyleyebiliyorsak elektron kavramı için de bunu söyleyebilmeliyiz.[44]

[43] Putnam, *Words and Life*, ss. 495, 496.
[44] Putnam, *Words and Life*, ss. 496, 497.

Bilim adamlarının farklı paradigmalarda ve farklı dünyalarda yaşadıları ve bu nedenle bilimsel terimlerin bu dünyalardan birindeki referanslarının diğerindeki referansı ile aynı olmayacağı şekilinde Thomas Kuhn'un ve Feyerabend'in eserlerinde öne sürülen kıyaslanamazlık (incommensurability) tezinin kendini çürüten bir tez olduğunu düşünmektedir. Bu tezin doğru olması diller arası tercüme yapmanın imkanını ortadan kaldıracağı gibi kendi dilimizin eski aşamalarını da anlamamıza olanak tanımayacaktır.[45]

Putnam, ayrıca 'Açıklama ve Referans' (Explanation and reference) adlı makalesinde Engels'in yazılarında anlam ve referans problemi ile ilgili yorumlarından bahseder. Engels, bir pasajında bir kavramın doğru olmayan unsurları içine alabileceğine işaret ermektedir. Engels, bu pasajda, bir balık için bilimsel kavrayışımızın 'solungaçları ile solunum yapma' özelliğini içine aldığını fakat 'Tüm balıklar solungaç solunumu yapar' ifadesinin doğru olmadığını söylemektedir. Putnam, konu ile ilgili iki önemli husus olduğunu söyler. Birincisi, 'Tüm üyeleri su altında yaşayan doğal türler solungaç solunumu yaparlar' kavramının tam olarak Balık doğal türüne uymamasının, kavramın bu doğal türe karşılık gelmediği anlamını taşımamasıdır. İkincisi kavramın bilimsel keşiflerin etkisinin bir sonucu olarak sürekli değişmesinin, onun aynı doğal türe karşılık gelme özelliğini değiştirmemesidir. Buradan, Putnam temel olarak herhangi bir şey için tam doğru olmayan bir kavramın yine de bir şeylere referans verebileceği ve kavramların farklı teorilerde aynı şeye referans verebileceği sonuçlarını çıkarıyor. Putnam, Paul Feyerabend gibi birkaç istisna hariç realistlerin ısı hakkında, elektrik hakkında, elektronlar hakkında başarılı bilimsel teorilerin olabileceğini kabul ettiğini ve bunun elektrik gibi kavramları teoriler arası (trans-theoretical) terimler olarak ele almayı gerektirdiğini söylüyor. Kavramların bir sınıf üyeliği için gerekli ve yeterli şartları sağladığı düşünce-

[45] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 113-115.

sinin çok itiraz görmesine rağmen sürekli yeniden ortaya çıkan bir düşünce olduğunu, bu düşünce kabul edilmediği zaman diğer düşüncenin tartışmalı hale geldiğini belirtir.[46]

Putnam, konuyu açıklamak için Bohr'un 1911'deki elektron teorisini örnek olarak gösterir. Bu teoride Bohr, bir parçacığın tek boyutlu bir konumu olarak q ve tek boyutlu bir an olarak p gibi sayıların var olduğunu var saymıştır. Bu Bohr'un açıklamasına göre parçacığın anlamının bir parçasıdır. Anlamın parçası terimin kaplamındaki üyeler için zorunlu şart anlamına geliyorsa, elektronlar Bohr'un kast ettiği anlamda parçacıklar değildir. Aslında Bohr'un kast ettiği anlamda elektronlar yoktur. Putnam, Bohr'un 1911'deki teorisindeki terimlerin hiçbirinin referansla gösterilmiş olmadığına dikkat çeker. Bu açıklamadan sonuç olarak bugünkü elektron kuramının Bohr'un referans verdiği aynı parçacıkların daha iyi bir kuramı olmadığı sonucunun çıkarıldığını söyler ve bunu Paul Feyerabend'in temsil ettiği düşünce çizgisi olarak kabul ettiğini söyler. Shapere'in anlam kuramının ise Bohr'un elektronlara referans vermesine imkan tanıdığını ekler. Bu düşünceye göre elektronlar hakkındaki inançlarımız elektron teriminin bilimsel tanımını içine alacak derecede hatalı olmaya dönüşse de elektron terimi ile aynı parçacıklara referans veririz.[47]

Putnam, bilimsel önermelerin doğruluğuna günlük dil içinde kullandığımız önermelere yüklediğimiz anlamı ile doğruluk yükleyen, bilimsel terimlerin karşılıklarına sağduyu objelerine ya da duyumlara yüklediğimiz şekliyle gerçeklik yükleyen yaklaşımı yakınsama olarak bilimsel realizm olarak nitelendirmektedir. Bu bakımdan bilimsel teorilerin değişmesinin bilimsel terimlerinin anlamlarını değişmesini gerektirmediğini savunmuştur.

2.4. İçsel Realizm

[46] Putnam, "Explanation and Reference", ss. 196, 197.
[47] Putnam, "Explanation and Reference", s. 197.

Putnam, içselciliği benimsediği dönemde bir önermenin doğruluğunun epistemolojik şartlarımızı göz önüne alan açıklamalara dayanması gerektiğini düşünmüştür. Putnam için bu dönemde, kendisinin savunduğu realizmin merkezinde epistemolojik açıdan şartların yeterince iyi olması durumunda bir yargının doğruluğu için kararın ne olacağı bulunmaktadır. Bu anlamıyla realizmi insani türde bir realizm anlamında kullandığını söyler. İnsani türde bir realizm, Tanrı'nın gözü bakış açısına ve klasik metafiziksel realizmin bakış açısından öne sürülebilir olana karşı, insani açıdan haklı olarak öne sürülebilir bir problemin olgusunun varlığına inancı ifade etmektedir. Putnam'ın dilin gerçeklikle ilişkisi açısından sözcüklerin belirli objelere karşılık geldiği düşüncesinin epistemolojik temelleri üzerine düşünmesi onun düşüncelerini yeniden gözden geçirmesine ve sözcüklerin referanslarını dış dünyaya nedensel bağlantıya bağlı olarak açıklayan dışsalcı görüşü geride bırakarak içselcilik olarak nitelendirdiği görüşü benimsemesine neden olmuştur.

Sözcüklerin dış dünyadaki objelerle karşılıklılığını epistemolojik olarak açıklama konusundaki zorluk ve doğruluğun kavramsal şemalarımızla ilişkisi Putnam'ın düşüncelerinin geçici bir periyodunda onun içselci yaklaşımı benimsemesine neden olan problemler olmuştur. Putnam'ın *Gerçekçilik ve Akıl* (Realism and Reason) adlı eseri, Putnam'ın kendisinin felsefi pozisyonu üzerine düşünme evresinde yazdığını ifade ettiği eseridir. Bu eserinde daha önce "Dil ve Gerçeklik" (Language and Reality) adlı makalesinde ifade ettiği düşüncelerini yeniden ele alır. Söz konusu makaleyi yazdığı dönemde kendisini herhangi bir sıfat kullanmaksızın realist olarak nitelendirdiğini ve referansı bir nedensel bağlantı konusu olarak betimlediğini ifade eder. Bu makaledeki düşüncelerine göre, dil ve düşünce kavuşmaz bir şekilde bir realiteye karşılık gelmektedir ve bir referans teorisi bir karşılıklılık teorisi olarak ele alınmalıdır. *Gerçekçilik ve Akıl* adlı eserini yazdığı dönemde ise felsefenin gerçek problemlerini çözümleyebilmek için öncelikle bir filozofun epistemolojik pozisyonuna daha duyarlı hale gelmesi gerektiğini fark ettiğini

ve sonuç olarak önceki pozisyonundan rahatsızlık duymaya başladığını ifade eder. Putnam'ı önceki pozisyonu ile ilgili rahatsız eden konu sözcüklerin belirli objelere karşılık geldiği düşüncesidir. Bu konuyu daha önceden de problematik olarak görmekle birlikte, bu eseri yazdığı döneminde konunun kendisini üstesinden gelemeyeceği ölçüde etkilediğini ve kendisini alternatif bir görüş aramaya zorladığını belirtir.[48]

Referans ile ilgili problemler, Putnam'a göre iki felsefi bakış açısı ortaya çıkarmıştır. Bunlardan birincisi metafiziksel realizmdir. Metafiziksel realizme göre dünya zihinden bağımsız objelerin sabit bir toplamından oluşmuştur ve bu objelerin kesin olarak bir doğru betimlemesi vardır. Yine bu bakış açısına göre doğruluk sözcükler ya da düşünce sistemleri ile dışsal şeyler ya da şey kümeleri arasında bir tür karşılıklılığı gerektirir. Putnam, bu bakış açısını dışsalcı (externalist) bakış açısı olarak adlandırır. Bu perspektifin favori bakış açısının Tanrı'nın Gözü bakış açısı olduğunu söyler. Diğer bakış açısı, Putnam'ın kendisinin savunduğu perspektif olduğunu belirttiği görüştür. Putnam, bu bakış açısının açık bir adı olmadığını, ancak ondan içselci (internalist) perspektif olarak bahsettiğini söyler. Bunun nedenini onun, dünyayı oluşturan objelerin ne olduğu sorusunun ancak bir teori ya da betimleme içinde anlamlı olduğunu kabul etmesine bağlar. İçselci filozofların çoğunluğunun dünyanın birden fazla doğru teorisi ya da betimlemesi olduğuna inandığını söyler. Putnam'a göre bir içselci görüş içinde doğruluk, bir tür idealize edilmiş rasyonel kabul edilebilirliktir. İnançlarımızın birbiriyle ve deneyimlerimizle ideal tutarlılığının bir türüdür. Deneyimlerimiz kendi kendilerine inanç sistemimiz içinde temsil edilirler. Onların zihnimizden ya da konuşmamızdan bağımsız durumlarla bir karşılıklılık içinde olmaları gerekmez. Putnam, bu perspektifte bilebileceğimiz ya da kullanışlı olarak hayal edebileceğimiz hiçbir Tanrı'nın Gözü bakış açısının olmadığını, ancak insanların ilgilerine ve amaçlarına göre onların betimlemelerinin ve teorilerinin temele aldığı çok sayıda bakış açısı olduğunu söyler. İçselci pers-

[48] Putnam, *Realism and Reason,* ss. vii, viii.

pektif için ‘doğruluğun tutarlılık kuramı’, ‘gerçekçi olmayan görüş’ (non-realism), ‘doğrulamacılık’ (verificationisim), ‘çokçuluk’ (pluralism), ‘pragmatizm’ gibi terimlerin içselci bakış açısına uygulanabileceğini ancak bu terimlerin diğer tarihsel uygulamaları nedeniyle kabul edilemeyen çağrışımları olduğunu belirtir.[49]

Putnam, sözcükler ve objeler arasındaki karşılıklılık kavramı ile ilgili zorluğun ortaya çıkarılmasının felsefe tarihinde Berkeley’in ve Kant’ın düşüncelerine dayandığını düşünür. David Hume ise zihinlerimizde objelere sahip olmadığımızı ortaya çıkarması bakımından önem taşır. Hume, zihinsel imgeleri ya da sözcükleri objelerle değil, diğer imgelerle, sözcüklerle, inançlarla ya da yargılarla karşılaştırabileceğimizi düşünür. Bu bakımdan Hume’un düşüncesinde sözcükler ya da zihinsel imgelerle objeler arasında bir karşılıklılık arama imkânı bulunmamaktadır. Putnam, bu problemin Hume’un fikirler ve izlenimler kuramı ya da duyu verisi kuramı ya da Gestalt teorisi gibi özel bir teoriye bağlı olmadığını düşünür. Bir çocuk masa sözcüğünün nasıl kullanıldığını öğrendiği zaman her hangi bir teoriye göre, bir sözcüğü karmaşık bir yöntemle belirli bir zihinsel fenomene bağlamaktadır. Zihin yerine beyin, zihinsel fenomen yerine, temsil, bilgi, bilgisayar programı gibi kavramları kullanmamız önemli değildir. Beyin, işlevsel organizasyonuyla masa ile ilgili bilgiyi, masanın temsillerini, masa algısını değiştirebilir. Fakat masanın kendisini değiştiremez. Sonuç olarak zihinsel fenomenler ya da beyin süreçleri hakkındaki hiçbir olgu temsiller ile düşünce ya da zihin dışındaki bir şey arasındaki karşılıklılığa nüfuz edemez. Putnam, uygulamada karşımıza çıkan operasyonel ve toerik kısıtlamaların dili kullanmamız üzerindeki etkisini problem olarak görmez. Bu kısıtlamaları karşılayan sonsuz olarak çok farklı referans ilişkisi olduğunu öne sürer. Bu konuda nedensel realist düşünür referansın nedenin kendisi ile sabitlendiğini düşünmesi bakımından hatalıdır. Bu hata filozofun epistemolojik pozisyonunu göz önüne almadan,

[49] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 49, 50.

naif realizmi kendisi için doğru kabul ederek dünya ile mutlak bir ilişki içindeymiş gibi felsefe yapmasından kaynaklanır.[50]

Doğada yerleşmiş bir referans ilişkisi olduğunu düşünmek, Putnam'a göre orta çağ özcü düşüncesine ve kendisini tanımlayan nesnelerin ve türlerin var olduğu düşüncesine dönmek anlamına gelir. Bu düşünce ortaçağ dünyasında mantıklı görünse de yirminci yüz yıl dünya görüşü içinde ancak bir çözümsüzlüğü ifade eder. Sözcükler ile şeyler arasındaki karşılıklılığı kabul ederek, karşılıklılığın sabitlenmiş tek bir karşılıklılık değil fakat modelden modele değişen referanslar olduğunu savunan görüş ontolojik görelilik olarak adlandırılmıştır. Bu görüşte masa sözcüğü empirik anlamı ile şeylerin belirli bir kümesine referans verir. Her modelde masaların kümesi olan bir küme vardır ve sandalyelerin kümesi olan bir küme vardır. Bir modeldeki masaların kümesi, aynı modeldeki sandalyelerin kümesinden farklı bir kümedir. Ancak her kabul edilebilir modelde, sandalyelerin bir kümesi olmayabilir. Bunun yanında, bir modeldeki sandalyelerin kümesi, bir başka modeldeki masaların kümesinin bir alt kümesi ya da üst kümesi olabilir. Ayrıca görmek, dokunmak, oturmak gibi sözcüklerin referansları da modelden modele değişirler. Bu bakımdan bir masaya dokunduğumuzda ne olduğu gibi konular obje kümelerinin sözcüklere yüklenmesine bağlıdır. Ontolojik görelilik, Quine tarafından önerilmiştir. Putnam, bu argümanın kabul edilemeyeceğini düşünür. Çünkü Putnam'a göre bu argümanda obje kavramı, bir metafiziksel kavrama dönüşmüştür. Bu görüş her ne kadar orta çağın klasik problemlerinden sakınmış olsa da bu problemlerin yerine Kant'ın metafiziğinin taşıdığı problemleri taşır. Zihinsel temsiller ile dış dünya arasında özel bir karşılıklılık olduğu düşüncesi ile sabitlenmemiş farklı objelerle karşılıklılıkların bir bütünü olduğu düşüncesi arasında ortak bir varsayım vardır. Referans

[50] Putnam, *Realism and Reason*, ss. viii - xi.

verme ve karşılık gelme gibi kavramlar bir obje ya da objelerin grubu ile anlaşılır. Bu kavramlara Platonik objelerle eşlik edildiği düşünülür.[51]

Terimlerimize yüklenen şeylere standart olmayan bir yorum ile referans verirsek ve bu yorum terimlerimiz ile ilgili standart yorumların referansları ile uyumlu ise kişisel deneyimimizi gösteren bir ifade aynı doğruluk şartlarına sahip olmasa da aynı yoruma sahiptir. Yönlendirici inançlarımızın yeterince büyük bir kısmı standart olmayan bir yorum altında doğru ise bu bizim başarılı olmamızı ve hayatta kalmamızı sağlar. Yönlendirici inançlarımızın yeterli çoğunluğunun standart olmayan bir yorumunun doğruluğu, standart bir yorumun doğruluğu kadar iyidir. Yönlendirici inançlarımız her iki yorum altında da hem aynı subjektif deneyime eşlik eder hem de aynı doğruluk şartlarına sahiptir. Evrimci bir bakış açısından inançlarımızın yeterli miktarının bu inançları yönlendirici eylemlere bağlayan herhangi bir yorumda doğru olması yeterlidir. Putnam, bununla birlikte evrimin bizde doğru inançlara sahip olmamız için bir eğilim oluşturabilmesinin sadece cümleleri belirli doğruluk şartlarına sahip olan temsil sistemleri oluşturmak için eğilimi yoluyla kavramsal olarak ya da dilbilimsel olarak aracılık edilen hayatta kalmayı etkilediğini düşünür. Fakat bütün cümleler için doğruluk şartlarının cümlelerin parçalarının referanslarını belirlememesi nedeniyle evrimin, referans veren ifadeler ile dışsal objeler arasında bir karşılıklılığı belirlediğini düşünmenin bir hata olacağını söyler. Putnam, sonuç olarak doğanın terimlerimiz ve dışsal şeyler arasında herhangi bir karşılıklılığı belirlemediğini ve referansın büyük ölçüde belirsiz bırakıldığını ifade ederek, W.V. Quine'ın da terimlerimizin karşılıkları belirlediğinin düşüncesin bir yanılgı olduğunu düşündüğüne ve terimlerimiz ile dışsal nesneler arasındaki referans ilişkisinin belirsizliğindeki ısrarına işaret eder. Quine terimlerimizin referansları ile ilgi-

[51] Putnam, *Realism and Reason*, ss. xii-xiii.

li kaygıları bir tarafa bırakarak cümlelerin doğrulukları ve doğruluk şartları ile ilgilenmemiz gerektiğini düşünmektedir.[52]

Sözcükler ile şeyler arasındaki ilişki ile ilgili önerilebilecek bir çözüm yolu da terimlerimizin referanslarını sabitleyenin niyetler olduğunu söylemektir. Putnam, bu çözüm yolunu niyetlere sahip olmanın referans verme yeteneğini varsayması nedeniyle reddettiğini belirtir. Putnam'a göre bu çözüm yolu ile ilgili problem niyet ve zihinsel durum kavramlarının muğlaklığıdır. Putnam, saf ve saf olmayan olmak üzere iki tür zihinsel durumdan söz eder. Saf zihinsel durum varlığı ya da yokluğu sadece konuşmacının içinde devam edene bağlı olan zihinsel durumdur. Acı çekmek böyle bir zihinsel durumdur. Varlığı ya da yokluğu konuşmacının zihninin yanında bedeninin ya da zihninin dışında olan bir şeye bağlı olan zihinsel durum, saf olmayan zihinsel durumdur. Bilmek saf olmayan bir zihinsel durumdur. Örneğin karın beyaz olup olmadığını bilmek sadece zihnimde olan bir şeye değil zihnimin dışında olan karın beyaz olmasına da bağlıdır. Bilgi için zihinsel olmayan bileşen bir insanın inancının inanç doğru olmadıkça bilgi olamayacağı bir duruma karşılık gelir. Karın beyaz olduğunu bilmek için saf zihinsel durum gereklidir, ama yeterli değildir. Bu bilginin oluşumu için dünya da saf zihinsel durum ile işbirliği yapmak zorundadır. İnançlar söz konusu olduğu zaman da bilgi için gerekli olan bileşenlerin gerekli olduğunu söyleyebilir miyiz? Masanın üzerinde suyun var olduğuna inanmak için bir saf zihinsel durum gerekir. Bu zihinsel durum, masanın üzerinde suyun var olmasını içine alan bir kavramsal dünyaya sahip olmaktır. Su sözcüğünün aktüel olarak suya referans verdiğini önceden varsayarız. Bu belirli paradigmlerin aktüel doğasına bağlıdır. Biz masanın üzerinde suyun var olduğuna inanırken ikiz dünyadaki benzerimiz de aynı paranteze alınmış inanca sahip olur fakat aynı

[52] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 40, 41.

inanca sahip olmaz. Çünkü ikiz dünyadaki benzerimizin su sözcüğü, su ile alkol karışımına referans verir.[53]

Niyet etmek ile ilgili zihinsel durum, inanç ile ilgili zihinsel duruma benzer. Saf zihinsel durum ile niyet etmek terimlerin gerçek dünyadaki referanslarını sabitlemez. Örneğin 'su' terimi ile kavramsal dünyamızdaki suya referans vermeye niyet ettiğimiz zaman dış dünyadaki referansı tam olarak sabitleyemeyiz. Saf olmayan zihinsel durum ile niyet etmek ise terimlerin referans verme yeteneğini varsayar. Örneğin, suyun aktüel suya referans vermesine niyet etmek suyun referans verme yeteneğini önceden varsayar. John'un karın beyaz olduğuna inanması durumunda John'un kavramsal dünyasında kar beyazdır. John'un düşüncesinde 'kar' sözcüğü kara, 'beyaz' sözcüğü beyaza referans verir. Bu inanç Putnam'a göre referans verme yeteneğini önceden varsayar. Aynı şekilde niyet etmenin de referans verme yeteneğini önceden varsaydığını söylemek mümkündür. Putnam, niyetlerini sözcüklerin referans vermesine neden olan bir zihinsel olay olmayıp bir tamamlayıcı bileşen olduklarını öne sürer. Referansı saf olmayan niyetin terimleri ile açıklamanın döngüsel olacağını söyler. Buna bağlı olarak niyet etmenin ya da inanmanın saf zihinsel durumlarının nasıl referansı oluşturduğunun kafa karıştırıcı bulduğu bir problem olduğunu ifade eder. Putnam, genel olarak sözcüklerimiz ve zihinsel terimlerimiz ile dış dünyadaki nesneler arasındaki referans ilişkisinin doğasının şaşırtıcı olduğunu öne sürer. Problem kısmen gerçek dünya ve kavramsal dünya arasındaki ve buna bağlı olarak inançlar ve paranteze alınmış inançlar ya da niyetler ve paranteze alınmış niyetler arasındaki ayrım ile açıklanır.[54]

Putnam, operasyonel ve teorik sınırlamaları karşılayan bir yorumu kabul edilebilir bir yorum olarak ifade eder. Niyetlenilmemiş kabul edilebilir yorumlar olabilir. Bir konuşanın kavramsal dünyasında kediler*in kirazlara, paspas*ların ağaçlara referans

[53] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 42, 43.
[54] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 43, 44.

verdiğini düşünürsek, 'bir paspasın üzerinde bir kedi vardır' ve 'bir paspas*ın üzerinde bir kedi* vardır' mantıksal olarak eşittir ancak bu ifadeler farklı kavramsal referansları olan terimleri içine alırlar. Kedilerin sayısı ile kirazların sayısının eşit olması durumunda 'kedi' ve 'kiraz' ın kaplamlarının yerini değiştirmekle birlikte bütün cümlelerin doğruluk değerini değişmeden bırakan yeni bir dil yorumu vardır. Bu şekilde bütün operasyonel ve teorik sınırlamalar korunabilir. Putnam, bu şekilde yorumların sadece aktüel dünya içinde değil, herhangi bir mümkün dünya içinde de niyetleri ya da kaplam fonksiyonlarını sağlayacak şekilde genişletilebileceğini ve bunun kavramsal dünya hakkında kurduğumuz ifadeler ile ya da subjektif inanç sistemimiz ile çelişkili olmadığını söyler. İnanç sistemimizde ya da kavramsal dünyamızda hiçbir kedinin kiraz olmaması, inanç sisteminin kabul edilebilir yorumlarında kedinin göndergesinin ve kirazın göndergesinin ayrı kümeler olduğu anlamına gelir. Putnam, kavramsal kedilerin kümesinin, kavramsal kirazların kümesinden farklı olması olgusundan, ancak kabul edilebilir yorumların sayısının kesin olarak bir olması durumunda gerçek kedilerin gerçek kirazlardan farklı olduğu sonucunun çıkarılabileceğini söyler. Birden fazla kabul edilebilir yorumun olması durumunda ise ayrı kümelere referans veren iki terim aynı potansiyel göndergeye sahip olabilir. Kavramsal kedilerin kavramsal kirazlardan ayrı olması olgusundan kendi içinde kedilerin ve kendi içinde kirazların ayrı kümelerinin olduğu sonucu çıkmaz. Putnam, operasyonel ve teorik sınırlamaların bir dilde bir dereceye kadar hangi cümlelerin doğru, hangi cümlelerin yanlış olduğunu belirlediğini söyler ve bu durumu doğruluk şartları ve referans arasında kalan boşluk olarak ifade eder. Quine'ın bu boşluğa katlanmaya istekli olduğunu ve basitçe referansın belirsiz olduğunu kabul ettiğini söyler.[55]

Putnam, Realism and Reason adlı eserinde referans ile ilgili olarak Skolem Teoremi ile ifade edilen bir problemi ele alır. Skolem'in öne sürdüğü teoriye göre hiçbir teori kendi içinde ve kendi kendine kendi objelerini belirleyemez. Putnam, Skolem'in

[55] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 44, 45.

argümanını biraz daha genişleterek, teorik sınırlılıklar nedeniyle referans belirlenemiyorsa bu sınırlılıklara operasyonel sınırlılıkların eklenmesiyle de referansın belirlenemeyeceğini söylemektedir. Putnam bu zorluğu aşmak için önerilen bazı çözüm yollarından bahseder. Örneğin ikinci sıra formülasyonun en azından matematik için çözüm olduğu önerilmiştir. Ancak Putnam, ikinci sıra formalizmin niyetlenilen yorumunun formalizm ile sabitlenmediğini söylemektedir. Bu durumda zihne, ikinci sıra kavramları kavramak için özel bir güç yüklemek gerekecektir. Bunun yanında bazı düşünürler matematiksel mantığın ve empirik bilimlerde teorik varlıklardan bahsetmek için kullandığımız dilin sadece kısmen yorumlandığını önermişlerdir. Putnam, sıradan maddi objelerden ve duyu verilerinden bahsederken de aynı zorlukla karşılaştığımızı, Platonculuğun ve Fenomenalizmin aynı zorluğu yenmek için farklı zamanlarda ve farklı yerlerde yaygınlaştığını söylemektedir.

Putnam, bu konudaki zorluğun problemin kendisinde olduğunu ve aslında iki şeyi yapmamızdan kaynaklandığını söyler. Önce dili kullanmak için programların ve terimlerin dilini anlama ile ilgili açıklamaları veriyoruz. Daha sonra ise herhangi bir betimlemeden bağımsız olarak düşünmemiz için dilin mümkün modellerini arıyoruz. Burada gözden kaçırmış olduğumuz şey, herhangi bir görüşte dili anlamanın terimlerin referanslarını, kullanımın verilen bağlamında belirlemiş olmasıdır. Kullanımın, sabitlenmiş bir bağlamda da olsa referansı belirlemediğini kabul etmemiz, kullanımı anlama olarak kabul etmediğimizi gösterir. Putnam, bir anlam kuramını, bir yorum olmaksızın özelleşmiş bir kullanımı olan bir dile bağlı olarak benimsemeyi, ölümcül bir adım olarak nitelendirir. Dilimizi nasıl kullanacağımızı bildiğimizi kabul ederek yorumu nasıl ortaya çıkaracağımızı sormak, Putnam'a göre boş konuşmaktır. Çünkü yorumu sabitleyen kullanımdır. Putnam, bu problemin referansın nedensel teorileri ile de çözülemeyeceğini düşünür. Bu yolla problemi çözmeye çalışmak, terimlerimizin kaplamlarını kendimiz belirleyemesek de dünyanın bunu yapabileceğini beklemektir. Ancak "dünya mo-

delleri kullanmaz ya da dilleri yorumlamaz". Dili bizim dışımızda bir şey yorumlayamaz. Putnam, bu bakımdan referansı ve kullanımı bağlayan bir kalkış noktasına ihtiyacımız olduğunu ve realist olmayan semantiğin kalkış noktasının bu olduğunu düşünür. Metafiziksel realistin, bu çözümü kabul etmeyerek üst dile başvurarak problemi çözmek istediğini ancak üst dilin bakış açısından da obje dilinde karşılaştığımız problemin aynısı ile karşılaşacağımızı söyler.[56]

Putnam, terimlerin referansları ile ilgili olarak Hartry Field tarafından öne sürülen, referansı bir fizikselci ilişki olarak kabul eden görüşü ele alır. Field'ın önerisine göre referans sözcükler ya da zihinsel temsiller ile objeler ya da obje kümeleri arasında karmaşık bir nedensel ilişkidir ve bu ilişkiyi keşfetmek empirik bilime bağlıdır. Putnam, bu görüş ile ilgili bir problem olduğunu öne sürer. Referansın bir mümkün doğalcı ya da fizikselci ilişki olduğu varsayılırsa, R'nin doğa bilimlerinin terimleri ile tanımlanabilen bir ilişki olması durumunda "x, y'ye referans verir, ancak ve ancak x, y ile R ilişkisini taşırsa" ifadesi doğru olur. Putnam, burada tanımı döngüsel yapacak olan 'referans verir' gibi bir ifadenin kullanılmamış olmasına dikkat çeker. Bu ifadenin doğru olması ve empirik olarak doğrulanabilir olması durumunda referans sabitlenmiş olur ve bu ifade ancak operasyonel ve teorik sınırlamalar ile belirlendiği ölçüde bir cümledir. Bununla birlikte referans, ancak operasyonel ve teorik sınırlamalar ile belirlenmiş olsaydı, "x, y ile R ilişkisini taşır" kendi içinde belirsiz olacaktı ve bu bakımdan ifadenin doğru olduğunu bilmek bize fayda sağlamayacaktır. Obje dili içinde kabul edilebilir her bir modele bağlı olarak "x, y ile R ilişkisini taşır"ın yorumu "x, R'ye referans verir"in yorumunu sabitleyecektir. Ancak burada söz konusu edilen ilişki kabul edilebilir bir modeldeki ilişki olacaktır, kabul edilebilir yorumların sayısını vermeyecektir. Field sözcükler ile şeyler ya da şey kümeleri arasında belirli bir tek ilişki olduğunu ve bu ilişkinin bir ifade için doğruluk değerine yüklenen ilişki olduğunu söyler. Fakat bu referans ilişkisi doğru-

[56] Putnam, *Realism and Reason*, s. 24.

luk değeri yüklenen ifade ile belirtilmemiştir. Putnam, Field'ın söylemek istediğini ifade etmeyi nasıl öğrenebileceğimiz ile ilgili konunun bir bilmece olduğunu söylemektedir. Field'ın sözcüklerle göndergeleri arasında belirli bir tek ilişkiyi betimleyen ifadenin doğru olduğunu anlamamızı istediğini kabul edersek, bu ifade doğru olduğu takdirde bu ifadeyi doğru yapanın ne olduğu anlaşılacaktır. Putnam, sözcükler ve şeyler arasındaki bizim kısıtlamalarımızı karşılayacak olan çok sayıda karşılıklılığın olması durumunda bir özel R ilişkisini ortaya çıkaranın ne olduğunu sormaktadır. Bu ilişkiyi ortaya çıkaranın, ifadenin empirik doğruluğu olamayacağını söyler. Çünkü empirik doğruluk ona göre bizim operasyonel ve teorik sınırlılıklarımız ile ilgili bir konudur niyetlerimiz ile ilgili bir konu değildir. Niyetlerimizin R ilişkisini ortaya çıkarmasından ziyade, R ilişkisi, niyetlerimizin neye işaret ettiğini belirlemeye katılmaktadır. Putnam, buna bağlı olarak R ilişkisinin referans olması olgusunun metafiziksel olarak açıklanamayan bir olgu olmak zorunda olduğunu, R'nin bir tür temel rasyonel olmayan metafiziksel doğruluk olduğunu söylemektedir. [57]

Putnam, bununla birlikte bu tür rasyonel olmayan metafiziksel doğrulukların, Saul Kripke'nin önerdiği 'metafiziksel olarak zorunlu' doğruluk türü ile karıştırılmaması gerektiğini söyler. Metafiziksel zorunlu doğruluk şöyle açıklanmıştır. 'Su H_2O'dur' ifadesinin aktüel dünyada doğru olduğu kabul edilirse ve konuşanın su teriminin aynı davranışlara ve aynı bileşenlere sahip olan su örneklerine referans verdiği kabul edilirse bu ifade bütün mümkün dünyalarda doğru olmak zorundadır. Bu durumda suya benzeyen fakat bileşenleri H_2O olmayan bir sıvıya referans vermek, suyun H_2O olmadığı bir dünyayı betimlemek olmayacaktır. Buna bağlı olarak suyun, H_2O olmasının metafiziksel açıdan zorunlu olduğu söylenmiştir. Putnam, burada metafiziksel doğruluğun sıradan

[57] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 45, 46.

kimya ve konuşan tarafından referans verilen sıradan olgular ile açıklandığını söylemektedir. [58]

Putnam, referans olan fiziksel bir ilişkinin niyetlerimizin referans vermesinin bir sonucu olamayacağını, tersine Kripke'nin 'su, H_2O'dur' ifadesinin bütün mümkün dünyalarda mümkün olduğu görüşünün referans kavramını önceden varsaydığını ve referansın belirli olup olmadığını ya da ne olduğunu söyleyemeyeceğini söyler. Bazı karşılıklılıkları, operasyonel ve teorik sınırlılıklarımızın ya da niyetimizin bir sonucu olarak değil fakat metafiziksel bir olgu olarak düşünmek Putnam'a gören sihirsel bir teori anlamını taşır ve bu düşünce aşılması zor epistemolojik problemleri beraberinde getirir. Zihinden ya da konuşmadan bağımsız varlıkları varsaymamız için referans ilişkisini temsil edebilecek olan çok sayıda mümkün karşılıklılık vardır. Bu karşılıklılıklardan birini operasyonel ve teorik sınırlılıklarımızı karşılaması bakımından doğru olarak kabul ederek diğer mümkün karşılıklılıkları dışarıda bırakamayız. Buna bağlı olarak, Putnam, referansın kesin bir metafiziksel olgu olmadığını ve sonsuzca çok metafiziksel teorinin aynı cümlelerin doğru olması ile, aynı dünya kuramı ile ve doğru cümleleri keşfetmek için aynı metodoloji ile uyumlu olduğunu söyler.[59]

Putnam'ın düşüncesinde sözcüklerimizin referansları olan objelerin sözcükleri kullananların kavramsal şemalarına bağlı olması her sözcüğün her şeye karşılık gelebilmesi gibi bir rölativizmi desteklemez. Putnam'a göre içselcilik, bilgiye deneyimsel girişlerin varlığını reddetmez ve bilgi tutarlılık dışında hiçbir sınırlamaya bağlı kalınmadan oluşturulmuş bir hikâye değildir, ancak içselcilik bilgiye bir dereceye kadar kavramlarımız tarafından şekillendirilmiş olmayan deneyimsel girişlerin varlığını reddeder. Bilgi için önemli bir başlangıç noktası olarak görülen kendi duyumlarımızın betimlemeleri bile kavramlarımız tarafından etkilenmiştir ya da kirletilmiştir. Ancak bilginin kirle-

[58] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 47.
[59] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 47, 48.

tilmiş bir başlangıç noktasının olması, başlangıç noktasının hiç olmamasından daha iyidir. Putnam'ın içselci görüşünde bir ifadenin, ifadeler sisteminin, teorinin ya da kavramsal şemanın rasyonel olarak kabul edilebilirliği onun diğer deneyimsel inançlarımızla tutarlılığına bağlıdır. Tutarlılık ya da rasyonel kabul edilebilirlik biyolojimize, kültürümüze ve değerlerimize bağlı olmakla birlikte gerçek bir şeyin kavramlarıdırlar ve bu bakımdan objektivitenin bir bakış açısını tanımlarlar. Bahsedilen objektivite Tanrı'nın Gözü bakış açısına bağlı olarak oluşmuş metafiziksel bir objektivite değildir, ancak hiç yoktan iyi bir objektivitedir.[60]

Putnam'ın içeslci bakış açısını desteklemek için öne sürdüğü bir argüman da kavanoz içindeki beyinler hipotezinin tutarsızlığını göstermek olmuştur. Bütün duyarlı varlıkların kavanoz içindeki beyinler olduklarını varsayan hipotezin metafiziksel realizmin bakış açısı olan Tanrı'nın Gözü bakış açısını gerektiren ve içselci yaklaşımı ile kabul edilemeyecek bir hipotez olduğunu düşünmektedir. Bundan sonraki başlıkta Putnam'ın kavanozdaki beyinler hipotezi üzerine görüşleri ele alınacaktır.

2.5. Kavanozdaki Beyinler

Kavanozdaki beyinler hipotezi Putnam'ın anlatımı ile şöyledir:

> Bir insan varlığının (bunun kendiniz olduğunu hayal edebilirsiniz) kötü bir bilim adamı tarafından bir düzeneğe bağlandığını düşünün. Kişinin beyni (sizin beyniniz) vücuttan uzaklaştırılmış ve beyni yalnız olarak tutan bir besin kavanozuna yerleştirilmiştir. Sinir uçları, kişinin beyninin her şeyi tamamen normal gibi görmesini sağlayan bir büyük bilimsel bilgisayara bağlanmıştır. Bilgisayar o kadar zekidir ki kişi elini kaldırmayı denediği zaman bilgisayarın bilgi akışı onun elini kaldırdığını görmesini ya da hissetmesini sağlar.
>
> Otomatik makinenin çok sayıda ilişkisiz halüsinasyondan ziyada hepimize toplu olarak halüsinasyon verecek şekilde programlandığını düşünelim, böylece ben kendimi sizinle konuşuyor olarak görürken siz de kendinizi benim sözcüklerimi dinlerken görürsünüz. Tabi ki aslında sözcük-

[60] Putnam, Reason Truth and History, ss. 54, 55.

lerim kulaklarınıza ulaşmaz, çünkü siz (gerçek) kulaklara sahip değilsiniz, ben de gerçek ağza ve dile sahip değilim[61].

Putnam, kavanozun içindeki beyinlerin kavanozun içinde beyinler olduklarını söyleyemeyeceklerini öne sürer. Kavanozun içindeki beyinler olduğumuz argümanı, kavanozun içindeki beyinler olmadığımız argümanını da içine alır. Bir kavanozun içindeki beyinler isek bir kavanozun içinde beyinler olduğumuzu gördüğümüzde yanılmış olmalıyız ve buna bağlı olarak 'bir kavanozun içindeki beyinleriz' cümlesi bir şey söylese de yanlış bir şey söyler. Putnam, sonuç olarak bir kavanozun içinde beyinler isek 'bir kavanozun içindeki beyinleriz' ifadesinin zorunlu olarak yanlış olacağını söyler. Putnam, bir kavanozun içindeki beyin olduğumuz argümanının kendini çürüten bir argüman olduğunu ve fiziksel kanunlarla ters düşmese de doğru olamayacağını savunur. Kendini çürütme argümanı olması onun doğruluğunun kendi yanlışlığına işaret etmesi anlamını taşımaktadır. Örneğin, 'Bütün genel ifadeler yanlıştır' ifadesi doğru ise ifadenin kendisinin de yanlış olması gerekir. Bir tezde kabul edilen ya da öne sürülen varsayım, tezin yanlış olduğunu gösterdiğinde, söz konusu tez kendini çürüten olarak adlandırılmaktadır. Putnam, bir kavanozun içindeki beyinler olduğumuz varsayımının da bu duruma uygun bir varsayım olduğunu düşünmektedir. Bu argümanın bir kavanozun içindeki beyinler olmadığımızı gösterdiğini öne sürmektedir. Putnam, bütün duyarlı varlıkların bir kavanozun içinde beyinler olduğu varsayımının fizik yasaları ile uyumlu olduğunu ve bütün duyarlı varlıkların bir kavanoz içinde beyinler olduğu bir 'mümkün dünya'nın var olduğunu belirtir. Ancak bu 'mümkün dünya' ifadesinin bu varsayımın gerçekten doğru olduğu bir yer olduğu etkisini bırakmasının felsefede yanlışlıklara neden olduğunu söyler.[62]

Bir kavanozun içindeki beyinler olduğumuz argümanının kendini çürüten bir argüman olması sözcüklerimizin ve zihinsel temsillerin zihinden bağımsız bir gerçeklikle

[61] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 5, 6.
[62] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 7-8.

ilişkili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Putnam, kavramları zihinsel temsiller olarak gören ve gerçekliği sadece duyu verilerine ya da izlenimlere indirgeyen açıklamaları tutarsız açıklamalar olarak görmektedir. Putnam, dünyadaki tüm duyarlı varlıkların bir kavanoz içindeki beyinler oldukları argümanının kendini çürüten bir argüman olduğunu öne sürmüştü. Bir kavanoz içindeki beyin de önümde ağaç var derken gerçek ağaçlara referans vermez. Görsel duyu verilerini karıncanın resmi ile karşılaştırırsak imgelerin zorunlu olarak referans vermediklerini görebiliriz. Zorunlu referansı olan zihinsel semboller imgeler değil, kavramlardır. Zihinsel durumun bireysel olarak ya da kollektif olarak referansı sabitlemediğini gördükten sonra bir kavanoz içindeki beyinlerin dışsal objeye referans verememesinin ve kendilerinin bir kavanoz içinde beyinler olduklarını söyleyememelerinin ya da düşünememelerinin şaşırtıcı olmaması gerektiğini söyler.[63]

Putnam, içselci filozofların bir kavanozun içinde beyin hipotezini reddettiklerini ve kendileri için bir kavanozun içinde beyin dünyasının sadece bir hikaye olduğunu, dilbilimsel bir yapı olduğunu fakat tam olarak mümkün bir dünya olmadığını belirtir. Putnam ayrıca böyle bir hikayenin bir evren içinde ya da bir paralel Gerçeklik içinde doğru olabileceği düşüncesinin bir Tanrı'nın Gözü bakış açısını varsaydığını öne sürer. Tanrı'nın Gözü bakış açısı ile Bir kavanozun içindeki beyin hipotezi nasıl ilişkilendirilmiş olabilir? Putnam, bir kavanozun içinde beyin hipotezinin bir bakış açısından anlatılmış olması gerektiğini düşünür. Bu hikayenin ne dünyadaki herhangi bir duyarlı varlık tarafından ne de diğer bir dünyada bulunan ve bu dünya ile etkileşim içinde olan bir gözlemcinin bakış açısından anlatılamayacağını öne sürer. Bunu bir dünyanın tanımı bakımından içine aldığı şeylerle bir şekilde etkileşim içinde olan herşeyi kapsamasına bağlar. Bir kavanozun içinde beyin olmayan bir gözlemci iseniz ve bir kavanozun içindeki beyinler üzerine casusluk yapıyorsanız, o zaman dünya, içindeki tüm duyarlı var-

[63] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 25.

lıkların bir kavanozun içindeki beyinler olduğu bir dünya olmayacaktır. Bundan dolayı içindeki tüm duyarlı varlıkların bir kavanoz içindeki beyinler olduğu varsayımı, başlangıçta, doğruluk için bir **Tanrı'nın Gözü bakış açısı**nı varsaymıştır. Putnam, içselci bakış açısı ile '**bir kavanozun içinde beyin'** hipotezinin kabul edilemeyeceğini bu şekilde gösterirken, dışsalcı bakış açısından hipotezi reddetmenin çok kolay olmayacağını düşünür. Ancak dışsalcı bakış açısından da bir problem vardır. Bir teorinin doğruluğu, içselci bir filozof için onun bir gözlemci ya da gözlemci grubu için hazır bulunuşluğuna bağlı iken, dışsalcı bir filozof için dünya ile dünyanın kendi içinde olduğu şekli ile karşılıklılığına bağlıdır. Bir kavanozun içindeki beyin için bu tür bir karşılıklılık olamayacağı için 'bir kavanozun içindeki beyinleriz' ifadesi doğrulanamayacaktır. Bir kavanozun içinde beyin isek bir kavanozun içinde beyin olduğumuzu da düşünemeyiz.[64]

Dışsalcı bir filozof için bu problem nasıl çözülebilir? Putnam, bu konu ile ilgili bazı çözüm önerileri düşünür ve bunlar üzerine değerlendirme yapar. Sözcükleri ve düşünce simgelerini göndergelerine bağlayan bazı gizli ışınlar varsayılırsa problem ortadan kalkabilir. Bu durumda bir kavanoz içindeki beyin 'bir kavanozun içindeki beyinim' sözcüklerini düşünebilir ve kavanoz sözcüğü gerçek kavanozlara karşılık gelebilir. Ancak, Putnam, böyle bir görüşün savunulamayacağını ve günümüz filozoflarının bu görüşü benimsemeyeceklerini söyler. Bunu modern realist düşünürlerin gizli ışınlara inanmaksızın doğruluğun bir karşılıklılık kuramına sahip olmak istemesi ile açıklar. Putnam'a göre buradaki problem, zihindeki ya da beyindeki simgelerin, dışarıda var olan objeler ya da obje kümeleri ile bir tek ilişkiye sahip olabilmesinin nasıl açıklanabileceği konusu ile ilgilidir. Dışsalcı filozoflar bu problemi genel olarak hiçbir simgenin zorunlu olarak şeylerin diğerlerinden ziyade belirli bir kümesine karşılık gelmeyeceğini; simgeler ile şeyler arasındaki bağlama bağlı ilişkilerin ve özel olarak nedensel ilişkinin referansın doğasını açıklayacağını söyleyerek cevaplarlar. Putnam bu açıklamayı yeter-

[64] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 50, 51.

siz bulur. Elektronlar hakkındaki inançlarımızın baskın nedeni çeşitli ders kitapları olsa da elektron sözcüğümüz oluşurken ders kitaplarına referans vermez. Simgelerimizin oluşumunda baskın neden olan objeler simgelerimizin göndergeleri olmayabilir. Putnam, buna karşılık olarak dışsalcı bir filozof, elektron sözcüğünün uygun tipe ait bir nedensel zincirle ders kitaplarına bağlı olmadığını söyleyebileceğini, fakat zaten referans verebiliyor olmadığımız sürece hangi nedensel zincirin uygun tipe ait olduğunu belirleyecek bir yönelime nasıl sahip olacağımız konusunun da bir problem olduğunu ifade eder.[65]

İçselci bakış açısından bu durum bir problem oluşturmayacaktır. Çünkü simgeler bu görüşte, simgelerin kimin tarafından ve nasıl kullanıldığından bağımsız olarak objelere karşılık gelmez. Simgeler ancak özel bir kullanıcı tarafından, belirli bir yolda kullanılmalarına bağlı olarak kullanıcıların kavramsal şemalarında bulunan belirli objelere karşılık gelirler. Bu objelerin kavramsal şemalardan bağımsız olarak var olduğu kabul edilmezler. Hem simgeler hem de objeler zihnin içinde var olduğu için hangi simgenin hangi objeye karşılık olduğu belirlidir. Bu bakımdan betimlemeler yoluyla dünyayı objelere ayırmak mümkündür. Putnam bununla birlikte bir sözcüğün neye referans verdiğini, bu sözcüğün ait olduğu dil içinde söylemeyi anlamsız bulur. Tavşanın tavşanlara referans verdiğini söylemek ya da uzaylıların uzaylılara referans verdiğini söylemek bu bakımdan saçmadır. Dışsalcı bir filozof ise 'tavşan' sözcüğünün kaplamının tavşanların kümesi, 'uzaylı' sözcüğünün kaplamının uzaylıların kümesi olduğunu kabul etmekle birlikte bu ifadelerin bize referansın ne olduğunu söylediğini kabul etmez. Sözcükler ile sözcüklerin referansları arasında nedensel bağlantının zorunlu olduğu düşüncesi, 'uzaylı' sözcüğünün her hangi bir uzaylı ile karşılaşmamış olsak da uzaylılara referans vermesi olgusu ile çürütülebilir. Ancak dışsalcı filozoflar bu durum için bir çözüm yolu bulabilirler. Biz hiçbir uzaylı ile karşılaşmamış olsak da, dünyalılarla karşılaştığımız ve

[65] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 51

aynı gezegene ait olmama ilişkisinin örneğini ve akıllı varlık örneğini deneyimlediğimiz için uzaylı kavramını tanımlayabiliriz. Buna göre uzaylı 'dünyalılarla aynı gezegene ait olmayan akıllı varlık' olarak tanımlanabilir. Buna bağlı olarak dışsalcı bir filozof için kullandığı sözcükler ile bu sözcüklerin referans verdiği objeler arasında gerçek bir bağlantının olması gerekli değildir; bazı temel terimleri kullanarak karmaşık kombinasyonlar oluşturabiliriz.[66]

Kaplamın nedensel olarak etkileşim içinde olmadığımız şeyleri de içine aldığını bazı basit sözcüklerin kaplamlarını inceleyerek de görebiliriz. Örneğin at ve tavşan gibi sözcükler sadece herhangi bir nedensel bağlantı ya da etkileşim içinde olduğumuz atlara referans vermez. Geçmişteki ya da gelecekteki atlar ya da tavşanlar gibi etkileşim içinde olmadığımız atlara ya da tavşanlara da referans verir. Putnam, bu konu ile ilgili olarak 'aynı türden' ifadesi açısından dikkat etmemiz gereken bir hususa dikkat çeker. 'Aynı türden' ifadesinin bir anlam taşıyabilmesi için hangi özelliklerin benzerlik olarak kabul edileceğini ve hangi ifadelerin benzerlik olarak kabul edilemeyeceği belirleyen bir kategorik sistemin olması gerekir. Böyle bir sistem olmaksızın bazı bakımlardan her şeyin her şeyle aynı türden olduğu söylenebilir. Etkileşim içinde olmadığımız objelere nasıl referans vereceğimiz konusundaki metafiziksel realist çözüm, bu objelerin etkileşim içinde olduklarımız ile aynı türden olmalarına bağlı olarak çözülmüştür. Bu şekilde bir çözüm sunmak Putnam'a göre, dünyanın, kendisini tanımlayan objeleri içine alan varlık olması ve hem düşünenlerin hem de dünyanın türler içine giren bir şey olduğunu söylemek anlamına gelir. Objelerin deneyimimizden bağımsız etkene bağlı oldukları kadar kavramsal keşiflere bağlı olmaları onların belirli etiketlere bağlı olduklarını gösterir ve bur etiketler, bizim dünyanın bir versiyonunu oluşturmak için kullandığımız aletlerdir. Kendini tanımlayan objeler zihinden bağımsız değildir. Putnam dışsalcı filozofların

[66] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 51, 52.

dünyayı hem kendini tanımlayan objelerden oluşmuş hem de zihinden bağımsız olarak düşünmek istediklerini ancak bunun mümkün olmadığını söyler.[67]

İçselcilik sözcüklerin kimin tarafından kullanıldığından ve kavramsal şemalarımızdan bağımsız olarak dış dünyadaki objelere karşılık gelemeyeceğini savunan görüştür. Sözcüklerin referanslarının dışsalcı yaklaşımla açıklaması ise onların dış dünyadaki objelere nedensel bağlantı yoluyla karşılık geldiğini düşüncesine dayanır. Sözcüklerin kaplamlarının doğrudan etkileşim içinde olmadığımız objeleri de içine alması dışsalcı açıklamaların referansın benzerlik kuramına başvurmalarına neden olmuştur. Bundan sonraki başlıkta Putnam'ın referansın benzerlik kuramına yönelik eleştirileri ele alınacaktır.

2.6. Referansın Benzerlik Kuramının Eleştirisi

Putnam'ın içselci perspektifinde gerçeklik ile kuracağımız bağlantının imkanını epistemolojik şartlarımıza bağlı olarak düşünmesi, zihinden bağımsız objelerin kesin betimlemelerinin yapılamayacağını kabul etmesi, objelerin betimlemelerinin hem zihnimizdeki kavramlara hem de betimlemeyi yapan kişinin bakış açısına inançlarına, kültürüne bağlı olduğunu düşünmesi ve objelerin ait oldukları türlerin kesin tanımlarının yapılamayacağını düşünmesi referansın benzerlik kuramının referans için yeterli bir açıklama vermediğini düşünmesine neden olmuştur.

Dilin gerçeklik ile ilişkisini kurmanın en bilinen yollarından biri dilsel ifadelerle gerçeklik arasında karşılıklılık olduğunu kabul etmektir. Bu karşılıklılık ilişkisi aynı zamanda doğruluğun karşılıklılık kuramı olarak adlandırılan kurama göre ifadelerin doğrulukları için bir ölçüt olarak kabul edilmiştir.

Putnam, doğruluğun karşılıklılık kuramının doğal bir kuram olduğunu ve Kant'tan önce doğruluğun karşılıklılık kuramına sahip olmayan filozof bulmamın belki

[67] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 53, 54.

imkansız olduğunu söyler. Doğruluğun karşılıklılık kuramının en eski formu Aristoteles'e atfedilmekle birlikte antik çağ ve orta çağ filozoflarına aittir. Putnam, bu kuramı zihinsel temsillerle onların referans verdiği objeler arasındaki ilişkiyi benzerlik olarak kabul etmesi nedeniyle referansın benzerlik kuramı olarak adlandırır. Putnam, Aristoteles'in kuramını, zihinsel temsil düşüncesini kullanması bakımından modern teorilere benzetir. Aristoteles'in kuramında zihinde bulunan dışsal şey imgesi fantazya (phantasm) olarak adlandırılır. Fantazya ve dışsal obje aynı formu paylaşmaları bakımından benzerdirler. Bu bakımdan zihinde fantazyanın var olması ile birlikte dışsal objenin formu da var olur.[68]

On yedinci yüz yılda, benzerlik kuramı ile ilgili sınırlılıklar düşünülmeye başlanmıştır. Locke ve Descartes renk ya da doku gibi ikincil nitelikler durumunda zihinsel imge ile fiziksel şeyin tam olarak aynı olduğunun varsayılamayacağını kabul etmişlerdir. Locke'un düşüncesinde bir kırmızı kumaş parçası ile zihindeki bir kırmızı imgesi tam olarak benzer değildir ve bir Formu paylaşmazlar. Berkeley'in felsefesinde ise zihinsel varlıklar dışında hiçbir şeyin var olmadığı kabul edilmiştir. Berkeley'in felsefesinde ikincil nitelikler bakımından referansın benzerlik kuramına karşı geliştirilen argüman birincil nitelikler için de aynen geçerli olur. Ona göre bir zihinsel imge ya da bir duyum ancak başka bir zihinsel imgeye ya da duyuma benzer olabilir.[69]

Kant ise hem Berkeley'in subjektif idealizminin hem de sadece duyumları doğrudan algılayabildiğimizi ve bir tür problematik çıkarım yoluyla maddi objelerin var olduğu sonucuna ulaşabildiğimizi kabul eden nedensel realizmin savunulamaz olduğunu kabul etmiştir. Putnam, Kant'ın Berkeley'in argümanının hem benzerlik kuramına bağlı olduğunu hem de benzerlik kuramını reddetmeyi gerektirdiğini gördüğünü söyler. Putnam, Kant'ın, Locke'un ikincil nitelikler için söylediklerini bütün nitelikler için söyle-

[68] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 57.
[69] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 57-59.

diğini kabul ederek okumayı önerir. Bütün nitelikleri ikincil olarak kabul edersek, bundan belirli bir formun bir objesi için söyleyebileceğimizin sadece onun bizi belirli bir şekilde etkilemiş olmasıdır. Herhangi bir objeyi onun bizim rasyonel doğamız ve biyolojik yapımız ile birlikte bizde bıraktığı etkiden bağımsız olarak kendi içinde olduğu şekliyle betimleyen hiçbir şey söyleyemeyiz. Putnam, bununla birlikte Kant'ın zihinden bağımsız bir gerçekliğin var olduğundan şüphe etmediğini; kendi içinde şey, numen, numenal dünya gibi çeşitli terimlerle bu türden zihin bağımsız gerçekliğe referans verdiğini ancak numenal şeylerin gerçek bir kavrayışını oluşturamayacağımızı kabul ettiğini; numenal dünya kavramının bile Kant'ın düşüncesinde açık bir kavram olmaktan ziyade düşüncenin bir sınırı olarak görüldüğünü belirtir. Putnam, Kant'ın aynı zamanda sıradan empirik objelerden kendi içinde şeyler olarak değil fakat bizim için şeyler olarak bahsettiğini söyler. Kant'ın iç duyunun nesnelerini transendental olarak reel (numenal) değil, transendental olarak ideal (bizim için şeyler) kabul ettiğini ve onların böyle adlandırılan dışsal objelerden daha fazla doğrudan bilinebilir olmadığını kabul ettiğini söyler. Kant'ın düşüncesinde 'kırmızı' dediğimiz duyumu numenal objelerle onlarla aynı numenal özelliğe sahip olup olmadığını görmek için karşılaştırmanın, altın parçası dediğimiz özelliğin aynı numenal özelliğe sahip olmadığını görmek için numenal objelerle karşılaştırmaktan daha kolay olmadığını belirtir.[70]

Putnam, ayrıca Kant'ın temsil dediği her objeye karşılık gelen bir numenal obje olduğunu kabul eden görüşü reddettiğini ve bu noktada doğruluğun karşılıklılık teorisinden vaz geçtiğini söyler. Kant aslında doğruluğun, bir yargının objesine karşılıklılığı olduğunu söylemesi bakımından doğruluğun karşılıklılık kuramından vazgeçmemiştir. Fakat Putnam, bunun metafiziksel realist düşünürlerin doğruluğun karşılıklılık kuramı ile anlatmak istediği ile özdeşleştirilmesinin büyük bir hata olacağını belirtir. Kant'ın bu anlamda doğruluğun karşılıklılık kuramında kast edilen görüşü kabul edip etmediğini

[70] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 60-63.

anlamak için onun empirik yargının objesinin realist bir kavrayışını benimseyip benimsemediğini görmemiz gerektiğini söyler. Kant'ın görüşünde fiziksel şeyler ya da zihinsel varlıklar hakkındaki herhangi bir yargının, numenal dünyanın akılsal doğamız ile uyumlu olan varlığın duyu organlarımızla inşa edeceğimiz varlık için hazır bilgi verdiği bir betimleme olduğunu söyler. Yargının bir güç yüklediğine fakat bu gücün tüm numenal dünyaya yüklendiğine; bizim temsillerimizde sandalyeler, atlar ve duyumlar olduğu için bunlara karşılık gelen numenal sandalyeler, numenal atlar ve numenal duyumların olduğunu düşünme zorunluluğumuzun olmadığına dikkat çeker. Kant'ın felsefesinde bizim için şeyler ile kendinde şeyler arasında bire bir karşılıklılığın bile olmadığını ve Kant'ın fikirlerimiz ile kendinde şeyler arasındaki benzerlik düşüncesini terk etmekle birlikte soyut izomorfizm düşüncesini de terk ettiğini söyler ve bunların Kant'ın felsefesinde doğruluğun karşılıklılık kuramının kabul edilmediği anlamına geldiğini öne sürer. Putnam, bununla birlikte Kant'ın objektif bilgiye sahip olduğumuza inandığını söyleyerek doğruluğun Kant'a göre bir doğru ifade gibi bir bilgi parçasının, bir rasyonel varlığın, doğamızın sahip olduğu varlıklar için aktüel olarak mümkün olan türün yeterli deneyimi ile kabul edeceği bir ifade olduğunu söyler. Herhangi diğer bir anlamda doğruluğun bizim için nüfuz edilemez ve kavranamaz olduğunu söyler.[71]

Doğruluğun karşılıklılık kuramından vazgeçmemenin bir yolu yok mudur? Putnam, bunun benzerliği duyumlarla ve görüntülerle sınırlandırarak yapılabileceğini ve Kant'tan sonra bile çok sayıda filozofun benzerliği, kendi duyumlarımıza referans vermek için fikirlere sahip olmamızı sağlayan bir mekanizma olarak gördüğünü söyler. Ancak bu yaklaşımın referans problemini açıklamak konusunda başarısız olduğunu düşünür. Bunu göstermek için Berkeley'in bir düşüncenin, duyumun ya da imgenin ancak başka bir düşünceye duyuma ya da imgeye benzeyebileceği; düşüncelerimizin başka zihinsel varlıklara benzeyebileceği fakat maddeye benzeyemeyeceği iddiasını ele alır.

[71] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 63, 64.

Berkeley'in bu düşüncesinin hatalı olduğunu öne sürer. Putnam, her şeyin her şeye sonsuzca çok bakımdan benzediğini söyler. Bunu her şeyin bir bakımdan bağlantılı olması ile açıklar. Örneğin daktilo duyumu ile poşet içinde bulunan bir ölçek arasında bir benzerlik bulunabilir. Daktilonun başına oturduğumuz zaman daktilo duyumunu alırız. Poşetin içinde ölçek olmasının nedeni ise, ölçeği daha önceden poşetin içine koymamız olabilir. Böylece her ikisi de bizim daha önceki hareketlerimizin etkileri olmaları bakımından benzer olabilirler. Bunun yanında hem daktilo duyumu hem de ölçek yirminci yüz yılda vardır ve her ikisi de aynı dil içinde betimlenmiştir. Putnam, bu şekilde, ayıracağımız zamana ve becerimize bağlı olarak iki obje arasında sınırsız sayıda benzerlik bulabileceğimizi söyler.[72]

Putnam, benzerliğin özel bir bağlama bağlı olarak sınırlı bir anlama sahip olabileceğini fakat genel olarak iki şey arasında bir benzerlik olup olmadığını ya da ne tür bir benzerlik olduğunu sormanın anlamsız olacağını düşünür. Benzerliğin, referansın onu sonsuzca geri gitmeye zorlayan özel bir işleyişi olduğunu öne sürer. Bunu açıklamak için Wittgenstein'a bağlı bir örnek kullanır. Bir kişinin sadece kendi duyumlarına referans veren bir özel dil icat ettiğini, dikkatini bir x duyumuna yönelterek x ile niteliksel olarak özdeş olan varlıkları ifade etmek için E simgesini kullandığını ve sadece x ile benzer olan varlıklar için bu simgeyi uygulamaya niyetlendiğini düşünürsek x ile benzerliğin bağlamı özelleştirilmediği sürece her şey bir bakımdan x ile benzer olacaktır. Sonuç olarak simgenin uygulanması ile ilgili niyetin bir anlamı kalmayacaktır. Bu kişinin x ile benzerliğin bağlamını özelleştirdiğini ve örneğin, ancak R bakımından x ile benzer olan bir duyumun E olduğunu düşündüğünü kabul edersek, bunu düşünebilmesi, E duyumu ile ifade etmek istediği duyumlara ve bu duyum ile ilişkili özelliklere zaten referans verebiliyor olduğunu gösterir. Bunu dikkatini diğer iki Z ve W duyumuna odaklayarak ve bu iki duyumun ancak Z'ye ve W'ye benzer oldukları takdirde R bakı-

[72] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 64, 65.

mından benzer olduğu düşüncesini düşünerek yaparsa bu durum bizi sonsuzca geriye gitmeye götürür.[73]

Putnam, referansın benzerlik kuramı ile ilgili zorluğun referansın nedensel açıklaması içinde uygun türün nedensel zincirini zorluğu ile aynı olduğunu öne sürer. Bunu açıklamak için at sözcüğünü örnek olarak gösterir. At sözcüğünün, "önümde bir at var" ifadesini oluşturabilmemiz için gerekli olan şartların oluşumuna sebep olan özelliklere referans verdiğini söylediğimiz zaman, çok sayıda böyle özelliklerin var olması gibi bir zorluk karşımıza çıkar. H-A özelliğinin, 'önümde at var' ifadesinin oluşumuna neden olan algısal durumların toplamının özelliği olduğunu kabul edersek, H-A özelliği, 'önümde at var' dediğimiz anda, o an ilüzyon görüyor olsak da hazır olmalıdır. Ancak at, bu özelliğe değil, belirli bir türe ait hayvanlara referans verir. Hem belirli bir türe ait özellikleri olan bir hayvanın hazır bulunuşu hem de H-A özelliği olan algısal durumlar 'önümde at var' ifadesini kullanmamızla bağlantılıdır. Bunun yanında taş devrinde atların hazır bulunuşu da bu ifadeyi kullanmamla nedensel zincir yoluyla bağlantılıdır. Putnam, sonuç olarak referansı sadece bir benzerlik konusu olarak kabul ettiğimiz zaman karşımıza çok sayıda benzerliğin çıkması gibi, referansı sadece bir nedensel zincir ile açıklamak istediğimiz zaman da karşımıza çok sayıda nedensel zincirin çıktığını öne sürer.[74]

Referansı uygun türün nedensel zinciri yoluyla açıklamak istediğimiz zaman nedensel zincirin uygun türünün ne olduğunu özelleştirdiğimiz zaman da karşımıza çıkacak bir problem vardır. Bu durumda nedensel zincirin bu türünü oluşturan şeylerin ve özelliklerin türlerine hemen referans verebilmemiz gerekir. Putnam bunun yapılamayacağını düşünür ve sonuç olarak ne benzerliğin ne de nedensel zincirin referansın işleyişi ile ilgili tek bir açıklama olamayacağını öne sürer. Putnam, sonlu sayıda çok örnek vere-

[73] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 65.
[74] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 65, 66.

rek bir benzerlik ilişkisini özelleştirmeyi denemenin, doğal sayılar üzerine bir fonksiyonu özelleştirmeyi denemek gibi olacağını söyler. Bunu Wittgenstein'ın Felsefi Soruşturmalar içinde yer verdiği bir husus ile ilişkilendirir. Wittgenstein bir kavram ile bağlantılı olarak düşünebileceğimiz işaretlerin ya da gösterimlerin hiç birinin kavramın içeriğini özelleştiremeyeceğini söylemiştir. Örneğin, iki mümkün dünyada iki mümkün tür bir ekleme kuralı ile bağlantılı aynı zihinsel simgelere sahip olsalar da onların uygulamalarının ayrı olması mümkündür ve onların uygulamaları yorumu sabitler, simgeler kendi kendilerini yorumlayamazlar. A, B nin ardışığıdır ilişkisi 2, 1 in ardışığıdır, 3, 2 nin ardışığıdır ve 999.998, 999.997 nin ardışığıdır gibi durumların sonlu geniş kümelerine katılan bir ilişki olarak çizilse de onun ayrı bir ardışık yorumu vardır. Putnam bu problemin dil felsefesi ile ilgili olduğu kadar matematik felsefesi ile de ilgili olduğunu söyler. Problem, ideal bir makinenin pratiği ile aktüel insan pratiği arasındaki fark ile ilişkilidir. İdeal bir makinenin uygulamaları matematik içinde gerçekleşir ve matematik yorumu sabitlemez. Aktüel bir insanın doğal sayıları saymaya devam etmesi ile ideal bir makinenin doğal sayıları saymaya devam etmesi aynı şey değildir. Aktüel insan pratiği sonlu bir uzaklıkta genişler ve pratiğimiz doğal sayı ardışıklığının tek bir modelini belirlemez.[75]

Putnam, Platoncu ya da neo-Platoncu bir görüşte bir duyuma dikkatimizi verdiğimiz zaman aynı zamanda bir Tümel ya da bir form algıladığımızın kabul edildiğini ve bu görüşte zihnin sadece özelliklerin örneklerine dikkatini vermekle kalmayarak özelliklerin kendilerini de kavrayabilme yeteneğine sahip olduğunun düşünüldüğüne dikkat çeker. Putnam, formları kavramanın gizemli gücünü kabul etmenin bir çözüm olamayacağını düşünür. Ancak bu gücün bir benzerinin de şeylerin özelliklerinin nedensel açıklamalarının içinde var olduğunu söyler. Bu açıklamalara göre duyuma sahip olduğumuz zaman onun bizde bu bir kırmızı duyumudur tepkisini oluşturması onun bir özelliğe

[75] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 66-68.

sahip olmasından kaynaklanır. Putnam, özelliklerden bağımsız bir varlık gibi bahsetmek bilimsel olarak yasal görünse de bu durumun Platonculuğu haklı gösteremeyeceğini öne sürer. Putnam'a göre özelliklerle ancak özelliklerin örnekleri ile etkileşime girerek etkileşime girebiliriz ve bu özelliklerin örnekleri aynı zamanda pek çok şeyin de örneğidir ve bu bakımdan kendi içinde özelliklerle etkileşim içinde olmak mümkün değildir. Bir duyuma nedensel olarak eşlik eden özellikler hakkında konuşmak, Putnam'a göre Platoncu felsefede duyumun tek formu kavramının yaptığı işi yapamayacaktır. Bir duyuma sahip olduğumuz zaman belirli bir özel işaret altında sınıflandırmış olduğumuz varlığın karmaşık özelliği ile bir duyuma sahip oluruz. Bu duyuma dikkatimizi yöneltmemiz bu özelliklerden birini kavramamızı oluşturmaz. Bu şekilde duyumla birlikte gelen özelliklerden sadece birini açığa çıkarmak istediğimiz zaman yine uygun tipin nedensel zinciri ile ilgili zorluk karşımıza çıkar. Algısal deneyimimizin bir duyuma sahip olduğumuz sonucuna ulaşmamızı sağladığı durumlarda bazen yanılmış olduğumuzu fark etmemiz de bu durumu açıklar. Örneğin mavi süveterli bir adamı işaret etme deneyiminden sonra bir kimse süveterin yeşil olduğunu söyleyebilir. Bu durumda hata süveterin mavi görünmesinden değil, süveteri yanlış betimlemiş olmamızdan kaynaklanmıştır. Putnam, buradan, 'bir mavi duyumu alıyorum' sözünü söylememe neden olan özelliğin, 'bir mavi duyumu olmak' özelliği ile aynı olmadığı sonucunu çıkarır. Bu durumla ilgili hatanın bir dil sürçmesinden kaynaklanmış olduğu ya da mavi derken yeşili kastetmiş olduğumuz söylenebilir. Ancak, Putnam'a göre, bunlar tam olarak problemi açıklamazlar. Örnekte ifade edilen durumda, bir kişi bizim söylediklerimizi sorgulayana kadar yanlış betimleme yaptığımızı fark etmemiş olmamız durumun bir dil sürçmesi olmadığını gösterir. Mavi derken yeşili kast ettiğimizi söylemek ise doğrulamayı kabul ederek olanı tekrarlamaktır.[76]

[76] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 69, 70.

Burada önemli olan konu Putnam'a göre, belirli bir özelliğin, etrafımızda bir at olmadığı zaman bile 'önümde bir at var' sözünü ortaya çıkarması gibi, zihnimizin bir mavi duyumu almadığımız zaman bile 'bir mavi duyumu alıyorum' ifadesinin oluşumuna neden olacak karmaşık bir özelliğinin olmasıdır. Bizde 'bir mavi duyumu alıyorum' ifadesinin oluşumunu etkileyen ortam içinde çok çeşitli nedenlerden biri için duyumun niteliği mavi olmayabilir. Putnam, bir mavi duyumu aldığımızı belirtmemize neden olan bir duyum aldığımız zaman bir mavi duyumu aldığımızı kabul edersek, Wittgenstein'ın da söylediği gibi, bu kriter içinde bize ne doğru görünürse doğru olacağına ve doğru olanın raporunu vermek ile doğru görünenin raporunu vermek arasındaki farkın ortadan kalkacağına dikkat çeker. Putnam, metafiziksel realist bir düşünür için bu farkın çok önem taşıdığını ve ortadan kaldırılamayacağını düşünür; metafiziksel realizmin temelinde durumun gerçekte ne olduğu ile bir kimsenin durumun ne olduğu üzerine yargıda bulunması arasındaki keskin ayrımın bulunduğunu öne sürer.[77]

Konu ile ilgili bir problem de geçmiş duyumlarımız ile ilgili yanılmış olmamızın mümkün olmasıdır. Benzerlik kuramına göre bu mümkündür. Bu kurama göre önceki duyumlarımızın şimdi çeşitli etiketler altında betimlediğimiz duyumlara benzer olması ya da olmaması bu duyumların aynı sözel etiket altında sınıflandırılması ya da sınıflandırılmaması konusundan farklı bir konudur. Hafızamızın bizi hiç fark etmeyeceğimiz bir şekilde yanıltmış olması ve bir dakika önce kırmızı etiketi altında sınıflandırdığımız bir duyumun şimdi kırmızı etiketi altında sınıflandırdığımız bir duyuma benzememesi mümkündür. Putnam'ın konu ile ilgili dikkat çektiği husus, şimdi aldığımız bir duyumla aynı ad altında sınıflandırdığımız duyumların hiç fark etmeyeceğimiz bir şekilde şimdikilere benzer olmamasının ne anlama geldiğidir. Kırmızı duyumuna ateş, durma işareti gibi ilişkili fiziksel oluşumların işaretleri olarak baktığımızı düşünürsek, şimdiki kırmızı duyumumuzla aynı olmadığı halde kırmızı olarak adlandırdığım yanlış benzerlik sınıfı

[77] Putnam, *Reason Truth and History*, s. 71.

problem çözme aktivitelerimiz ile ilişkili olarak daha iyi kullanabileceğimiz bir sınıftır. Bu sınıfı yanlış benzerlik sınıfı olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır. Benzerlik ilişkisi, bu ilişkiyi yorumlayandan bağımsız olarak düşünülmediği takdirde durumun bizim tarafımızdan benzerlik olarak adlandırılan ilişkiden farklı olduğunu söyleyen dış gözlemciler tarafından bu ilişkinin yeniden betimlenmesi mümkündür. Putnam, bu görüşe göre geçmiş duyumlarımız hakkında yanıldığımız şeklindeki hipotezin çürüyeceğini ve içselci bakış açısından rasyonel kabul edilebilirlik standartlarımızdan ayrı olarak farklı zamanlarda benzer olan duyumların anlaşılabilir bir kavramının olmadığını söyler.[78]

Putnam, böylece referansın benzerlik kuramının çürütülmüş olduğunu düşünmektedir. Referansın benzerlik kuramının çalışmıyor olmasının doğruluğun karşılıklılık kuramından da vazgeçmeyi gerektirip gerektirmediği problemini ele alır. Bu bakımdan, doğruluğun karşılıklılık kuramının; kavramlarımız ile kavramlarımızın referans verdiği objeler arasında benzerlik yoluyla olmasa da soyut bir eşyapılılık (isomorphism) ya da dünyadaki şeyler üzerine kavramlarımızın soyut bir haritalanması yoluyla tanımlanabilmesi şeklindeki öneriyi inceler. Putnam, bu öneri ile ilgili bir zorluk olduğunu düşünür. Ancak zorluğun, kavramlar ile diğer varlıklar arasında bir karşılıklılığın var olmaması değil, çok sayıda karşılıklılığın var olması olduğunu söyler. Sözcükler ya da zihinsel simgelerle zihinden bağımsız objeler arasındaki karşılıklılığı ortaya çıkarmak için zaten zihin bağımsız şeylere referans veren bir girişe sahip olmak gerekir. Kavramlarımız ile numenal objeler arasındaki karşılıklılığı belirlemek için numenal objelere giriş yapmak gerekir. Putnam, kavramlar ya da zihinsel simgeler ile objeler arasında tek bir karşılıklılık olmadığını göstermek için birbiri ile uyuşmayan bilimsel teorilerden her birinin objelerle karşılıklılığının olmasını örnek olarak gösterir. İçselci bakış açısından, inançlarımız ile uyumlu olan, eşit derecede tutarlı fakat birbiri ile uyuşmayan kavramsal sembollerimizin eşit düzeyde iyi olabileceğini, doğruluğun tek karşılıklılık olmamasının

[78] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 71, 72.

bir çokçuluk imkânı açtığını söyler. Metafiziksel realistin ise Tanrı'nın Gözü bakış açısını tek doğru teori olarak korumak istediğini öne sürer. Putnam, bunun yanında teoriyi ve objeleri sabitlesek de aynı objelerin bir teori için model olarak kullanılabileceği sonsuz farklı yol olduğunu ve bunun matematiksel dilde, bir kimsenin iki alan arasındaki karşılıklılığı ortaya çıkarmak için her iki alana bağımsız girişlere ihtiyaç duyması şeklindeki sezgisel olguyu ifade ettiğini söyler.[79]

Referansı sözcüklerimizin zihnimizdeki imgeleri ile objeler arasındaki benzerliğe dayanarak açıklayan referansın benzerlik kuramı, sonuç olarak Putnam'a göre çalışmamaktadır. Bunun nedeni referansın benzerlik kuramının referansı sonsuzca geriye gitmeye zorlayan bir işleyişi gerektirmesi iki şey arasında çok farklı bağlamlara göre çok sayıda benzerliğin var olmasının benzerliğin bağlamını özelleştirmeyi gerektirmesidir. Zihnimizdeki bir objenin karşılığının özellikler değil bir obje türü olduğu düşünülmektedir. Ancak benzerlik ilişkisi özelliklere bağlı olarak kurulmaktadır ve önümüzde çok sayıda özellik vardır.

Putnam, son döneminde dünyanın farklı amaçlara bağlı olarak farklı açılardan betimlenebileceğini ve bu betimlemelerin her birinin kendi içinde anlamlı olduğunu, diğer betimlemelere indirgenebilir olmadığını öne süren pragmatik çokçuluk adlı görüşü savunmuştur. Bu betimlemelerin amaçlarının farklılığına bağlı olarak günlük dilde kullandığımız sözcüklerin de kullanımının değişebileceğini öne sürmüştür. Pragmatik çokçuluk başlıklı bir sonraki bölümde Putnam'ın dünya üzerine geçerli tek bir betimlemenin yapılabileceği görüşüne karşı farklı amaçlara bağlı olarak çok sayıda betimlemenin yapılabileceğini öne süren yaklaşımı ele alınacaktır.

2.7. Pragmatik Çokçuluk

[79] Putnam, *Reason Truth and History*, ss. 72, 73.

Putnam, son periyodunda yazdığı *Ontoloji Olmaksızın Etik* (Ethics without Ontology) adlı eserinde **pragmatik plüralizm (çokçuluk)** olarak adlandırılan görüşü savunduğunu belirtir. Günlük dilde çok farklı standartlara bağlı ve farklı uygulamalara sahip, farklı mantıksal ve gramatik özellikleri olan Wittgensteincı anlamda farklı dil oyunları ile çok farklı konuşmalar kullanırız. Çünkü tüm gerçekliği betimlemek için yeterli olabilecek sadece bir tür dil oyununun olabilmesi bir yanılgıdır.[80]

Putnam, Kant'ın dünyayı bilimsel amaçlar ve ahlaki amaçlar gibi farklı amaçlara bağlı olarak betimlediğimizi ve bu betimlemelerden birinin diğerine aktarılabilir ya da indirgenebilir olmadığını kabul etmesi bakımından başlangıç aşamasında çokçu olduğunu düşünür. Bununla birlikte Kant'ın, Quine'ın yaptığı gibi dünyanın ancak bilimsel imgesinin bilgi olarak adlandırabildiğimizi içine aldığı hususunda ısrarcı olduğunu ve Kant'ın bu özelliğinin hem William James tarafından hem de ikinci döneminde Wittgenstein tarafından sorgulandığını söyler. Wittgenstein'ın pratiğinin basit olarak geleneksel felsefenin bir reddi olmadığını, Wittgenstein'ın geleneksel felsefi refleksleri bazı bakımlardan reddederken bazı bakımlardan sürdürdüğünü düşünür. Putnam'a göre Wittgenstein, metafizik ve epistemoloji ile ilgili geleneksel girişimlerin başarısız olduğunu örneğin bilginin bir doğası olduğu varsayımının anlam verme konusundan başarı sağlayamayacağımız bir varsayım olduğunu kabul etmiştir. Bilgi sözcüğünü çok farklı işleri yapmak için kullanırız. Bilgi sözcüğünün gerçekleştirdiği çeşitli işleri betimleyebiliriz fakat bunu geleneksel epistemoloji ile ya da geleneksel olmayan modern epistemoloji ile yapmayız. Örneğin gelecekte bilgi sözcüğünün hangi kullanımının yasal ya da rasyonel olduğunun bir ölçütünün ne olduğunu söyleyemeyiz. İnsan varlığı yeni dil oyunları geliştirebilir ve bilgi sözcüğünün kullanımı genişleyebilir ya da değişebilir.[81]

[80] Hilary Putnam, *Ethics without Ontology*, Harvard University Press, USA, 2004, ss. 20.
[81] Hilary Putnam, *Pragmatism: An Open Question*, Blackwell, 1996, ss. 29-32.

Putnam, bunun yanında Rorty'nin hiçbir dil oyunun diğerinden daha iyi olmadığı şeklindeki Wittgenstein yorumunun hatalı olduğunu düşünür. Bilimsel dil oyununun doğru olduğunu söyleyebileceğimiz tek dil oyunu olduğunun söylenemeyeceğini öne sürmesi bakımından Rorty'yi Quine'a karşı haklı bulurken, dil oyunlarının eleştirilebileceğini, daha iyi ve daha kötü dil oyunları olabileceğini kabul etmesi bakımından Quine'ı Rorty'ye karşı haklı bulur.[82]

Putnam, pragmatik çokçuluğunun hem materyalist hem de Demokritosçu ya da Berkeleyci formu içinde elemeciliği (eliminationism) niçin reddettiğini açığa kavuşturduğunu söyler. Platoncu metafizikleri enflasyona neden olan metafizikler olarak nitelendirir. Pragmatik plüralizmin Wittgenstein ile birlikte dil oyunlarının arkasında gizemli ve duyulur üstü objeler bulmamıza ihtiyaç duymadığını belirtir. Putnam'a göre ontoloji ile ilgili yanlış bir şey daha vardır ve bu objektivitenin her bir ve her örneğinin objelerle desteklenmek zorunda olduğu fikridir.[83]

Putnam, *Sözcükler ve Yaşam* (Words and Life) adlı eserinde Aristoteles'in düşüncesinin uygun olarak anlaşılırsa, Wittgenstein'ın insanlığın doğal tarihi isteğini gerçekleştirdiğini, farklı bir yolda Aquinas'ın, bizim doğal varlığımızın günlük hayat içindeki varlık olduğunu ve Tanrı'nın bazı keyfi bariyerlerin arkasında bizim gerçek doğamızı gizlemediğini bulma isteğini gerçekleştirdiğini savunur.[84]

"Kedi, paspasın üzerindedir" cümlesi, "Bir kedi*, bir paspas*ın üzerindedir" şeklinde yeniden yorumlanabilir. Bazı kedilerin bazı paspasların üzerinde ve bazı kirazların bazı ağaçların üzerinde olması durumunda kedi*, bir kiraz olarak; paspas*, bir ağaç olarak tanımlanabilir. Bazı kedilerin bazı paspasların üzerinde olduğu ve bazı kirazların bazı ağaçların üzerinde olduğu bütün mümkün dünyalarda, "kedi paspasın üze-

[82] Putnam, *Pragmatism: An Open Question,* s. 38.
[83] Putnam, *Ethics without Ontology*, ss. 21, 22.
[84] Hilary Putnam, *Words and Life*, Harvard University Press, United States of America, 1995, s. 55.

rindedir" ifadesi doğru olduğu gibi, "kedi*, paspas*ın üzerindedir" ifadesi de doğrudur. Ancak birinci cümlede kediler, kedilere; paspaslar paspaslara referans verirken, ikinci cümlede kedi*ler kirazlara, paspas*lar ağaçlara referans verir. Bazı kedilerin bazı paspasların üzerinde olduğu ve hiçbir kirazın hiçbir ağacın üzerinde olmadığı durumda kedi* kedi olarak ve paspas*, paspas olarak tanımlanabilir ve bu durumda yine yukarıdaki cümlelerin her ikisi de doğru olur. Çünkü bu durumda kedi, kedi* ile; paspas, paspas* ile aynı referansa sahiptir. Paspas*ın, quark olarak, kiraz*, kiraz olarak tanımlandığı ve ne kirazların ağaçların üzerinde olduğu ne de kedilerin paspasların üzerinde olduğu bir mümkün dünyada yukarıdaki cümlelerin her ikisi de yanlış olacaktır.

Putnam, sonuç olarak kedi sözcüğüne kedi*ye yüklediğimiz içlemi yükleyerek, paspas sözcüğüne, paspas*'a yüklediğimiz içlemi yükleyerek bu sözcüklerin yeniden yorumlanması ile "bütün mümkün dünyalarda bir kedi bir paspasın üzerindedir, ancak ve ancak bir kedi* bir paspas*ın üzerinde ise" ifadesine ulaşılabileceğini düşünür. Bütün mümkün dünyalarda cümlelere hatasız olarak doğruluk değerleri yükleyen bir dilde, doğruluk değerlerinin belirlenme şeklinden etkilenmeksizin yüklemlerin sonsuz olarak farklı yorumlarının olabileceğini söyler.[85]

Putnam, kediyi kedi* olarak, paspası, paspas* olarak yorumlamak gibi standart olmayan yorumlara karşı yönelebilecek bazı tepkilerden bahseder. Birincisi bu yorumları bizi önemli olmayan bir paradokstan koruyan yorumlar olarak görerek reddetmektir. Putnam, bu yaklaşıma karşı hiçbir paradoksun önemsiz olmadığını, paradoksların bizim düşünme yollarımız ile ilgili problemleri ortaya koyduğunu söyler. Diğer bir tepki ise bir kedi olmak ya da bir paspas olmak gibi duyulur özelliklere karşılık gelen terimlere karşı kedi* olmak ve paspas* olmak gibi tuhaf özelliklere itiraz etmek olabilir. Putnam, bu yaklaşımda olan birinin örneğin bir şeyin kedi olup olmadığını gösteren bir makine inşa edebileceğini fakat bir şeyin kedi* olup olmadığını gösteren bir makine icat ede-

[85] Putnam, *Reason Truth and History*, ss.33-35.

meyeceğini söyler. Bir kimse birşeye bakarak onun ne bir kedi ne bir kiraz olmadığını gördüğü takdirde onun bir kedi* olmadığını söyleyerek kedi* olmanın tuhaf bir özellik olduğunu açıklayabilir. Örneğin bir insan bir şeyin bir kedi olup olmadığını gösteren bir makine olabilir. Buna karşılık bir makine ya da bir kişi bir şeyin kedi olup olmadığını söyleyebilir. Fakat bu şey bir kedi ya da bir kiraz ise bu kişi gördüğünün ya da denetlendiğinin bir kedi* olup olmadığına karar vermek için 'bir kedi bir paspasın üzerindedir' ve 'bir kiraz ağacın üzerindedir' in doğruluk değerlerini bilmesi gerekir. Putnam bu doğruluk değerlerinin kendisine sunulan objeyi inceleyerek öğrenilemeyeceğini söyler. Bir şeyin kedi olup olmadığını görmekle ilgili bir problem de 'görür' yükleminin yeniden yorumlanabilir olmasıdır. 'görür' sözcüğünü 'görür*' olarak yeniden yorumladığımızı düşünürsek, 'John, bir kedi görür' ve 'John bir kedi* görür*' bütün mümkün dünyalarda aynı doğruluk değerine sahip olacaktır.[86] Putnam, dil ve dünya arasındaki karşılıklılığın tek bir karşılıklılık değil, eşit şekilde kabul edilebilir doğru önermeler oluşturmamıza imkan sağlayan çok sayıda karşılıklılık ilişkisi ile açıklanabileceğini öne sürmektedir.

Putnam'a göre metafiziksel realist, dünyayı dil bağımsız şeylerin bir kümesi olarak, her zaman için sabitlenmiş bir toplam olarak betimler. Referans ilişkisi ise metafizsel realist için en azından bir ideal dil durumunda sözcüklerimizi bu toplama bağlayan bir ilişki olarak belirlenmiştir. Metafiziksel realizmin bir tek karşılıklılık üzerindeki ısrarı ve sabit zihin bağımsız gerçekliğin sadece bir doğru teorisinin olduğu üzerindeki ısrarı bu betimlemeden çıkarılabilecek iki özelliktir. Bunun yanında dilin formelleştirilmesinin klasik iki değerli mantık içinde bir formelleştirme olması gerektiğini kabul ettiğimiz takdirde metafiziksel realizmin iki değerli olma taahhüdünün olmasını da metafiziksel realizmin bir özelliği olarak görebiliriz. Metafiziksel realizmin bir özelliği de doğruluğu (truht) epistemik olmayan olarak kabul etmesidir. Metafiziksel realist bakış

[86] Putnam, *Reason Truth and History*, s.36.

açısına göre, rasyonel kabul edilirlik ve doğruluk farklı şeylerdir. Bu bakımdan birçoğumuzun kabul ettiği bir teori realist açıdan doğru olmayabilir. Bu yaklaşım Putnam'a göre hepimizin kavanoz içinde beyinler olduğumuz düşüncesi ile de uyumludur. Metafiziksel realist, rasyonel olarak kabul edilebilir ifadelerin diğer ifadelerle tutarlı olacağını ve dünyanın empirik olarak eşit olan ya da operasyonel ve teorik kısıtlamalarımızı eşit düzeyde karşılayan çok sayıda teorik açıklamasının mümkün olacağını kabul eder. Ancak bu durumun gerçekten olacağını beklemez, bilimsel araştırmaların bizi ideal bir teoriye yakınlaştıracağını düşünür.[87]

Putnam'a göre, birden fazla objenin var oluşunu postula eden tutarlı bir referans ilişkisi söz konusu olduğu takdirde, doğrulayacağımız çok sayıda farklı referans ilişkisi vardır. Bunun yanında, gözlemsel olmayan terimleri de kullandığımız takdirde, gözlemsel terimlere doğru kaplamlar yükleyen fakat gözlemsel olmayan terimlere yanlış kaplamlar yükleyen referans ilişkileri de vardır. Durum böyle olsa da aktüel olarak yanlış bir gözlem cümlesine işaret etmediğimiz sürece doğruyu açığa çıkarabiliriz. Doğrulanan bir teoride her zaman, gözleme bağlı sınırlılıklarımızı karşılamakla birlikte basitlik, zerafet, subjektif makuliyet gibi teorik sınırlılıklarımızı da karşılayabilen bir referans ilişkisi bulunabilir. Realizmin, dil bağımsız dünya ile dil içindeki aletler arasında bir karşılıklılığa ihtiyaç duyduğu kabul edilirse, Putnam, böyle bir ilişkinin var olduğunu ancak böyle bir ilişkinin tek olmadığını düşünür. Tek bir ideal teorinin değil fakat rasyonel olarak eşit şekilde kabul edilebilir dünya sistemlerinin var olması mantıksal imkân olarak kabul edildiği takdirde bu sistemlerinin her birini doğru yapan karşılıklılığın var olması gerekirdi. Bu bakımdan Putnam'a göre dünyanın tek bir doğru kuramının var olduğu düşüncesi terk edilmek zorundadır. Doğruluğun ve yanlışlığın operasyonel ve teorik sınırlılıklarımızı karşılayan referans yüklemleri altında doğruluk ve yanlışlık olarak düşünülmesi durumunda, epistemolojik açıdan ideal bir teorinin realite içinde yanlış

[87] Putnam, *Words and Life*, s. 352, 353.

olabileceği düşüncesi de Putnam açısından kabul edilemez. Putnam'a göre, metafiziksel realist düşünürlerin, tek bir referans ilişkisinin olduğunu ve bu referans ilişkisinin, radikal olarak epistemik olmayan bir tek doğru teoriye eşlik ettiğini kabul etmeleri, operasyonel ve teorik sınırlılıkların dışında referans ilişkisini ortaya çıkaran bir şey olduğunu kabul etmeleri anlamına gelir. Ancak Putnam, bu düşüncenin uyumsuz (incoherent) olduğunu öne sürer.[88]

Putnam, bir düşüncenin uyumsuz (incoherent) olması ile tutarsız (inconsistent) olması arasında farklılık olduğunu kabul eder. Putnam'a göre uyumlu (coherent) olmak ve uyumsuz (incoherent) olmak mantığa değil fakat felsefi argümana bağlı bir özelliktir. Örneğin her kedi simgesinin her kedi içindeki kromonlar kadar gluona sahip olduğu, her ev simgesinin her evde kromonların var olması kadar gluona sahip olduğu kabul edilirse, terimlerin simgeleri ile bu simgelerin kaplamları arasında "Bir terimin herhangi bir T simgesi için, ancak x içindeki kromonların sayısı T içindeki gluonların sayısına eşit olduğu durumda T, x'e referans verir" şeklinde ifade edilebilen bir ilişki olduğu kabul edilebilir. Ancak bu ilişki kabul edilirken sözcüklerin referans vermek için nasıl kullanıldığının bir açıklaması yapılmamışsa bu açıklama tutarlı olsa da uyumlu değildir. Putnam'ın model kuramsal argümanına göre, operasyonel ve teorik sınırlılıkları karşılayan herhangi bir fiziksel ilişki ile aynı şekilde bu sınırlılıkları karşılayan diğer ilişkiler de vardır. Bu ilişkilerden sadece birinin referans ilişkisi olduğunu söyleyen bir teori, Putnam'a göre, tutarsız değildir, fakat bizim sorularımıza cevap vermeyen bir teoridir. Putnam'a göre, simgelerimiz ile onların referans verdiği şeyler arasında bir referans ilişkisi olduğunu kabul etmek simgeleri kullanma yolunu, gözlemlenebilir eylemlerimizi ve bu eylemlerimizin gözlemlenebilir sonuçlarını açıklamayı gerektirir. Sadece böyle fizikselci bir ilişkiyi kabul etmek fizikselci anlambilim programı değildir.[89]

[88] Putnam, *Words and Life*, ss. 353, 354.
[89] Putnam, *Words and Life*, ss. 354, 355.

Belirli olguların açıklamalarının bir ilişkinin doğru referans ilişkisi olduğunu ortaya çıkardığını varsaymakla ilgili başka bir zorluk da bu gerekliliğin doğruluk kavramını kullanmasıdır. Bu konu ile ilgili problem özel bir referans ilişkisinin sözcüklerimizi nasıl ilişkilendirdiği ile ilgilidir. Bu ilişkilendirme ile ilgili problem, bazı cümlelerin, bu cümleler obje dilinde değil fakat üst dilde olsa da döngüsel olmalarıdır. Anlambilimsel açıdan fizikselci yaklaşım yönelimsel (intentional) kavramları fizikselci kavramlara indirger. Bu indirgemeyi yapmak yönelimsel bir kavram kullanmamayı gerektirir. Ancak açıklama yönelimsel bir kavramdır. Putnam'a göre açıklama kavramını referans ilişkisinin tek olduğunu göstermek için kullanmak ile ilgili diğer bir problem de doğru olan cümleleri sabitlediğimizi kabul etsek de bireysel sabitlerin, yüklem sembollerinin ve fonksiyon sabitlerinin referanslarının sabitlenmesindeki zorluktur. Bazı sembollerin gödergeleri sabitlenmiş olsa da evrendeki diğer objelerin tamamı bir cümlenin doğruluk değerini koruyacak şekilde yer değiştirebilir. Putnam, Reason, Truth and History adlı eserinde bu konuyu şöyle bir örnekle açıklamıştı. "kedi" ve "paspas" terimleri aktüel dünyada kedilerin kirazlar*lara, paspasların ise ağaçlara* referans verdiği kabul edildiği takdirde, tüm mümkün dünyalarda bir "kedi bir paspasın üzerindedir" cümlesi ile "bir kedi* bir paspas*ın üzerindedir" cümlesi aynı doğruluk değerine sahip olacaktır. Bu durum, Putnam'a göre, bu örnek, iki farklı referans ilişkisinin bir cümlenin aynı olmayan kaplamları fakat aynı içlemi belirleyebildiğini gösterir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken bir husus da "bir kedi paspasın üzerindedir" cümlesinin sabit bir dil içinde farklı çeviriler alabilmesidir. Referans ilişkisi örnekte gösterildiği gibi değiştirilmiş olsa da yeni çeviri mantıksal olarak eskisine eşit olacaktır. Nomolojik (nomological) cümleye mantıksal olarak eşit olan herhangi bir cümle de nomolojiktir. Bu durum, belirli simgelerin, R ilişkisini taşıyan şeyler arasında kabul edilmesi olgusu ile açıklanabilen herhan-

gi bir gözlenebilir olayın bu simgelerin R*'yi taşıması olgusu ile de açıklanabileceğini gösterir.[90]

Bunun yanında bir açıklamanın daha basit daha makul vb. olarak üst dilde bir cümlede ifade edilmesi üst dil için gerçek ilişkinin ne olduğuna bağlıdır. Buradaki problem üst dil için obje dili için olduğu kadar bu ilişkinin ortaya çıkarılabildiğini nasıl varsaydığımız ile ilgilidir. Problem referans ilişkisi sabitlenmiş bir üst dile sahip olmamız ve obje dilinden üst dile çeviriyi belirlemekten ziyade evrensel bakış açısından referans ilişkisinin nasıl sabitlendiğidir. Basitlik, makullük ve geçmiş doktrinin korunması gibi kavramlar evrensel bakış açısından anlamlı olacaktır. Ancak referans ilişkisinin evrensel bakış açısından nasıl ortaya çıkarılacağını açıklamak için bu kavramları uygulamak, Putnam'a göre antropomorfizmdir. Putnam, bir teorinin uyumsuzluğundan (incoherence) bahsederken bu durumu ifade etmek ister. Bu bakımdan, Putnam, tümellerin, yönelimsel bazı şeyleri tikellere iliştiren Platonik idealarla bilindiğini varsaymamız ya da modern fizik bilimlerinin dünya görüşünden çok farklı bir dünya görüşüne bağlı olarak yaşamamız durumunda zihnimizin dışında olanın dili bizim için yorumladığı düşüncesinin uyumsuz olmadığını fakat modern fizikselcinin doğaya güçler yüklemeyeceğini söyler.[91]

Putnam, referansın sabitlenmesinin zorluğuna bağlı olarak anlambilimsel fizikselciliğin çalışmadığı sonucuna ulaşır. Bunun nedeni referansı sabitleme yolunun önerilen fizikselci açıklamaların hiçbirinde tam olarak açıklanmamış olmasıdır. Bu durumda geride, anlambilim için referanstan başka kavramları almak ya da referansı bir temel olarak almak gibi imkânlar kalmaktadır. Ancak referansın fiziksel dünyaya ait kavramlara indirgenemeyecek olması sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Referansın fizikselci kavramlara indirgenmemesi Quine'ın Putnam ile ortak olduğu bir konudur. Ancak, Putnam,

[90] Putnam, *Words and Life*, ss. 357, 358.
[91] Putnam, *Words and Life*, s. 358.

Quine'ın çıkış noktasının ve ulaştığı sonuçların kendisininkilerden çok farklı olduğunu öne sürmektedir. Quine'ın çıkış yolu, referans hakkındaki objektif olguların ve eş anlamlılık hakkındaki objektif olguların varlığını reddetmektir. Quine'ın ulaştığı sonuçlardan biri referansın su görüntüsü argümanıdır. Quine'ın 'Teoriler ve Şeyler' (Theories and Things) adlı makalesinde bir çeviri şeması ile ancak çevrilen terimin serbest yüzen referansı ile onun ana dile çevirisinin serbest yüzen referansısının bağlantılı hale getirilebileceği söylenmiştir. Bu teoriye göre, lapin 'in tavşanlara referans vermesi, lapin'in mutlak olarak tavşanlara referans vermesi anlamına gelmez; sadece lapin ile tavşanın eşleştirilmiş olduğu anlamına gelir. Bu durum, "lapin"in ve "tavşan"ın birlikte yüzmesi ve yüzerken yan yana kalması şeklinde ifade edilmiştir. Quine, bununla birlikte referans her ne kadar su üzerinde yüzse de referansı ana dilimiz içinde kabul ettiğimiz sürece herhangi bir sorun olmayacağını düşünür. Putnam'ın, Quine'ın su görüntüsü argümanında gördüğü bir problem suyun neye karşılık geldiği sorusunun cevabı ile ilgilidir. Putnam, bu argümanda suyun ancak numenal gerçeklik gibi bir şeye karşılık gelebileceğine ve Quine'ın numenal gerçeklik var gibi yazmış olmasına dikkat çeker. Quine'ın model kuramsal argümanında terimlerimiz sonsuz olarak farklı yolda modellenebilir. Putnam, ancak metafiziksel realizmin doğalcı versiyonunun Quine'ı böyle bir sonuca yönlendirebileceğini düşünür. Quine'ı metafiziksel realist olarak görmemekle birlikte, bu tür numenal dünya üretimini Kantçı bir imge ile ilişkilendirir. [92]

Putnam, *Words and Life* adlı eserinde, *Reason, Truth and History* adlı eserinde olduğu gibi ontolojik göreliliği metafiziksel realizme götüren bir pozisyonun reddi olarak kabul eder. Quine'ın ontolojik görelilik kuramında ise obje kavramının ortadan kalktığını düşünür. Quine'ın bunu görememesini ise Quine'ın niceleme kuramının yasalarının obje kavramı için yeterli içeriği verdiğine inanmasına bağlar. *Words and Life* adlı eserinde, *Reason, Truth and History*'yi yazdığı zaman referans ve algının klasik

[92] Putnam, *Words and Life*, ss. 360- 362.

konuları hakkındaki olguları ilişkilendirme konusunu takdir edemediğini söyler. Bu konunun aslında düşüncenin dünya ile ilişkisi konusu olduğunu düşünür.[93]

Putnam, *Representation and Reality* adlı eserinde bir odanın içeriğinin temel fizik kuramının kelime dağarcığını kullanımımıza bağlı olarak ve masalar, sandalyeler ve lambalar hakkındaki kelime dağarcığımıza bağlı olarak çok farklı betimlenebileceğini öne sürmüştü. *Ethics Without Ontology* (Ontoloji Olmaksızın Etik) eserini yazdığı dönemde ise bunu bir hata olarak kabul eder. Ancak bu durumu, kavramsal çokçuluk adını verdiği daha geniş bir fenomenin örneği olarak görür. Bir odanın iki farklı vokabülere bağlı olarak iki farklı şekilde betimlenebilmesi, kavramsal göreliliğin bir örneği olamaz. Çünkü kavramsal görelilik bilişsel açıdan eşit olan betimlemeleri içine alır. Farklı opsiyonel dillerde yapılan betimlemeler görünür değerleri ile alındıkları takdirde çelişkilidirler. Ancak bir odanın alanların ve parçacıkların terminolojisi ile yapılan betimlemesi ile bir masanın önünde sandalyenin var olduğu söylenerek yapılan betimlemesi, görünür değerde alınsa da çelişkili değildir ve bu iki betimleme bilişsel olarak eşit değildir. Putnam, betimleme yaparken, bu şemaların her ikisini de onların birini ya da ikisini bazı tekil temel ve evrensel ontolojilere indirgemeksizin kullanabilmemizi, çokçuluk doktrini olarak ifade eder. Putnam'a göre, kavramsal görelilik çokçuluğa işaret eder, ancak çokçuluk, kavramsal göreliliği göstermez. Putnam, bunun yanında doğal dillerde bulunan çokçuluk özelliği ile kavramsal görelilik ile ilişkili konular arasında farklı bir bağlantının da olduğunu düşünür. Bir doğal dilin ontolojisi, bu dile eklediğimiz opsiyona bağlı alt dilleri görmezden gelebilir. Bütün doğal dillerde masalar, sandalyeler ve benzerleri için kelimeler vardır. Bazı doğal dillerde ise objeler için bu dillerde tek olan nicelemeler vardır. Böylece kavramsal görelilik ile gösterilen imkânı ve sıradan obje ve var oluş kavramlarımızın farklı kaplamlarının imkanını örneklendirirler.[94]

[93] Putnam, *Words and Life,* ss. 280, 281.
[94] Putnam, *Ethics Without Ontology*, ss. 48, 49.

Putnam kavramsal göreliliği bilişsel açıdan eşit olan betimlemeleri ifade eden bir görüş olarak kabul ederken kavramsal çokçuluğu ise gerçeklik üzerine betimleme yaparken aynı anda birden fazla betimleme şemasını kullanabilmemize imkan tanıyan bir yaklaşım olarak kabul etmiştir. Putnam içselci pozisyonunda kabul ettiği görüşte gerçeklikle ilgili algılarımızın kavramsal şemalarımıza bağlanması gerçekliğin zihnimizin dışına değil, içine bağlı olarak belirlenmesi gibi bir problem oluşturuyordu. Putnam, son döneminde içselci görüşü üzerine yaptığı kritiklere bağlı olarak duyu verilerinin zihinsel aracılığına ihtiyaç duymayan doğrudan algının mümkün olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bir sonraki bölümde Putnam'ın William James'in görüşlerinin etkisi ile benimsemiş olduğu doğal realizm görüşü incelenecektir.

2.8. Doğal Realizm

Doğal realizm, nesnelerin algılanmasının duyu verilerinin aracılığını gerektirmediğini, nesnelerin doğrudan algısının mümkün olduğunu kabul eden görüştür. Putnam'ın son döneminde kabul ettiği görüş aynı zamanda William James'in felsefesinde algının duyu verilerine değil fakat dışarıda olan (out there) objelere ve olaylara ait olduğunu kabul eden görüş olarak doğrudan realizm ("direct" realism) olarak da ifade edilmektedir. [95] Putnam'ın son periyodundaki pozisyonu, doğal realizm, sağ duyu realizmi ya da pragmatik realizm olarak adlandırılmaktadır.[96]

Algının fiziksel olmayan aracıları gerektirdiğini varsaymak duyu verisi ile ilgili problemlere neden olur. Fizikselci görünüşte de bazı problemler vardır. Beynin bir bilgisayar modeli olduğunu varsaymak ve temsilin beyin bilgisayarın içinde var olduğunu düşünmek, zihnin bir organ olduğu varsayımı ile ve zihnin beyin ile özdeşleştirilmesi ile birlikte temsillerin zihin için veri olarak düşünülmesini kaçınılmaz hale getirir. Bunun yanında temsillerin organizmanın çevreye bilişsel olarak değil ancak nedensel olarak

[95] Putnam, *Pragmatism: An Open Question*, s. 19, 20.
[96] Baghramian, "Introduction, A life in Philosophy", *Reading Putnam*, s. 4, 5.

bağlantılı olduğunun düşünülmesini gerektirir. Jerry Fodor'un kuramında olduğu gibi, sonuç olarak duyu verisi teorisine benzer bir açıklama oryaya çıkar. Bu görüşe göre kahve masası duyu verisi önümde bir kahve masasının var olması olgusu ile doğrulanamaz, ancak önümde kahve masasının var olması olgusu, diğer ilave nedenlerle birlikte kahve masası duyu verisinin nedeni olur. Çıkarım dışsal obje ile değil, duyu verisi ile başlar.[97]

McDowell, objelerin kavramsal güçlerimiz açısından ulaşılamaz olarak kabul edilmesi sonucunu doğuran, kavramsal güçlerimiz ile dış dünya arasında bir ara yüz olduğu düşüncesini bir felaket olarak nitelendirmiştir. Bu düşünce ile ilgili zorluk çıkarımın bizim dışımızda değil, içimizde betimlenmiş olmasıdır. Quine'ın kuramında uyarıcı anlamlar, vücudumuzdaki nöronların uyarılmasına karşı bir cevap olmaları bakımından dışsal şeylerin sinir uçlarını uyarmaları sonucu oluşurlar. Bu durumda sinir ucu uyarılarına dışsal şeyler sebep olur. Bu bakımdan Putnam, Quine'ın dil modelinin algının klasik modeline uygun olduğunu düşünür. Putnam, *Realism and Reason* ve "Models and Reality"yi yazdığı zaman bu modelde bir problem görmediğini ve bu bakımdan doğrulamacı anlambilime başvurmakta problem görmediğini belirtir. O dönemde dilin kullanımının yorumu sabitlediğini, dilin nasıl kullanılacağı belirsiz olsaydı bir şey yapamayacağımızı düşünüyordu. *Words and Life* adlı eserinde ise bunun yanlış olduğunu söylememekle birlikte daha önce kullanım kavramının kendisinin farklı yollarda anlaşılabilir olduğunu fark etmemiş olduğunu söyler. Fonksiyonalist olduğu dönemde kullanım kavramı beyin içindeki bir bilgisayar programının terimleri ile betimlenmiş bir kavramdı. O dönemde de kullanımın beyindeki bilgisayar programında referans ile incelemeceğini düşünmemişti. Referans açısından dışsalcı olduğu dönemde, dili kullananın sadece beyninin işlevsel organizasyonuna bağlı olarak değil, fakat yaşadığı sosyal çev-

[97] Putnam, *Words and Life*, ss. 281, 282.

renin de etkisi ile konuştuğunu düşünüyordu, bu bakımdan kendisinin deyimi ile bir sosyal fonksiyonalistti.[98]

Putnam'ın son döneminde kullanım ile ilgili gördüğü problem, kullanımın beyindeki bir bilgisayar programı ve dil kullanıcısının sözcüklerin dışsal nedenlerini betimlemesine bağlı olmasıdır. Bu bakımdan Putnam önceki döneminde kullanım kavramını Quine ile aynı yolda kullandığını, fakat kendisinin ulaştığı sonuçların daha farklı olduğunu düşünür. Son döneminde kullanım kavramının kökensel olarak farklı bir kullanım yolu olduğunu fark eder. Bu yol, Wittgenstein'ın ikinci döneminde bir dil oyunu içinde sözcüklerin kullanılma yoludur. Wittgenstein' a göre, bir dil oyunu içinde sözcüklerin kullanımını betimlemek için söz konusu oyunun sözcükleri kullanılmalıdır. Bir kimse önünde kahve masasının var olduğunu söylemek için görmek ve kahve masasını görmek ve hissetmek hakkında konuşmak ve böylece kahve masalarını algıladığını söylemek zorundadır. Ancak kahve masalarını algıladığını söylemek, bir kahve masasının ne olduğunu bilmeyi gerektirmez. Bir kahve masasını görmek birinin önündeki kahve masasını görmektir.[99]

Anlamın kullanım olması iki farklı şekilde anlaşılmaktadır. Birincisi, kartezyen materyalist bakış açısına bağlıdır. Bu görüşte bir cümlenin kullanımı teori üstü ve sabit bir kelime hazinesi içinde zihinsel temsiller ya da uyarılara cevap verme eğilimi ile belirlenir. Ancak Putnam'a göre, bu görüşte bedenlerimizin dışındaki şeyleri nasıl algılayabildiğimiz ve bedenlerimizin dışındaki şeylere nasıl referans verebildiğimiz gibi problemlerin bir çözümü yoktur. Anlamın kullanım olmasının ikinci anlaşılma yolu Wittgenstein'a atfedilen görüşe bağlıdır. Putnam'a göre, kullanım kavramının bu görüşe bağlı anlaşılması ile ilgili de problemler vardır. Bu görüşte, objeleri algılamanın nasıl onlara referans verebilmemizi sağlayabildiği konusu düşünülmemiştir. Putnam, proble-

[98] Putnam, *Words and Life*, ss. 282, 283.
[99] Putnam, *Words and Life,* ss. 283, 284.

min, kendisinin naif düşünme olarak, William James'in ise doğal realizm olarak adlandırdığı düşünceye dönmenin imkânını göstermek olduğunu düşünür. Bu, Putnam'a göre gidilmesi gereken yoldur.[100]

Putnam, bunun yanında dünyanın objektivist resmi ile ilgili duyu verilerini postula etmekten daha derinlere dayanan bir problem olduğunu söylemektedir. Bu problem içsel özellik kavramı ile ilgilidir. İçsel özellik bir şeyin, zihin ya da dil tarafından yapılan katkıdan ayrı olarak kendi kendine kendi içinde sahip olduğu bir özelliği ifade etmektedir. İçsel özellikler kavramı ve bu kavramla bağlantılı olan sadece görünüş ya da obje üzerine yansıttığımız bir şey kavramı arasındaki ayrım düalist, materyalist ve sübjektivist idealist filozoflar gibi aralarında derin düşünce farklılıkları olan çok sayıda filozof tarafından kabul edilmiştir. Örneğin bir subjektif idealist sadece duyu verilerinin var olduğunu ve kırmızının gerçek bir özellik olduğunu, sürekliliğin ise bizim 'yansıttığımız' bir özellik olduğunu söylerken, düalist ya da materyalist dışsal objenin bir içsel özellik olarak sürekliliğe sahip olduğunu, kırmızının ise bizim yansıttığımız bir özellik olduğunu söyler. Putnam, tam olarak herhangi bir dışsal objenin var olmadığı şeklindeki Berkeley'e ait görüşü bir tarafa bırakırsak filozofların, betimlemesini yaptığımız bir kırmızılık ya da katılık görüşü kabul ettiklerini fakat bunların dışsal nesnelere yüklediğimiz içsel (intrinsic) özellikler değil fakat bizi bir şekilde etkileyen eğilimler olduğunu söylemektedir. Bizde belirli duyu verileri oluşturmak ya da materyalist filozoflara göre beyinde ve sinir sisteminde bazı durumları oluşturmak gibi.[101]

Putnam bu konuda eğilim kavramı ile ilgili bir problem görmektedir. Bir şeyin ne olursa olsun bir şeyler yapması gerektiğine dair bir eğilimi, bir katı eğilim olarak adlandırır, 'normal şartlar' altında bir şeyler yapma eğilimini 'eşit olan başka şeyler' eğilimi olarak adlandırır. Düşük ışık hızlarında seyahat etmek için sıfır olmayan dinlenme

[100] Putnam, *Words and Life*, s. 284.
[101] Hilary Putnam, *The Many Faces of Realism*, Open Court, 1987, ss. 8, 9.

kütlesine sahip cisimlerin yerleşimi katı bir eğilimdir; sıfır olmayan dinlenme kütlesine sahip bir cismin ışık hızında hareket etmesi fiziksel olarak imkânsızdır. 'katı bir eğilim', 'fiziksel zorunluluk' kavramını varsayan bir kavramdır. Şekerin suda erimesi katı bir eğilim değildir. Şekerle doymuş suya yerleşen şeker çözülmez. Şekerin saf suda çözülmesi de bir katı eğilim değildir. Şekerin suda çözülmediği sayısız fiziksel olarak mümkün koşul vardır. Bunlar entropinin azaldığı durumlardır. Entropi azalmasının olmadığı durumlarda da şekerin erimesi katı bir eğilim değildir. Şeker suya konursa hızlı bir şekilde donma meydana gelir ve donma yeterince hızlı gerçekleşirse şeker çözülmez. Ancak normal koşullar altında suda şekerin çözündüğü söylenebilir. Şekerin suda çözülemeyeceği anormal durumların kapalı bir formülde özetlenebileceğini düşünmek için de bir neden görünmemektedir. Dışsal şeylerin içsel özellikleri dinamik değişkenlerin uygun işlevleri ile temsil edebileceğimiz özelliklerse çözünürlük herhangi bir dışsal şeyin içsel özelliği değildir. Eşit olan diğer şeyler eğilimi de değildir.[102]

Putnam, düşüncenin bir yansıtma olarak kabul edilmesini bir problem olarak görür. Bunun nedeni, Putnam'a göre, düşüncenin gizemli bir 'tözün', zihnin ya da herhangi bir içeriğin bir özelliği olduğu teorisini vermenin başarılamamış olmasıdır. Putnam, iki varsayımı temel objektivist varsayımlar olarak nitelendirir. Bunlar şeylerin kendi kendilerine içlerinde sahip oldukları özellikler ile bizim tarafımızdan yansıtılan özellikler arasında açık bir ayrım olduğu varsayımı ve temel bilimin ve bu statüde olan tek bilim fizik olduğu için fizik biliminin bize şeylerin sahip olduğu özellikleri söyleyeceği varsayımıdır. Modern objektivizmin basitçe materyalizm haline geldiğini söyler. Putnam'a göre, Materyalizm için ise temel problem aklın ortaya çıkışını açıklamaktır. Bu, Brentano'nun problemini çözmek anlamına geliyorsa örneğin çevrede çok sayıda kedinin var olduğunu düşünmenin, Paris'in nerede olduğunu hatırlamanın ne olduğunu söylemektir. Putnam bunun mümkün olduğunu düşünmemiz için nedenin ne olduğunu so-

[102] Putnam, *The Many Faces of Realism*, ss. 10, 11.

rar. Renk, katılık, çözünebilirlik gibi özelliklerin temel fiziğe indirgenmesinin imkânsız olduğu kanıtlanmışsa, bu çok daha iddialı indirgeme programı neden izlenebilir olsun? Putnam, kendisi 1950'lerin sonlarından itibaren fonksiyonalizm olarak bilinen bir program önerdiğini ve fonksiyonalizmin temel iddiasının düşünen varlıkların temel olarak plastik olması olduğunu söyler. Bu, "belirli bir önerme içeriğine sahip bir düşüncenin veya bir öfke hissinin veya bir acının vb. fiziksel olarak olası bir oluşumu olmak için bile tek bir fiziksel durum veya olay var olmadığı anlamına gelir. Önermesel tutumlar, duygular, hisler, beyin durumlarıyla veya hatta daha geniş olarak karakterize edilen fiziksel durumlarla özdeş değildir. Bir varlığın zihniyetini, duygulanımını vb., onun organizasyonunun görünümleri olarak düşünmek, mantıksal olarak mümkün olan her türlü "sistem"in veya varlığın aynı maddeye sahip olmaksızın tamamen aynı anlamda bilinçli olabileceğini, aynı zihniyeti ve duygulanımı sergileyebileceğini, kabul etmek anlamına gelir. Çok farklı fiziksel hatta fiziksel olmayan bileşenlerden oluşan varlıklar aynı fonksiyonel organizasyona sahip olabilir. Putnam, insanın fonksiyonel organizasyonunun doğasının gizemli bir tözün doğası ya da sadece ilave psikolojik bilgi olmadığını söyler.[103]

Putnam, 'Realizm' isminin birbirinden çok farklı en az iki ve aslında çok fazla felsefi tutum tarafından öne sürülebileceğini ya da verilebileceğini öne sürmektedir. Bir tarafta sadece bilimsel objelerin gerçekten var olduğunu öne süren sağduyu dünyasının tamamının değilse de çoğunun sadece bir yansıtma olduğunu öne süren filozoflar vardır ve diğer tarafta gerçekten masaların ve buz küplerinin var olduğunda ısrar eden filozoflar vardır. Putnam'a göre bu iki tavır ve dünyanın bu iki farklı imgesi felsefi açıdan çok farklı programlara yol açabilir ve yol açmıştır. Husserl, birinci düşünce çizgisini takip eder, sağduyu objelerinin gerçekten var olduğunu reddeden çizgiyi, bu çizgi Galile'ye kadar geri gitmektedir. Husserl'e göre günümüz Batı dünya görüşü dışsal objeleri kav-

[103] Putnam, *The Many Faces of Realism*, ss. 13, 14.

ramanın yeni bir yolu üzerine dayanmaktadır. Bu yol matematiksel fiziktir. Dışsal şeyler, parçacıkların bir yığını olarak ya da bir genişletilmiş karmaşıklık türü olarak kavranır. Husserl her iki yolda da önümdeki masanın matematiksel formüller yoluyla betimlendiğini ve doğru betimlemesi 'kendi içinde' matematiksel formüllerden oluşan bir şey olarak dış dünya fikrinin Batı düşüncesine Galile devrimi ile girdiğini söyler.[104]

Putnam, bu düşünme yolunda, örneğin Desscartes'ın analitik geometrisinin dilinde masanın büyüklük, şekil, yer kaplama gibi bazı bilinen özelliklerinin betimlenebilen gerçek özellikler olarak kabul edilirken, renk başta olmak üzere ikincil özellikler olarak adlandırılan bazı özelliklerin ise gerçek özellikler olarak değerlendirilmemiş olmasının öneminden bahseder. Rengin basitçe bir yansıtma işlevi olduğu söylenir, ışığın belirli dalga boylarını seçici bir şekilde emerek diğerlerini yansıtması için bir nesnenin bir düzeninin bir işlevi olduğu söylenmektedir. Ancak yansımanın kendisinin tek bir fiziksel açıklaması yoktur. Kırmızı yıldız, kırmızı elma ve kırmızımsı bir bardak renkli su çok farklı fiziksel nedenlere bağlı olarak kırmızıdır. Fiziksel dünyanın bu ikici resminin tanıdık bir resim olduğunu söyler. Bu resimde Bir tarafta onun temel nitelikleri ve diğer tarafta zihin ve duyu verileri vardır. Husserl bu düşüncenin hatalı olduğunu düşünmektedir. Putnam bu düşüncenin bir zamanlar şok edici olarak görülürken, sonra yaygın olarak bilim-sonrası sağduyu olarak kabul edildiğini belirtmektedir.[105]

Putnam'a göre bu düşüncenin hatalı olmasının bir nedeni, katılık ve rengin aynı kefede ele alınmış olmasıdır. Bu Sellars'ın buz küpleri gibi sağduyu objelerinin gerçekten var olmadığını söylemesine neden olmuştur. Sokaktaki adam, masa gibi nesneleri katı maddeler olarak gözünde canlandırırken, fizik masanın daha çok boş alan olduğunu göstermiştir. Parçacıkları arasındaki mesafenin elektron yarıçapına veya masanın oluştuğu atomlardan birinin çekirdeğine göre daha büyük olduğunu keşfetmiştir. Bu duruma

[104] Putnam, *The Many Faces of Realism*, ss. 4, 5.
[105] Putnam, *The Many Faces of Realism*, ss. 5, 7.

tepki olarak Wilfrid Sellars (1912-1989) normal olarak algıladığımız şekliyle masaların var olduğunu reddetmiştir. Sellars'ın görüşüne göre masa ve buz küpleri gibi maddi nesnelerin sağduyu görüşü basitçe yanlıştır. Sellars en azından açık resim imgelerinin masaları ve buz küpleri olarak gerçek varlıkların var olduğu şeklinde bilişsel değerin var olduğunu inkar etmez, bu masalar ve buz küpleri sıradan insanın masaları ve buz küpleri olmasa da. Putnam, Sellars'ın görüşüne katılmamakla birlikte gerçeklik hakkındaki tartışmanın belirli özelliklerini vurgulamak için Sellars'ın argümanını kullanacağını ifade etmektedir. Bu görüş Putnam'a göre büyük R harfi ile realizmin her zaman masuma ondan beklediğini vermedi-ğini göstermektedir. Realizmin tamamen yasal olan bir uygulaması varsa o masaların ve sandalyelerin var olduğu şeklindeki sağduyu hissine uygulama olmalıdır ve onların gerçekten olmadığını sadece duyu verilerinin ya da sadece metinlerin ya da benzerlerinin var olduğunu söyleyen bir felsefe biraz çılgınlıktan daha fazlasıdır.[106]

Putnam, tipik sağduyu objesi kavrayışı olan belirli renkler sergileyen katı (ya da sıvı) bir şey yerine Sellars'ın bilimsel metafiziğinde bir taraftan matematiksel fiziğin objelerinin ve diğer taraftan 'ham hisler' in objelerinin gerçek varlıklar olarak kabul edilmesini korkunç bir resim olarak betimler. Bu resim, ortalama bir insanın masalar ve sandalyeler hakkındaki realizm türünü reddeden bir resimdir. Putnam, bu resmin en iyi açıklama için bir çıkarım olduğu şeklinde kendisine yönelebilecek bir itirazın kabul edilebilir olmadığını düşünmektedir. Putnam bu açıklamanın en iyi açıklama değil, tersine doğasını bilmediğimiz ve anlamadığımız bağlantıları içeren bir açıklama olduğunu düşünmektedir. Örneğin kırmızı bir şey gör-memiz ışığın bir nesneye çarparak gözümüze yansıması ile gerçekleşmektedir. Retinada bir görüntü ve sonuç olarak ortaya çıkan sinir uyarıları vardır. Nöronlardan nöronlara geçiş doğası tam olarak bilinmeyen ve tartışma içeren bir konudur. Beyinde gerçekleşen olaylar vardır. Bir şekilde duyu verileri-

[106] Putnam, *The Many Faces of Realism*, ss. 3, 4.

nin ve ham hislerin var olması da açıklamanın gizemli bir kısmıdır. Putnam, William James, Husserl ve John Austin gibi birbirinden farklı düşünürler tarafından da belirtildiği gibi, duyu tarihi hikâyesinin her bir parçasının varsayım - teori - ve en tuhaf türde teori olduğunu ifade der. Geleneksel felsefe tara-fından duyu verilerinin oynadığı varsayılan epistemolojik rolün onların bilimsel teoriden bağımsız olarak ve kesin olarak verilmiş olmasını gerektirdiğini ve on yedinci yüzyıldan miras kalan bu tür bilimsel realizmin henüz prestijini kaybetmemekle birlikte dünyayı korkunç bir tabloyla üzdüğünü ve farklı bir resim aramanın zamanının geldiğini söyler.[107]

Putnam, aşırı görececiliği ya da sağduyu gerçekliğini reddetmeyi, on yedinci yüzyıl objektivizminin neden olduğu problemler için bir çözüm olarak görmez. Masaların, sandalyelerin, buz küplerinin bunun yanında elektronların, uzay zaman bölgelerinin asal sayıların, dünya barışını tehdit eden insanların, güzellik ve aşkınlık anlarının ve daha pek çok şeyin varlığını kabul etmek gerekir. Seducer ve masum kızın eski hikâyesinin iki uyarı anlamı taşıdığını belirtir. Bunlar sağduyu realizmini bırakmaya karşı bir uyarı ve aynı zamanda on yedinci yüz yılın 'dış dünya', 'duyu izlenimi', 'içsel özellik' ve 'yansıtma' ve benzeri hakkındaki konuşmaların bir şekilde sağduyu realizminin kurtarıcısı olmasına karşı bir uyarı olduğunu söyler. Bunun yanında büyük 'R' harfi ile Realizmin, küçük r harfi ile realizmin savunucusu değil, düşmanı olduğunu da söyler. Metafiziksel realizmin, materyalizm, subjektif idealizm, düalizm gibi tanıdık türlerindeki saçmalıklardan ve antinomilerden sakınarak sağduyu realizmini koruma programı geliştirmenin anahtarının içsel realizm olduğunu söylüyor. İçsel realizm en temelde sadece realizmin kavramsal görelilik ile çelişmemesidir. Bir kimse hem bir realist hem de kavramsal rölativist olabilir. Putnam bu anlamda içsel realizmin pragmatik realizm ola-

[107] Putnam, *The Many Faces of Realism*, ss. 5, 7.

rak adlandırılabileceğini ifade eder. Küçük r harfi ile realizm kendinde şey kavramına yardım etmeyen sağduyu şemasını görünür değeri ile alan bir görüştür.[108]

Putnam, Quine'ın argümanına karşı, "tabitha" sözcüğünü kullandığımız zaman, tabitha küçük evrenine (cosmos minus Tabitha) değil fakat Tabithaya referans verdiğimizi savunur. Bütün tabitha küçük evrenini göremeyiz ve evcilleştiremeyiz fakat kediyi görebiliriz ve evcilleştirebiliriz. Putnam'ın argümanına karşı, Michael Devitt, sözcüklerimizin göndergelerine nedensel bağlantı ile iliştirildiğini öne sürmüştür. Referansı nedensel bağlantı ile açıklayan görüşün farklı versiyonları Jerry Fodor ve Richard Boyd tarafından da savunulmuştur. Richard Rorty ise dünya ile semantik olarak değil, nedensel olarak bağlantılı olduğumuzu söylemiştir. Wilfrid Sellars, fenomenlere ilişkin bir ifadenin çok sayıda sebebe bağlı olduğuna ve bu sebeplerin hiç birisinin bizim sözel ifadelerimizin uygun nedeni olmadığına işaret etmiştir. Sözel ifadelerimize ya da düşüncelerimize betimlediğimiz duyu verisi sebep olmuş olsa da, ifadelerimiz ya da düşüncelerimiz yanlış olabilir. İfadelerimiz nedensel olarak sadece duyu verilerimizin niteliğine bağlıdır. İfadelerimiz dilde sabit anlamlar ile bulunan raporlar olsaydı, önceki dilbilimsel koşullarımıza, dikkate, kümeye ve benzerlerine de bağlı olabilirdi.[109]

Rorty ise, dünyaya semantik olarak değil fakat sadece nedensel olarak bağlı isek, sözcüklerimizin gerçek karşılıklarını belirlemeyeceği sonucuna ulaşmıştır. Putnam, Rorty'yi ve Sellars'ı bir olayın bir nedenler çokluğunu izleyebileceğini düşünmeleri bakımından haklı bulur. Bunun yanında bir olayın çok sayıda nedenin bir sonucu olarak oluştuğu şeklindeki açıklama ile ilgili olarak William James'in işaret ettiği bir sıkıntıdan bahseder. William James, bir sokak çocuğunun bir taş atması sonucu düşen bir serçenin düşüşünün nedeni olarak çocuk yerine, federal anayasa, Kelt ırkının batıya göçmesi ya

[108] Putnam, *The Many Faces of Realism*, ss. 13, 14.
[109] Putnam, *Words and Life*, ss. 284, 285.

da Samanyolunun yapısı gibi nedenlerin düşünülmesinin bir sıkıntı olacağını söylemektedir.[110]

Putnam, bu zorluğu açıklamak için nedenselcilerin yaptıkları girişimlerin başarısız olduğunu düşünür. Jerry Fodor'un karşı olgulara başvurarak uygun nedeni bulma girişimi, başlangıçtan yanlış yönlendirilmiştir. Çünkü olgulara dayanmayan açıklamalar anlam alanı içinde kendi kendilerine yalan söylerler. Richard Boyd ise, referans ile ilgili sebebin bizim bilgi kazanmamızı sağlayan sebep olduğunu öne sürmüştür ve bilgi ve referansın birlikte betimlendiğini var saymıştır. Putnam, bu şekildeki fonksiyonalist programların bir indirgemeci program olduğunu ve bu nedenle başarı şansının olmadığını düşünür. Bu konuyu *Temsil ve Gerçeklik* adlı eserinde açıklamıştır. Putnam, Quine'ın bir dil konuşanının kendisinin uyarılması ile teorilerin oluştuğunu düşünmesinin solipsizm tehdidi ile karşı karşıya olduğunu söyler. Rorty'nin, ise bir dünyanın var olduğunu, ancak ona semantik olarak değil, nedensel olarak bağlı olduğumuzu söylemek istediğini ve nedenselliği, Kant'ın yer ya da temel kavramlarını deneyim dünyası için kullandığını düşünür. Rorty, Putnam'a göre nedenselliği bir taraftan sadece bir hikaye içinde mutlu olmamızı ya da acıdan sakınmamızı sağlayan bir ilişki olarak alırken diğer taraftan bu hikayeyi aşkın olana bağlayan bir ilişki olarak almıştır. Putnam, sonuç olarak Quine'ın referans görüşünü Hume'un görüşlerinin materyalist versiyonu, Rorty'nin görüşünü de Kant'ın aşkın metafiziğinin materyalist versiyonu olarak nitelendirir.[111]

Putnam, algı konusunda kendisini doğrudan realist olarak nitelendirir. Putnam'ın bu görüşüne göre algı, bir duyu verisinin ya da duyu verisinin materyalist taklidinin şart koştuğu türden zihinsel aracıların içinde durmaya ihtiyaç duymaz. Bu algının bir kavramsal aktivite olmadığı anlamına gelmez. Ancak kavramsal aktivitenin kavramsal olmayan duyu verilerinin zihne ulaşması ile başlamadığı anlamına gelir. Putnam'a göre,

[110] Putnam, *Words and Life*, ss. 285, 286.
[111] Putnam, *Words and Life*, s. 286.

nedenselliğin ve hiççiliğin zihin ve dünya ilişkisi konusunda tek mümkün cevap olarak düşünülmesinin nedeni, zihnin bir organ ile özdeşleştirilmesidir. Işık ışınlarının görsel algının içinde yer alması olgusu; algıda, göz, kulak gibi duyu organlarının, sinir sisteminin, beyin bilgisayardaki temsillerin gerekli olduğu olgusu doğrudan algının mümkün olmadığını düşündürmektedir.[112]

Putnam'ın görüşünde beyin olayları bilişsel ve kavramsal etkinliğin bir parçası olarak görülür. İnsan, belirli bir bireysel türlere bağlı tarih ve çevre ile etkileşim içindedir. Algı için söz konusu olan kavram ve referans verme için de söz konusu olur. Referans verme ise bir yetenek değildir fakat yeteneklerin karmaşık bir bütünüdür. Beyinlerimiz referans için gereklidir fakat referans verme kapasitemiz beynimizin bilişsel özelliklerine indirgenemez. Putnam, ayrıca *Words and Life* adlı eserinde, *Realism and Reason* adlı eserinde öne sürdüğü yönelimsel ilişkilerin dünyada olmadığı iddiasını reddeder. Dünyanın referansa ve nedenselliğe bağlı alternatif doğru betimlemeleri olabileceğini ancak referansın ve nedenselliğin dünya içinde olmayan olmadığını öne sürer.[113]

Putnam, sonuç olarak doğal realizmi benimsemiş olduğu son döneminde dünya ile yönelimsel olarak ilişki kurulabileceğini ve gerçekliğin doğrudan algısının insanın günlük yaşam içindeki varlığı açısından mümkün olduğunu düşünmektedir.

2.9. Realizm Problemi Üzerine Değerlendirme

Putnam'ın realizm problemine yaklaşımını göz önüne aldığımız zaman ilk periyodunda mantıkçı emprizmin fenomenalizmini fiziksel şeylerin var oluşunu varsaymayan bir duyu verisi dili oluşturmaktaki başarısızlıklarına ve kendi duyumlarının dışında bir şeyin var oluşunu varsaymamaları nedeniyle yönelmiş oldukları solipsizme bağlı olarak ciddiye alınmaması gereken bir görüş olarak gördüğünü, fiziksel şeylerin var oluşunu kabul eden teorinin sadece duyumların varlığını kabul eden teoriden daha güçlü

[112] Putnam, *Words and Life,* ss. 287, 288.
[113] Putnam, *Words and Life*, ss. 289-291.

bir teori olduğunu söylediğini görüyoruz. Bununla birlikte, Putnam'ın ilk döneminden itibaren sergilemiş olduğu realist tutumunu düşünce çizgisi boyunca sürdürdüğü görülmektedir. Daha katı bir realist duruş olarak nitelendirdiği ilk dönemdeki dışsalcı realizmden içselci realizme geçişinin nedenlerine baktığımız zaman dış dünya ile kendi epistemik koşullarımızdan bağımsız olarak bağlantı kurmamızın zorluğu ve doğruluğun kavramsal şemalarımızla ilişkisinin önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Önceki pozisyonunu göz önüne aldığımız zaman bu geçişin çok şaşırtıcı olmadığı görülmektedir. İlk döneminde dış dünya ile nedensel bir bağlantıya dayalı referans görüşünü benimsemiş olmakla birlikte gerçeklik üzerine mutlak bir perspektiften bir belirleme yapma imkanı görmüyordu. Bunun yanında zihnin yönelimleri ile ya da kavramsal bir temsil yoluyla hakikatin kavranabileceğini düşünmemiştir. Putnam'ın birinci döneminde fenomenalizme karşı realist bir sezgi ile realitenin deneyimlerimizin bir parçası değil fakat deneyimlerimizin realitenin bir parçası olduğunu söylemişti. Bununla birlikte içselci evresinde dil ve dünyanın birlikte dil ve dünyayı oluşturduğu düşüncesinden hareketle dünyanın gerçekliği belirlemesine imkan tanınmıştır. Putnam bu imkanı sağduyu realizmine geçiş için de bir imkan olarak görmüştür. Sağduyu realizmine geçişinde ise dış dünya ile doğrudan bağlantı kurmak ile ilgili zorluğun epistemik koşullarımızın belirlenmesi konusunda da var olduğunu görmesi etkili olmuştur. Duyuların aracılığı olmaksızın algının mümkün olduğunu düşünmesi dış dünya ile doğrudan bağlantı kurmaya imkan sağlamıştır. Bu nedenle içselci realizmden doğal realizme geçişi de düşüncesinin kendi dinamiklerinden etkilenmiştir. İnsani türde bir realizm düşüncesine ve hakikat üzerine mutlak bir belirleme yapabilmek için bir bakış açısı olan Tanrı'nın Gözü bakış açısını mümkün görmemesine bağlı olarak aşkınsal alan üzerine bir belirlemeyi mümkün görmediği gibi fiziksel indirgemeci tavrın da karşısında olmuştur. Bununla birlikte Putnam'ın her üç periyodunda da ortak olan tutumu dış dünyaya nüfuz etmeyi

sağlayan realizm için bir imkân ararken, aşkınsal alan üzerine yönelim sağlayacak bir realizmi olanaklı görmemesidir.

SONUÇ

Dil, zihin-gerçeklik ilişkisi Putnam'ın felsefesinde bir yönüyle sözcüklerin anlamlarının nasıl oluştuğu problemi ile bir yönüyle de insan olarak dış dünya, gerçeklik ya da hakikat ile bağlantı kurabilme ve bu alanlar üzerine betimleme yapabilmemizin imkanı problemi ile iglili olarak ele alınmıştır.

Anlam problemi ile ilgili olarak Putnam, anlambilimsel dışsalcılık olarak ifade edebileceğimiz görüşü savunmuştur. Bu görüşü anlamın kafanın içinde olmadığını gös-

tererek ifade etmiştir. Anlamın kafanın içinde olmadığını göstermek için izlediği bir yol ikiz dünya hipotezine başvurmak olmuştur. Bu hipotezde suyun ikiz dünyada ve dünyada aynı görünüme, aynı tada, aynı işlevlere sahip olduğu, bu bakımdan dünya konuşanının ve ikiz dünya konuşanının zihinlerinde aynı karşılığa sahip olduğu fakat ikiz dünyada suyun moleküler yapısının dünyadakinden farklı olduğu varsayılmıştır. Anlamın kafanın içinde olmaması anlamın doğal ve sosyal bileşenlerine bağımlılığı ile açıklanmıştır.

Putnam'ın anlambilimsel dışsalcılığı açıklamasının bir yolu da doğal tür sözcüklerinin anlamları üzerine yaptığı çözümlemelerdir. Doğal türleri ifade eden sözcüklerin anlamları ile ilgili problemler, doğal türlerin nasıl karakterize olduğu ya da dünyanın nasıl türlere ayrıldığı problemi ile çok yakından ilişkili olarak düşünülmüştür. Bu konu ile ilgili temel problem türlerin özelliklerinin bir liste ile verilememesidir. Bu durum bir bakımdan türlere ait tikel varlıkların doğalarının dili konuşanlar tarafından tam olarak bilinememesinden kaynaklanmaktadır. Bir bakımdan da sözcüklerin ifade ettiği türlere ait tikellerin özelliklerinin değişmesinin mümkün olması ile ilgilidir. Bu nedenlere bağlı olarak türleri ifade eden sözcüklerin analitik tanımlarının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak sözcüklerin analitik tanımlarının olmaması anlamlı olarak kullanılmalarına bir engel olarak görülmemiştir. Anlamın tikel varlıkların doğasına bağlı olarak dış dünyanın katkısı ve dilbilimsel topluluğun katkısı olmak üzere iki bileşeninin olduğu söylenmiştir. Putnam'ın bu açıklamalarına göre, toplum içinde türlerin üyelerinin özellikleri ile ilgili klişeler bu türleri ifade eden sözcüklerin anlamlarının oluşumunda etkili olmaktadır. Anlamın belirlenmesinde bir etken de sözcüklerin anlamlarının indexical olabilmesidir. Ben, burada, şimdi gibi sözcükler değişken bir referansa değil, kullanıldıkları bağlama göre belirli bir referansa sahiptirler. Bunlar, Putnam'a göre anlamın kafanın içinde olmadığını destekleyen görüşlerdir. Putnam bunun yanında anlamın nedensel bir açıklamasını da savunmuştur. Fiziksel terimlerin anlamlarının bir tanıtma olayına bağlı

olarak oluştuğunu ve bu terimlerin kullanımların tanıtma olayı ile nedensel olarak bağlantılı olduğunu öne sürmüştür.

Anlam problemi ile ilgili olarak Putnam'ın değerlendirdiği bir konuda anlamın içlem kaplam belirsizliğine sahip olmasıdır. Putnam içlemin ya da kaplamın sözcüklerin anlamı olarak kabul edilemeyeceğini düşünmektedir. Sözcükler farklı anlamlarda kullanıldıkları zaman farklı kaplamlara sahip olabilirler. Bu nedenle kaplam sözcüklerin anlamı olarak kabul edilemez. Kaplamın anlam olarak alınması ile ilgili bir problem de kaplamın bir evet-hayır objesi ifade etmesidir. Bir obje bir kaplama ya ait olur ya da olmaz, ancak örneğin ağaç betimlemesinin doğru olduğu objelerin ve yanlış olduğu objelerin yanında sınır durumları da vardır. Kaplamın anlam olarak kabul edilmesi ile ilgili diğer bir sorun kaplamı aynı fakat içlemi farklı olan kavramların varlığıdır. Örneğin kalpli yaratık ve böbrekli yaratık aynı kaplama sahiptir fakat bu kavramların içlemleri farklıdır. Putnam bunun yanında sözcüklerin içlemlerinin aynı olup kaplamlarının farklı olmasının da mümkün olduğunu düşünmektedir. Putnam bu nedenle kavramların kaplama ait bir kriter belirlediği varsayımını kabul eden anlamın doğrulanabilirlik kuramının savunulamaz olduğunu düşünmektedir. Putnam'a göre anlamın doğrulanabilirlik kuramı, birlikte doğrulanması mümkün olmayan iki varsayımı temel olarak almıştır. Bunlardan birincisi anlamı bilmenin bir psikolojik durum içinde olmak olduğu varsayımıdır. Diğeri ise anlamı kaplamın belirlemesidir. İki varsayımın aynı anda doğru olması psikolojik durum anlamında içlemin kaplamı belirlemesini gerektirecektir. Kaplamın belirlenmesi dış dünyaya referansı gerektirmektedir. Bu nedenle psikolojik durumu temele alarak kaplamı belirlememiz mümkün olmaz.

Putnam, Carnap'ın önermelerin doğruluklarının empirik olarak temellendirilmesi düşüncesini solipsizme yol açan bir yöntem olarak görür. Doğruluğu temellendirmek için son olarak kendi duyumlarımıza dayanmamız gerektiğini kabul etmemiz özne olarak kendimizin dışında hiçbir bireyin var olmadığını varsaymamızı gerektirmektedir.

Putnam ayrıca doğruluğun uzlaşıma dayalı olarak temellendirilmesinin indirgemeci filozofların eğilim gösterdiği bir yaklaşım olduğunu düşünmektedir. Çeviri kılavuzunun uzlaşım konusu olamayacağını söylemektedir.

Anlamın kafanın içinde olmadığını gösteren bir argüman da bir kavanozun içindeki beyinler varsayımının tutarsızlığıdır. Dış dünya ile gerçek bir bağlantıya sahip olmadığı varsayılan bir kavanozun içindeki beyinler bir kavanozun içinde beyin olduklarını söyleyemezler. Bu bakımdan bir kavanozun içinde beyinler hipotezi bir kavanoz içinde beyin olmadığımızı söylemektedir. Duyarlı varlıkların bir kavanoz içindeki beyinler olduklarını söyleyebilmek bu bakımdan bir üst bakışı, Tanrı'nın Gözü bakış açısını gerektirecektir. Tanrı'nın Gözü bakış açısı gerçeklik üzerine epistemik olmayan bir belirleme ile tek ve kesin bir betimlemenin oluşturulabileceğini kabul eden yaklaşımdır.

Realizm problemi ile ilgili olarak Putnam, ilk döneminde sözcüklerin kavramsal şemalarımızdan bağımsız olarak velirli objelere karşılık geldiği şeklinde ifade edebileceğimiz dışsal realizmi savunmuştur. Bu görüşü referansın nedensel kuramı ile açıklamıştır. Fenomenalist bir çeviri ile bir duyu verisi oluşturmanın başarısızlığı ve şey kuramının şey yok kuramına karşı daha güçlü olması ile bu görüş desteklenmiştir. Ayrıca bu döneminde realitenin deneyimlerimize bağlı olmadığı fakat deneyimlerimizin realiteye bağlı olduğu sezgisini kanıtlayamasa da sürdüreceğini ifade etmiştir.

İçselci yaklaşımı benimsediği dönemde Putnam, dünyayı oluşturan objelerin ne olduğu sorusunun bir teoriye ya da bakış açısına göre anlamlı olduğunu söylemektedir. Bu döneminde doğruluğu idealize edilmiş rasyonel kabul edilebilirlik olarak düşünmüştür. Referansın nedensel ilişki ile açıklanamayacağını öne sürmüştür. Simgelerimizin oluşumunun nedeni onların referans verdikleri objeler olmayabilir. Örneğin elektronlar hakkındaki bilgilerimiz ders kitaplarına bağlı olarak oluşur, ancak elektronlar ders kitaplarına referans vermezler. Bu bakımdan kaplam nedensel olarak etkileşim içinde olmadığımız şeyleri de içine almaktadır. Örneğin at sözcüğü geçmişteki ve gelecekteki

atlara da referans vermektedir. Geçmişteki ve gelecekteki şimdiki atlarla aynı türden olmalarına bağlı olarak referans vermek bir çözüm yolu olarak görülmez. Çünkü aynı türden ifadesini kullanabilmemiz hangi özelliklerin benzerlik olarak kabul edilebileceğini bilmemizi gerektirir.

İçselci evresinde Putnam, dil-zihin-gerçeklik ilişkisini epistemolojik sınırlarımızı göz önüne alarak açıklama denemelerinde bulunmuştur. Bu döneminde dünyanın hem kendini oluşturan objelerden oluşmuş hem de zihinden bağımsız olarak düşünülmesinin mümkün olmadığını düşünmektedir. Bu düşünce tam olarak dışsalcı yaklaşımın benimsediği düşüncedir. Putnam, içselci evresinde bilgiye deneyimsel girişlerin varlığını reddetmemektedir. Ancak bilgiye girişlerin bir yere kadar kavramlarımız tarafından şekillendirilmiş olduğunu kendi duyumlarımıza ait betimlemelerimizin de kavramlarımızdan etkilendiğini söylemektedir. Duyumlarımızın farklı zamanlarda benzer olmaları rasyonel kabul edilebilirlik standartlarımıza bağlı olarak anlaşılmaktadır. Rasyonel kabul edilebilirlik standartlarımız ise biyolojimiz, kültürümüz ve değerlerimiz gibi etkenlere bağlıdır. Putnam bu nedenle referansın benzerlik kuramının savunulamaz olduğunu düşünür. Referansın karşılıklılık kuramı ile ilgili zorluk ise kavramlar ve diğer varlıklar arasında tek bir karşılıklılığın değil, çok sayıda karşılıklılığın olması ile ilgilidir.

Putnam dünyanın referansa ve nedenselliğe bağlı olarak alternatif doğru betimlemelerinin olabileceğini kabul eder. Ancak referansın ve nedenselliğin dünya içinde olması gerektiğini düşünür. Putnam kendisinin bir düalist ya da çokçu olduğunu söylemektedir. Ancak bu düalizmin zihin ve beden arasındaki düalizm değil, yönelimsel özelliklerle fiziksel özellikler arasındaki, ya da özne ile öznenin dışındaki varlıklar arasındaki düalizm olduğunu söylemektedir. Putnam bunun yanında realiteyi yönelimsel özelliklerin fiziksel özelliklere indirgenmesi ile açıklayan fiziksel indirgemeciliğin savunulamaz olduğunu düşünür. Fizikselci görüşün tanımlanması fizikselci olmayan kavramlara ihtiyaç duyar. Bu bakımdan bu görüş tutarsızdır. Putnam ayrıca fizikselci görüş

temelinde savunulan bilimsel realizmi bilimsel emperyalizm olarak nitelendirir. Putnam bunun yanında doğruluğun insan bilgisini aşan bir kavramını öne süren, metafiziksel olarak temellendirilmiş bir bilimsel realizmin de savunulamaz olduğunu düşünür. Doğruluğu belirleyen şartların çok olduğunu bu bakımdan doğruluğun çokçu, belirsiz ve açık uçlu olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte Putnam'a göre bilimsel realizmin savunulabilir olan bir verysiyonu da bulunmaktadır. Bilimsel realizmin bu versiyonu, duyumlar hakkında ya da gözlemleyebildiğimiz şeyler hakkında konuşma ile elektronlar hakkında konuşmak arasında fark gözetmeyen bu konuşmalardan birinin diğerinden türetilmemiş olduğunu kabul eden yaklaşımı temele almaktadır.

Ayrıca dilimizin yorumlarının nasıl sabitlendiği problemi ile ilgili olarak Putnam, operasyonel sınırlamalara ve teorik sınırlamalara bağlı açıklamaların yetersiz olduğunu düşünmektedir. Operasyonel sınırlamalar bir cümlenin doğruluğu ile ilgili bazı test sonuçlarına bağlı sınırlamalardır. Putnam bu sınırlamaların tam olarak açıklayıcı olmadığını, test sonucunu etkileyebilecek arka plan şartlarının da göz önüne alınması gerektiğini düşünmektedir. Teorik sınırlamalar ise teorinin formel özelliklerine bağlı sınırlamalardır. Putnam bu hususta kabul edilen görüşün bireysel terimlerin içlemini ve kaplamını sabitlemeye çalışması bakımından doğru olmadığını düşünür. Putnam bütün önermelerin hangi şartlar altında doğru olduğu bilinse de terimlerin referanslarının belirsiz kalacağını, çünkü bir cümlenin doğruluk değerini koruyacak fakat terimlerin referansları farklı olacak şekilde yeniden yorumlanabileceğini düşünür.

Putnam son döneminde duyuların gerçeklik ile aramızda bir arayüz olarak kabul edildiği kartezyen yaklaşımı terk ederek gerçeklik ile doğrudan ilişki içinde olmamıza imkân tanıyan doğal realizmi savunmuştur. Bu döneminde Putnam, bizim kendimizi dünyanın yardımı ile de olsa dünyayı oluşturan olarak görmememiz gerektiği düşüncesine ulaşmıştır. Dünyanın bazı yönlerinin bize kendisini göstermesine izin verecek şekilde dünya ile etkileşim içinde olduğumuzu söylemiştir. Bu dönemdeki temel yaklaşı-

mı gerçekliği bizim inşa ediyor olmamamızdır. Bu nedenle dünya ile bağlantı kurabilmek için kavramların ya da duyumların aracılığına ihtiyaç olmadığı düşünülmüştür.

Wittgenstein ikinci döneminde bir dil oyunu içinde sözcüklerin kullanımını betimlemek için söz konusu oyuna ait sözcüklerin kullanılması gerektiği kabul etmiştir. Putnam son döneminde Wittgenstein'ın etkisi ile sözcüklerin gündelik dildeki kullanımları ile düşünülmesi gerektiğini savunmuştur. Putnam bu dönemde masanın üzerinde kahve gördüğümüzü söyleyebilmek için masanın ve kahvenin ne olduğunu bilmemize ihtiyaç olmadığını düşünmektedir. Putnam algı konusunda kendisini doğrudan realist olarak nitelendirmektedir. Putnam'ın bu düşüncesine göre algı bir kavramsal aktivite olsa da bu kavramsal aktivitenin kavramsal olmayan duyu verilerinin zihne ulaşması ile başlamaz.

Putnam'ın dil-zihin-gerçeklik ilişkisi problemi hakkındaki düşünceleri içinde Putnam'ın düşüncelerinin bütününde değişmeyen yaklaşımlarının Putnam'ın bu probleme yönelimindeki temel bakış açılarını anlamak açısından önemli olduğunu düşünüyoruz. Öncelikle Putnam'ın en göze batan özelliği bu problemi açıklama konusundaki realist duruşudur. Putnam gerçeklik hakkında hiçbir belirleme yapmaya imkan tanımayan antirealist, idealist ya da göreci yaklaşımların tutarsız olmaları nedeniyle savunulabilir olmadığını düşünmektedir. Kavanoz içindeki beyinler hipotezinin de bize kavanoz içindeki beyinler olmadığımızı söylediği için savunulamaz olduğunu düşünmektedir. Putnam'ın bu bakımdan dikkat gösterdiği bir konu da bizi solipsizme götürecek açıklamalardan kaçınmasıdır. Solipsizim kendi deneyimlerimizin dışında bir gerçekliğin var oluşunu temele almayan ve doğruluğun bizim temel deneyimlerimize bağlı olarak temellendirilmesi gerektiğini kabul eden yaklaşımdır. Putnam'ın bu realist duruşunun yanında genel olarak karşısında durduğu ve savunulamaz olduğunu düşündüğü yaklaşım metafiziksel realizmdir. Metafiziksel realizm gerçeklik üzerine kesin ve tek bir belirleme yapılabileceğini ve dil ile gerçeklik arasında tek karşılıklılığın olduğunu savunan

yaklaşımdır. Putnam, idealizm ve materyalizm gibi görüşleri gerçekliğin tek bir betimlemesinin ya da açıklamasının kabul edilmesine bağlı olarak metafiziksel realizm olarak kabul etmektedir. Bunun yanında fiziksel indirgemecilik de metafiziksel realizm olarak görülerek eleştirilmiştir. Metafiziksel realizmin Tanrı'nın Gözü bakış açısına bağlı bir açıklama olduğu, Tanrı'nın Gözü bakış açısının ise dilin dünya ile ilişkisini dilin ve dünyanın dışına çıkarak açıklamayı gerektirdiği bu nedenle insan için mümkün olmayan bir bakış açısı olduğu söylenmiştir.

Putnam'ın düşünce çizgisindeki değişikliklere baktığımız zaman bu değişikliklerin Putnam'ın temel problemler üzerine yeniden düşünmesine bağlı olarak oluştuğu görülmektedir. Biz Putnam'ın düşüncelerindeki dönüm noktalarının onun düşüncelerindeki değişmeyen yaklaşımlarından ve bu yaklaşımlarında hassasiyet gösterdiği hususlar üzerine düşüncelerinden etkilendiğini düşünüyoruz. Putnam'ın dil-zihin-gerçeklik ilişkisi problemine yaklaşımında insan bilgisinin sınırlarını, tutarlı olmayı, samimiyeti ve bu problemin varlığını önemseyen bu problemin, çözülemez olsa da göz ardı edilemez bir problem olduğunu kabul eden tavrını haklı buluyoruz. Bunun yanında metafiziksel realizmin hiçbir türünün savunulamaz olduğu konusunda bir belirleme yapılamayacağını düşünüyoruz. Doğal realizmi kabul etmek, dünyanın bize kendisini göstermesinin bir formunu kabul etmekse bu durum bizim dünya ile bir bağ kurabilmemiz anlamını taşır. Putnam, solipsizmden sakınmak istiyor ve ayrıca bir duyu verisi diline göre bir şey fikrini temele alan dili daha makul buluyor. Bu nedenle fenomenalizmi kabul etmiyor. Bu bakımdan dış dünyanın varlığını kabul ediyor. Putnam, metafiziksel realizme karşı duruşuyla fiziksel indirgemeciliği, materyalizmi ve idealizmi aynı kefeye koyuyor. Fiziksel indirgemeciliğe ve materyalizme karşı duruşunda haklı gerekçelere dayanmaktadır. Çünkü fizikselciliği temellendirmek fizikselci olmayan açıklamaları gerektirmektedir. İdealizme karşı duruşunda da haklı gerekçelere dayanmaktadır. Çünkü empirik idealizm kavramları birer imgeye dönüştürür. Ancak Putnam'ın son döneminde benimsemiş ol-

duğu yaklaşım ile dünya ile bir bağ kurmanın imkanını kabul etmesi bir gerçeklik alanının varlığını kabul etmek anlamını taşımaktadır. Bu alan üzerine kesin bir belirleme yapmanın epistemik temellerini kabul etmese de Putnam'ın bu sorunun cevabını açıkta bırakması kendi yaklaşımı açısından daha tutarlı olurdu. Gerçeklik üzerine kesin bir belirleme yapmanın imkanı Putnam'ın içselci evresinde epistemik şartlarımızı göz önüne alması ile bir problem olarak ortaya çıkmıştı. Putnam'ın içsel realist evresinde savunduğu metafiziksel realizm karşıtlığını son evresinde de sürdürmesi bu nedenle haklı bir gerekçeye dayanmamaktadır.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Hilary Putnam'ın dil-zihin-gerçeklik ilişkisi hakkındaki düşüncelerini değerlendirmektir. Putnamın bu problem hakkındaki düşünceleri bazı değişimler geçirerek ilerlemiştir. Putnam ilk döneminde anlambilimsel dışsalcılık ya da bilimsel realizm olarak adlandırılan yaklaşımı savunmuştur. Bu döneminde anlamın bir yönüyle tikel varlıkların doğası bir yönüyle de toplumun katkısı ile oluştuğunu savunmuştur.

Putnam ikinci döneminde içselci yaklaşımı savunmuştur. Bu döneminde gerçeklikle ilişki kurmanın epistemik sınırlılıklarımıza bağlı olduğunu savunmuştur. Dil ve dünya arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarabilmek için dilin ve dünyanın dışına çıkmak gerektiğini bunun ise mümkün olmadığını öne sürmüştür. Bu döneminde gerçeklik hakkında tek ve kesin bir belirleme yapan yaklaşımları metafiziksel realizm olarak nitelendirmiştir. Metafiziksel realizmin Tanrı'nın Gözü bakış açısını gerektirdiğini ve bu bakış açısının insan için mümkün olmadığını savunmuştur. Bu döneminde doğruluğu epistemolojik olarak ideal şartlar altında doğrulanabilirlik olarak anlamıştır.

Putnam son döneminde pragmatik realizm ya da doğal realizm olarak adlandırılan görüşü benimsemiştir. Bu dönemde dünya ile karşılıklı etkileşim içinde olmak gerektiğini düşünmüştür. Gerçeklik ile herhangi bir aracı olmaksızın ilişki kurabileceğimizi kabul etmiştir.

Putnam'ın düşüncelerinin bütününde koruduğu temel yaklaşımları bulunmaktadır. Putnam'ın idealizme karşı realizmi savunması, metafiziksel realizmin ve indirgemeci görüşlerin karşısında yer alması, solipsizmden sakınması gibi değişmeyen yaklaşımlarının Putnam'ın dil-zihin-gerçeklik ilişkisi hakkındaki düşüncelerini anlamak açısından daha önemli olduğunu düşünüyoruz.

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate Hilary Putnam's thoughts on the language-mind-reality relationship. Putnam's thoughts on this problem have progressed through some changes. Putnam advocated the approach called semantic externalism or scientific realism in his early period. In this period, he argued that the meaning is formed by the nature of particular beings, on the one hand, and by the contribution of the society, on the other. Putnam advocated the internalist approach in his second term. In this period, he argued that establishing a relationship with reality depends on our epistemic limitations. He argued that in order to reveal the relationship between language and the world, it is necessary to go out of the language and the world, and this is not possible. During this period, he described the approaches that made a single and definite determination about reality as metaphysical realism. He argued that metaphysical realism requires the Eye of God viewpoint and that this viewpoint is not possible for human beings. During this period, he understood truth as verifiability under epistemologically ideal conditions.

In his last period, Putnam adopted what is called pragmatic realism or natural realism. During this period, he thought that it was necessary to interact with the world. He recognized that we can relate to reality without any intermediary.

There are basic approaches that Putnam maintains throughout his thoughts. We think that Putnam's unchanging approaches such as defending realism against idealism, opposing metaphysical realism and reductionist views, and avoiding solipsism are more important in terms of understanding Putnam's thoughts on the language-mind-reality relationship.

KAYNAKÇA

Ahmed, Arif, "Wittgenstein: Felsefi Soruşturmalar", Çev. Eren Rızvanoğlu, **Dil Felsefesi**, Der. Bery Lee, Fol, Ankara, 2021.

Altınörs, Atakan, **Dil Felsefesi Tartışmaları**, Bilge Kültür-Sanat, İstanbul, 2018.

Antonelli , Mauro, "Consciousness and Intentionality in Franz Brentano", **Acta Analytica**, September I, 2022.

Baghramian, Maria (ed), **Reading Putnam**, Routledge, London and New York, 2013.

Bach, Kent "Grice"(Çev: Bayram Mustafa Zor), **Dil Felsefesi**, Der. Barry Lee, Fol Yayınları, Ankara 2021

Boyd, Richard, "What of Pragmatism with The World Here?" **Reading Putnam**, edited by Maria Baghramian, Taylor & Francis Group, 2012.

Button, Tim, **The Limits of Realism**, Oxford: OUP, 2013

Burge, Tyler ,Some remarks on " externalisms ", **Reading Putnam**, edited by Maria Baghramian, Taylor & Francis Group, 2012.

Carl, Wolfgang, **Frege's Theory of Sense and Reference**, Cambridge University Press, 1994.

Cassirer, Ernst, **Sembolik Formlar Felsefesi-I Dil,** (Çev: Milay Köktürk), Hece Yayınları, Ankara, 2015.

Charles, David, **Aristotle on Meaning and Essence**, Clarendon Press, Oxford, 2000.

Cevizci, Ahmet, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000.

Davidson, Donald, "The Method of Truth in Metaphysics", **Philosophy of Language: The Big Questions,** Edited by Andrea Nye, Blackwell Publishers, USA, 1998,

Decock, Lieven **Trading Ontology for Ideology**, Springer Science+Business Media, B.V., 2002.

Denkel, Arda, **Anlam ve Nedensellik**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1996.

Dummett, Michael, "The Social Character of Meaning", **Philosophy of Language**, ed. Susanna Nuccetelli, Gary Seay, United Statetes of America, Rowman&Littlefield Publishers

Durali,Ş. Teoman, **Aklın Anotomisi**, Dergah Yayıları, İstanbul, 2013.

Dursun, Yücel, **Felsefe ve Matematikte Analitik/Sentetik Ayrımı**, İmge Kitabevi, Ankara, 2015.

Ebbs, Garry, "Hilary Putnam's Liberal Naturalism about Language Use, Reference and Truth", **The Monist**, Vol. 103, Oct2020.

Frege, Gottlob, "**On Sense and Reference**", (İngilizceye çev.: Max Black), Philosopyh of Language, ed. Susanna Nuccetelli, Gary Seay, United Statetes of America, Rowman&Littlefield Publishers, 2008.

Gaynesford, Maximilian De, **Hilary Putnam**, Routledge, New York, 2014.

Gaynesford Maximilian De, **Hilary Putnam**, Chesham, Bucks : Routledge. 2006

Grice, H. P., "Meaning as Intention" ", **Philosophy of Language**, Ed. Susana Nucetelli-Gary Seay, Rowman&Littlefield, United States of America, 2008.

Hacking, Ian, "Natural Kinds, Hidden Structures and Pragmatic İnstincts", **Philosophy of Hilary Putnam**, Open Court, 2015

Hickey, Lance P., **Hilary Putnam**, Continuum, London, New York, 2009.

Hume, David, **İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme** (Çev: Ergün Baylan), BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009.

Modrak, Deborah K. W**, Aristotle's Theory of Language and Meaning**, Cambridge University Press, 2001.

Kemp, Gary, "**Quine**", Çev. Osman Gazi Birgül, Dil Felsefesi, Der. Bery Lee, Fol, Ankara, 2021.

Kripke, Saul A., **Adlandırma & Zorunluluk** (Çev: Berat Açıl), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Locke, John, **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004.

Longworth, Guy, "Austin", Çev. Mert Ak, **Dil Felsefesi**, Der. Barry Lee, Fol Yayınları, Ankara 2021

McCinn, Colin, **The Philosophy of Language**: The Classics Explained, MIT Press, 2015

Mcleod, Mark S., "Realism and İrrealism: A Dialoge", **Realism&Antirealism**, (Ed. William P. Alston), Cornell University Press, USA, 2022

Menahem, Yenima Ben-, **Conventionalism**, Cambridge University Press, 2006.

Minner, Calev "Realism, Antirealism, and Common Sense, **Realism&Antirealism**, (Ed. William P. Alston), Cornell University Press, USA, 2022

Norris, Christopher, **Hillary Putnam: Realism, Reason and The Uses of Uncertainity,** Manchester University Press, USA, 2002.

Nuccetelli, Susana; Seay Gary (ed.), **Philosophy of Language**, Rowman&Littlefield Publishers, 2008

Öner, Necati, **Klasik Mantık**, Divan Kitap, İstanbul, 2011.

Özcan Zeki, **Dil Felsefesi I**, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Özcan Zeki, **Dil Felsefesi II,** Sentez Yayıncılık, İstanbul 2016.

Özcan, Zeki, **Dil Felsefesi III**, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2018.

Putnam, Hilary "The Meaning of 'Meaning'**", Mind, Language and Reality**, Cambridge University Press, 1975.

Putnam, Hilary, "Is Semantics Possible?" **Mind, Language and Reality**, Cambridge University Press, 1975.

Putnam, Hilary "Language and Philosophy", **Mind Language and Reality**, Cambridge University Press, 1975.

Putnam, Hilary "Do True Assertions Correspond to Reality", **Mind, Language and Reality**, Cambridge University Press, 1975.

Putnam, Hilary, "Explanation and Reference", **Mind, Language and Reality,** Cambridge University Press, 1975.

Putnam, Hilary, "Intellectual Autobiography", **The Philosophy of Hilary Putnam**, Open Court,United States of America, 2015.

Putnam, Hilary, "The Analytic and the Synthetic", **Mind, Language and Reality,** Cambridge University Press, 1975.

Putnam, Hilary "How not to Talk About Meaning", **Mind, Language and Reality**, Cambridge University Press, 1975.

Putnam Hilary, "Introduction: Philosophy of language and the rest of philosophy", **Mind, Language and Reality**, Cambridge University Press, 1975.

Putnam, Hilary, "Language and Reality", **Mind, Language and Reality**, Cambridge University Press, 1975.

Putnam, Hilary, "The Refutation of Conventionalism", **Mind, Language and Reality**, Cambridge University Press, 1975.

Putnam, Hilary, **Realism and Reason**, Cambridge University Press, USA, 1996.

Putnam, Hilary, **Reason Truth and History**, Cambridge University Press, 1981.

Putnam, Hilary, **The Many Faces of Realism**, Open Court, 1987.

Putnam, Hilary, **Representation And Reality**, The MIT Press, 1991.

Putnam, Hilary, **Ethics Without Ontology**, Harvard University Press, United States of America, 2004.

Putnam, Hilary, **Pragmatism: An Open Question**, Blackwell, 1996.

Putnam, Hilary, **Words and Life**, Harvard University Press, United States of America, 1995.

Putnam, Hilary, **The Collapse of Fact / Value Dichotomy and Other Essays**, Harvard University Press,United States of America, 2004.

Putnam, Hilary "From Quantum Mechanics to Ethics and Back Again", **Reading Putnam**, Ed. Maria Baghramian, Routledge, London and New York, 2013.

Putnam, Hilary "Meaning and Reference", **Philosohpy of Language**, ed. Susana Nuccetelli, Gary Seay, Rowman&Littlefield Publishers, 2008.

Platon, **Devlet**, (Çev.: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.

Quine, "Indeterminacy of Translation Again", **Philosophy of Language**, ed. Susana Nuccetelli, Gary Seay, Rowman&Littlefield Publishers, 2008.

Rossi, Jean-Gerard**, Analitik Felsefe**, Çev. Atakan Altınörs, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2013.

Russell, Bertrand, "Matematiksel Felsefeye Girişten Seçmeler", (Çev: Muharrem Özlük), **Matematik Felsefesi**, ed. Bekir S. Gür, Kadim Yayınları, Ankara, 2004.

Searle, John, “Are Meaning in the Head?” **Philosophy of Language**, ed. Susanna Nuccetelli, Gary Seay, United Statetes of America, Rowman&Littlefield Publishers, 2008.

Stoutland, Frederick, “Putnam and Wittgenstein”, **The Philosophy of Hilary Putnam**, edited by Douglas Anderson, and Professor Lewis Edwin Hahn, Open Court, 2015.

Sullivan, Arthur, “W.V. Quine on The Analytic-Syntheti Distinction”, **Annals of Spiru Haret University**, Journalism Studies, January 1, 2009

Tarski, Alfred, “The Semantic Conception of Truth”, **Philosophy of Language**, Ed. Susana Nucetelli-Gary Seay, Rowman&Littlefield, United States of America, 2008.

Wagner, Pierre, “Carnap”, çev. Osman Baran Kaplan, **Dil Felsefesi**, Der. Barry Lee, Fol Yayınları, Ankara 2021

Wittgenstein, Ludwig, **Felsefi Soruşturmalar**, (Çev: Haluk Barışcan), Metis Yayınları, İstanbul, 2014.

Yenişehirlioğlu Şahin, **İmgelerin Sisi**, Alkım Yayıncılık, Ankara, 1993.